

ALS PEUS DE L'AITANA

Paisatge i Toponímia des de Sella

Àngels Doménech Garcia
Pablo Giménez Font
Francesc-Xavier Llorca Ibi

SELLA
2007

A l'esperit d'aquelles persones que, a través dels segles, han fet possible que nosaltres caminem, anomenem i estimem la nostra terra.

A Amparo Garcia Mayor, Amparo l'Espardenyera, per la il·lusió amb què m'ha ensenyat a fer les coses i perquè amb el seu somriure em va encomanar l'estima per aquesta terra.- Iaia, ací el tens -.Àngels.

ÍNDEX

Agraïments	7
SALUDA (D. José Pascual Rubio Alemany, Regidor - Delegat de Joventut i Turisme de l'Ajuntament de Sella)	9
PRÒLEG (D. Juan Antonio Marco Molina, Professor Titular de Geografia de la Universitat d'Alacant)	13
PRESENTACIÓ	17
ELS NOMS DEL PAISATGE I LA HISTÒRIA	27
1. La natura i l'home als peus de l'Aitana	29
2. Una història d'indícis	39
2.1 Les ombres del temps: Sella preislàmica i islàmica	40
2.2 Sella <i>postmorisca</i> : les petjades del creixement econòmic i demogràfic en el paisatge	53
2.3 El declivi del paisatge tradicional: Sella en la cruïlla de la història	68
3. <i>Llegir</i> el paisatge, entendre la nostra història	73
ESTUDI TOPONÍMIC	75
1. Introducció toponímica	77
2. La toponímia valenciana	83
3. La toponímia de la Marina Baixa	92
4. La toponímia de Sella	104
LLISTAT TOPONÍMIC	187
BIBLIOGRAFIA	257
ANNEX CARTOGRÀFIC	269

Agraïments

Aquest és un llibre realitzat amb la col·laboració i recolzament de molta gent. Junt als entrevistats, veïns de Sella i pobles dels voltants, agricultors, pastors i caçadors de diverses generacions, els autors volem agrair el suport i consell d'altres persones que ens han ajudat. Àngel Sánchez i Juan Antonio Marco ens assessoraren en l'elaboració cartogràfica i en la revisió d'alguns textos. Vicenç M. Rosselló, Carme Barceló, Maria Justiniano i Joan Tort aclariren alguns dubtes. Agraïments especials a Pere Garcia pel disseny de la portada, maquetació i revisió de textos. A Jeroni Garcimartín (figura 5), Pepe Santamaría (figura 26), Àngel Sánchez (figures 9 i 14) i Enrique Morales (figura 25) per les seues fotografies. I finalment, un reconeixement especial a la Generalitat Valenciana (Secretaria Autònoma de Cohesió Territorial) i a l'Ajuntament de Sella, en la persona de José Pascual Rubio Alemany, per l'interés demostrat en l'elaboració d'aquest treball.

SALUDA

És per a mi un honor prologar aquest llibre “Paisatge i Toponímia des de Sella”, nascut de la inquietud i de l’interés de perpetuar la història del nostre poble i donar a conèixer-la a les actuals i futures generacions de Sella. Així com a totes les persones que vulguen guaitar al nostre patrimoni.

Els autors ens brinden un interessant estudi, que pel seu rigor científic es converteix en una ferramenta de primer ordre per a la investigació dels recursos naturals, històrics i culturals, permetent-nos conèixer l’origen i el significat de cada lloc de Sella.

En primer lloc, m’agradaria explicar en aquest pròleg com ha anat madurant-se una proposta d’investigació que ha conclòs en el llibre que ara tenim a les mans.

Fa un any l’Associació Juvenil El Cabiló va organitzar *les II Jornades Medi Ambientals de Sella*, on es va convidar a participar-hi al professor de Lingüística en la Universitat d’Alacant, en Francesc-Xavier Llorca Ibi amb el títol “Toponímia de la Marina Baixa: El Cas de Sella”.

Fins eixe moment, desconeixia la matèria. Pere Garcia, encarregat de l’Associació d’organitzar les jornades, m’havia comentat que Francesc havia impartit una conferència similar a la Vila, i que era un tema molt interessant. Per a la preparació de la conferència de Sella, Àngels va col·laborar amb Francesc aportant-li un recull dels topònims del nostre poble.

Una volta començà l’acte els meus sentits es van remoure ja que estava escoltant l’origen, procedència i significat, d’una sèrie de noms de Sella que, des de ben menut, m’havien ensenyat els meus pares i els meus avis. Noms que hem utilitzat per anomenar fonts, bancals, collaos, assuts, masos. És dir, per anomenar el nostre paisatge. Em vaig adonar de la riquesa i importància de la toponímia. A l’acabar la conferència tots aquells veïns i veïnes que assistirem vam parlar dels distints topònims que Francesc ens acabava de redescobrir. Nosaltres els utilitzàvem sense haver valorat la seua significació. Ens trobàvem davant noms que a través dels

segles, i gràcies als distints habitants de la nostra terra, als nostres avantpassats, han arribat fins hui. Vaig començar a pensar com podíem fer-los tribut, com podíem recollir en un document tots aquestos noms i els seus orígens per a donar-los a conèixer als joves i que no es perderen.

Fou al mes de maig de 2006 quan vaig veure un Pla d'ajudes de la Generalitat Valenciana dirigida a la financiació d'Estudis d'Interés Local i a la seua edició. Ho vaig plantejar a tots els grups polítics de l'Ajuntament de Sella, els quals van donar suport. La proposta consistia a elaborar un llibre de la Toponímia de Sella per part de Francesc Xavier Llorca Ibi amb la col·laboració de la Llicenciada en Geografia i especialista en Desenvolupament Rural na Àngels Doménech Garcia i del Doctor en Geografia en Pablo Giménez Font, estudiós de la Història de Sella.

Fruit d'aquest treball d'entrevistes i recopilació de topònims per part d'Àngels, tractament cartogràfic i d'història del paisatge de Pablo i d'investigació filològica de Francesc, és aquest llibre denominat "Paisatge i Toponímia des de Sella", on es recullen i s'analitzen els orígens de més de 700 noms que utilitzem a l'hora de nomenar indrets del nostre terme.

Salude la publicació del treball perquè és una obra que ens permet recordar aquells moments de la nostra vida en què hem estat en contacte directe amb la nostra terra, bé caçant, treballant als bancals, plegant olives, ametles o garrofes, segant i batent a l'era, pasturant, arrossegant fusta dels pinars, fent carbó, forns de calç, etc. Aquest llibre, a més d'ensenyar-nos la toponímia de Sella ens permet descobrir la riquesa paisatgística, la quantitat d'elements que la componen, accidents geogràfics i morfològics com ara fonts, barrancs, morros, serres, tossals... Sense oblidar que molts d'aquest topònims han esdevingut renoms del poble, vinculant-se a persones de Sella com la Foia Llarga, la Venta, Pedaç, la Real, Sagnon, Seguró, la Solana, Xarquer... i noms de persones que han esdevingut topònims com els Agostins, Irlles, Gargori, José de Pepa-Maria, Cerdà, entre d'altres, mostrant així l'estreta relació que Sella i els seus veïns tenen amb el territori que els envolta.

Vull aprofitar aquestes lletres per donar les gràcies als autors, en nom meu i de l'Ajuntament de Sella, i, en especial, a totes aquelles persones que han col·laborat

amb ells aportant els seus coneixements, fent possible la publicació d'aquest llibre per a què d'aquesta manera el nostre patrimoni oral no es perda en la memòria.

Finalment, convidar a tothom a conèixer el nostre poble acompanyat d'aquest llibre, que li permetrà gaudir, encara més, dels diferents llocs que ens mostra la nostra mare Natura.

Que siga de bon profit.

Sella, abril de 2007

Jose Pascual Rubio Alemany

Regidor - Delegat de Joventut i Turisme de l'Ajuntament de Sella

PRÒLEG

Els continguts, mètode i tècniques de la toponímia podem qualificar-los de transversals, interdisciplinars i, fins i tot, multi o pluridisciplinars. Es tracta d'una disciplina cap a la qual conflueixen científics de naturalesa i formació ben diversa. Filòlegs, historiadors i geògrafs, a més de biòlegs, han estat interessats en l'estudi dels noms de lloc per distintes raons. La superposició d'estrats lingüístics, l'aclariment d'opacitats o d'enganyoses evidències; el testimoni del poblament d'un territori i de la roturació dels vessants; la identificació d'espècies vegetals i animals o, fins i tot, de formacions vegetals; la descripció de la rugositat del relleu, del color del substrat i del modelatge de les terres; la qualitat dels corrents d'aigua o els tipus d'obres hidràuliques, són alguns dels aspectes derivats de l'estudi dels topònims que, freqüentment, classifiquem com pertanyents a l'oronímia, fitonímia, hidronímia i un llarg etcètera. I, encara que no hi són tots, ens podem adonar de la riquesa que atresoren els noms de lloc.

No sóc el primer geògraf i, per descomptat, tampoc seré l'últim que destaque el valor de la toponomàstica per a la Geografia. El domini del significat dels noms de lloc, que podrien aparèixer en una eina habitual del geògraf com els mapes, ens permetria assabentar-nos, ben bé, de molts aspectes del medi geogràfic d'un poble, d'una comarca o d'un país; perquè, ens forjaríem una imatge d'aquest territori, en definitiva, del seu paisatge.

No és gens estrany que els geògrafs hagin destacat o ressaltat aquesta qüestió estant, com estan, acostumats a utilitzar símbols i llenguatges gràfics per a representar aspectes de la realitat, com de geomorfològics, biogeogràfics i d'altres, mitjançant l'elaboració de mapes temàtics. Cal pensar que els noms de lloc, no són altra cosa que símbols orals amb els quals també es pot formar la imatge d'un territori o llegir un paisatge.

Amb aquest llibre es perceben i es fan explícites les virtuts esmentades de la toponímia. Per davall de la fascinació de la muntanya Aitana, aflora la intenció dels autors al subtítol. Paisatge i toponímia estan lligats a Sella i a altres territoris. Per això, pense, que s'ha abordat una encertada contextualització de la toponímia de Sella des d'un punt de vista lingüístic i espacial emprant una escala cada cop més detallada i concreta: la toponímia del país, de la comarca i de l'entorn específic. Per

això es dona una perspectiva que travessa tot aquest territori des de la visió integrada del medi físic amb els hòmens i dones de Sella. Per això han utilitzat, els autors, un enfocament diacrònic i han aconseguit una interessant aportació a la història de Sella, encara que l'objectiu principal és marcar les pautes que ha seguit el procés d'ocupació de l'espai geogràfic. I ho han fet, no com un afegit, sinó com expressió del procés d'aprenentatge i comprensió d'aquest entorn muntanyós; és a dir, d'un procediment completament necessari per poder interpretar, documentar i datar molts dels topònims recollits. Sols a la fi d'aquest recorregut "transversal" és possible entendre i llegir el paisatge de Sella i la seua imatge a partir dels noms de lloc.

Aleshores es presenta un llistat toponímic nombrós, exhaustiu i minuciós, com de segur que també han sigut nombroses les enquestes, exhaustives les recerques i minucioses les eixides de camp. Sols així es completa una tasca que cobreix un altre objectiu: refermar i consolidar un valuós patrimoni, majoritàriament oral, que estava amenaçat "d'extinció", com quasi tot allò que es transmet oralment. És un altra virtut d'aquest llibre que remata amb una acurada i precisa cartografia on queden enregistrats i localitzats els noms de lloc.

Així, els autors, presenten un fonamentat, coherent i complet estudi de la toponomàstica de Sella. El llibre gaudeix, a més a més, d'un plantejament singular, ple d'aportacions i novetats, al temps que reflecteix una dedicació i capacitat de treball poc freqüents, però justificades, sens dubte, en l'estima a una terra, a una gent i a un paisatge que ens descobreixen *als peus de l'Aitana*.

Juan Antonio Marco Molina

Agost, 31 de març de 2007

PRESENTACIÓ

Els topònims, els noms dels llocs, tenen un valor incalculable, més enllà del patrimoni lingüístic en sentit estricte: són també una font de coneixement històric, una referència temporal que ens indica –no sempre de forma clara- el perquè un lloc es diu d'una determinada manera. El paisatge, que és un concepte molt personal -vivencialment i culturalment parlant- manté una estreta relació amb la toponímia, perquè aquesta *nomena els paisatges*, ens parla de paratges i d'indrets que després nosaltres assimilem com a nostres i li donem un determinat valor sentimental. Si la toponímia i el paisatge es complementen, caminen junts en el seu esdevenir, és de bona lògica pensar que l'un sense l'altre no es poden entendre i que, explicant la toponímia, entenem també el paisatge, i a l'inrevés. Podem concloure, també, que el nostre paisatge és fruit d'una evolució mil·lenària, i d'aquesta evolució ens han quedat multitud de referències per a la interpretació del nostre passat: restes ceràmiques, marges de pedra seca, masos i corrals... i també noms, els noms de lloc.

Al llarg d'aquest treball es presentarà un exhaustiu recull de topònims de Sella, alguns en desús, altres en transformació, així com la seua interpretació des d'un punt de vista filològic. Aquest inventari, amb la corresponent plasmació cartogràfica, ens permetrà conèixer nous aspectes de la nostra història, com la presència de topònims d'origen preibèric i ibèric, de l'època romana, de la cultura islàmica o, els més recents, que són d'origen romànic. Aspectes que, finalment, ens ajudaran a comprendre i estimar més el nostre poble i els seus voltants, des del cim de les muntanyes fins a la vora dels rius i barrancs.

Tanmateix, per a obtenir una visió més completa i enriquidora, en aquest punt farem el contrari: tractarem de reconstruir la història del nostre paisatge per tal de contextualitzar els topònims en el moment en què degueren crear-se. Aquesta és, ara per ara, una labor molt complexa, carregada d'obstacles que encara no estem en disposició de superar. Les ombres de la nostra història, els fets desconeguts, no veuran més llum que la que ens pugua oferir aquesta nova perspectiva. Una visió que, sense deixar de ser aproximativa, utilitzarà fonts documentals inèdites i un recull de cites bibliogràfiques fins ara disperses o desconegudes. Ens molts aspectes, no deixa de ser un estat de la qüestió històrica de Sella, un punt d'inici

perquè futures investigacions vagen enriquint un passat tan desconegut com fascinant, una autèntica font de noves sorpreses.

Figura 1. Localització de la zona d'estudi. Sella és un poble de 650 habitants situat en la comarca alacantina de la Marina Baixa

Per tant, hem d'insistir que aquest primer capítol no es tracta d'un treball d'història local a l'ús. És, més aïna, una visió integral, més geogràfica, que ens

ajudarà a conèixer com és Sella i com s'ha desenvolupat fins a l'actualitat aquest poble de muntanya mediterrània.

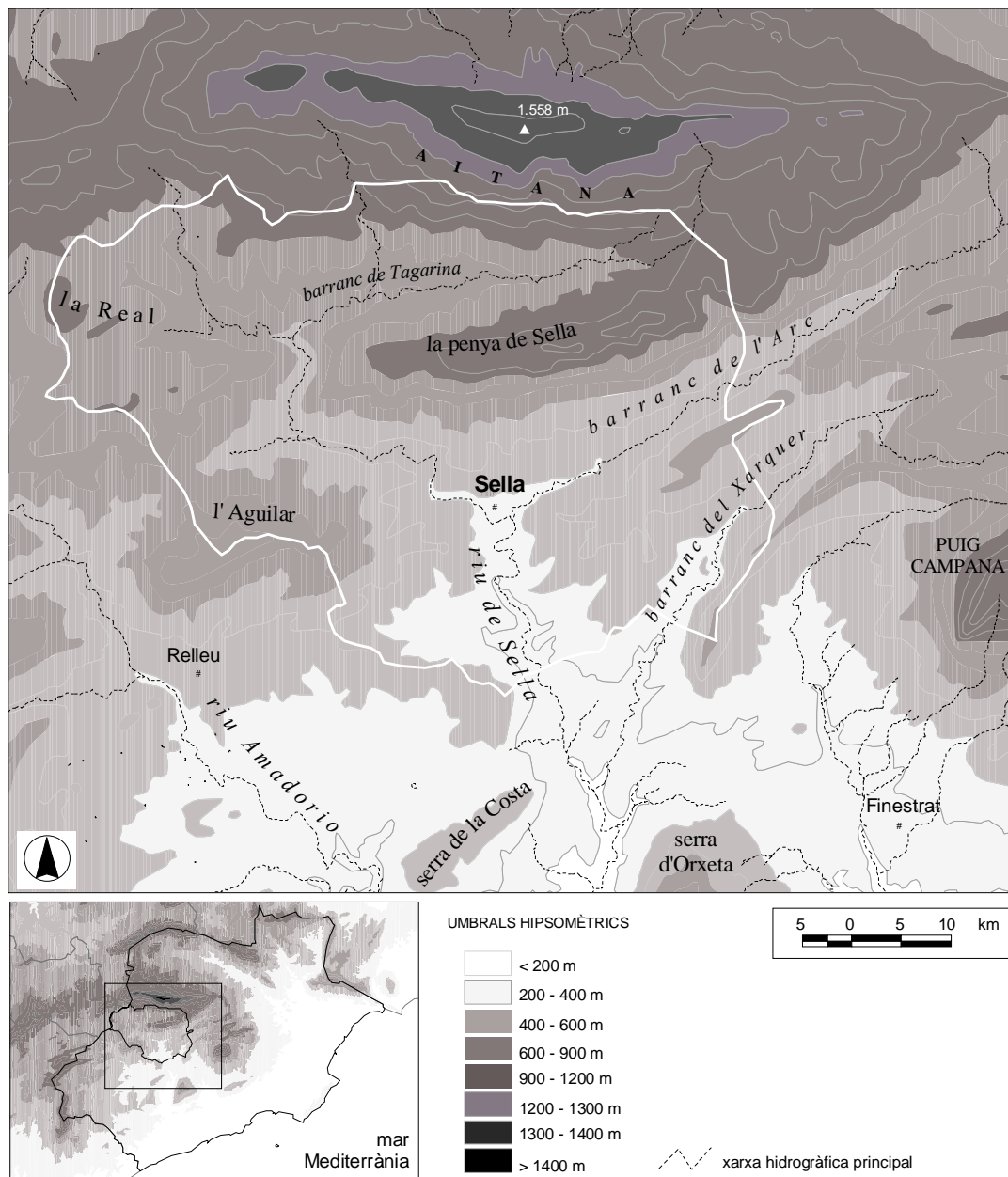

Figura 2. Sella es localitza en un tossal que servix d'interfluvi per a les aigües de la vessant meridional de la serra d'Aitana, on naix el riu Sella. Aquest poble muntanyós, situat a poc més de 400 metres d'altitud, manté una estreta relació amb el litoral i corona una de les poques valls que s'obri perpendicularment a la mar. La resta de valls i barrancs ho fan de forma paral·lela, dificultant molt l'accés a aquestes terres.

En el segon capítol es farà un recorregut per la història de la toponímia valenciana. Com a recurs metodològic, anirem dels elements més generals als més particulars

amb la finalitat d'acabar centrant-nos en la toponímia de Sella i els termes del voltant. Per tal de seguir un fil argumental explicarem la toponímia valenciana i de la Marina a partir dels diversos substrats culturals i lingüístics que han passat per la nostra terra: ibers, romans, pobles germànics, àrabs, mossàrabs i catalans; i també aragonesos, navarresos, castellans, francesos i tot un seguit de grups humans que han ajudat a modelar el paisatge nominal hodiern.

Una vegada al si de la toponímia de (i des de) Sella farem via pels contingens humans i lingüístics que han conformat les denominacions tradicionals. És per això que força topònims estan grafiats de manera que reflecteixen els trets més característics de la parla de Sella. Dins del capítol també trobareu, agrupats per camps semàntics, els termes que han fet servir els habitants presents i passats per a establir els noms del territori: el relleu, la toponímia hídrica, els fitotopònims, els zootopònims, les referències a l'aprofitament agrícola i ramader, les marques de la presència humana, les petjades històriques i l'onomàstica reflectida sobre la terra viscuda.

Figura 3. La metodologia bàsica d'aquest estudi: entrevistes i treball de camp per a recollir i situar topònims. En la imatge de la dreta, amb Filiberto Climent Cerdà en les seues terres de l'Aguilar. A l'esquerra, amb Antonio Garcia Alemany.

El capítol tercer és una llista completa dels topònims arreplegats. Es presenten ordenats alfabèticament, es defineixen, se n'explica l'etimologia i es dona un seguit d'informació que creiem necessària i interessant per a entendre el paisatge i la toponímia que, al llarg de mil·lennis, han anat creant els nostres predecessors. Ací el topònim ja s'ha escrit atenent les normes ortogràfiques i, per tal d'entreveure com són pronunciats, hem fet una transcripció fonètica dels més característics.

La metodologia utilitzada per confeccionar el recull toponímic d'aquest estudi, es pot resumir en tres parts diferenciades. En primer lloc, la delimitació de la zona a estudiar i la selecció dels mapes. En segon lloc, la preparació i realització de l'entrevista als informants i, per últim, la cartografia dels topònims.

El terme municipal de Sella, de 38'7 km², està dividit, de manera natural, per serres i barrancs que han fet que els seus habitants, al llarg dels segles, hagueren d'adaptar-se, organitzar-se i fins i tot relacionar-se en funció a aquesta orografia. Per aquest fet, i per poder aconseguir un grau major de precisió, es va delimitar el terme en 9 zones atenent a aquestes característiques del medi físic: el Barranc de Xarquer, el Barranc de l'Arc, el Barranc de Tagarina, la vessant Sud-oest d'Aitana, el Barranc de Seguró, la Serra de la Real, el Serrà / la Rapella, la Serra de l'Aguilar / Sagnon / el Blanquinal, l'Almussent i el Perè, corresponent en la majoria dels casos amb la divisió per partides rurals.

A més, hi ha indrets que, encara que no pertanyen al municipi de Sella, es va creure interessant afegir-los al recull per tractar-se de llocs que tradicionalment han estat vinculats als habitants de Sella. Llocs on masovers, pastors, llenyaters sellards... han treballat, han carbonejat, han pasturat... en resum, han viscut la terra. Aquest topònims apareixen al text i al llistat final, no als mapes per quedar fora de l'àrea d'impressió.

Una volta vam concretar la zona d'estudi, i per poder fixar els topònims amb exactitud, els mapes que es van seleccionar van ser els 4 fulls d'escala 1:10.000 de l'Institut Cartogràfic Valencià (ICV), que divideixen el full 847-II d'escala 1:25.000 de l'Institut Geogràfic Nacional, anomenat "Relleu".

Després de delimitar el terme municipal, la feina de cercar als informants i preparar les entrevistes va estar més definida. Es va intentar triar una o dos persones que estigueren relacionades per ser propietaris, agricultors, caçadors, o

bé per haver viscut a les zones abans assenyalades. A més, moltes vegades van ser els mateixos informants els que remetien a un altre que, al seu parer, en sabia més d'una determinada partida o barranc. Així, el llistat¹ dels enquestats es:

Amparo Garcia Mayor (Sella, 20 d'octubre de 1921 / 28 desembre de 2006, Sella)
Vicente Pérez Ivorra (França, 21 novembre de 1926 / 22 novembre de 2003, Sella)
Amable Garcia Fracés (Molí de Baix - Sella , 4 de setembre de 1942)
Amparo Garcia Garcia (Sella, 31 de desembre de 1953)
Antonio Domenech Giner (Benidorm, 9 de febrer de 1942)
Antonio Garcia Alemany (Sella, 20 de juny de 1928)
Antonio Pérez Ortiz (Sella, 19 de juliol de 1981)
Antonio V. Pérez Pérez (Sella, 28 de desembre de 1944)
Encarna Ferrer Garcia (Sella, 25 de març de 1917)
Filiberto Climent Cerdá (Sella, 15 de juliol de 1932)
Francisco Jaime García (Sella, 29 de juny de 1929)
José Alemany (Sella, 23 de maig de 1932)
José Asensi Mayor (Sella, 26 de desembre de 1927)
José Flores Agulló (Sella, 11 de gener de 1946)
José Jaime Rubio Pérez (Sella, 14 de setembre de 1977)
José Luis Olcina Lagrán (Sella, 4 de juliol de 1964)
José Pasqual Rubio Alemany (Sella, 25 de maig de 1968)
José Pasqual Rubio Alemany (L'Obra Nova – Penàguila, 21 de març de 1931)
José Pérez Alemany (Sella, 23 d'agost de 1924)
José Rubio Sirvent (Sella, 7 de gener de 1940)
José Soler Picó (Sella, 3 de setembre de 1936)
José Tomàs Pérez Soler (Sella, 13 d'octubre 1923)
Juan José Pérez Soler (Sella, 26 de desembre de 1975)
Juan Pérez Rubio (Sella, 15 de febrer de 1940)
Pedro Garcia Alemany (Sella, 2 de juliol de 1942)
Rafael A. Gisbert Fenollar (Sella, 7 de maig de 1973)
Rafael Gisbert Andrés (Sella, 2 d'agost de 1940)
Ramona García Mas (Molí de Dalt – Sella, 21 de gener de 1919)

¹ La distribució de les dades és la següent: Nom de l'Informant (lloc de naixement, data de naixement / data defunció, lloc de defunció).

Salvador Catalá Alemany (Sella, 21 de juliol de 1925)

Salvador Garcia Cerdá (Sella, 2 d'abril de 1946)

Salvador Pérez Ortiz (Sella, 16 de maig de 1938)

Tomás Garcia Garcia (Sella, 15 d'abril de 1947)

Vicente Díaz Cantó (Sella, 5 de juny de 1931)

Vicente José Llinares Fenollar (Penàguila, 20 de desembre de 1974)

Vicente Llinares Gosalbez (Penàguila, 25 de gener de 1943)

Per altra part, també es va consultar a persones dels pobles veïns:

Francisco Lloret Llinares (Orxeta, 13 de març de 1923)

Pedro Lloret Llinares (Orxeta, 28 de maig de 1927)

Vicente Solbes Balaguer (Benimantell, 25 de febrer de 1954)

Un total de 38 persones que han permès que aquest estudi siga el més minuciós i exacte possible i, sobre tot, han contribuït a fer l'extens recull de topònims, vora els 700, que conté aquest treball. El procediment que es va seguir va ser quedar amb els informants i fixar els topònims als mapes, alhora que s'anotava en una llibreta coses interessants que podien eixir en la conversa. Va haver casos en els que, sobre tot, els llocs on l'orografia és més accidentada, es va fer necessari fer eixides de camp per poder corroborar l'exacta ubicació del topònim.

Figura 4. Per a les entrevistes i ixides de camp es feren servir els mapes 1:10.000 de l'Institut Cartogràfic Valencià.

Posteriorment, s'han bolcat les dades al programa informàtic mitjançant el qual després s'han confeccionat els mapes de localització dels topònims (veure annex cartogràfic).

Finalment, el treball conclou amb una bibliografia on el lector trobarà la font de les referències que hem fet al llarg de l'estudi, i on podrà ampliar els coneixements sobre aquesta part del món que ens correspon estimar i conservar per a les generacions venidores.

ELS NOMS DEL PAISATGE I LA HISTÒRIA

1. La natura i l'home als peus de l'Aitana

No resulta difícil admetre que la principal característica del terme de Sella és el seu relleu, el conjunt de moles, penyes i tossals que s'esvaeixen en l'horitzó, entre Aitana i el Puig Campana, i que fan d'aquest ampli espai el sostre del migjorn valencià. Aquest element determinant ha estat destacat per totes les cròniques conegudes, des de Escolano (s. XVII) fins Valor o Miró (s. XX), passant pel sempre recurrent Cavanilles (s. XVIII) o Eduardo Soler y Pérez (s. XIX). Enric Valor, escriptor descriptiu i clarificador com pocs, ens narra de aquesta manera el seu ascens des del litoral fins al port de Tudons, per l'antic camí reial que passava per Sella:

Pujant de la Vila a Alcoi, a mà dreta del llarguíssim port s'estén la descarnada crestallera de l'Aitana, i a l'esquerra els contraforts de la fosca i garrigosa serra de Penàguila. Llavors aquest camí carreter –avui enrevessada carretera d'asfalt– serpentejava primer entre bancals i escaleroles d'oliveres i garrofers, entre lloms i pujols suaus pròxims a la mar, i per fi s'enfilava muntanyes amunt salvant turons, vorejant precipicis, engolfant-se per vidrienques rieres, amunt i avall com un tobogan de gegants i trobant-se amb el prodigi –als ulls dels vilatans– d'un canvi sobtat de clima en un trajecte de deu hores de pujada: de la tebior marinera al buf gèlid de les altures².

Els turons, precipicis i barrancs, *els tobogans dels gegants*, en definitiva, indiquen un marcat caràcter tectònic que ha provocat l'alçament progressiu de les muntanyes fins convertir-les en veritables muralles escalonades paral·leles a la línia de la costa. Aquesta disposició estructural té unes influències decisives en el complex ecològic al determinar, per posar uns exemples, que en el barranc de l'Arc el total de precipitacions anuals siga molt més elevat que en l'Almussent, que els contrastos entre la solana i l'ombria de la Penya de Sella siguen tan intensos, que no existisquen garrofers en el gelat barranc de Tagarina, que la font de l'Arc tinga un comportament tan esporàdic i misteriós, o que les aigües provingudes de riuets i fonts circulen en busca del riu Sella, al que alimenten fins desembocar en la mar³. Aquesta significació de les muntanyes calcàries en l'abundància i circulació de les aigües, en la singularitat climàtica i, també, en la distribució de la vegetació, ha

² Valor (2000: 58).

³ Òbviament, en l'actualitat queden retingudes per la presa del pantà d'Amadorio.

sigut posada de manifest pel geògraf Juan Antonio Marco en el llibre *Aitana como espacio singular* (2001). Però, com ell mateix demostra, tota aquesta diversitat topoecològica ha tingut una repercussió directa sobre l'home, que amb la seua distinta valoració del territori –a partir d'unes necessitats canviant al llarg de la història- s'ha convertit en un factor bàsic de transformació de la natura, mitjançant distintes actuacions que, hui per hui, encara podem llegir en el paisatge.

Efectivament, el relleu no sols singularitza el terme de Sella, sinó que es mostra com el principal element que supedita la resta de components del medi, incloent l'ésser humà. No debades, el 99,5 % de les pendents són superiors al 15%⁴ i quasi la meitat de les terres es situen per damunt dels 600 metres. Aquest fet ha dificultat no sols el cultiu de la terra, sinó també les comunicacions i l'intercanvi comercial entre pobles. La vida, per tant, no ha sigut fàcil als peus de les serralades de la Marina, i per aquesta raó, l'home ha hagut d'establir relacions singulars amb una natura difícil: molts aspectes dels nostres voltants que ens pareixen obvis, contenen saviesa i adaptació admirables.

La pròpia disposició del poblament té una lectura molt vàlida en aquest sentit. Les valls paral·leles que s'obrin entre les muntanyes –Tagarina, Xarquer, l'Arc, la Rapella o Seguró- han facilitat l'establiment humà i el desenvolupament de l'agricultura sobre sòls profunds i fèrtils. Però no podem oblidar, tanmateix, que la Marina, també les seues serralades interiors, és una terra muntanyenca que ha viscut de cara a la mar. En el nostre espai d'estudi, la gran obertura fins al Mediterrani ha sigut la vall del riu Sella-Amadorio, com el riu Guadalest i Algar ho han sigut per a la vessant septentrional d'Aitana. La depressió que aprofita el riu Sella de camí a Orxeta i la Vila Joiosa, coronada pel tossal que acull el poble de Sella, ha sigut un corredor natural que l'home ha utilitzat durant mil·lennis per travessar la muralla infranquejable de la serra d'Aitana. Es tracta, però, d'un corredor secundari que, com ens deia Enric Valor, connectava la Vila Joiosa amb el Comtat i Alcoià; encara que no era ni l'únic ni el més important. Un fet ben demostratiu d'aquesta afirmació el trobem en el primer mapa de detall dels principals camins valencians, el *Mapa del Reino de Valencia* de Antonio José Cavanilles (1797), on la zona corresponent a la conca del Amadorio apareix buida

⁴ Moltó (2003).

de camins. Aquest és un fet que contrasta amb la resta d'espais representants (per exemple, la vall de Guadalest) i demostratiu de la mancança de camins importants de qualitat mitjana. Tant és així que, fins ben entrat el segle XX, no existiren camins adequats per al trànsit de carros, i el transport s'hagué de fer amb cavalleries i sàries a través d'autèntiques sendes enrevesades. Si la pròpia vall del riu la Vila-Sella s'ha relacionat amb la possibilitat de comunicar les dos vessants d'Aitana mitjançant el port de Tudons, altres colls, portets i *passos* han tingut una importància de primer orde en la història de Sella. *Collaos* com el de la Travessa permetien accedir a Tagarina sense necessitat de vorejar la Peña, mentre que el portet de Tagarina era una bona alternativa per a arribar a la vall de Guadalest sense passar per Tudons. No obstant això, lluny de ser rutes accessibles, es tractava de petites i solitàries depressions entre els rocams que malament es poden conceptuar com a camins. De fet, l'estretor d'alguns d'aquests passos era aprofitada pels pastors per fer recompte del ramat, que es veia obligat a creuar en filera ordenada entre les penyes. Restes d'aquest ús el tenim, per exemple, en el Comptador, que comunicava el barranc de l'Arc amb la vall de Guadalest o el conegut Pas de la Rabosa que, a través de les perilloses simes de Partagat, era l'únic lloc on es podien passar els penya-segats d'Aitana pel centre mateix de la muntanya.

Altre fet definidor del nostre paisatge i molt il·lustratiu de l'adaptació humana al medi de muntanya prové dels interminables abancaments que es reproduïxen des del fons dels barrancs fins als cim de les penyes. Si més no, tot el terme està aterrat i el mateix nucli urbà descansa sobre una successió de carrers escalonats on les cases es munten unes damunt de les altres. La construcció de bancals, amb tècniques de reproducció mil·lenària, que dificulten molt la datació, busca tant evitar la erosió d'una terra fonamentalment margosa (argiles i carbonat càlcic) com afavorir l'acumulació de sòls profunds que retinguen les aigües d'escorrentia. Fet i fet, es tracta de l'única possibilitat de posar en cultiu les costerudes vessants de les muntanyes i, per aquesta raó, en un poble eminentment agrícola com Sella, el conjunt homogeni de terrasses de pedra seca s'erigeix com l'element definidor del nostre paisatge. Més avant tractarem la qüestió amb deteniment, però ara cal retenir la importància dels *campes construïts* també des d'un punt de vista ecològic. L'abancament de les vessants ha incidit de manera directa sobre la gestió de les

aigües: els bancals de les hortes i de zones de rec esporàdic –com eren les Saleres– permetien jerarquitzar la distribució de l'aigua des de les parts més altes (séquia mare) fins als rius mitjançant filloles i altres séquies menors. Però, de la mateixa manera, el seu desenvolupament en el secà va suposar processos desforestadors de primera magnitud, amb el desbrossament de la vegetació forestal; mentre que la regulació de les pendents, també la d'alguns fondos de barrancs i foies, va reduir l'aportació d'escorrims als rius i barrancs. D'igual forma, amb el progressiu abandonament de les terres, les vessants lentament tornen a adquirir la seua morfologia natural, i la successió de solsidés i esllavissades incrementen l'erosió del sòl i l'ensorrament de la peça clau d'aquest enorme sistema: els milers de quilòmetres de marges i parets de pedra seca⁵.

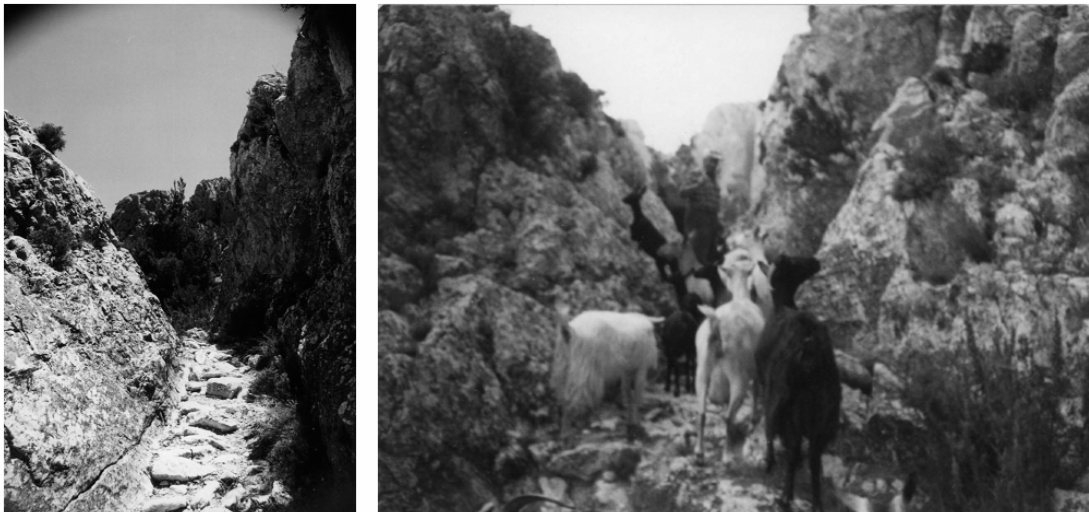

Figura 5. Els Xicotets passos i colls entre les muntanyes eren aprofitats pels pastors per a fer recompte del ramat. *El Comptador* connectava el barranc de l'Arc amb la vall de Guadalest i, malgrat el seu accés difícil i l'elevat desnivell, fou conceptuat durant molts segles com *Camí Reial*, una ruta de primer orde per als habitants de Sella. Actualment l'estret ha desaparegut amb la construcció d'una carretera. En la fotografia de l'esquerra, el *tio Miquel*, de Benimantell, amb les seues cabres poc abans de començar a barrinar les penyes que feien l'estret, en la dècada de 1970. La foto fou feta per Adolfo Pérez, que hi treballava en la construcció de la carretera.

Junt al paisatge derivat estrictament de l'activitat agrícola, cal destacar molts altres usos tradicionals del territori que han deixat una empremta molt important en l'entorn i, també, en la toponímia. Les distintes activitats econòmiques basades en l'aprofitament dels recursos naturals es poden conceptuar com a explotacions

⁵ Marco i Morales (1995).

de tipus mineral i d'origen vegetal, i en molts casos únicament resta l'evidència de la seua existència en els noms de lloc o en la memòria dels més majors⁶. Entre les primeres, cal destacar la important activitat al voltant de l'argila i dels algeps desenvolupada en el barranc Roig, dins dels termes de Sella, Finestrat i, especialment, Orxeta. D'aquesta activitat, que a Orxeta va perdurar al llarg del segle XX, ens queda el topònim de *el Teular* i les restes de pedreres i mines d'extracció de l'argila (figura 25). A principis del segle XVIII, la documentació ens confirma que aquesta explotació funcionava en el mateix lloc, conegut aleshores com *la Teuleria*, a la qual s'accedia per un camí anomenat de *la Alfarereria*⁷. Els forns per a la fabricació de teules i rajoles pertanyien a la baronia i suposaven una bona font d'ingressos: en 1806, per exemple, es varen arrendar a Josep Buades per poc més de 60 Reals⁸, però en 1845 comprovem que el negoci havia passat a mans privades perquè ja no apareix en els comptes municipals⁹. Junt a la teuleria, l'aflorament d'argiles del període Triàsic en el barranc Roig i riu Sella va permetre el desenvolupament d'una potent indústria rural d'obtenció d'algeps, especialment en Orxeta. Altres tipus de forns, més estesos per tot el terme, foren els de calç (figura 6), un material bàsic en l'arquitectura, l'economia i la higiene de les societats tradicionals.

⁶ Nebot i Segura (1999).

⁷ AHPA. *Hacienda HB 1700-1864*, libro nº 773.

⁸ ADPA: GE-13130/4. *Cuentas de propios y arbitrios correspondientes al año 1806*

⁹ ADPA: GE-11379/1. *Cuentas de propios y arbitrios correspondientes a los ejercicios de 1834-1854*

Figura 6. Els forns de calç –com aquest, de *la Solana*-, forns d'algeps, les carboneres, la recol·lecció de llenya, el foc i la ramaderia reduïren i degradaren els nostres boscos durant molts segles. La vegetació actual, que anomenem “natural”, no és sinó un reflex d'aquests impactes mil·lenaris de l'ésser humà sobre el medi ambient.

Per altra banda, la recol·lecció de neu per a omplir pous i caves esdevingué un negoci lucratiu fins principis del segle XX. Encara que al terme administratiu de Sella no estan catalogats aquests elements patrimonials de la muntanya¹⁰, existeixen alguns pous secundaris, com ara el situat en el *collao Papatxí* o els de la Torreta i Sant Xotxim, que edificaren i explotaren gent del poble. Aquestos dos últims, resulten molt il·lustratius i permeten demostrar que en ocasions es tracta de construccions relativament recents. Per exemple, sabem que la nevera de la Torreta, situada junt a l'ermita d'aquesta partida, fou construïda entre 1830-1831 per encàrrec de Josefa Saval, de Sella. El de Sant Xotxim és un poc posterior i a males penes fou utilitzada¹¹. No es tractaven de grans pous, però tot i situar-se en la solana d'Aitana, aprofitaven un dels recursos més genuïns i diferenciadors d'aquesta muntanya: la neu.

¹⁰ Veure, per a la província d'Alacant, l'estudi més recent de Vicedo (2004).

¹¹ Soler y Pérez, (s.d.) ADPA. GD Mm40.

Altres recursos de primer orde, també relacionats amb l'espai més muntanyenc, on rarament arribava l'agricultura, són els provinents del món vegetal. En primer lloc, cal destacar la ramaderia, una activitat fonamental en el nostre paisatge i per als cultius com a font d'obtenció de fem, però que va patir un progressiu descens, com tindrem ocasió d'analitzar. La ramaderia, no obstant, sempre mantingué un nombre considerable de caps en Sella i això va suposar, des de ben prompte, una forta pressió sobre els recursos disponibles. Les muntanyes d'Aitana foren àrees de pastura per a ramats de municipis litorals, en l'estiu, i pels dels pobles dels voltants al llarg de tot l'any. Per als pastors locals, els factors d'orientació (solana-ombria) i altitud determinaven les zones d'explotació al llarg de l'any, però en general tot el terme es veia afectat pel pas continu de cabres i ovelles, des de les cabres blanques que *feien mallà* pels cims d'Aitana fins el xicotet ramat de cabres de llet que ajuntava els animals de varies famílies. D'aquesta activitat, hui pràcticament desapareguda, ens queda un patrimoni molt ric, com el sistema d'assegadors, els centenars de corrals i tancats de distintes tipologies arquitectòniques, els abeuradors, etc. A més hi ha un patrimoni immaterial en forma de topònims, renoms i cultura ramadera... però també es tracta d'una activitat que ha deixat una petjada important en la vegetació del terme Sella. Per exemple, la vinculació entre la ramaderia i el bosc ha estat molt intensa, i si un carrascar podria significar una font bàsica de farratge per a l'hivern¹², la pròpia successió d'incendis provocats per a obtenir pastures ha incidit directament en la degradació del patrimoni forestal.

El bosc i els matollars, òbviament, no eren únicament llocs d'obtenció d'aliment per al ramat. Sens dubte també es tractava de formacions de primer ordre en l'economia agropecuària tradicional, perquè abastia d'herbes, fusta, llenya i carbó a la població i a la volta, s'hi ocupava una part gens menyspreable de la població. Fins a la segona meitat del segle XX, Sella es va caracteritzar per la venda de fusta, llenya i carbó a pobles litorals com la Vila Joiosa, Benidorm i Alacant, especialment en les primeres, a famílies de mariners que no tenien forma d'obtenir carbó i llenya per a cuinar, escalfar-se i encendre els forns de pa. Fins i tot s'ha arribat a baratar carbó per arròs en la Ribera del Xúquer. A pesar que majoritàriament era una activitat complementaria als treballs agrícoles, havien carboners i llenyaters professionals, gent especialitzada en l'explotació de les grans

¹² Seguí (1999: 50)

pinedes de Tagarina o en els carrascars de l'ombria de la penya de Sella i del barranc de l'Arc. Després estaven, com hem dit, les pròpies necessitats de la població, que consumia fonamentalment llenya, un producte cada vegada més escàs. Amb un criteri sostenible, cada mas mantenia normalment una xicoteta pineda o carrascar amb l'objectiu d'autoabastir-se, però durant els segles XIX i XX el creixement agrícola i l'aprofitament integral i continuat del territori provocà seriosos problemes de desforestació. De bona lògica, el creixement de la població es desenrotlla paral·lelament a l'increment de l'explotació dels recursos naturals. En un poble amb vora 2.000 habitants en 1860, sense cap alternativa energètica, les necessitats de llenya eren molt elevades, i això es produïa paral·lelament a l'increment de la superfície conreada, que recordem, aplegava quasi als cims de les muntanyes. L'expansió agrícola es feia en detriment de les àrees d'explotació forestal, que es veieren molt reduïdes: aquest fet va limitar l'accés del ramat a les pastures i l'increment de la pressió sobre les escasses zones boscoses. Junt al augment demogràfic i la necessitat de pastures, els aprofitaments d'origen mineral que hem esmentat també incidiren fortament en la tala de boscos sencers. Alguns estudis¹³ han determinat, per exemple, que els forns de calç grans requerien costals de llenya cada quatre o cinc minuts durant les quatre dies i tres nits que durava la crema, i el mateix era amb els forns d'algeps (al voltant de dos nits i tres dies de cocció) i els d'argila. Per exemple, la fàbrica de la Robella (Orxeta) fou un gran centre acaparador de llenya de les serres d'Aitana i Puig Campana, que era transportada des de Sella i altres pobles en carros i camions, fins la segona meitat del segle passat. D'igual forma, els pinars de Tagarina, Seguró, Porxí, Xarquer, l'Arc i la Real foren explotats per a fusta fins fa unes poques dècades, activitat de la qual han quedat restes de camins d'extracció dels troncs com demostra el topònim contemporani de *l'arrastrador de madera*.

El resultat de tota aquesta activitat al voltant de la natura, segle rere segle, el tenim en alguna de les poques fotografies que es conserven de finals del segle XIX: un infinit horitzó de camps cultivats remuntant les serres pelades de vegetació¹⁴. Només amb els processos d'abandonament agrícola del segle XX –especialment en

¹³ López Mira (1999: 64)

¹⁴ En este sentit, el fons fotogràfic de Leopoldo Soler y Pérez (1853-1929) és una veritable joia per descobrir. Veure la imatge del poble publicada per Giménez y Pérez (2003) i altres referides a la serra d'Aitana en la Geografía General del Reino de Valencia de Carreras y Candi (1913-1920).

la segona meitat- la vegetació ha començat a recuperar antigues superfícies forestals i, actualment, el seu creixement és exponencial. Únicament la successió d'incendis forestals des de la dècada de 1980 ha suposat, com veurem, un pas enrere per als pinars i carrascars, en favor d'espècies pioneres i piròfites com l'argilaga. A pesar de la recuperació palpable dels boscos, que ha *naturalitzat* el paisatge de Sella, la mà de l'home es pot veure en cada racó d'Aitana. El propi desenvolupament dels pinars en terres on pertoca el domini de la carrasca, és fruit dels abandonaments d'antigues terres agrícoles o de la successió d'incendis forestals. Igualment, l'abundància de pastius i màquies en la serra o la pròpia morfologia de les carrasques, fleixos o aurons –*axaparrats*, amb un creixement per estolons que li dóna el característic aspecte de matoll gran- certifica el seu aprofitament per al pasturatge o per al carboneig¹⁵. Tampoc és comprensible, des d'un punt de vista únicament ecològic, la presència de densos espartars als peus de la penya de Sella, o en l'Almussent, sense tenir en compte el seu valor econòmic en temps passats. En definitiva, la vegetació *natural*, que forma una part fonamental en la composició del paisatge i que sovint es relaciona amb el medi ambient en sentit estricte, està tan determinada pels aprofitaments humans com les vessants aterassades o els rius, encaixats entre marges, detinguts en pantans i sagnats pels assuts i les sèquies. Tot integrat, en lligam amb el relleu i el clima, conforma el nostre paisatge, un concepte dinàmic que s'ha format al llarg de les distintes cultures instal·lades en aquest territori, i que manté de forma més o menys clara la història d'aquesta terra de muntanya.

¹⁵ Marco (2001: 69-72) i Gregori (1999).

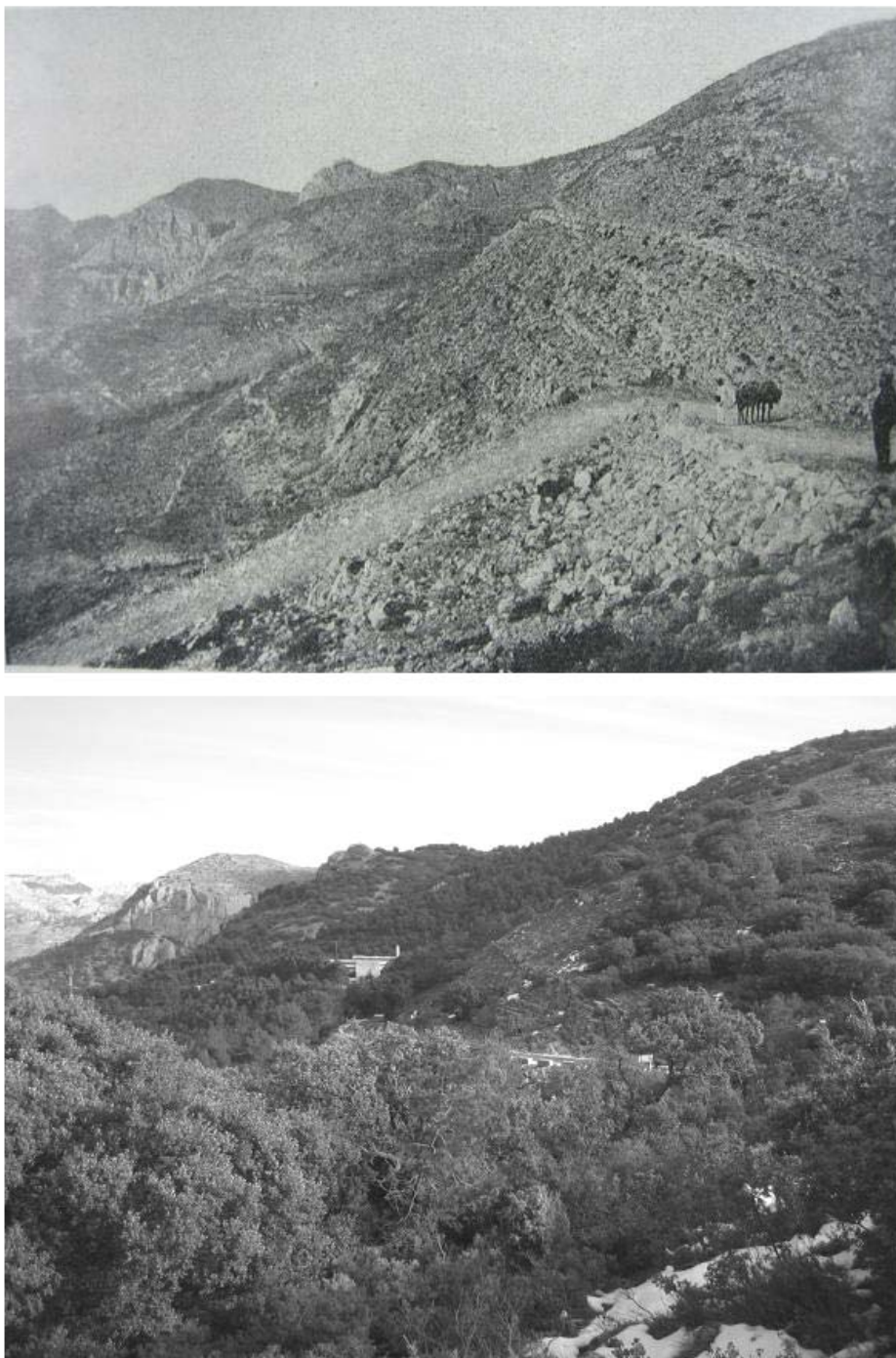

Figura 7. Vora 110 anys separen aquestes dos imatges del port de Tudons. En la imatge superior, realitzada per Leopoldo Soler y Pérez al voltant de 1895, trobem les conseqüències d'una intensa pressió humana sobre la vegetació en forma de ramaderia, carboneig i extracció de llenya i fusta. Actualment (2007), una atapeïda formació de carrascar ens anuncia una desintensificació de l'activitat de l'home sobre la muntanya i ens obliga a replantejar les hipòtesis que propaguen l'avanç del desert en el migjorn valencià.

2. Una història d'indicis

En pobles menuts com Sella, moltes vegades la història es carrega de tòpics i el temps els consolida com a veritats. En aquestes línies estem en disposició de refer algunes idees preestablertes sobre el nostre passat però, en molts sentits, encara resten investigacions en profunditat sobre quasi tot. És a dir, Sella és *terra incognita* i manquen dades, testimonis, documents. Mai millor dit, la història d'aquest poble -una història mil·lenària, com veurem- és, ara per ara, *una història d'indicis*. Alguns d'aquests rastres del nostre passat són deduccions, interpolacions d'altres àrees pròximes que sí han sigut ben estudiades. Altres, veurem que es tracta de dades puntuals i senyals inequívocs, possibilitats de treball que poden portar novetats importants. I, per últim, tindrem l'oportunitat d'afermar alguns d'aquests *indicis* amb noves interpretacions fins a convertir-los en sòlides hipòtesis. Es tracta, en definitiva, d'una aportació que no té per què ser definitiva, però sí un bon començament per a conèixer millor el nostre passat.

A banda de l'encomiable tasca de Natividad Martínez Llorens en la seua *Sella, historia y costumbres* (1987) i altres escrits menors, la història de Sella s'amaga en diversos indrets. Fins ara, s'ha investigat escassament en els arxius. L'arxiu municipal, ben conservat des de 1861, resulta molt interessant per a conèixer aspectes de la vida social, política, educativa o econòmica del poble des de finals del segle XIX i, especialment, el segle XX. Malgrat açò, la important documentació que degué contenir dels segles XVII, XVIII i XIX –i potser anteriors- fou venuda en forma de 400 quilos de paper vell al draper en 1946, una acció lamentable, però comprensible en temps d'ignorància i molts problemes econòmics per al municipi¹⁶. L'arxiu parroquial és una de les grans joies documentals del poble, ja que conserva els bateigs, matrimonis i defuncions des de 1624, pocs anys després de l'expulsió dels moriscos¹⁷. Les seues dades han estat estudiades, des d'un punt estadístic, per Josep Querreda (1978) i des del punt de vista de la història local per Natividad Martínez Llorens (1987). En els últims anys, han aparegut altres documents dispersos, de forma puntual, al Archivo Histórico Nacional (Madrid), Archivo General de Palacio (Madrid), Arxiu de la Corona d'Aragó (Barcelona) o a

¹⁶ Giménez i Pérez (2004).

¹⁷ Pérez (2005).

l'Arxiu del Regne de València. Són llocs on caldrà buscar més perquè poc s'han vist. No obstant, solen ser arxius de caire provincial o local on la informació pot ser més assequible i rica. Per exemple, alguns documents interessants els podem trobar a l'Arxiu Històric Provincial (Alacant), a l'Arxiu de la Diputació d'Alacant i, més a prop, als arxius municipals de Cocentaina o La Vila Joiosa, on es conserven diversos volums de protocols notariaus des de començaments del segle XVIII, una font de gran riquesa que requereix anys de dedicació. Junt al compendi de documents, hem de considerar amb prioritat la investigació arqueològica, un altra tasca que resta per iniciar a Sella, on la recopilació i estudi de restes ceràmiques ja ha donat els primers resultats¹⁸.

Per últim hem de referir-nos al patrimoni de la memòria històrica, íntimament lligada a la tradició oral, com a font de recerca. És ben cert que la narració dels fets del passat, inclús els de la pròpia vida d'una persona, pertany a una memòria a curt termini, moltes voltes tendenciosa o subjectiva i amb el perill de la inevitable alteració de la realitat amb el pas dels anys o amb la transmissió oral dels fets. No obstant això, el seu valor és indiscutible, i molts dubtes sorgits en els anys que han precedit a aquest treball han sigut aclarits pels més majors –i no tant majors- i la seua experiència acumulada al llarg de generacions. Tanmateix, val ací repetir aquella frase de Joan Pellicer que diu que *quan mor un vell, es tanca un llibre per a sempre*. En un món com el rural, en procés de desestructuració, el testimoni dels nostres majors –gent que nasqué en un poble enfonsat en els segles, amb els camins, els mitjans de transport, les cases i quasi les mateixes comoditats i incomoditats del segles XVIII i XIX- cobra encara un valor més important. Hui, que no queden matxos ni ramats en tot el terme, amb un percentatge mínim de la població dedicada professionalment a l'agricultura, i amb cada volta més hectàrees de camps de cultiu erms... la memòria dels vells forma part dels nostres trets identitaris com a poble, com demostra aquest mateix recull de toponímia.

2.1 Les ombres del temps: Sella preislàmica i islàmica

Resulta lògic que, a mesura que ens endinsem en els segles, la nostra història resulte menys clara i més confusa. La disciplina històrica encarregada de traure a

¹⁸ Soler (2005).

la llum –i mai millor dit- les evidències materials del passat més llunyà és l'arqueologia, però ni disposem de la formació i mitjans necessaris ni és la finalitat d'aquestes línies. Per a complir els objectius plantejats en aquesta primera part, ens interessa saber que l'ésser humà camina per aquestes terres des de fa milers d'anys, i que tenim evidències constatades de la seua presència. La més antiga, ara per ara, es troba al barranc de l'Arc en forma de pintura rupestre, a penes unes traces en la roca que, no gensmenys, s'inclouen en un conjunt patrimonial que ha sigut considerat Patrimoni de la Humanitat per la UNESCO. Aquestes pintures, que pertanyen al denominat Art Esquemàtic, demostren que fa entre 6.000 i 4.000 anys les nostres terres ja estaven ocupades pels primers agricultors i ramaders¹⁹. Actualment desconeixem possibles jaciments d'aquest període que ens permeten situar assentaments, precisar nivells d'ocupació del territori, tipus d'economia predominant i, en definitiva, la relació d'aquestes societats amb el medi que és qui ens defineix una aproximació al paisatge del Neolític. Això no obstant, sí que podem situar durant aquests mil·lenis el moment en què l'home començà a transformar, encara que lleument, la natura a partir de les seues necessitats, és a dir, va començar a *construir paisatge*. Superada l'època de les societats de caçadors i recol·lectors, amb les activitats dels agricultors prehistòrics s'inicià un llarg i intens impacte sobre l'equilibri natural, per exemple, del cicle hidrològic. L'artigament de terres, els primers processos de desforestació, provocaren les primeres modificacions del sistema pendents-erosió, i ja és possible que en les vessants margoses desbrossades retingueren la terra amb murs de pedra seca. Una confirmació d'aquest fet, però ja en l'Edat del Bronze, el demostra la hipòtesi de la relació d'alguns bancals del barranc de l'Arc amb el tancament de ramat en closes i abrics al peu de les penyes²⁰. Les troballes ceràmiques d'aquesta època en l'Ermita de Sella demostren, a més, que en la localització actual del poble ja existia algun tipus de poblament iber (segles IV-III aC.), que comerciaven amb els grecs (ceràmiques àtiques del s. V aC.²¹) i que, al capdavant, desmunten el tòpic de que Sella era una població d'origen àrab. Els ibers, i possiblement els romans²²,

¹⁹ Hernández, *et al.* (1991).

²⁰ Seva *et al.*, (2005).

²¹ Soler (2005). També han sigut documentades monedes gregues del mateix segle en la Cova del Diví (Gómez Serrano, 1930).

²² Veure cites de ceràmica datada en aquesta època en el barranc de l'Arc en Seva *et al.*, (2005: 100).

augmentaren la pressió sobre el territori, i la seua presència s'estengué pel barranc de l'Arc (cova del Diví), Sanxet... sense oblidar els importants jaciments en pobles veïns com Relleu o la Vila Joiosa²³.

Però, no per res hem titulat aquest apartat com a *Sella preislàmica i islàmica*. L'empremta de la cultura àrab en les nostres terres ha sigut fonamental, fins el punt de poder considerar-la com un abans i un després, molt més enllà de la conquesta cristiana del Regne de València en el segle XIII. Tanmateix, anteriorment a la conquesta tenim restes diverses de ceràmiques que han sigut datades d'aquest segle, així com construccions de tàpia en les restes del castell i en el anomenat *molí de les penyetes* (El Salt) que els situen a finals del segle XII o començaments del XIII. Ja en aquest període comencen a aparèixer documents que ens parlen de Sella com a organització territorial associada a un castell, es a dir, una aljama. Junt al castell de Sella, donat per Jaume I a Ximén Pérez de Oriz en 1251²⁴, existien en les proximitats dos castells més: el castell d'Alarc i el de Sanxet. Alarc, tal volta localitzat en les actuals cases de l'Arc, està citat entre els castells que formen la frontera meridional del Regne de València en el tractat d'Almizrra i fou destruït pels cristians després de les sublevacions mudèjars del segle XIII²⁵. De Sanxet, per contra, existeixen evidències materials de la seua situació en les proximitats del mas de Sanxet - penyò del Morer. Fou repartit i repoblat en 1249 i venut repetides voltes, junt a Alarc, fins que, al capdavant, passà als dominis dels titulars del senyoriu de Guadalest; un fet que explica per què el barranc de l'Arc pertany a Benimantell. Els segles XIII i XIV foren moments de gran complexitat històrica, de guerres, de sublimacions i canvis profunds, però a Sella es mantingué la població musulmana i, també, l'essència del seu característic paisatge. Recents estudis d'arqueologia espacial²⁶ permeten analitzar el paisatge prototípic andalusí amb elements que també trobem a Sella. L'economia bàsica andalusí, en zones de muntanya com aquesta, es fonamentava en el desenvolupament d'una xicoteta xàrcia hidràulica (assuts, sèquies, alcavons o *qanats*, etc.) que afavoria la presència d'hortes en la vora del riu, junt a fontetes

²³ Espinosa (2005).

²⁴ Torró (1999).

²⁵ Guixard (1982).

²⁶ Torró (2003 i 2005).

que brollaven en diferents barrancs o al voltant d'una séquia o un pou. Aquests xicotets espais de regadiu destinaven la major part de la seua variada producció de productes hortícoles a l'autoconsum, i es caracteritzaven per disposar d'una séquia major que ha sigut definida com una *línia de rigidesa*, que marcava el límit de l'espai regat i per damunt del qual es disposava l'habitat²⁷. Tot just el que ocorre amb la séquia que, provinent de l'assut de la Murtera, defineix perfectament on comencen les hortes i on comença el poble²⁸. Entre la séquia i el riu o barranc es disposaven les terrasses irrigades per gravetat, com en l'actualitat, i després les aigües sobrants es reintegraven de nou al riu, on generalment un molí tancava el sistema per a evitar conflictes amb el repartiment de l'aigua. En 1251 ja es confirma l'existència de més d'un molí a Sella²⁹. La posició del molí de Baix, de les restes del molí de les Penyetes en el Salt o, inclús, del propi molí de Dalt, pot respondre a aquest esquema³⁰.

De forma general, però amb una aplicació més pausada en xicotets pobles muntanyencs com Sella, l'arribada dels cristians suposà una sèrie de canvis en la base de la gestió del territori. Es tracta d'un complex procés que es podria sintetitzar, molt succintament, en una idea bàsica: la conversió en valor monetari, - és a dir, destinada al mercat- d'una part de la producció agrícola, abans fonamentada essencialment en l'autoconsum³¹. Aquest fet va suposar que el llaurador andalusí es vera obligat a introduir nous cultius comercials o desenvolupar-ne altres en busca d'una producció excedentària. Els cultius comercials per excel·lència foren els cereals –blat, ordi- i la vinya, mentre que la manera d'estendre-ls fou mitjançant l'expansió del secà abancalant les vessants de les muntanyes. L'esquema característic del poblament islàmic, hortes amb una gran varietat de cultius i ramaderia en la resta del territori, va canviar cap a la progressiva especialització agrícola del secà extensiu. Però, com hem assenyalat, aquest és un procés lent, detectable de forma primerenca en grans i mitjanes

²⁷ Barceló (1989).

²⁸ Doménech (2005).

²⁹ Es tracta de la confiscació dels molins i l'heretat de 12 jornades feta per Jaume I a Gacía Ximénez de Muruzábal, possible castellà de Sella, acusat de traïció al rei (Torró, 1999: 63).

³⁰ García Fracés (2006).

³¹ Torró (2003: 181).

poblacions cristianes. En les muntanyes de la Marina, especialment en poblacions d'escassa importància com era Sella, les transformacions principals es varen efectuar sobre els espais de regadiu, regularitzant les parcel·les, fent nous repartiments de terres i elaborant noves fites en les hortes. La regularitat de les filloles de la séquia de l'assut de la Murtera, començant pel Llinar, ens fa pensar en una possible intervenció d'aquesta època perquè les filloles marquen entre si un parcel·lari en forma de bandes perpendiculars separades per possibles *Cordes* de 20 braços reials (equivalent a 40.77 m.), una pauta mètrica comuna en aquest temps i regulada pels Furs³². Encara que es tracta d'una hipòtesi a confirmar, podria verificar un nou repartiment senyorial similar al d'altres zones, consistent en el fraccionament de l'espai regat en lots transversals a la séquia major. Junt a aquesta nova divisió administrativa, els cristians es caracteritzaren per aprofitar al màxim els cabals d'aigua i per estendre el regadiu on la disponibilitat d'aigua així ho feia possible. Les diferències entre les produccions de secà i els mateixos cultius amb rec eren molt considerables, encara que aquest rec fóra de caràcter eventual. S'incrementà, d'aquesta manera, la construcció de noves sèquies, basses i mines per a poder regar, encara que fóra una volta a l'any o cada pocs anys, les produccions de secà. Hem d'insistir que es tracta d'un procés lent, d'implantació progressiva i amb un desenvolupament radical ja en l'Edat Moderna, amb el canvi de població que va suposar l'expulsió dels moriscos. Per això treballem sobre la teoria d'un manteniment del paisatge andalusí, amb modificacions administratives i en alguns cultius, caracteritzat pel predomini de les hortes en terrasses irrigades vora riu i la resta del territori amb una dedicació forestal i ramadera de tipus extensiu, en conflicte amb el lent però imparable procés d'expansió del secà.

³² *Ibidem.* (p. 163).

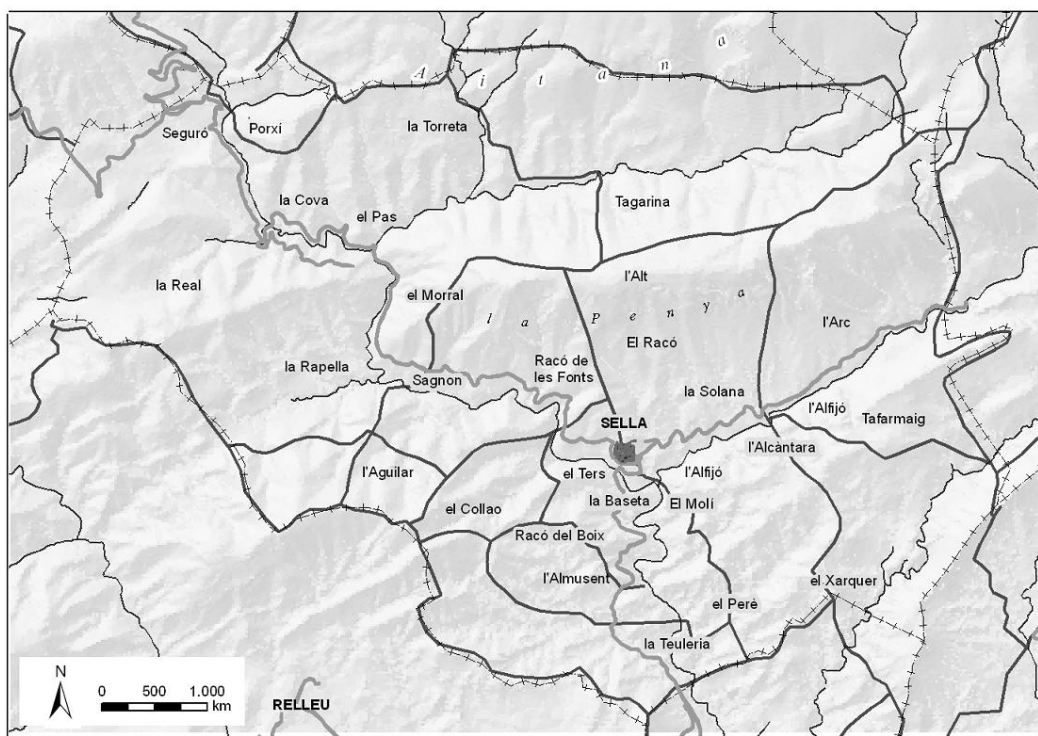

Figura 8. Xàrcia d'assegadors, a partir del plànol corresponent als treballs topogràfics del Instituto Geográfico Estadístico (1896, AMS). La toponímia pertany al capbreu de 1726.

Efectivament, l'altra activitat predominant, i clarament complementària a l'agricultura, fou la ramaderia, fet comprensible en aquestes terres de muntanya. Les formes d'organització i gestió de la ramaderia andalusí, són encara molt desconegudes, i actualment es treballa considerant la continuïtat de moltes de les seues característiques més enllà de la conquesta cristiana dels segles XIII i XIV. Tanmateix, també degueren existir intercanvis entre les muntanyes i les planes litorals que foren trencats per les modificacions territorials introduïdes pels cristians³³: per exemple, la fundació de la Vila Joiosa o l'amollonament dels termes de Sanxet i Alarc respecte a Sella. Per tant, no resulta senzill caracteritzar aquesta activitat sense observar elements actuals i hipotetitzar sobre el seu origen musulmà o anterior. D'aquesta forma, podem considerar –amb les òbvies modificacions– que la xicoteta transhumància és una herència d'aquest període, el que fa pensar que alguns dels corrals i el sistema d'assegadors (figura 8) pogueren estar ja en funcionament en l'alta edat mitjana, quan no en èpoques anteriors. El trasllat de ramat en busca de pastures en l'hivern o l'estiu no ens ha de fer pensar en grans

³³ Torró (2003).

ramats com els que solcaven les planures de Castella. Es tractava d'una ramaderia local poc nombrosa, majoritàriament lligada al propi autoconsum i que es traslladava pocs quilòmetres en busca d'herba fresca. Fins mitjans del segle XIX està documentat, per exemple, el moviment de ramats des de la serra d'Aitana fins a la serra d'Orxeta i el terme de la Vila Joiosa en hivern; mentre que, al contrari, eren aquests últims els que pujaven cap a Sella en estiu. Igualment, ja en l'ombria d'Aitana, els tres abeuradors de la font de Forata pertanyien als ramats de Confrides, Benifato i Sella respectivament. Restes, tal volta, d'una antiga mancomunitat de pastures³⁴.

Amb la conquesta cristiana del segle XIII, com hem dit, s'incrementa la informació gràcies a les troballes documentals. D'aquesta manera sabem que, a pesar de mantenir la base econòmica en l'agricultura, la ramaderia fou una important font d'ingressos per als senyors i també una font de conflictes. Amb la desorganització del poblament andalusí des de mitjans del segle XIII, se signaren privilegis per als pobladors cristians del litoral i de ciutats de reialenc; d'aquesta manera els habitants de Benidorm³⁵, la Vila Joiosa³⁶ o Alcoi³⁷ gaudiren de permís per a pastar lliurement per l'interior muntanyós. D'altra banda, moltes aljames i castells mudèjars com Finestrat, Alarc o Sanxet –també, a ben segur, Sella- eren obligades a pagar *l'herbatge*, un impost introduït per Jaume I que suposava importants ingressos per a les rendes senyoriales. Sabem que Alarc i Sanxet el pagaven en els anys 1290 i 1379 (160 sous)³⁸, el que demostra que, probablement per damunt de les xicotetes hortes, la ramaderia era l'activitat principal dels habitants del barranc de l'Arc i el seus voltants. També en aquestos temps de canvis, amb la possible signatura de les cartes pobles medievals, s'habilitaren deveses o *bovalars*, zones

³⁴ Marco (2001: 69).

³⁵ Hinojosa (1993a).

³⁶ AHN. *Consejos*. Leg. 22.605: *Solicitud de Simeón mayor, Síndico Personero de Villajoyosa, del testimonio del privilegio para cortar leñas y maderas en los términos convecinos de Relleu, Sella, Polop, Callosa y demás, que se titulan en el día de medida Sarriana, derivado de la Señoría del noble Don Bernardo de Ensarrià*. (8 de marzo de 1779).

³⁷ Torró (1992).

³⁸ Hinojosa (1993b).

exclusives per a pasturar dels quals no en tenim constància a Sella³⁹; uns servien per a ramonejar el ramat d'ovelles, el més nombrós per la importància de la llana, o de cabres –per a carn i llet-, mentre que altres espais s'habilitaven per al bestiar llaurador, fonamental compost per bous, abans de l'expansió dels matxos, burros i rucs en l'Edat Moderna. A partir del segle XIV, Hinojosa (1993b) descriu una sèrie de canvis tendents a l'expansió de l'agricultura sobre moltes zones de pasturatge. Començarà, d'aquesta manera, un declivi progressiu de l'activitat ramadera fins als nostres dies, però més pausat en els pobles de la muntanya que en altres de caràcter litoral i vocació agrícola. Encara a principis de l'Edat Moderna, el cens de 1510 ofereix encara evidències del que diem⁴⁰. Tant la Marina Alta com la Marina Baixa mantenen la primera posició quant a caps de ramat en l'actual província d'Alacant (27.385 caps), seguides d'altres comarques muntanyenques com l'Alcoià, la foia de Castalla i el Comtat. En aquest còmput o recompte, Sella registra 1.693 caps, xifra que destaca per damunt de les 371 declarades per Orxeta o les 750 de la Vila Joiosa. No disposem d'altres dades per a establir una evolució però, com s'ha dit, tot apunta a una disminució al temps de l'expansió de les terres conreades, amb un punt d'inflexió a mitjans del segle XIX, com veurem. Les disputes entre ramaderia i agricultura sempre es decantaren cap a les segones, per una senzilla qüestió de rendibilitat.

Des d'un punt de vista jurisdiccional, igualment interessant per a l'estudi de la toponímia i el paisatge, Sella va passar per distints propietaris al llarg de l'Edat Mitjana cristiana. Un dels més destacats fou el poderós almirall Bernat de Sarrià, qui va integrar el castell en el seu extens senyoriu, dividit en herències després de la seua mort en 1335. Des d'aleshores, Sella va formar part de les *Muntanyes d'en Sarrià*, una denominació geogràfica que es va utilitzar fins la primera meitat del segle XVI i que es corresponia a l'actual comarca de la Marina Baixa i part de l'Alta⁴¹. Sella va pertànyer al comtat de Dénia⁴² i després al Rei, que finalment la va vengué per 5.000 sous reals de València el 1426. D'aquesta època disposem del

³⁹ Resta encara, no obstant, el dit "*quin bovalar tenen!*" per a voler significar la riquesa o possessions d'una família o d'un poble.

⁴⁰ García Cárcel (1977).

⁴¹ Hinojosa (2002: 116)

⁴² Chabás (1887-1888, I: 342-44; 350-52)

document més important dels que s'han trobat fins ara sobre Sella en època medieval: la compra i pressa de possessió de l'aljama per part del donzell valencià Gisbert d'Olms (1434), un interessant manuscrit transcrit per Ramón Baldaquí (1987) en el que apareix informació molt aclaridora sobre alguns aspectes del poble⁴³. Per exemple, el nom d'alguns dels musulmans més destacats de la població (Çahat Fat, Abraym Garrida i Carmi Abarrida), la instal·lació de forques en un tossal –tal volta, l'origen de l'actual topònim- i el manteniment de les lleis particulars dels musulmans, conegudes com *Çuna i Xara*; un senyal, també, de permissibilitat senyorial cap a les normes de gestió de la comunitat islàmica.

La creació de la baronia de Sella i Agres en el segle XVI suposa un altre punt de referència que perdura, en forma de títol nobiliari, fins l'actualitat. En quasi cinc-cents anys d'història –i especialment en els tres primers segles-, la baronia com a entitat jurisdiccional sofrí l'expulsió dels moriscos, va conèixer la formació d'una nova carta de poblament per tractar d'atraure nous pobladors i, finalment, va patir la definitiva desintegració del règim senyorial a principis del segle XIX. De manera que, amb tots els seus avatars, la història de la baronia de Sella ha estat lligada a la família dels Calatayud, des del títol concedit per Carles I en 1527⁴⁴ fins a l'actualitat⁴⁵.

El declivi de la cultura islàmica i l'expulsió dels moriscos: final d'una etapa

Els musulmans valencians –primer mudèjars i després moriscos-, la població conquerida i subjugada pel poder cristià, no fou precisament una població en minoria. A finals del segle XV, en temps de Gisbert d'Olms, poc més de la meitat dels vora 300.000 habitants del Regne de València professaven la religió musulmana i suposaven una destacada majoria excepció feta del nord de Castelló,

⁴³ El document original es troba en l'ARV. *Reial Cancelleria*, llibre 495, ff. 249v-253.

⁴⁴ Mas y Gil (1976: 37). No obstant, en 1514 ja existeixen referències de la possessió senyorial de Sella i Agres per part de Juan de Calatayud (Martínez, 1987:47).

⁴⁵ *ORDEN JUS/2343/2005, de 5 de julio, por la que se manda expedir, sin perjuicio de tercero de mejor derecho, Real Carta de Sucesión en el título de Barón de Agres y Sella, a favor de doña Isabel de Calatayud Sarthou.* (BOE, 19 de juliol de 2005).

ciutat de València i altres ciutats reials⁴⁶. La resta del Regne, fonamentalment l'espai rural, seguia controlat pels mudèjars, encara que sotmesos a la jurisdicció senyorial i, en general, al poder reial. Multitud de pobles, com els situats en part del *Quartel de las Montañas*, definició utilitzada per Escolano per a referir-se a la les muntanyes del prebètic valencià⁴⁷, estaven poblats en la seua totalitat per moriscos. En el nostre àmbit d'estudi, les poblacions amb més importància, com Rellu o Finestrat, comptaven amb la presència puntual però destacada d'algunes famílies de cristians vells, mentre que en altres pobles i llogarets com Sella o Orxeta la pràctica totalitat, pel que se sap actualment, eren mudèjars. Obligats a principis del segle XVI a batejar-se i convertir-se al cristianisme, sota l'amenaça de l'expulsió i inclús la mort, passaren a denominar-se moriscos o *cristians nous*. En aquesta data va començar a funcionar l'església a Sella, encara que de forma molt deficient perquè els moriscos foren contínuament acusats de practicar l'Islam en la intimitat. De fet, aquests pobles, ni tan sols comptaven encara amb els temples parroquials actuals, construïts amb el repoblament cristià dels segles XVII i XVIII.

Els moriscos, no obstant, constituïen la base principal de la força de treball en el camp, i en senyoriis com el de Sella, aportaven la totalitat de la riquesa a les arque de la baronia. A pesar de la imatge preestablerta d'una població rural i marginada en les muntanyes, controlada militarment per por a possibles alçaments i als seus contactes amb els pirates barbarescos i turcs, actualment sabem -gràcies a diferents estudis com el d'Eugeni Císcar (1993)- que també foren una població dinàmica, amb els seus comerciants enriquits i la seua estructura social i econòmica complexa. Per exemple, a Sella existiren moriscos com *Carim Panchut* o *Hierony Dayda*, que es dedicaven a arrendar els delmes⁴⁸ de la senyoria i d'altres pobles (Agres o Perputxent) per tal de enriquir-se amb l'operació, quan no especular amb part de les collites. Sorprenentment, el nivell de negoci s'incrementà cap a finals del segle XVI i principis del XVII, és a dir, en els moments anteriors a l'expulsió. Personatges com *Michel Mallem* o *Moal·lem*, amb

⁴⁶ Piqueras (1999: 103)

⁴⁷ Escolano (1611: L, IX-1234) parla de "*aquel cuartel de nuestro reyno, que llamamos las Montañas por ser montañoso, y se extiende de Castilla al mar, y de Xátiva a tierra de Alicante*".

⁴⁸ Exacció consistent en una desena part de fruits, de rendes o de beneficis, que anaven a parar a les arque del titular de la baronia.

vinculacions familiars amb altres *Moal·lem* de Relleu, formaren part de l'elit econòmica dels moriscos⁴⁹ i pensem que en aquest cognom es troba l'origen del topònim de la partida i mas de Moèlem.

Figura 9. Els masos i partida de Moèlem, topònim provinent del cognom d'una important família de moriscos expulsats en 1609, es troba en el barranc del Xarquer; i miren a la mar refermats en les impressionants elevacions de Sirventa, Sanxet, les penyes del Morer. En la imatge, el mas de *Moèlem de Baix*, que fou construït a finals del segle XIX –i, pot ser, a principis del s. XX–, segons dades orals.

Tot i la presència puntual d'aquests moriscos enriquits, la gran majoria d'ells, i també dels habitants de Sella, eren gent humil, dedicada a l'agricultura i la ramaderia i cada vegada més discriminada en els pobles de l'interior muntanyós. Atenent a la nostra hipòtesi de partida, en l'Edat Moderna l'aprofitament territorial dels xicotets pobles musulmans configuraria un paisatge bàsicament semblant al que hem caracteritzat adés per a l'Edat Mitjana: reduïts espais de regadiu intensiu al voltant de fonts, barrancs i rius, una superfície de secà reduïda,

⁴⁹ Císcar (1993: 46-48 i 93-94).

junt a una ramaderia important, encara que de caire local. De fet, Cavanilles relata per a Relleu, a finals del segle XVIII, com l'acció de dos-cents anys de repoblament els cristians “*no solo benefician lo que los Moriscos en su tiempo, sino que han extendido el cultivo por todas partes*”.

Les condicions de vida per als musulmans conversos anaren progressivament endurint-se amb càrregues fiscals insostenibles, una forta inestabilitat social i política i el sotmetiment religiós, amb la crema de corans, bateigs massius i persecució eclesiàstica. Aquest llarg procés es va incrementar al llarg del segle XVI, mentre es forjava l'expulsió, i les rebel·lions de la serra d'Espadà (1525-26) reflecteixen el creixent clima de tensió d'aquestes poblacions. Altres fets evidencien el canvi de conjuntura que es vivia durant gran part del XVI: la pròpia presència de famílies morisques com els *Moal·lem*, enriquides en un context de pobresa generalitzada és, segons Ciscar (1993), característic de moments de crisi econòmica. Però ni tan sols aquestes famílies es lliuraven de la persecució sistemàtica dels processos inquisitorials, sabedors que aquests comerciants podien pagar elevades fiances. D'altra banda, l'elevat creixement demogràfic morisc que tant preocupava a les autoritats cristianes era degut a les altes taxes de natalitat, però també a les fortes immigracions des d'altres zones morisques com Granada. La reclusió de la població en les muntanyes fou cada vegada més elevada en els anys previs a l'expulsió. A Sella les dades són confuses i poc fiables, de manera que la Relació de Caraçena, publicada en 1609, ens parla de 115 veïns, es a dir, vora 518 habitants; mentre que Escolano (1611) ens parla de 200 cases de moriscos en Sella abans de l'expulsió, uns 900 habitants teòrics. La massificació és patent i zones com Sella o la vall de Guadalest⁵⁰, necessitaran de segles per a recuperar-se demogràficament després de l'expulsió. En moltes altres zones de muntanya, pot ser la majoria, es parla que mai no tornaran a presentar-se els nivells d'ocupació com els dels temps moriscos.

Aquests fets també tenen la seua interpretació des d'un punt de vista ecològic i paisatgístic. Un important estudi d'etnohistòria realitzat en el municipi castellanenc d'Ain (serra d'Espadà), ha demostrat com els nivells de sotmetiment i extorsió de la població musulmana, amb l'ombra amenaçant de l'expulsió, va

⁵⁰ Pla Alberola (1991).

suposar l'abandonament de estratègies conservacionistes en favor de comportaments dirigits a la supervivència a curt termini⁵¹. Dit d'altra manera, el control de l'aprofitament dels boscos, la pràctica del guaret o la plantació d'espècies arbòries, que tardaven anys en donar beneficis, foren en part suplantades per una gestió més lesiva, sense control polític i social, per part d'una població pressionada que no tenia cap altra opció que sobreviure. Aquestes conclusions, extretes per a un poble menut de muntanya com és Ain, potser que també es donaren a Sella. Tot i que els factors locals tenen un pes determinant en aquest sentit, la marginalitat dels moriscos fou generalitzada i la vida d'aquest poble a les acaballes del segle XVI degué ser molt difícil.

Les dificultats d'integració de la nombrosa minoria morisca en una societat cristiana poc permissiva els convertí en un greu problema, per als governants i l'església, que calia eradicar. En 1609 es va dictar la seua expulsió i les protestes es feren sentir en forma de revoltes en Orxeta, Finestrat o la vall de Guadalest entre altres. A Sella, no obstant, els moriscos romangueren tranquils⁵², i junt a la resta d'entre 116.000 i 170.000 persones, embarcaren en els ports més propers com Dénia, Xàbia o Alacant. Aquesta veritable neteja ètnica acabà definitivament amb les restes de segles de dominació islàmica, fa només 400 anys. En les àrees muntanyoses -com la de la Marina- el canvi fou veritablement radical, no tant com en les zones litorals, i la sortida dels moriscos va determinar el desenvolupament posterior d'aquestes terres. Segons totes les cròniques, Sella va quedar despoblada, com altres tants pobles, i encara que pogueren quedar algunes famílies cristianes o arribar-ne de seguida altres tantes, podem imaginar l'aspecte del poble semidesert, amb els carrers abans sorollosos silenciats durant anys, les hortes diligentment treballades absorbides per la brossa del riu i les cases acollidores de centenars de famílies obertes al saqueig i a la destrucció del temps. Una relació del poble veí d'Orxeta, igualment abandonat en 1609, ens pot servir per a reforçar aquesta idea. En 1631 una descripció feta per l'escrivà Gaspar Juan Avellán a l'Encomienda de Santiago, senyors de la població, ens narra l'estat de les cases i de les terres amb

⁵¹ Butzer, *et al.* (1985) i Butzer (2005).

⁵² Martínez (1987: 64).

l'arribada dels primers repobladors⁵³. Començant per la casa de la senyoria, *las puertas de la calle estan rompidas, las puertas de la sala principal y seis ventanas rotas y destruídas, la escalera principal abierta que se cae descubierta y muy destruída en la sala una biga de la cubierta del techo de arriba quebrada las paredes con muchos carcomidos y agujeros que pasan a la calle [...]; el molí de baix tiene falta de muelas para moler, las paredes muy destruídas [...]; el forn del poble esta muy viejo, las paredes con aberturas que se caen, el techo con agujeros [...]; i l'edifici que feia d'església sin puerta y sin tejas en el tejado [...].* Igualment il·lustratives resulten les relacions dels primers pobladors: *la casa de Antonio Ferrandez solo se puede habitar en un aposentico bajo la demás derruída, la huerta se cultiva, los secanos no se cultivan; la casa de doña Vicenta Mila [...] es de tapia, a las espaldas han caido dos aposentos y la cavalleriza, no tiene más que el huerto se cultiva; Casa de Jusepe Morales de tapia de tierra la pared [...] un aposento habitable y el otro con cuatro vigas rompidas, una heredad en la que los secanos sin cultivar y los árboles se van secando.* De les quaranta cases declarades, la totalitat manifesta l'abandó dels secans, el cultiu de les hortes morisques i la ruïna general del poble.

2.2 Sella *postmorisca*: les petjades del creixement econòmic i demogràfic en el paisatge

L'expulsió dels moriscos, tant per les seues repercussions a Sella com en la resta de les terres valencianes, on es va perdre una tercera part de la població, mereix ser tractada com un punt d'inflexió des de diversos punts de vista: cultural, social, econòmic, i també paisatgístic. Les dècades següents de l'expulsió no foren fàcils, com demostra la relació d'Orxeta (1631) i la reactivació de la vida al poble es féu de forma gradual, lentament, però imparabile. Els primers canvis vingueren per part del propi poder senyorial, que es va veure obligat a atraure nous pobladors amb un contracte renovat, una nova relació entre senyor i vassalls diferent a la mantinguda amb els moriscos basada fonamentalment en el règim de tinença i propietat de la

⁵³ AMV: *Descripcion de la Encomienda de Orcheta; hecha por su Administrador Dn. Luis Ferrer y Cardona, por testimonio d Gaspar Juan Avellán Escribano publico en el lugar de Orcheta. Año 1631.* El document original es troba en el AHN, *secció Osuna*. Hem treballat amb la transcripció feta per José Payà Nicolau, de la biblioteca i arxiu de la Vila Joiosa, a qui agraïm la cessió d'aquest document.

terra. Els documents que arplegaven les normes bàsiques foren les denominades *carta pobla* i tenien una importància fonamental en el desenvolupament social i econòmic dels pobles repoblats, però, ara per ara, no tenim cap referència sobre la possible existència d'una carta de poblament a Sella. L'arribada i instal·lació de nous pobladors a principis del segle XVII -els nostres veritables avantpassats-, significà canvis també en diversitat d'elements aparentment menors però igualment importants que hui en dia encara perduren. Per exemple, la reforma i construcció de noves cases, el desenvolupament dels masos, l'església de Santa Anna, les festes patronals i, per suposat, la toponímia, la manera de nomenar des de les penyes fins les noves partides creades amb l'expansió de l'agricultura, passant pels propis noms dels carrers del poble. En definitiva, un canvi cultural en tota regla que es consolidà amb el creixement progressiu de la població.

El repoblament i l'evolució de la població

La vitalitat demogràfica durant les primeres dècades de poblament fou reduïda, com demostren les dades extretes dels *Quinque Libri* de l'arxiu parroquial, però també certifiquen un creixent dinamisme: dels tres naixements registrats el 1624 es passa a tretze el 1628, una xifra record que es repetirà en quatre anys més fins al 1646⁵⁴. Des de la datació del primer d'aquests llibres el 1623⁵⁵ l'ascens poblacional és patent. Una altra qüestió per resoldre és la de la procedència exacta dels primers repobladors de Sella després de l'expulsió. La creença popular, provinent de repetir una idea convertida en tòpic, diu que Sella fou repoblada amb mallorquins, però aquesta suposició encara no s'ha pogut documentar. Les conclusions de l'estudi de Natividad Martínez Llorens (1987) rebutgen aquesta idea, i les dades dels llibres parroquials junt als registres lingüístics i toponímics (a excepció de *Meleca*, com veurem) no pareixen evidenciar aquest fet. Potser vingueren algunes famílies de les Illes, però ni molt menys es pot, ara per ara, qualificar la repoblació de mallorquina a l'igual que es fa en altres pobles com Tàrbena, on sí que queden multitud de referències a aquesta immigració⁵⁶. Tot pareix indicar que la

⁵⁴ Martínez (1987: 76)

⁵⁵ APS, *Quinque Libri 1624-1696*.

⁵⁶ Vegueu, per exemple, les relacions entre la toponímia mallorquina i la de la Marina en Rosselló (2004: 265-275); o els contactes interdialectals valencianobalears en Beltran (2005).

procedència dels nostres avantpassats fou menys *exòtica*, pot ser de poblacions veïnes com la pròpia Vila Joiosa o del camp i horta d'Alacant, una zona històricament cristiana. El primer matrimoni registrat, per exemple, anomena l'origen del futur marit: Busot. Anys després, un altre promés diu haver nascut a Guadalest. Tots dos ja eren habitants de Sella abans de contraure matrimoni⁵⁷.

La disponibilitat de dades demogràfiques de forma més periòdica i cada vegada més fiables, ens permet entreveure l'evolució de la població i utilitzar aquesta variable clàssica d'interpretació de la pressió de l'home sobre la terra. Les dades oferides en la taula 1, especialment les primeres, han de considerar-se com aproximatives per l'alt grau d'ocultació a què estaven sotmeses les estadístiques de l'època. A més, hem aplicat un índex general de 4,5 habitants per veí o casa, per tal de disposar d'una estimació d'habitants que ens permeta traure unes conclusions elementals.

Taula 1. Evolució de la població de Sella (1609-1860)

Font	Data	Veïns	Cases	Estimació habitants
<i>Relació de Caraçena</i>	1609	115 (Cristians nous)		517
<i>Escolano</i>	1611		200	900
<i>Vecindario</i>	1646	43		193
<i>Real Pragmática Sanción</i>	1692	70		315
<i>Campoflorido</i>	1712/1713			
<i>Padrón para el Equivalente</i>	1730	140		630
<i>Censo Aranda</i>	1768			1.354
<i>Floridablanca</i>	1786			1.591
<i>Diario de Valencia</i>	1793	409		1.840
<i>Cavanilles</i>	1793/1794	400		1.800
<i>Madoz</i>	1842	451		1.670
<i>Cens</i>	1857			1.694
<i>Cens</i>	1860			1.855

Elaboració pròpia a partir de Bernat i Badenes (1994) i Quereda (1978)

⁵⁷ Martínez (1987: 76).

Donant per bona l'estimació d'Escolano, referida a dades anteriors a l'expulsió, la població cristiana no va aconseguir les xifres dels últims anys dels moriscos fins a la segona meitat del segle XVIII. Durant el segle XVII el creixement és progressiu, des de les primeres quaranta cases habitades -vora trenta anys després de l'expulsió-, fins els 70 veïns (315 hab.) de finals del segle. La veritable acceleració es dona a partir del segle XVIII, on en els primers trenta anys la població es duplica, però a mitjans del segle ja s'ha donat l'increment més ampli de la sèrie: els naixements i la immigració suposaren un augment de 1.000 persones en només 76 anys, fins situar-se en 1.354 habitants el 1768. Encara faltarien uns quants centenars més fins arribar als 1.855 habitants de 1860, la xifra més alta de quantes s'han registrat, recordem, de forma aproximativa: de fet, les estimacions contemporànies d'Eduardo Soler y Pérez superaven amplement els 2.300 habitants en Sella⁵⁸.

Les dades representades ens ajuden a comprendre millor els canvis produïts una volta superada la decadència derivada del despoblament de la Sella morisca. La recuperació demogràfica és causa, i al mateix temps conseqüència, d'un procés generalitzat de creixement econòmic que es donà en tot el Regne de València durant les darreres dècades del segle XVII, tot el segle XVIII i part del XIX. Fet i fet, durant aquests anys es configuren les bases del poble i del seu terme actual, amb molts pocs canvis fins fa a penes cinquanta anys. Com hem assenyalat adés, els canvis afecten la trama urbana, amb la construcció de cases, obertura de nous carrers, l'alçament de l'església de Santa Anna⁵⁹ o la creació de forns de pa com el de l'antiga plaça de l'Era (1811)⁶⁰. D'igual forma, Sella, declarada vila el 1708, es veié afavorida per l'increment del comerç entre la Vila Joiosa i Alcoi - Cocentina mitjançant el ramal del Camí Reial que passava pel port de Tudons, i que permetia

⁵⁸ Eduardo Soler y Pérez, en els seus manuscrits, posa en dubte les xifres de població d'alguns pobles de l'actual Marina Baixa en els censos de 1860 i 1877, i fa una estimació per a Sella de 2.396 persones. Veure Soler y Pérez, (s. d.: 47-48) ADPA. GD Mm40. També Orozco Sánchez (1878: 247) ofereix una xifra de 2.040 habitants en el seu *Manual Geográfico Estadístico*.

⁵⁹ Possiblement el temple fou alçat en el segle XVII, però amb importants obres efectuades pel mestre d'obres Jaume Congost en la primera meitat del segle XVIII (Giménez Font, 2005 i 2006).

⁶⁰ AGP. *Administración Caj. 7.085, exp. 57. Sobre concesión del establecimiento de un horno de pan cocer en un solar de casa en el poblado de la Baronía de Sella, propiedad de Cristobal Herrero, Maestro de Obras y vecino de dicha baronía.* (7 de diciembre de 1811). (Giménez Font, 2002).

també l'eixida dels produccions agràries comercials. Sense cap dubte, la principal transformació es va donar en el camp, en una agricultura en procés d'expansió amb una dedicació comercial (ametles, oliveres, panses, moreres, etc.), a pesar que la majoria de les terres encara eren ocupades per cultius de subsistència. L'extensió de les terres conreades també va suposar l'increment del poblament dispers en masos i casetes, de manera que en les xifres analitzades hem de tenir en comte un contingent important d'habitants que no vivien en el nucli urbà de Sella. Des d'aquest moment, al llarg de poc més de dos segles, el paisatge de les muntanyes de la Marina va canviar radicalment, i l'home va deixar-hi una empremta inesborrable que hui es defineix com el nostre patrimoni més característic. En paraules d'un contemporani, el sempre recurrent Cavanilles, el procés es pot entendre per aquestes línies escrites a finals del segle XVIII, al seu pas per les terres de la Marina:

“Los que reemplázaron á los Moriscos y las generaciones que han ido siguiendo, especialmente en el siglo actual, han extendido el cultivo á eriales y montes, aprovechando las aguas de los arroyos y fuentes, y descubierto otras ocultas”⁶¹

La formació dels camps construïts

Tal vegada, per familiaritat amb el paisatges, mai ens hem adonat suficientment de l'esforç humà que ens envolta en forma de centenars de quilòmetres d'abancalaments. Reduir una vessant de carrascar, pinar o matollars a bancals comportava un procés intens i costós de desforestació, despedregament, trencament de penyes, regularització de les vessants i remoció de tones de terra. Aquest procés, en bona lògica, es feia de baix cap a dalt, i molts sistemes de terrasses que culminen les muntanyes tingueren el seu origen en estructures d'origen musulmà, quan no anteriors. Com hem dit adés, la tècnica constructiva dels bancals té un caràcter atemporal que en complica molt la datació, de manera que una paret de pedra seca alçada en el segle XIV és molt difícil de diferenciar d'una altra del segle XVIII o d'una punta de bancal treta al segle XX. Alguns procediments arqueològics, permeten diferenciar distintes èpoques per la

⁶¹ Cavanilles (1795-97, II: 245).

morfologia de l'estructura general de les vessants⁶² però, de forma general, tan sols deixen establir diferències entre les terrasses irrigades d'origen andalusí dels extensos secans cristians. Per tractar d'aproximar-nos a una mena d'evolució del paisatge aterrassat de Sella –que és com dir les terres cultivades en el terme– requerim de diverses tècniques, entre les quals trobem la documentació i la toponímia, el propi anàlisi del paisatge i, també, la memòria oral dels més vells. Aquesta última ens certifica que a finals del segle XIX i primera meitat del XX encara es feren bancals nous, amb tècniques tradicionals, però de caràcter localitzat: alguna llenca, el som d'un morret o la culminació d'una vessant⁶³. Una anàlisi visual també ens permet extraure algunes idees que poden ser aclaridores, com per exemple considerar alguns bancals extrems –que, a tot estirar, donaven espai per a una figuera– com estructures modernes, construïdes en moments de molta pressió de la població, augment de la demanda de terra i absència d'erms de qualitat per a rompre. Seria el cas, per exemple, dels bancals que trobem en la Pileta o en el Morral, veritables terrassetes penjades en la penya en contra de la llei de la gravetat, i més recents del que poguérem pensar. Per tant, la documentació, i moltes vegades també la toponímia, es mostren ara per ara com el principal element de datació, tot i que es tracte de forma generalitzada, per partides del terme. Alguns topònims resulten igualment suggerents, com *l'Arrabassat* o *la Retura*, indicatius de l'artigament de terres recents⁶⁴ o també el cas dels *Alfijons*, *Trosset* o el propi *Pedaç*, que potser facen referència a noves zones conreades. Amb la informació apropiada –documental i toponímica– podem intentar establir una cronologia de l'espai cultivat en la vessant meridional de la serra d'Aitana, tant en el seu creixement com en el posterior i més recent procés d'abandonament agrícola.

Per a comprendre millor aquest procés, és necessari assenyalar la importància del contracte emfitèutic, que va marcar les relacions entre el baró i els llauradors residents a Sella, els quals, d'aquesta manera, mantingueren una dependència de

⁶² Torró (2005).

⁶³ Amb la incorporació de maquinària pesada en la segona meitat del s. XX, s'obriren altres bancals nous en zones mai cultivades, encara que generalment sense acompanyament de costosos murs de pedra seca. Tot i açò, els exemples són puntuals, com els que trobem en la Sabatera (tretts per Ramón Alemany) o Tagarina, tots dos per a cultivar ametlers.

⁶⁴ Segons el testimoni de Filiberto Climent, hem pogut datar els bancals de *l'Arrabassada* en l'últim quart del segle XIX.

vassallatge. Sota un cens emfitèutic, que es pagava anualment, s'establiren cases i terres però amb drets de caràcter vitalici i hereditari. Aquesta possibilitat convertia el llaurador en propietari del *domini útil*; i al senyor, propietari del *domini directe*. També possibilitava l'inici d'operacions tan costoses com els abancalaments o la plantació d'arbres. Tots dos, bancals i arbres, podien oferir les rendes esperades molts anys després de la seua edificació o plantació, i això feia necessària un tipus de propietat per a tota la vida i amb possibilitat de ser heretada pels descendents directes. Dels documents de control d'aquests contractes per part del baró, els denominats *capbreus*, podem obtenir una valuosa informació referida als emfiteutes i les seues propietats, fites i impostos que pagava cada tros de terra establida.

Hui per hui, únicament s'ha trobat un capbreu de Sella de l'any 1726⁶⁵. La seua importància és fonamental perquè ens permet reconstruir el paisatge agrícola del poble en la primera meitat del segle XVIII on, recordem, s'estava produint un notable creixement demogràfic i una expansió de les terrasses de cultiu. El document està incomplet en les últimes pàgines (possiblement les corresponents a l'índex final), però els 133 declarants s'aproximen molt als 140 veïns que ens dóna el *Padrón del Equivalente* en 1730. Açò ens fa pensar en la validesa del document i en la representabilitat de les terres declarades, a ben segur la majoria de les que existirien en Sella fa 280 anys.

L'aportació toponímica del capbreu és una font d'informació molt important, tant pels topònims actuals que ja hi apareixen com els que no. La pràctica totalitat de les nominacions registrades existeixen hui en dia, a excepció de *la Baseta*, que es corresponia amb la actual *bassa del Batle* i hortes dels voltants. No hem trobat referències a aquest topònim en la memòria dels més vells, però sí, per exemple, a l'hora de nomenar *Alfijons* a les terres del voltant del Molí de baix, també denominat *molí de l'Alfijó*⁶⁶. En la resta es dóna generalment un canvi d'escala en els topònims, de manera que la denominació de *el Llinar* s'estenia pels actuals

⁶⁵ AHPA. *Hacienda HB 1700-1864*, libro n° 773.

⁶⁶ El topònim, no obstant, es pot considerar desaparegut. Encara se li denomina d'aquesta forma en una escriptura de compra-venda del molí de 1934. (Document de l'arxiu personal d'Amable Garcia, a qui agraïm la informació).

Torrompero i el Moreral; o Torregrossa servia per a nomenar més terra que la de l'únic bancal actual (figura 10). Al contrari que la toponímia urbana, que ha canviat molt però que no tractarem en aquest llibre, els noms de lloc mantenen una vigència total. Únicament es tira a faltar un major detall quant a topònims referits a espais puntuals, que no tenien cabuda en documents administratius com aquest i, especialment, multitud de topònims que no hi apareixen.

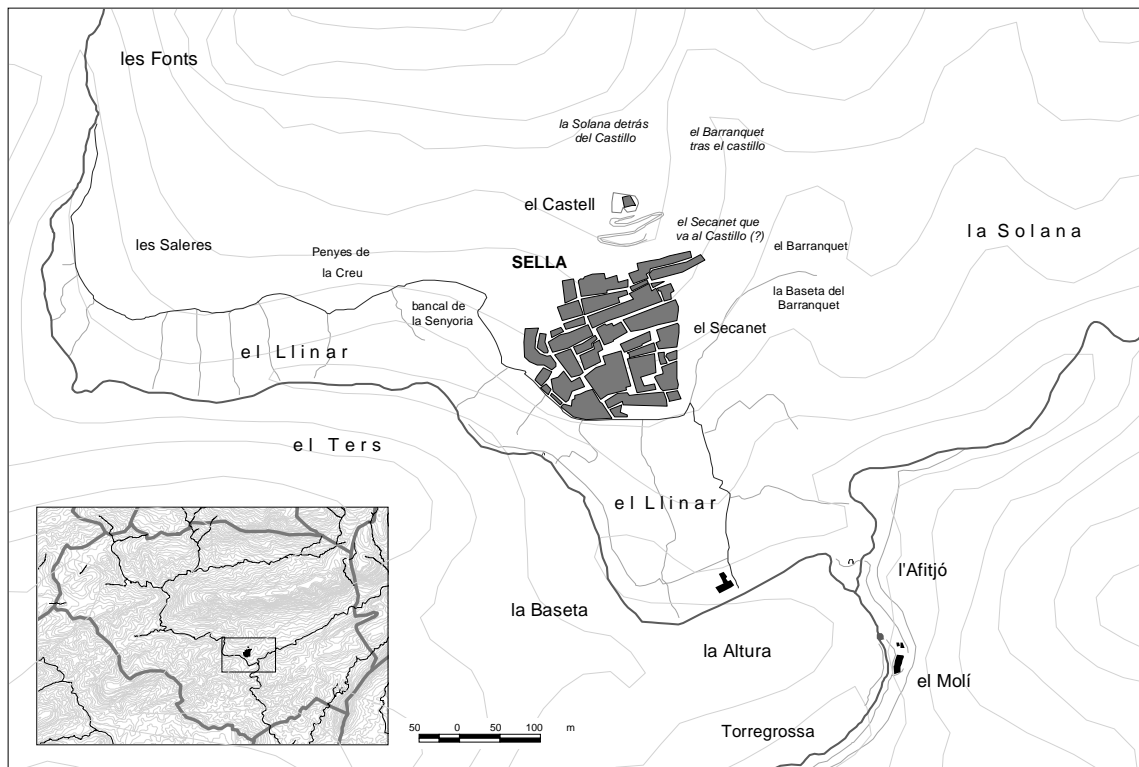

Figura 10. Toponímia de les rodalies de Sella, a principis del segle XVIII, segons el Capbreu de 1726. Mantenim la grafia original del document.

Aquest fet ens obliga a fer unes breus reflexions. Nomenar les coses, enllestir la toponímia, significa donar-li un valor. Allò que no té valor, utilitat per a l'home, no té nom, o bé adopta un nom genèric. La manca de topònims com *Pedàç*, *la foia Llarga* o *el Fardatxo* no significa que aquestes terres estigueren incultes, encara per abancalar; tal volta reberen altre nom, i tal volta es tracte de les heretats de *Reig* o *Soler* que sí es citen al barranc de Tagarina en 1726. Encara no estem en disposició de saber-ho, ja que la documentació ens parla de partides en general (Tagarina, la Real, la Solana, etc.) que després es divideixen en heretats amb cognoms de persones. Però l'absència de les partides nomenades dins de Tagarina, per seguir amb l'exemple, crida prou l'atenció i pot indicar-nos un fet molt

interessant: que en aquests moments, fa quasi tres segles, aquestes partides hui dominades per un mas estigueren ermes, dedicades a la ramaderia i a l'obtenció de llenya i carbó. Totes elles es trobarien sota la denominació general de Tagarina, però encara no estarien transformades a l'agricultura o, al menys, no al nivell d'intensitat que tots ara hem conegut. La toponímia, en aquest cas la seua absència, pot ser un bon indicatiu del grau d'humanització de la natura i del tipus de paisatge que podríem trobar en moltes partides del terme a principis del segle XVIII, just al començament de la gran expansió de l'agricultura.

Taula 2. Principals partides i superfície establerta en 1726

Partida	hectàrees
Tagarina	219
el Xarquer	150
Almusent	118
la Rapella	93
La Real	88
La Solana	88
Seguró	63
Alcàntera	53
Sagnon	52
La Torreta	43
Resta	40
Aguilar	39
l'Arc	29
Tafarmaig	23
El Llinar	21
La Baseta-La Altura	20
el Perè	19
Cova Negra	18
Atfijó	18
El Molí	15
Porxí	15
Les Forques	15
El Racó	10
el Collao	8
El Barranquet	5
Total	1.262

Font: AHPA. *Hacienda HB 1700-1864*, libro nº 773, s.f.
Elaboració pròpia. Els totals han segut arrodonits

Els totals de superfície cultivada són una de les dades més valuoses, perquè ens permeten establir la intensitat de l'aprofitament de la terra, però també una de les més dificultoses d'obtenir. Fet i fet, hem de treballar sobre dades inestables. De les 1.262 hectàrees establertes en 1726 (2.606 jornals), únicament tenim constància

que vora 13 has. estaven incultes, esperant el desbrossament i posterior abancament. No obstant això, no podem assegurar que les més de 1.200 has. declarades estaven totes treballades. Aquest dubte desapareix pel que fa a la majoria de les hortes, amb xicotetes parcel·les posades en cultiu des de molts segles abans, però la totalitat de les terres establertes en secà es nomenen com a part cultivades i part incultes. En casos concrets s'especifica quina és l'extensió del total que pertany a una o altra categoria, però tot fa pensar que gran part de les terres declarades encara no estan artigades. En ocasions, també, s'especifica aquesta situació. És el cas de la Torreta, l'Aguilar, l'Arc, la Solana, l'Alcàntera o la Rapella, on es citen jornals de terra per arrabassar. En altres partides, tenim notícies puntuals de nous establiments de terres, especialment en el Terç, on a principis del segle XVIII es van construir gran part dels bancals de la marge dreta del riu de les Voltes (figura 24). En altres exemples podem veure com a Pere Climent *fill*, amb més de 7 has. en el Morral, li permeteren aterrar part de la costeruda vessant davall de la cova del Morral, sempre amb la condició de deixar pas al ramat que s'hi adreçava⁶⁷. Més interessant resulta el cas d'Andreu Giner, a qui la titular de la baronia, Comtessa de Cirat, va permetre reomplir el barranc de l'Aigüera en les seues terres d'horta, que fitaven amb el bancal de la Senyoria⁶⁸. Per a permetre el pas de l'aigua, es va construir un alcavó que encara hui es pot reconèixer.

Indicacions com aquestes conformen proves indubtables del creixement agrícola al llarg del segle XVIII. Cal, però, saber moltes de les 1.262 has declarades en les primeries del segle i conceptuals amb la fórmula de "*parte culto, parte inculto o sin cultivar*" eren realment terres llaurades. La descripció de Sella del *Correo General de España*, en la dècada de 1770, ens ofereix altres dades interessants i prou escasses en aquesta època:

"tiene actualmente en cultivo cinco mil fanegas, y 600 incultas, de las que mucha parte podria desmontarse, y servir, yá para sementera, yá para la plantación de Viñas, y Arboles".

⁶⁷ AHPA. *Hacienda HB 1700-1864*, libro nº 773, s.f.

⁶⁸ *Ibidem*. Les terres de Giner fitaven, entre altres "...con el margen del bancal de la señoría dandole permiso [...] de la condesa de Sirat para que pueda llenar el dicho barranquito dejando desaguar suficiente por debajo".

Segons aquestes xifres, a Sella únicament es cultivaven unes 415 has, amb possibilitats d'artigar vora 50 has més. Es tracta d'una superfície molt reduïda si la comparem amb les 1.262 has de 1726 o, millor, tenint en compte que en l'any 1994 es cultivaven 1.729 has. en Sella⁶⁹. Certament, segons la lectura que vulga fer-se, es poden obtenir diverses conclusions: una primera pot verificar, i de fet ho fa, que en les dades de l'any 1726 gran part de les terres estan per arrabassar, i pertanyen encara al món de la ramaderia i els boscos. Igualment vénen a confirmar, malgrat tractar-se de xifres molt aproximades, que el gran creixement de la superfície agrícola encara està per arribar, i pertany especialment al segle XIX. D'altra banda, també pot ser que les dades estiguen equivocades o siguem fruit d'una observació molt lleugera de la realitat. En aquest cas, cal retenir la idea que es tenia d'un terme encara erm en una porció important, terres "*de las que mucha parte podria desmontarse*" i, de fet, es desmuntaren en els segles següents. L'ampliació del secà es va veure acompanyada per un aprofitament màxim dels cabals d'aigua, amb la construcció de moltes sèquies i basses, la majoria de les quals tingueren la finalitat d'assegurar les produccions amb aportacions extraordinàries d'aigua (com a màxim uns pocs recs a l'any). Sistemes com el de la séquia que conduïa aigua de l'Arc fins el Perè, per damunt de la font de l'Alcàntera, Calfallengües i de l'Hort de Glòria, no formaven part d'hortes, sinó de *secans millorats* que es podien regar en anys propicis. El mateix passava en les Saleres amb la séquia que abastia la bassa de Sagnon i el racó de les Fonts, i que omplia la bassa de Santa Bàrbera. Aquesta séquia bàsicament alimentava diverses basses que emmagatzemaven l'aigua per a regar, i és més moderna del que es pot pensar: seguint el seu camí per les Saleres i el Trosset veiem fàcilment que es tracta d'una construcció posterior als abancaments, que igualment no tenen molt més d'un parell de segles⁷⁰.

Un altre fet característic dels segles XVIII i XIX, en plena relació amb el conreu de la terra, és el desenvolupament d'un poblament dispers que permetrà als agricultors viure a prop de les explotacions agràries. Com hem assenyalat, un percentatge important de les xifres de població oferides incloïen aquells que habitaven en masos i casetes disperses pel terme. La datació d'aquest procés de

⁶⁹ Hernández Hernández (1997: 91).

⁷⁰ En 1726, en les Saleres es cultivaven només 0,5 ha, mentre que la zona més propera a la Creu era coneguda com "*Peñas de la Creueta*", en referència al gran rastrell localitzat en esta zona.

poblament resulta tan complexa com el càlcul de la pròpia superfície transformada a la agricultura, però es pot deduir a través d'antics llocs de poblament medieval, com Sanxet-El Morer o l'Arc, o per les principals indrets treballats a principis del segle XVIII: Tagarina, l'Almusement, el Xarquer o la Rapella, totes elles allunyades del poble (taula 2). També existeixen altres notícies aïllades que en són bona mostra, com el cas de Sant Xotxim: els orígens d'aquestes terres se situen en uns establiments de terra fets en 1804. En 1822 es va construir una primera casa i un corral que es nomenaren *Mas Nou*, fins que en 1830 noves reformes titularen la finca com *San Joaquín*, popularment *Sant Xotxim*⁷¹.

Com veiem en la taula 3, el total de cases disseminades pel terme s'aproxima al del propi nucli urbà, el que suposava el 20.4 % del total de població⁷². Les anomenades com “*edificios*” s'han d'entendre com masos i masets, mentre que els “*albergues*” parlen de casetes menors. Les dades oferides per Orozco Sánchez en 1878 ens parlen de 408 cases en el poble més 153 en el terme⁷³. Tal volta, en aquest últim cas es fera referència només als masos, però pot ser també indicatiu del fort creixement viscut en tots els sentits en la segona meitat del segle XIX, i al qual devem, per exemple, masos com la Casa Nova (1871), el Teular del Tio Vicent (1876) o la Rapella dels Ballesters (1879).

⁷¹ Soler y Pérez, (1893: 109 i ss.) ADPA. GD Mm36.

⁷² Del Rey Aynat (1986: 12).

⁷³ Orozco Sánchez (1878: 247).

Taula 3. Partides i nombre de cases en Sella en 1920

Entitats de població	“Edificios”	“Albergues”	Total
l’Aguilar	4	12	16
l’Alcàntera*	12	4	16
l’Afitjó	1	6	7
l’Almusement*	23	3	26
l’Arc*	4	1	5
Tagarina*	24	29	53
el Batle*	5	2	7
Xarquer*	12	10	22
les Forques*	7	2	9
Foia del Molí	0	8	8
la Foieta de Seva	0	8	8
Montserrat*	4	3	7
el Perè*	4	3	7
Racó del Boix	0	8	8
Racó de les Fonts	2	6	8
la Rapella*	5	6	11
la Real*	3	8	11
Sagnon*	6	1	7
les Saleres*	6	1	7
Seguró*	8	7	15
la Solana*	4	7	11
la Torreta	5	5	10
Vistabella	7	3	10
Altres (“diseminados”)	10	5	15
Total disseminat	156	148	304
Sella (nucli urbà)	422		422
TOTAL			726

Font: Figueras Pacheco (1912-21: 1139-1140).

* considerats com “caseríos”. La resta són “casas de labor”.

Efectivament, junt a l’increment de la població, la demanda exterior d’alguns productes va estimular molt l’agricultura, amb especial rellevància durant el període al·ludit. En aquest moment destaca, en els camps de secà, el cultiu de la vinya, ben adaptat als sòls de les vessants més elevades. La vinya a Sella sempre tingué un paper destacat en la posada en cultiu de noves terres. Al capbreu de 1726

molts declarants del Xarquer i, especialment, de la Rapella, esmenten la vinya com a únic cultiu (per a pansa i vi), junt a la resta de terra inculta que completa la seua possessió. Amb la invasió de la filoxera en el sud de França a finals del segle XIX, aquest cultiu tingué un fort increment a Espanya, i en les terres muntanyoses de la Marina va impulsar l'artigament de noves terres, moltes de les quals mantingueren un caràcter marginal i foren abandonades amb l'entrada de la malaltia de la vinya (1902-1912) o be replantades amb oliveres o ametlers⁷⁴. De manera que molts bancals de Sella són veritablement recents, i fins fa unes poques generacions encara quedaven testimonis dels processos d'arrabassament i aterassament de les parts altes de les muntanyes, els únics indrets que restaven per cultivar. No cal insistir, tampoc, que aquestes operacions extremes foren un senyal inequívoc d'una veritable *fam de terres* que tenia molt que veure amb economies molt empobrides i vides veritablement miserables. Un exemple el trobem en la cultura popular de la Marina, encara present a principis del segle XX i arreplegada per Martí i Gadea (1908):

Bancalets feha mon sògre

y pòbre que pòbre, arremata dient este refrá, y se diu molt en los poblets de muntanya, referintse als que arribasen ó trahuen margenes estretes ó campets escalonáts y giquets, perque no pòden ser amples y grans en les falde de les sèrres ó terrenos molt trencáts, els quals sempre sòlen ser pòbres, puix els richs casi tots els camps ó bancals els tenen en los fondos y plans, ahon está la tèrra millor i més productiva. Com vullga puix que tot asó jòca y s'estranya en les poblacions grans, a fí de populariçaro més y donaro á conéixer als que nou' saben, hu incluíu así, lo mateix que la cansó que seguix:

*Els que tenen bancalets
á la falda de la sèrra,
casi sempre son pobrets
á qui la fam els fa la guèrra.*

Y no pòt deixar de ser així, puix entre qu'eixa tèrra dona pòch, els pagaments son molts y tenen un ruyxát de giquets demanant á tot hòra tascóns de pá, entre pitos y flautes, sempre están á trentaú del mes y sense poder alçar may una segrantana del rabo⁷⁵.

⁷⁴ Piqueras (2005).

⁷⁵ Martí i Gadea (1908: 19).

Al llarg d'aquest període d'expansió de l'agricultura, els cultius es varen succeir, cada vegada més influenciats per les pautes marcades pel mercat. De manera que als productes de l'horta junt al blat, l'oli, el vi, el panís o les figues, que formaven part de l'alimentació bàsica d'una família, hem d'unir altres produccions per alimentar animals domèstics i el bestiar com ara les garrofes, l'ordi (conegut en Sella com *civada*) o el mateix panís. Junt a aquestes produccions bàsiques, d'autoconsum, en els segles XVII i XVIII dominaren altres amb dedicació eminentment comercial, com les panses, les cireres, l'ametla, el cànem i la morera. Algunes d'aquestes produccions han deixat la seua presència en forma de topònims (*la font de l'Ametleral, el Moreral o el Cireret*, com veurem), però en el segle XIX i XX alguns productes com la fulla de la morera o el cànem desaparegueren pràcticament amb l'increment de l'ametla en el secà i els cítrics en l'horta. Igualment, reduïda la crisi filoxèrica, moltes de les vinyes del litoral remuntaren cap al interior, de manera que entre el quinquenni de 1908-1913 i l'any 1925 la vinya va augmentar en Sella de 60 a 208 has⁷⁶.

La successió d'aquests cultius va tenir una gran importància en el paisatge de Sella i en els seus canvis. De les extensions interminables de blat, que en primavera enverdia els barrancs del terme inserit entre ametlers, parres i oliveres, es va passar progressivament a una agricultura dominada pel monocultiu arbori, fonamentalment l'ametler. En les hortes va ocórrer un fet semblant amb l'expansió de la llimera i el taronger, que va homogeneïtzar amb un verd fosc els peus hortolans del poble de Sella. El policultiu, amb els cromatismes provinents de la diversitat de produccions de fruitals, cereals o hortalisses, dels colors dels masos - amb les seues hortetes menudes al voltant d'una font-, o de les pròpies pinedes reduïdes als cims dels tossals, ha anat perdent-se en un procés de desintensificació de l'activitat humana en el terme, que simplifica el paisatge actual en terres cultivades, terres abandonades i pinars tancats o bé transformats per l'acció episòdica d'un incendi forestal.

⁷⁶ Figueras (1913-1925: 1140).

Figura 11. La Torreta. Imatge de la sega de blat a finals de l'estiu de 1892. En aquesta partida es cultivaven unes 43 hectàrees en 1726, de les quals un mínim de cinc estaven establertes però encara sense artigar. Els principals processos de construcció de bancals foren al llarg del segle XVIII i XIX. En 1804, per exemple, es van establir les terres de l'actual Sant Xotxim. (Fotografia de Leopoldo Soler y Pérez, en *Geografía del Reino de Valencia*, 1912-1927)

2.3 El declivi del paisatge tradicional: Sella en la cruïlla de la història

Des del segle XIX fins els inicis del segle XX, a Sella s'aconseguí una intensitat màxima en l'aprofitament del territori. Cap element del medi ambient es va lliurar de l'acció de l'home, per altra banda, cada volta més implacable. La pressió sobre les aigües -aprofitades al màxim-, els boscos i els pastos -amb necessitats creixents de llenya i carbó, i la disminució d'àrees de pasturatge-, i la terra en general -per al creixement agrícola-, tingueren una influència directa sobre el paisatge. En aquest procés van intervindre diversos factors, entre els quals es troben els de caire demogràfic, però també polític i econòmic, com la pròpia dissolució del règim senyorial i l'accés a la propietat dels antics emfiteutes a mitjans del segle XIX. Aquesta última qüestió va significar molts avantatges, però també altres inconvenients com la definitiva privatització d'antics espais comunals. Eduardo Soler y Pérez es lamentava, a finals de dit segle, de la venda de tots els bens del comú per part dels ajuntaments i de la escassa resposta per part dels habitants dels pobles de la Marina: "*hasta las cumbres de las sierras (Aitana, Pantano, Cabeçó)*

*dicen es realengo y como tal vendido, sin protesta ni por pastos, ni por leñas, ni por perder otros aprovechamientos*⁷⁷. La privatització de boscos i pastures fou una circumstància bàsica en la seua degradació però, com hem dit, l'increment dels bancals arreu del terme i la intensitat dels aprofitaments tradicionals, va reduir ràpidament l'extensió de les masses forestals. Ja el 1849, amb tota la segona meitat del segle XIX per arribar, el diccionari de Madoz refereix la presència de “*varios montes generalmente despoblados, si bien quedan en pequeñas partes vestigios de los abundantes pinares que antiguamente existían*”⁷⁸.

Taula 4. Evolució de la població de Sella (1877-2002)

Data	Habitants
1877	1.796
1877	1.796
1887	1.856
1897	1.708
1900	1.758
1910	1.658
1920	1.605
1930	1.410
1940	1.454
1950	1.423
1960	1.260
1965	1.037
1970	872
1977	747
1981	690
1999	590
2006	650

Font: elaboració pròpia a partir de diverses fonts

Si en el punt anterior havien considerat el creixement de la població com un fet indicatiu de l'expansió de les terres cultivades, en aquest punt podem fer el contrari. En les primeres dècades del segle XX s'accelera un procés emigratori

⁷⁷ Soler y Pérez, (s. d.: 22-23) ADPA. GD Mm40.

⁷⁸ Madoz, (1845-1850: 148).

iniciat en la última dècada del segle XIX, en paral·lel, possiblement, a l'abandó dels camps situats en els llocs més inaccessibles. Les principals zones de destí foren França, Amèrica i les ciutats litorals alacantines junt a Alcoi; però, superada l'estabilització demogràfica derivada de la Guerra Civil i la postguerra, a partir dels anys 1950 i 1960 va començar una veritable catàstrofe demogràfica que va reduir la població a quasi la meitat en vora 20 anys. Tot aquest procés, incentivat pel desenvolupament econòmic de Benidorm, la Vila Joiosa i Alacant i el poc rendiment de l'agricultura, tingué unes repercussions socials i econòmiques molt intenses, que suposaren un retard important i un procés de marginació progressiu de l'interior rural respecte de la costa. En paraules de molts testimonis que visqueren amargament aquella època, en aquells anys tingué fi l'univers particular de l'autèntica ruralia, d'un poble que vivia entorn a sí mateix i al voltant de l'agricultura⁷⁹. Les conseqüències de l'èxode rural es deixaren sentir també en el paisatge a través del declivi d'activitats com la ramaderia o l'explotació forestal, però sobretot en l'abandó de les terres cultivades i dels seus sistemes d'explotació, com els masos i casetes: primerament convertint-los en residència secundària de les famílies de llauradors que hi habitaven (taula 5) per a, més tard, abandonar-los a la destrucció del pas del temps (figura 12).

**Taula 5. Evolució del poblament disseminat en
%. Nomenclàtors per anys**

Municipis	1900	1940	1960	1970
Benimantell	30.5	30	16	8.3
Confrides	37.5	34	33.6	36.25
Orxeta	9.2	11.5	0	0
Relleu	37	38.6	0	0
Sella	20.4	17	0	0

Font: Del Rey Aynat (1986: 12)

Els processos emigratoris i l'abandó agrícola ens obliga a preguntar-nos en quin moment els masos van deixar d'organitzar el territori. Es podria dir que la destrucció d'un mas suposa la fase final d'un abandonament de terres que,

⁷⁹ (Giménez i Cantó, 2005).

d'alguna manera, es pot considerar com una inversió del procés que hem analitzat fins ara. L'admirable esforç dels nostres avantpassats, construint les margenedes, alçant les cases, plantant els arbres i obrint noves sèquies, s'esvaeix en poques dècades de forma progressiva. Les infraestructures hidràuliques que regaven el secà aprofitant qualsevol rierol de pluja o fonteta són les primeres en perdre's. Després vingueren els cultius mateix, impotents davant el descens imparable dels preus: el garrofer i, especialment, l'ametla amb produccions cada any més reduïdes. L'abandonament de les terres, massiu en les últimes dècades, finalitza amb el sorgiment incontrolat de solsidis i esllavissades, que ja comencen a dominar en les vessants aterassades. En un bancal sense llaurar comencen a instal·lar-se de forma immediata les primeres comunitats vegetals pioneres, que donaran pas progressivament a formacions més complexes, com els matollars i pinars. En contra de moltes teories oportunistes que denunciïn l'avanç del desert a Espanya, en àrees de muntanya com Sella el bosc està tornant a ocupar antics espais del seu abast, d'una manera desconeguda en molts segles. L'espessor dels pinars *naturalitzen* un paisatge tan humà com el nostre, i només incendis devastadors com els de Tagarina, ens deixen observar fins on arribaven els bancals de cultiu fins no fa massa anys. El foc ha segut un altre factor definidor del paisatge de Sella, i únicament la seua presència periòdica ens parla d'una desintensificació radical dels usos tradicionals, on els pinars romanien nets i perfectament retallats en els cims i tossals entre les terres cultivades. Val a dir que en els últims 25 anys s'han cremat vora 4.500 has del terme i voltants immediats, amb un greu impacte ecològic i paisatgístic⁸⁰.

⁸⁰ Especialment destaquen els grans incendis de la dècada de 1980, com les 2.500 has en el barranc de l'Arc (1980) i altres menors però de gran impacte, com les 480 has de Tagarina (1981), 275 has a Seguró i Villaserra (1982), 200 has a la Rapella (1978) o les 100 has de La Real, Seguró i el Pas (1983). En 5 anys (1978-1983) es cremaren vora 3.700 has. L'altra data de referència és 1995, quan es cremaren més de 692 has en dos grans incendis correlatius: de nou, Tagarina (oficialment 502 o 550 has, segons la font) i Pont del Pas-la Cova (190 has). Aquestes xifres s'han estret de la base de dades del *Laboratori de Biogeografia*, Institut Universitari de Geografia (Universitat d'Alacant.)

Figura 12. El mas de Pedaç (segle XIX), manté amb grans treballs la solidesa original, espatlat pel temps i la deixadesa. Tot i tractar-se d'un dels més patètics exemples de l'abandonament de les terres agrícoles, encara domina la part alta del barranc de Tagarina amb solemnitat austera.

L'abandonament de terres i masos, la destrucció de les parets de pedra seca i el tancament de la vegetació natural fins convertir antics camps de cultiu en veritables indrets inaccessibles, són fases progressives dels canvis característics del nostre temps i amb unes conseqüències encara per albirar. Possiblement, l'últim extraviament de tots ells el trobem en la pròpia toponímia, en la pèrdua del seu significat i, darrerament, en l'oblit del propi nom d'un lloc. Molts topònims dels que ací es presenten romanen en la presència, cada vegada més escassa, dels homes i dones que els donaren alé, i també en els caçadors, hui per hui l'únic col·lectiu que camina la serra com abans ho feien pastors, agricultors o carboners. La formació dels topònims és un procés continu, multicultural, que s'accelera en moments de canvis relacionats amb l'aprofitament més o menys intensiu del territori. La desintegració del món rural ocasiona la pèrdua de molts topònims, però també el naixement d'altres relacionats amb l'aparició de nous usos. Un exemple patètic el trobem en tota la recent toponímia creada pels escaladors del barranc de l'Arc, un dels espais més concorreguts per aficionats de tot el País Valencià, que en les seues guies anomenen a la terminació de la penya de la Moleta "*Cabeza de Rino*" o al Goleró "*el Valle Oscuro*". Ben mirat podem dir que es tracta

d'un greu empobriment del nostre patrimoni, però realment es tracta d'un procés natural, similar a tants altres i amb construccions terminològiques relacionades amb el relleu, la seua forma o les seues característiques. Aleshores és quan ens adonem que la toponímia és un patrimoni en majúscules, relacionat amb els nostres avantpassats i que, per tant, cal conservar com un tresor, hereu d'una història mil·lenària.

Figura 13. Malauradament, els incendis forestals han sigut un dels grans factors definidors del paisatge de la serra d'Aitana en les darreres dècades. En la serra de la Real, amb la *mallada de Marso* i *la Retura* en primer lloc, es poden comprovar els efectes de varis incendis sobre els pinars que ocupaven antigues terres de cultiu. El més recent de 1995 en la part solana, i el de 1983 en la culminació de l'ombria. (Fotografia de l'any 2003)

3. Llegir el paisatge, entendre la nostra història

En temps de canvis importants, com són els actuals, cal repensar del passat i extraure conclusions dels seus ensenyaments. Un dels objectius d'aquest treball consisteix precisament a promoure una de les formes de valorar el llegat que ens ha deixat generació rere generació, i que consisteix a llegir el paisatge, entendre i valorar d'una ullada pausada, que tot el terme té la marca dels nostres avantpassats. Els bancals, les sèquies, els masos, els boscos i també, és clar, els

topònims, ens amaguen una història de grandeses i misèries, de fam i de lluites, de temps no sempre fàcils que han arribat a bon terme fins als nostres dies d'abundància i riquesa. Ara que Sella està en disposició de triar el seu futur – segurament, per primera vegada en la seua història-, cal parar-se i mirar als voltants. Veurem que, cada vegada més, es troben a l'alça els valors intangibles del paisatge, i per molts tècnics que vulguen quantificar-lo aquest és el nostre paisatge, desbordant d'història i carregat de sentiment. “Respectar el medi ambient” és també respectar el paisatge, i tenir la capacitat d'integrar-hi les noves alternatives de desenvolupament en aquest. Al cap i a la fi, es tracta de la herència per a les generacions futures, la nostra petjada en aquesta terra mil·lenària, com va ser la dels moriscos hortolans o la dels cristians margeners. Tots dos van saber integrar-se en les condicions marcades per la natura. La nostra presència ací serà com un lleuger bufit en la història, ningú parlarà de nosaltres ni es recordaran els nostres noms... però el nostre llegat de hui pot hipotecar les societats del demà. Només per això cal repensar la nostra relació amb la natura, el *nostre paisatge*, i adquirir el grau de compromís que requereix viure en un poble privilegiat com és Sella.

Fins aquest punt, la recerca documental, la investigació arqueològica i l'estudi etnològic, han sigut breument analitzats amb l'objectiu de fer un anàlisi del paisatge, hereu del pas dels hòmens per aquestes terres. A continuació realitzarem l'estudi concret de la toponímia, una volta contextualitzada aquesta en unes circumstàncies històriques i espacials canviants. Perquè en definitiva, *reutilitzant* una frase de Burns, el paisatge –també les maneres de nomenar-lo- és el ressò de la nostra immortalitat com a poble.

ESTUDI TOPONIMIC

1. Introducció toponímica

La Toponímia estudia els mots que parlen sobre el relleu, la forma, la utilitat o les funcions de la terra que habitem, en ressegueix la història, la raó de la seua creació, el significat, les modificacions, adaptacions, traduccions i, si de cas, la desaparició. Com és fàcil de comprendre aquest interès pel coneixement onomàstic desemboca en l'estima dels noms i el desig de la seua protecció i preservació (i en cas de desaparició veure si n'és possible la restitució). És per això que, per tal d'esclarir el significat d'un topònim, es fa necessària la col·laboració amb altres branques del saber humà fonamentalment la Història, la Geografia i la Lingüística; sense oblidar d'altres sabers com l'Arqueologia, la Paleografia, la Botànica, el Folklore, la Religió, etcètera. que ens donaran informació sobre el significat dels topònims⁸¹. Per tant, la Toponímia no estudia ni més ni menys que els noms que hem donat els humans als punts i llocs que habitem. I hem de deixar clar que la toponímia expressa la visió particular que cada persona i que cada grup humà ha fet del relleu terraquí. Veiem-ho en el comentari que l'astronauta Edgar Mitchell féu de la seua visió del nostre planeta:

“De sobte, per darrere de la vora de la Lluna, lentament, en llargs moments d'immensa majestuositat, emergeix una lluent joia blava i blanca, una lluent i delicada esfera de color blau celeste coberta de blancs vels que giren a poc a poc, elevant-se gradualment com una petita perla en una mar pregona de negre misteri. Es tarda un instant a comprendre totalment que és la Terra... la nostra llar.”⁸²

Aquesta visió es correspon amb l'afirmació dels geògrafs que diu que la superfície del planeta són tres quartes parts d'aigua i només un quart està emergida. I a pesar d'aquestes evidències el nom que li hem donat és... *TERRA*. Si els noms es fonamentaren en percepcions científiques el nom que li correspondria seria *AIGUA*, però són les visions particulars fetes en un moment determinat les que marquen les nostres denominacions. Aquest és el gran valor de la toponímia: són veus que ens indiquen què hi havia en un temps passat, què s'hi esdevingué, com

⁸¹ Moreu-Rey (1982).

⁸² Kelley (2004:12).

ho veien els nostres predecessors i quin repertori lingüístic tenien a l'abast per definir-ho.

Si pensem en les tribus primitives, aquestes estaven compostes per un grup reduït de membres i que vivia en un determinat territori. Per tal d'entendre's tenien prou amb dir "el poble", "el riu", "el pla", "el tossal", "la vall", "el racó", "la devesa", "el fondo" ja que era aquesta la realitat que coneixien. El nom comú era el que servia per a designar els indrets i objectes únics que no es podien confondre. Però és molt possible que aquest grup tancat visquera o ampliara el seu territori i ja no hi haguera només una font, o una muntanya, o una cova. Aleshores necessitaven diferenciar-les amb alguna característica com pot ser el nom o el renom d'algú que hi té relació, pel tipus de vegetació o per alguna característica que servia a la comunitat per identificar-lo. Normalment, els pobles es creaven vora un lloc que poguera abastir d'aigua regularment als seus habitants. Inicialment aquest sortidor d'aigua es diria *la font*, era la font per antonomàsia. De ben segur, tindria un bon cabal d'aigua i prop en devien haver de ben menuts i, per això, moltes d'aquestes fonts primigènies s'han especificat com *font Major*, encara que si vora d'ella hi creixia una mata de murta també podrà rebre el nom de *font de la Murtera*. Posteriorment a cada font, els habitants d'aqueix lloc anirien batejant-les amb alguna característica atés que ja no hi havia només una font: *font de l'Amelderal*, *font de l'Anginollà*, *fonteta de Picó*, *font de Nicolau*... Fins i tot un mateix corrent d'aigua rep diverses denominacions segons per on passa: *riu dels Ulls*, *de Castalla*, *Verd*, *de Cabanes*, *de Montnegre*, *del Campello* i *Sec*.

Com hem dit, les persones d'un determinat lloc fan servir la seua llengua per a designar els accidents geogràfics del territori. En molts casos durant molts anys i segles els noms segueixen tenint sentit per a les persones que els pronuncien, però pot passar que per diversos motius com un canvi de població (els romans feren oblidar la cultura ibèrica, els àrabs van fer oblidar la llengua romànica, els cristians desplaçaren els àrabs) o perquè una paraula cau en desús, el topònim deixa de tenir un significat clar però continuen pronunciant-se. Són els anomenats topònims "fòssils". Aquestes nominacions es mantenen cristal·litzades, les hem transformades en el nom propi d'eixe terreny però sense que tinga un significat descriptiu o entenedor.

Per exemple, *València* o *Espanya* són designacions toponímiques a hores d'ara, “noms” sense un sentit més enllà de la geografia. En canvi sí que tenien un significat concret per a les cultures que els crearen. Serà l'estudi de la història i de la llengua dels pobles anteriors el que ens permetrà saber què significaven aquests termes. Cal dir que de vegades ens hem de conformar amb “interpretacions” ja que un mateixa forma nominal pot tenir significació en més d'una llengua, aleshores només l'existència de documentació ajudaria a assenyalar la més convincent. En cas contrari hauríem de conformar-nos amb la més lògica atenent les circumstàncies que envolten el nom. Per exemple, *almiserà* potser interpretat com ‘límit’ i també com ‘terreny erm’. La inexistència en l'àrab hispànic d'*almiserà* en el sentit de *terreny erm* segons l'eminent lingüista Joan Coromines, aboca a interpretar els *almiserà* valencians en el significat de ‘límit, fita’. I, sense escandallar massa, en trobem tres representants ben a prop: *la serra de l'Almiserà* -al límit entre les comarques de la Safor i Albaida-, *el Camp de Mirra* (< *Almisrà*) a la frontera dels regnes de València i Castella; i *l'Almiserà*, nom de la partida a la fita entre la Vila Joiosa, Finestrat i Benidorm.

En el cas d'*Hispania* trobem que, fa milers d'anys, hi hagué un poble de comerciants que vivia a l'altre extrem de la Mediterrània, eren els **fenicis**. Aquestes persones foren de les primeres que s'arriscaren a creuar aquella mar desconeguda per tal de baratar, vendre i comprar productes. I és així com arribaren a les nostres costes. Pel que sembla una de les coses que més els cridà l'atenció fou la gran presència de conills que hi havia, i a l'hora d'explicar als seus on havien estat, van fer servir el terme “Spania” que en fenici vol dir “terra de conills” segons afirma Rafael Lapesa en *Historia de la lengua española*. De fet, Estrabó es referia -ja en aquells temps- a les plagues de conills d'Ibèria i de les illes Balears, que eren combatudes amb furons portats expressament de Líbia⁸³. A partir d'ací cada cultura ha anat adaptant “terra de conills” a la seua llengua. Els romans ho pronunciaven com “Hispania”, i els valencians n'hem dit “Espanya” per l'evolució normal del terme⁸⁴.

⁸³ Vegeu Lapesa (1962:13) i Roldán (2006:485).

⁸⁴ Roldán (2006:476) ofereix altres interpretacions: “La conexión del nombre Hispania con el fenicio *i-sheppan-im* («costa de conejos») no parece creíble, por más que haya sido defendida por diversas autoridades. Recientemente Cunchillos ha traducido el término como «costa de metales», relacionándolo con *spn*, que significa «metal»”.

I ací entra una altra qüestió de l'onomàstica: que els topònims indiquen un lloc però el territori designat pot variar d'extensió. Inicialment un nom pot indicar una partida petita i després abastar més territori; o a l'inrevés, designar una gran territori i després reduir-ne l'extensió. En el cas d'*Hispania* sembla que, al principi, feia referència a la part oriental de la península –a allò que en el llenguatge polític actual s'anomena “Arco Mediterráneo”: Catalunya, València, Múrcia i Almeria. Després *Hispania* designà tota la Península Ibèrica. Posteriorment, els habitants dels regnes cristians entenien per *Espanya* el territori que quedava en mans dels àrabs. Mentre que, a les hores d'ara, designa la península sense Portugal, però afegint les illes Balears i les illes Canàries. Dins de cent anys... no ho sabem.

Que la toponímia valenciana siga tan rica, variada i interessant s'adiu amb les condicions geogràfiques del territori i la intensitat de fets històrics que s'hi han esdevingut. Per poc que ens hi fixem trobem des de costes marítimes que han rebut tota mena d'invasions i colonitzacions algunes d'elles gens perdurables, fins a indrets de muntanya que han preservat cultures i noms mil·lenaris. Pensem que, en un temps no massa llunyà, el mitjà de comunicació fonamental era el transport marítim, mentre que la comunicació per terra era força difícil. D'aquí que tan bon punt abandonem el País Valencià per a endinsar-nos en la península trobem un nom tan significatiu com és *La Manxa* que significa 'bosc espés'. Segons diu una de les interpretacions del nom, els geògrafs marcaven els boscos als mapes amb taques fosques –en castellà una taca es diu una *mancha*-. Al capdavall un lloc impenetrable i perillós d'on venien els habitants de la *foresta* 'bosc', persones de la foresta o el bosc que rebien el nom de *forasters*. I en la Manxa trobem l'arabisme *Albacete* 'l'exempliu', és a dir una zona aclarida de vegetació on es va construir una de les principals ciutats.

Relacionat amb aquest contingut cultural de la toponímia, i en concret amb els viatges a un costat i altre de la mar, trobem que una de les interpretacions del joc que a Sella s'anomena *tranco* o *tella* –amb sinònims com *sambori*, *xarranca*, *pago*, *tellet*, *pedreta*, *tell*, *rall*...- és en realitat el reflex dels viatges entre banda i

banda de la Mediterrània que ha quedat fossilitzat en el divertiment infantil⁸⁵. La facilitat de comunicació féu que les cultures mediterrànies tingueren un contacte fluid, i que els diversos pobles que han passat pel nostre solar hagen deixat el seu record toponímic. Com acabem de dir *Hispania* és un nom fenici, com també ho són:

Maó < *Portus Magonis*, que tradicionalment s'ha considerat que és un port dedicat a Magó, general cartaginés fill d'Amílcar Barca, i germà d'Aníbal i Asdrúbal.

Eivissa < *Ebusus*. Aquest topònim ha tingut dues explicacions. La interpretació més raonable sembla ser la de 'illa dels pins' i, per tant, seria un nom descriptiu. Encara que també podria interpretar-se com a 'illa dels seguidors de Bes' perquè s'hi han trobat monedes amb la imatge d'un déu *Bes*.

A banda dels fenicis, també arribaren els **grecs** qui donaren nom a alguna de les nostres ciutats com:

- *Xàbia*, anomenada pels grecs *HEMEROSCOPEION*⁸⁶.

Però altres voltes, els hel·lens adaptaren els noms ibers a les estructures de la seua llengua, com passà amb el nom ibèric de:

la Vila Joiosa, anomenada pels ibers *Allon* i pels grecs *Alonís*.

Altres topònims del país que reberen un nom grec foren:

Empúries < *Emporion* 'mercat'. Nom fonamentat en el fet que aquesta població era una colònia comercial, per a vendre i comprar. De fet, al segle II abans de Crist, els grecs la consideraven el major mercat de la Mediterrània.

⁸⁵ Amades (1984:104-105).

⁸⁶ Aquesta és la conclusió a què arriba Coromines (*Onomast.*), però Fernández Nieto (2002) proposa una altra interpretació i ubicació del nom grec: "El nombre *hemeroskopeion* no designa a ninguna colonia o *emporion*, sino que correspondió a una atalaya situada sobre el castillo de Denia y utilizada por los griegos del ámbito de Massalia para practicar la pesca del atún mediante vigía (*thynnoskopeion*) y almadrabas". Per a altres interpretacions vegeu Roldán (2006).

Roses < Rhodas. En record de l'illa grega del mateix nom situada a l'extrem sud de la mar Egea.

Port Vendres < Portus vĕnĕris 'port de Venus' perquè era un port consagrat a Venus Afrodita.

I què significa "València"? Al primer colp d'ull sembla que siga el "nom propi" del cap i casal del Regne, però si ens fixem una mica més veurem que a molts punts d'Europa i Amèrica hi ha "valències". Podríem pensar que com la nostra capital és tan important la resta són còpies. Aquest pensament és cert per a les valències americanes, però no és el cas de les europees. I esclarir el significat de *València* és endinsar-nos en la història dels nostres avantpassats, un dels grans valors afegits de la toponímia. Els noms sempre van carregats d'una significació històrica i cultural que ens parla de forma viva dels esdeveniments ocorreguts al lloc que designem.

Doncs bé, la denominació de *València* la rebien aquells territoris lliurats als legionaris que havien sobreviscut als vint anys o més que durava el servei militar romà, i és per això que trobem "valències" al llarg de l'antic Imperi romà. Quan un grup de soldats romans acabava el servei militar se'ls donava una terra que normalment rebia el nom de "valència" per la "valentia" que havien demostrat (procés amb semblances a la colonització d'Amèrica que mostren en les pel·lícules de vaquers). En aquest procés se solia expulsar els pobladors autòctons, encara que -de vegades- eren terres noves com en el cas de la nostra València. El cap i casal era un tossal vora el riu Guadalaviar (Túria) i envoltat per l'Albufera. L'Albufera, a poc a poc, anà dessecant-se i aquest procés permeté l'aconseguitment de terra ferma (de fet, al mateix centre de la capital trobem el nom ben il·lustratiu de *carrer de les Barques*). Sembla que va ser en època romana quan l'aterrament de l'Albufera va prendre espenta fins que l'any 138 aC tingué lloc la fundació de la ciutat.

Anteriorment la gran ciutat de referència era Sagunt, que en abandonar-se i fer-se vella la muralla, rebé la denominació MUROS VETERES, que en baix llatí volia dir 'murs vells'. A partir de l'evolució del terme MUROS VETERES es formà el topònim *Morvedre*, nom que rebé la ciutat fins que el "revival historicista i

romanticista” del segle XIX li tornà a encolomar el nom de *Sagunt*. Malgrat aquesta mutilació, en produir-se les propostes de comarcalització als anys setanta, es proposà prendre el nom de *Camp de Morvedre* per a la comarca de Sagunt amb la qual cosa s’ha conservat el topònim i, amb ell, una part de la nostra història. Aquest *revival* va tenir altres víctimes com el “riu Serpis” per al *riu d’Alcoi* o el nom de “riu Túria” per al *riu Guadalaviar*⁸⁷.

Una vegada tractades aquestes qüestions inicials passarem a veure tot seguit com s’ha anat creant la toponímia valenciana a través de les grans onades culturals arribades al nostre territori.

2. La toponímia valenciana

L’actual solar on hem creat el País Valencià ha sigut un territori habitat des de fa milers d’anys. Les diverses civilitzacions –amb les seues llengües respectives- han anat deixant petjades al llarg del nostre país.

Els **ibers** són la primera cultura de què tenim referència lingüística. Diuen els especialistes que la llengua ibèrica pervisqué amb bona salut fins al segle II dC i, fins i tot, en certs àmbits i espais geogràfics pot ser que arribara al segle VI⁸⁸. La seua escriptura podem llegir-la però encara no entenem aqueixes lletres que llegim. En aquest punt estem com un xiquet que lletreja paraules però que no és capaç d’aclarir què hi posa. Per tal de tenir alguna orientació, allò que fan els lingüistes és comparar l’ibèric amb la llengua basca perquè totes dues convisqueren en el temps i tenien algunes arrels comunes que ens permeten desxifrar certs significats. Per exemple si *onda* en basc vol dir ‘arena’ i *ondartza* és ‘platja’, topònims valencians com *Onda*, *Ondara* -i derivats similars- segurament tindran a veure amb zones arenoses. I això ho sabrem, malgrat que no quede documentació escrita del nom, tant per la seua forma -semblant a la basca- com per l’absència en valencià de paraules pròpies amb el grup -ND-⁸⁹. Per tant, la

⁸⁷ Rosselló (2004:35-50).

⁸⁸ Roman del Cerro (1986: 99-100).

⁸⁹ “El manteniment del grup *nd*, sense assimilar-se en *n*- (com passa en català, on MERENDARE > berenar) és un símptoma fonètic de gran antiguitat” (Veny 1991:60).

cultura ibèrica és on roman la clau que esclarirà el significat d'Onda i Ondara. D'aquesta època tenim altres restes nominals com:

Alacant, evolució d'un preromà *LEUKANTO, que es llatinitzà en LUCENTUM.

Cocentaina < CONTESTANIA 'terra de la tribu ibèrica contestana'.

Dénia. Evolució del nom ibèric *Diniu*, que en ser confós amb el nom de la deessa *Diana*, fou romanitzat com a *Danium* pels llatins.

Elx, derivat del nom ibèric ILICI. Amb una arrel *Il-* que en ibèric significa 'ciutat'. Arrel que es troba en les versions ibèriques de topònims com *Lleida* o *Llorca*.

Ibi 'lloc d'aigua abundant', denominació que comparteix origen amb el seu veí *Tibi*. Notem que tots dos pobles estan situats en punts abundants de fonts i brolladors.

Xaló 'aigua, riu'. Topònim format sobre l'arrel preromana –no estrictament ibèrica- *SALO* i que designa gran nombre de rius europeus. En aquest cas el nom designava inicialment el riu i, posteriorment, ha designat el poble i la vall on se situa.

Però l'any 218 abans de Crist es produeix un fet que canviarà el curs de la història peninsular: El desembarcament de l'exèrcit comandat per Gnaeus Scipió a Empúries -per tal d'aturar l'avanç d'Aníbal- obrí la porta a la presència llatina a les nostres terres i, de fet, es considera que l'any 206 aC les terres de la façana mediterrània ja eren província romana. La victòria romana en la segona guerra púnica marcà el viatge sense tornada del poble que ha estat fonamental en la nostra manera de ser actual, els llatins. Conseqüentment, a partir del segle II aC s'encetà la presència **romana** en toponímia. Però assenyalar un topònim com a romà és difícil perquè l'onomàstica llatina anava evolucionant a mesura que ho feia la llengua, i també aquests noms reberen les influències i adaptacions de les cultures posteriors. No obstant això, podem destriar encara alguns topònims romans fossilitzats com:

València, derivat de VALENTIA pel coratge demostrat pels legionaris romans.

Penyagolosa, de la denominació PENNA COLOSA 'muntanya colossal'.

Xixona, del llatí SAXUM ‘penya’, a través del derivat *SAXO-ONEM. Per contra, el topònim *Saix*, germà d’aquest, ve directament de SAXUM.

Agost, tal vegada adaptació del nom *August*.

Agres ‘lloc en alt’ derivat de ACER en el sentit de bravesa o altura.

Paterna, derivat de PATERNUS ‘relatiu al pare’, interpretable com ‘la terra del pare’.

Belsega adaptació de BASILICA ‘temple cristià’.

Nules, derivat de l’expressió llatina ‘AD NOVULAS TABERNAE’, és a dir, ‘hostalets nous’ que hi havia a la vora de la via romana.

Penella ‘penya petita’ diminutiu de PENA ‘penya’.

També són d’herència romana un grup més nombrós i fàcil de caracteritzar que reuneix antropònims llatins acabats en *-anum* (masculins) i *-ana* (femenins), els quals indiquen propietaris de terres, una de les grans fonts per a la creació de topònims:

Polinyà derivat de PAULINIANUS.

Meliana d’AEMILIANA.

Sollana derivat de SOLLIUS, que era cap d’una nombrosa família antroponímica ben documentada.

Borriana, del nom BURRIUS.

Gaianes, del nom GAIUS que en la nostra llengua ha donat *Gaià*.

Però a mitjans del segle III s’inicià un període d’inestabilitat, l’Imperi començà a corrompre’s fins que l’any 409 irromperen en la Península diversos pobles germànics i Roma féu coll de figa davant l’espenta dels pobles germànics, anomenats tradicionalment *bàrbars*. Els **visigots** seran ara l’elit dominant del nostre país. Ells esdevingueren els amos i senyors de la terra però la seua cultura seguiria sent la llatina per dos motius fonamentals: eren un poble que arribà molt romanitzat i perquè eren escassos numèricament. D’aquesta època n’han quedat ben poques mostres però tres d’elles es conservarien a la Marina: *Godalest*, *Confrides* i *Galandú* com estudiarem en l’apartat corresponent.

I la següent fita històrica rellevant arribà l'any 711 amb la conquesta **musulmana**. Una conquesta que segons els historiadors fou més una submissió a uns nous mandataris que una colonització. Pel que sembla més que una onada de noventa gents el que hi aplegà fou un nou poder, amb una nova llengua i una nova religió. La presència musulmana és força important per a la història, la cultura i la llengua dels valencians perquè s'estigueren en aquesta terra fins a l'any 1609 en què foren expulsats, és a dir, vora vuit segles. Una petjada que ha estat immensa i, evidentment, la toponímia en dóna testimoni. Si reunim totes les denominacions àrabs que han perviscut i escandallem el seu significat tornarem a trobar pobles, famílies, camps, cultius, camins, assegadors, indústries, vegetació, fauna... amb una claredat que aborriona. Podem dir sense embuts que la toponímia valenciana és una de les mostres més preclares d'onomàstica semítica que hi ha a Europa. Com aquest no és l'objectiu central del nostre estudi tan sols en donarem una petita mostra.

L'exemple més contundent de nominació àrab de persona és el que es forma amb el prefix *Beni* 'fills de, família de' més un nom. En són testimonis compostos familiars del tipus:

El lloc on habitava la família *Qâsim* a hores d'ara es diu *Benicàssim*.

El lloc on habitava la família d'*Alí* es diu *Benialí*.

On habitava la família d'algú anomenat *Mussa* –*Moisés* en valencià- es diu *Benimussa*.

D'aquesta mena de noms, el País Valencià n'està ple: *Benifairó*, *Benigànim*, *Benimuslem*, *Benioquer*, *Benirredrà*, *Benifallim*, *Beniaia*... Procediment que dins del nostre país es repeteix amb una intensitat similar a les Illes Balears, com molts altres punts comuns entre els dos territoris i del qual n'anirem donant exemples.

També el segon component que acompanyava al *bani* / *beni* podia ser:

un renom; com és el cas de *Benasau*, que ve de l'àrab *Ibn ʿazzâb* 'fills del solter'.

L'ofici familiar; com és el cas de *Benaguasil* de *Ben al-uazîr* 'el fill del governador, o de l'oficial de justícia (algotzir)'; o de *Benialfaquí* compost d'*alfaquí* 'intèrpret i definidor del dret canònic islàmic'.

Altres vegades encara no s'ha pogut desxifrar el significat de la segona part del nom com ocorre amb *Banî 'Adila*, que per una interpretació popular, ha arribat a la forma *Penàguila* i *Penaila*. Tradicionalment s'havia considerat com un mossarabisme derivat del llatí *penna aquilae* 'penya de l'àguila'⁹⁰.

Altres vegades tan sols apareix el nom com passa amb *Millena* i *Villena*, que segons Coromines provenen del nom de persona *Meliana*. O la classe de propietat més el nom del posseïdor: *Râfol de Sâlem* del nom *Salâm*.

I si hi havia fills és perquè hi havia pares tal i com ha quedat reflectit en noms com:

Abu 'pare'

BURBACA, alteració de *Abu-Bakr* 'benedicció del pare, patrimoni, heretat' que trobem al terme de l'Alqueria d'Asnar en la veïna comarca del Comtat.

A partir d'aquest punt, podrem trobar una immensa quantitat de vocabulari àrab que ha esdevingut topònim. Però hem de dividir aquesta herència semítica en dos grups:

1. Paraules d'origen àrab que han entrat dins de la llengua catalana com a substantius i adjectius. Moltes d'aquestes es fan servir en definicions topogràfiques:

Albufera 'mar petita, estany'.

Alcavó 'conduïda subterrània per a l'aigua'.

Aljub 'cisterna'.

Almàssera 'molí d'oli'.

Assegador 'camí per al bestiar'.

⁹⁰ Vegeu Barceló (1991:39-44).

Garbí 'occidental, esquerra'. De fet la part occidental de la península, la que està a l'esquerra mirant des d'Àfrica rep el nom de *l'Algarb*.

Raval 'barri exterior d'una ciutat'.

Rambla 'barranc, torrent'. La forta presència d'aquest arabisme ha fet que la paraula valenciana *torrent* haja quedat com un arcaisme fossilitzat en la toponímia.

Sénia 'màquina d'elevant aigua'

Séquia 'conducció d'aigua'.

Un cas curiós és el substantiu *almadrava* que ha entrat per una via doble a la toponímia valenciana:

Almadrava 'pedrera, terror, teuleria'. Substantiu que en aquest significat es troba des dels inicis de la presència de la llengua àrab a la península. Es conserva en topònims d'Orxeta i Petrer.

Almadrava 'pesquera de tonyines'. Substantiu que és present al regne de València a partir del segle XVI, quan arribà l'art de pesca denominat *almadrava* –anteriorment dita *tonaire*- però que no té relació amb el significat de *pedrera*.

2. Termes àrabs que han quedat simplement com a topònims però sense haver esdevingut substantius com:

carrer > *al-day^{ca}* > *Aldaia*

masia > *rahl* > *Ràfol*

jardí > *al-munia* > *Almúnia*

illa > *al-yezira* > *Alzira, Algesira*

hostal > *massa* > *Massalari, Massanassa, Massalavés, Massalfassar...*

tossal > *al-kúdia* > *Alcúdia*

riu > *wadi* > *Guadasuar* 'el riu negre', *Guadalaviar* 'el riu blanc'

pou > *bi'r* > *Biar* 'els pous'

Cal dir que mentre la llengua àrab s'estenia per tot el territori peninsular, la població autòctona seguia conservant el llatí en la seua forma evolucionada. Aquest parlar romànic, que sota la dominació musulmà va anar desapareixent, deixà alguns dels noms que es conserven en toponímia. Són els **mossarabismes**. De mossarabismes en tenim de diversa mena. Per exemple, noms que tenen una arrel llatina però que conserven –o final contradient l'evolució del llatí a la nostra llengua:

Muro 'el mur'
el Campello 'camp petit'
Gorgos 'els gorgs'...

I també es consideren mossarabismes altres topònims d'arrel llatina que no han seguit l'evolució normal del llatí al valencià:

Petrer 'pedrera'. El llatí PETRA correspon al valencià *pedra*, és a dir, la -T- del llatí ha passat a -D-. En canvi en el nom *Petrer* s'ha conservat la -T-⁹¹.
Caprala 'lloc de cabres'. El llatí CAPRA correspon al valencià *cabra*; és a dir, la -P- llatina evoluciona a -B- en valencià, però en aquest topònim del terme de *Petrer* es manté la -P- del llatí.

Altres exemples de llocs valencians on s'observen diversos fenòmens lingüístics que ens fan pensar en una parla fossilitzada són:

Albuixec i *Almuixic* 'l'arbre sec'
Santa Pola 'santa Paula'⁹²
Moraira 'morera'⁹³
Picaio 'puig agut'
Montitxelvo 'mont del cervo'

⁹¹ Per a una interpretació completa d'aquest topònim veg. Montoya (2006:91-93).

⁹² Per a una interpretació completa del topònim veg. Mas (1998: 219-220).

⁹³ Tenim documentació del segle XI, és a dir anterior a la conquesta catalana, on ja apareix *Moraira* amb aquest nom: "Por otro lado Al-Bakri, geógrafo andalusí del propio s. XI, nos describe los puertos de la costa argelina enfrentadas a los de Al-Andalus [...] y Cherrhell frente a Moraira que también tenía ya este nombre en el siglo XI" (Rubiera 1985:11).

Però el camí de la història no s'aturà en aquest punt i, al segle XIII, es produí la invasió de les tropes cristianes. Fonamentalment van ser catalans i aragonesos els qui entraren al regne de València, i, òbviament, les seues respectives llengües també. És llavors que la **llengua catalana** s'instal·là de forma majoritària al regne de València. D'aleshores ençà la gran part de topònims que s'hi crearen ens resulten entenedors. És a dir, són ja topònims que no tenim problema per a desxifrar, de significat transparent. I és que des del segle XIII al XXI hi ha hagut una continuïtat lingüística que fa que els topònims siguen encara clars per a nosaltres. A partir d'ací ja vindran noms que es creen amb diverses motivacions però sempre descriptius i amb terminologia que copsem, o que era entenedora en algun temps: *Castelló, la Vila Joiosa, la serra Gelada, la platja de l'Aigua Blanca, el pla de l'Aljub, la font de la Perdiu, la llenca del Contramarge, el Garroferal, l'era del Carro, les Alberoles, la Teuleria...*

No hem d'oblidar, però, que el vocabulari dels pobles va canviant amb el temps i que noms que eren descriptius per als nostres avantpassats acaben enfosquant-se i convertint-se en topònims, és a dir, en noms que simplement indiquen un lloc. Així, per exemple, del verb antic *rompre* 'trencar' deriva l'adjectiu *rot*, femení *rota*, que actualment diríem 'trencat / trencada'. Aquest verb *rompre* té un significat específicament agrícola que és 'llaurar per primera vegada'. I d'ací deriva el fet que els camps que es treballaren per primera volta reberen el nom de "terres rotes". En oblidar-se el significat del verb, les zones "rotes", "trencades", "llaurades per primera vegada" s'han anomenat "les Rotes" sense que ara tinguem gens clar el seu significat primigeni. Aquest és un dels altres valors de l'estudi dels noms de lloc: ens retorna les paraules i la veu d'aquells que ens precediren.

Un altre fenomen amb què hem de comptar és que les paraules pateixen adaptacions i deformacions que, a voltes, amb una reflexió s'aclareixen. Un exemple significatiu és la partida alacantina de la VALLONGA, nom estrany d'antuvi, però que deriva del nom LA VALL LLONGA. Si consultem un diccionari, veurem que *llonga*, en valencià antic, vol dir "llarga"; per tant, aquesta partida del terme d'Alacant significa 'la vall llarga'.

D'altres denominacions necessitaran un estudi més aprofundit com és el cas d'OLIVA. Aquest nom de poble -que inicialment sembla clar- amaga, en canvi, un dels processos lingüístics més usuals d'adaptació nominal. Si una paraula deixa de tenir significat per a nosaltres intentem adaptar-la a alguna que coneixem. En aquest cas no és que Oliva siga un terme amb abundància d'oli ni res semblant. El nom deriva d'una tribu berber anomenada *Auraba*. Aquest nom evolucionà de la següent manera: *auraba* > *aureba* > *auriba* > *oriba*. Aquest *oriba*, sense un significat clar per als valencians del segle XIII-XIV, fou transformat per influència de l'usual terme *oliva* 'fruit de l'olivera'. És a dir, l'estudi de la història, dels documents antics i de les lleis lingüístiques són les que ens ajuden a donar una correcta interpretació del topònim.

Pel que fa a l'**aragonés** dir que, les petjades que ha deixat són molt poques. La més rellevant per al nostre estudi és el mot *torrumpero* 'tros de terra dolent i improductiu'. Tal vegada siga aragonesisme *foia* 'concavitat o depressió del terreny' que ha entrat en competència amb el català *coma*. La resta d'aragonesismes que trobem són paraules que passaren a la parla col·loquial valenciana com *rabosa*, *corder*, *palometa*, *llanda*, *andosco*, *aixeta* o el diminutiu *-ico* de tanta vitalitat al migjorn valencià: *bonico*, *Vicentico*, *Paquico* (i el derivat *Quico*), *xiquico*, etcètera. Una vegada integrats al lèxic valencià, alguna d'aquestes paraules ha entrat a formar part de topònims.

La influència més moderna és el **castellà**. Pel que fa a la toponímia, sols havia deixat algunes marques en les poblacions frontereres per contacte natural. Però arran de la invasió castellanofrancesa del segle XVIII, i amb l'abolició dels Furs, la llengua castellana s'imposà per la via administrativa. Començà una ferotge repressió de la llengua dels valencians que intentà i aconseguí implantar les denominacions castelles dels pobles valencians: *Alicante*, *Onteniente*, *Castellón*, *Orihuela*, *Liria*, *San Juan*... Fins i tot s'arriben a extrems grotescos com el *Beniduerme* (adaptació del valencià *Benidorm*), *Ifaque* (adaptació del mil·lenari *Ifac*) o *Muchamiel* (nom de poble que no té res a veure amb la mel, molta o poca), autèntiques burles al sentit comú que apareixen en la documentació i cartografia. Aquests intents de fer oficial unes adaptacions –algunes d'elles dolentíssimes– que no pertanyen a la llengua natural del territori són un entrebanc per al coneixement

dels esdeveniments històrics que portaren la població autòctona a batejar un indret amb un determinat nom.

No obstant això, sembla que la lògica va imposant-se i, encara que tímid, s'ha encetat un procés de recuperació de la toponímia històrica del regne valencià. I és que no hi ha res més fàcil que cada territori tinga les denominacions oficials en la seua llengua natural: en valencià a València, en castellà a les regions de llengua natural castellana, a França en francès a les regions de llengua pròpia francesa, a Occitània en occità, a Alemanya en alemany... Un bon model en aquest punt ens l'ofereix Suïssa, on el respecte entre les quatre llengües que s'hi parlen és màxim i es veu reflectit en la toponímia. Com diem un bon model lingüístic i un exemple de respecte que hauria de traslladar-se a l'Estat espanyol.

3. La toponímia de la Marina Baixa

Una de les característiques de la Marina i de l'Alcoià és la perduració de topònims creats des que tenim constància humana. Per tant, hi trobarem noms que poden ser datats fa milers d'anys. També és constatable la perduració de moltíssims arabismes malgrat l'expulsió tan traumàtica, la qual cosa ens indica un període de coexistència que permeté conèixer i adaptar els noms aràbics. A més, és rellevant la immensa quantitat de toponímia transparent que ens indica una naturalització de la llengua nostra en allò que fou un regne musulmà. Per qüestions de limitació d'espai farem un breu repàs cronològic per les diverses cultures que han passat per l'actual territori de la Marina Baixa.

Els **ibers** són la primera cultura de què tenim referència lingüística a la comarca. D'aquesta època queden topònims com ara:

Aitana 'muntanya edetana', segons Coromines, que justifica la denominació amb el nom de la tribu ibèrica edetana encara que la muntanya es troba en territori de la tribu contestana⁹⁴. No obstant això, no és una interpretació ni sòlida ni convincent segons els estudiosos dels temps romans i protohistòrics.

⁹⁴ *Onomast.*, II, 45.

Cabeçó d'Or que sembla tenir relació amb la paraula ibèrica *UR* 'aigua'. Però com és d'esperar, els nostres avantpassats desconeixien la llengua ibèrica i adaptaren el terme *UR*, que no els deia res, a la forma *OR* 'metall preciós' i, segons la teoria de diversos toponomistes, noms com el *Cabeçó d'Or* foren batejats així fa milers d'anys per l'existència de punts d'aigua.

També semblen preromans hispànics els noms:

Altea 'lloc en alt'.

Carpeda 'mont agut' tossal entre Benidorm i Altea.

Onàer 'aigua' a Callosa d'en Sarrià.

Ondara i *Ondarella* 'arenal, pòsit, sediment' a Benimantell.

Tàrbena 'penyal gran'. D'aquest topònim s'han fet dues propostes etimològiques. Una d'ibèrica feta per Coromines i que acabem d'assenyalar. La segona és de Menéndez Pidal (1968:116) qui diu que *Tàrbena* prové del nom cèltic *Tarvos* i en dóna altres exemples europeus. Ara bé, la inexistència de restes arqueològiques cèltiques al solar valencià meridional anul·la la possibilitat d'un assentament d'aquesta tribu i, per tant, hem de creure en l'etimologia ibèrica del nom. I aquest és un dels principis de l'etimologia: que dues paraules tinguen la mateixa forma no vol dir que tinguen el mateix origen. Cada paraula, cada nom té la seua història, el seu naixement i el seu desenvolupament, conèixer la vida dels topònims és conèixer la vida del territori que estimem i aquest és un dels grans valors de la ciència onomàstica.

Posteriorment trobem topònims que tenen relació amb la presència **romana**. Són topònims l'evolució dels quals quedà aturada en els temps de la presència llatina anterior a les conquestes germàniques o que no han tingut una adaptació excessiva:

Alarc 'Arc'. El gran topònim de Sella-Benimantell, que descrivia la forma del raig d'aigua de la font.

Torres 'construcció defensiva'. Que ha quedat com a nom de riu a la Vila Joiosa.

Callosa 'terra dura'. *Terra dura* en el sentit de via de comunicació principal.

Polop 'pollancre, xop'. Aquest nom és interpretat per altres autors com 'el poble'.

Ares 'altar, temple'. Es justifica perquè al peu dels passos de muntanya els caminants feien ofrenes propiciatòries a Mercuri i altres déus protectors dels ports com devia ocórrer amb el nostre *Ares* i *port d'Ares*.

Després dels romans aparegueren els **visigots**, qui també han deixat mostra dels seus noms com són:

Godalest (actualment *Guadalest*) 'VALLIS o PAGUS GUTALISCUS', és a dir *vall dels Gots*.

Confrides 'Gündifrid', que és el nom de persona *Godofred*.

Galandú 'Wandalgaud', nom de pila germànic que ha creat topònims com *Ganalgou* i *Galangau*⁹⁵.

Els dos primers noms que apareixen en un indret de gran interès militar per a les tribus germàniques ja que des del Castell de Guadalest -a més de ser un dels passos naturals entre la Marina i l'Alcoià- es controlava la gran via de comunicació que era el riu.

També pareix que *Relleu* és d'origen germànic, però ens arriba per via indirecta. Segons diu Coromines al Conflent –comarca de Catalunya nord- hi ha un poble de nom *Ralleu*, terme que ve del nom de persona germànic ADALHAID. La hipòtesi d'aquest savi és que els conqueridors catalans posaren el nom *Relleu* per record de la seua terra com segurament faríem nosaltres si haguérem d'anar-nos-en de la nostra llar.

Després trobem els topònims **mossàrabs**, fruit de l'evolució interrompuda del llatí a la major part de la península com són:

Tormo 'tossal', com és el cas del *Collao del Tormo*.

Sanxet 'lloc d'esbarzer, d'argelagues'.

⁹⁵ Galiana (2001:159).

Forata ‘foradada’ a la muntanya de l’Aitana, però que és un nom molt sovintejat al territori valencià. La forma nostrada haguera sigut *Foradada*, que existeix, per exemple, a la fita del regne de València amb Múrcia on la frontera venia marcada per una roca a la qual el vent i la mar havien donat forma d’arc. La *Foradada* pertanyia al terme d’Oriola, però en emancipar-se i crear un nou ajuntament, el municipi ha rebut el nom de *Pilar de la Horadada*.

Anxero ‘alzinar’ a Finestrat, i la variant *Anxinals* a Rellu.

Carritxal ‘lloc de carriç’ a la Vila Joiosa: el barranc i la platja del Carritxal, encara que els llocs designats amb aquest apel·latiu no corresponen als designats històricament⁹⁶.

Somo ‘cim’ a Tàrbena i Benimantell. En valencià existeix el substantiu *som* per a designar les carenes de les muntanyes, sense la *-o* final que ens fa pensar en mossarabisme.

Llombos ‘elevació amb forma de llom’.

Orxeta ‘ribàs, pla de terreny vora el riu’ nom d’arrel ibèrica conservat en forma mossàrab.

Seguidament està la presència **àrab**, que fou d’una llarga durada perquè des del segle VIII fins al segle XVII van ser els autèntics senyors de la Marina. Per tant, tot i la romàntica llegenda de Granada com a darrer nucli àrab -creada per la historiografia nacionalista espanyola-, la realitat és que fou al regne de València on es perllongà la presència musulmana. Exemples de toponímia àrab n’hi ha a cada passa fins al punt que es pot reconstruir el món social, cultural i antropològic d’aquella cultura a través de la toponímia.

El primer exemple és Beni ‘fills de’. L’alta freqüència de *Beni* al País Valencià fa encara més curiosa la total absència de representants al terme de Sella.

Beni ‘fills de’:

Benifato ‘fills de Fath’.

⁹⁶ La toponímia té un fort component descriptiu que fou aprofitat per Alacant l’any 1772 per usurpar una part del terme (més d’una llegua) de la Vila Joiosa: “El problema era saber quin de tots era el barranc del Carritxar. Els experts nomenats per les part comprovaren que el barranc de la Cantamola tenia més senill o carritxos que el barranc d’Aigües i per tant calia pensar que aquest era el barranc del Carritxar, motiu pel qual el jutge comissionat va donar sentència favorable a Alacant” (Torres Faus 1998:90).

Beniardà ‘fills de Ridà’.

Benissa ‘fills de Jesús’.

Benimussa ‘els fills de Moisès’, partida d’Altea.

Pel que fa als *Beni* cal recordar que alguns poden derivar del llatí PENNA ‘penya, muntanya’. És per això que hi ha topònims que poden tenir dues interpretacions com ara:

Benimantell ‘fills de Mantel’ o ‘penyes de metall’.

Però a banda de les persones, la toponímia àrab també ens parla de com és –o era– el terreny, què hi havia, quins fets passaren, els esdeveniments que hi van ocórrer, què es cultivava. Si agafàrem els noms que els sarraïns ens van deixar podríem tornar a reconstruir la vida, les creences, el dia a dia d’unes persones que visqueren milers d’anys en el territori valencià i que, de la nit al dia, foren enviades a un destí incert. Si fem un petit repàs pel cabal toponímic que els musulmans han deixat per la nostra comarca i els pobles veïns, tornaran a aparéixer els elements d’una societat viva i fecunda.

Alcantarella ‘el pont gran’. Un dels topònims valencians històrics perquè fou la frontera natural entre el regne de València i de Castella fins que la comarca de l’Alacantí i del Baix Segura foren incorporades al nostre regne. Apareix en la carta de poblament de la Vila Joiosa de 1300: “so es a saber del Alcantarella tro la mar, e del Alcantarella així com es la senda davall la Mola tro al departiment del Cocó, segons que les fites hi son possades per Hernan de Mataró, e dels Alibs dels Moros”⁹⁷.

L’Abdet ‘devota’. Aquest adjectiu tenia el significat de ‘ermita, santuari’.

Alcosser ‘fortalesa’, ‘palau’.

Albalat ‘el camí empedrat’: *Albalat* (Altea i Relleu).

Almadrava ‘pedrera, terror’: Partida d’Orxeta situada vora *el Terrer*.

Almudaina ‘la ciutat’. Topònim molt freqüent a les illes Balears.

⁹⁷ Orts i Bosch (*Carta Pobla*, 61). No cal perdre de vista que d’aquest document tenim tan sols una còpia del segle XVIII i, per tant, hem d’anar alerta amb les possibles errades del copista.

l'Atzúbia 'clotada, foia' a Finestrat. Al segle XIV hi havia un castell anomenat *Aljubea* la jurisdicció dels qual fitava amb Sanxet⁹⁸.

Balones 'lloc plaent'.

Alcoleja 'el castellet'.

L'Alfàs 'el camp sembrat': *l'Alfàs* (Finestrat, Benidorm i Ibi), *l'Alfàs del Pi* i *Fassamai* 'el camp de l'aigua' (Relleu).

Darassana 'fàbrica (especialment de vaixells)'. Aquest substantiu àrab deu ser l'origen del topònim viler *l'Arsenal*.

Almiserà 'la fita': *l'Almiserà*, partida de la Vila Joiosa.

Albir 'el pou': partida de l'Alfàs del Pi. Nom paral·lel al nom de poble Biar 'els pous' i a Abiar (Benitatxell).

Algar 'la cova': riu i partida de Callosa d'en Sarrià. El riu naix d'una cova.

Almassit 'el temple': barranquet dels Massits a Altea.

Alfarella 'el barri': partida de la Vila Joiosa i Finestrat⁹⁹.

Alfama 'font d'aigua calenta': *font de l'Ama* (Altea), on *ama* és una adaptació de la paraula àrab.

Per tal de comprendre la vitalitat de la llengua àrab bastarà a dir que, fins i tot, alguns topònims romànics reberen influències àrabs com pot ser que ocorrega amb el topònim *Alcocó*. Encara que a la carta de poblament de la Vila Joiosa –any 1300- *Cocó* apareix sense article, almenys des del segle XVI fins a l'actualitat apareix amb l'article àrab aglutinat: *l'Alcocó*¹⁰⁰.

Però el regne de València i més encara la comarca de la Marina comencen sent un territori perillós per als conqueridors cristians. Una comarca que per terra fitava amb l'enemic regne de Castella i que per mar –autopistes de l'edat Mitjana- tenia la fita amb l'hostil regne nazarí de Granada, l'Alger i Tunis. Per tal d'assegurar-ne la defensa del territori i la cohesió dels cristians nouvinguts una de les decisions fou poblar-la només amb catalans. És a partir d'aquestes dates quan comença la

⁹⁸ Salvà Ballester (1960, I, 27).

⁹⁹ Els arabistes interpreten la terminació *-ella* com un diminutiu romànic (Barceló 1982:237; Rubiera i Epalza 1984:51). Però segons Coromines (*Onomasticon*, II, 98b i 124a) aquest cas i l'anterior d'*Alcantarella* els hem d'interpretar com formes amb una terminació emfàticosuperlativa aràbiga *-Él-lah*.

¹⁰⁰ Esquerdo i Sais (1999:26). Malauradament la còpia de la carta de poblament és del segle XVIII i no podem estar-ne segurs que les grafies siguin correctes.

naturalització de la llengua catalana com a referent per a la toponímia de la nostra comarca. Els noms transparents comencen a aparèixer a la Marina i en alguns casos tenim la data del seu naixement com:

La Vila Joiosa. És el 8 de maig de 1300 quan el rei diu com s'ha de dir la població: “*volem, loam e atorgam que sia terme appel·lat del dit Loch de Villajoyosa així com parteix ab lo terme de Aygües*¹⁰¹ [...]”.

Guardamar. Devora el 20 d'agost de 1304 es conserva una carta del consell de Guardamar on es demana al rei la devolució de les penyores preses pel procurador Pere de Montagut. En aquest document es diu que el nom de la població li fou imposat per Alfons el Savi: “[...] *lo rey don Alfonso, al qual Déus perdon, con ac donat est terme a pobladors, féu obrar est castell e, feyta la obra, féu exir los pobladors de sos heretaments e féu-los venir estar en aquest loch, que era gran pinar, on nuyl temps moros no habitaren, e féu-los fer vila e mes-li nom **Guardamar***”¹⁰².

La Penya del Llamp. El 10 d'agost de 1677 se signà una concòrdia entre els barons de Polop-Benidorm i Finestrat per a amollonar els termes i en un dels punts es diu: “*Item, axí mateix los dits señors y varons se ha ajustat havengut y concordat que la dita Cova Fumada siga y servixca de altre molló, y de la dita Cova Fumada a la peña **on ferí lo llam(p)**, que feneixen los termes de Polop, Guadalest y Finestrat*”¹⁰³. És a dir, en el document encara s'hi esmenta que en aqueixa penya caigué un llamp, no devia haver passat massa temps del fet, però de la penya no es diu el nom –algun en devia tenir abans del succeït-. Digués com es digués la penya, el resultat final ha sigut que a hores d'ara li diem *la penya del Llamp*.

En altres casos tornar als orígens del regne de València i dels nostres pobles ens acosta a la forma original transparent dels topònims:

¹⁰¹ Es tracta d'una citació extreta de la còpia del segle XVIII de la carta de poblament (Orts i Bosch, *Carta Pobla*, 61). El topònim apareix en escriptura llatinitzant i s'ha de llegir com *Vil·la Joiosa*.

¹⁰² Garrido i Valls (1999:327).

¹⁰³ Confer Torres Faus (1998:175).

El Puig de la Campana. El 8 de maig de 1325 es concedia la *Carta de poblament* de Benidorm. A l'hora de posar les fites de la nova població es prenen com a senyals diversos elements topogràfics. Podem estar ben segurs que eren els noms de fa set-cents anys, els quals no han variat en la seua majoria, però en alguns casos han patit alguna adaptació com és el cas del *Puig Campana*, gràcies a aquests documents sabem que el nom original era el *Puig de la Campana*, fet que referma que el topònim es creà per la comparació entre la muntanya i l'instrument musical: “Quamquidem villam de Benidorm esse volumus capud majus, et volumus quod fines termini ejusdem ville sint seu confrontentur cum termino seu pertinentiis de Villa Joyosa, et cum terminis castri nostri de Finestrat, et cum vertente montis seu podio vocati del *Puig de la Campana*”¹⁰⁴.

Montagut. Altres vegades la deformació d'un topònim ha portat a explicacions fantàstiques sobre el seu origen. Una altra volta la veu dels documents i del treball lingüístic ens marca el camí correcte. En el cas de *Montagut* algú ha gosat dir que prové d'un cognom francès basant-se en una forma **Montahud** d'alguns documents dels segles XVIII i XIX. La lingüística ens diu que, en valència, la *-g-* que es troba entre vocals tendeix a eliminar-se com passa amb el verb *jugat* que moltes persones pronuncien *juhar*. Els nostres avantpassats sabedors d'aquest fet intercalaven la grafia *-h-* allà on havia desaparegut un so, i és per això que en alguns documents apareix escrit *Montahud*. Però, com hem dit, tant la filologia, com la documentació antiga i la realitat física de l'accident geogràfic ens permeten recupera el topònim original. Al segle XIV trobem **Montagut** en tractar les fites entre Benidorm i Polop: “et versus Polop, usque ad Carpedam et usque ad *Montem Acutum*”¹⁰⁵.

Cal dir que aquest era un territori dur i perillós per als cristians. Les revoltes contra Jaume I tingueren en aquesta terra la màxima intensitat. Recordem, per

¹⁰⁴ Alemany *et alii* (1987:112-113). Que en la versió catalana del document queda així: “Aquesta vila de Benidorm volem que siga la més gran de totes i que les fites del seu terme siguen o toquen amb el terme o territori de la Vila Joiosa, i amb el terme del nostre castell de Finestrat, i amb la vessant del mont o pujol del Puig de la Campana” (ibidem p. 123).

¹⁰⁵ Alemany *et alii* (1987:113). “i, en direcció a Polop, fins a Carpeda i Montagut” (ibidem p. 123).

exemple, la dita 'Finestrat el derrocat' per l'orde de Jaume I d'enderrocar el castell, o els alçaments d'Al-Azraq amb episodis com l'atac a Alcoi, etc... I no sols al segle XIII, sinó que fins al segle XVII, concretament l'any 1609, amb l'expulsió dels moriscos no sembla aturar-se el problema. Recordem les festes de la Vila Joiosa – record festiu d'un terrible atac- i l'assignació de noms que sonaren bé amb la intenció d'atraure població, allò que ara se'n diu màrqueting: *Bellaguarda, Vistabella, Miraflor, Miramar, Mira-Rosa, el Verger* o *la Vall digna*. Fins i tot que un possible *Benidarim* haja passat a *Benidorm* –jugant amb el verb *dormir*- hi tinga a veure alguna cosa.

Relacionat amb el desig de poblament i l'arrelament al nou habitatge trobem el concepte de la propietat. Els amos del territori el marcaven amb el seu llinatge i és per això que trobem denominacions com:

Muntanyes de Sarrià (en referència al que ara anomenem comarca de la Marina) i *Callosa d'en Sarrià* per l'almirall Bernat de Sarrià.

La cala de n'Aguiló (bressol del Benidorm àrab) i actual cala de Finestrat i de la Vila Joiosa.

Per no parlar de noms de partides, foies, racons, tossals, masos i altres indrets topogràfics: *Casa d'Isidoro, Micolau* (< Nicolau) o *Clot de Boronat* a Benimantell; *el Devesa, partida Llorca* o *tossal de Riera* a l'Alfàs del Pi, *el racó de Lluïsa* a Orxeta; *Bortoló de Cabot, Figuerets de Cantó, Ferreries de Senabre, Sénia de Peralta* a Relleu.

Però hi ha altres topònims de la comarca que, encara que són termes de la nostra llengua, no tenen sentit per a nosaltres perquè ja no fem servir aqueixa paraula com ara *el racó de l'Oix* (Benidorm) o *la punta de la Llissera* (l'Alfàs, Benidorm i la Vila Joiosa). Tant *oi* > *ois* > *oix* 'nàusees, vòmits' com *llissera* 'art per a la pesca de llissa' són paraules que no estan en el vocabulari bàsic dels parlants actuals però que sí que ho eren en segles anteriors.

I també ocorre que, en cristal·litzar com a topònim, són pronunciats sense cura i varien en la seua forma i els usuaris intenten donar-li una forma comprensible. Aleshores és la documentació antiga, el coneixement de la geografia local i l'estudi

dels fenòmens lingüístics els que ens permeten retrobar el nom original. A la Vila Joiosa tenim el *pont de Sant Argil*, un nom i un sant certament estranys. Però gràcies als arxius trobem que el nom que consta a l'any 1514 és *Salt d'en Gil*¹⁰⁶, és a dir, un *salt* 'cascada, pas de l'aigua' que prenia com a referència algú denominat *Gil*.

Un altre exemple d'actuació encertada que ha restablert un topònim mal interpretat és el cas del *Bol Nou* (la Vila Joiosa). Aquest nom és pronunciat *Bonnou* en haver-se perdut el significat entre els parlants. De fet el veiem en alguns textos escrit *Bou Nou* i *Bot Nou*. Però actualment ja trobem una altra vegada ben escrit el nom. En la deturpació nominal influí el fet que *bol* 'llançament de la xàrcia i lloc des d'on es llança' desapareguera del vocabulari bàsic dels parlants com comentàvem adés.

També s'esdevé, però, que no tota la transmissió onomàstica s'ha fet de manera adient. A voltes la formulació escrita ha pogut més que la transmissió oral secular. Hi ha topònims que han patit una deturpació per la transmissió errada en textos escrits creats moltes vegades fora del lloc d'ús. Un dels més notables és l'*Arabí* aplicat a la *mntanya de l'Albir*. Fou una malinterpretació dels mariners i oficials de l'estol d'Antoni Barceló al segle XVIII que van confondre l'*Albir* valencià amb l'*Arabí* eivissenc. També podem incloure-hi els topònims:

Montiboli, que malgrat la bella interpretació d'un mil·lenari *monteboreae* 'mont del vent de tramuntana', sembla que és un topònim extret dels derroters de les naus venecianes i genoveses que fondejaven a la Vila Joiosa. Aquest punt de referència indicava el mont situat vora el *Bol Nou*, és a dir el *Mont del Bol (Nou) > Montiboli*.

Canfali, que ha estat interpretat com la barreja de una llengua preromana *Cant* i l'àrab *Alfalig*, fet del tot impossible perquè *Canfali* apareix primer com a nom de vaixell i després com a topònim al segle XVIII. Per tant, també deu tractar-se d'una mala interpretació de *cap Alfalig* dels mapes itàlics esmentats.

La Cala de Guibou, mala lectura de *la Cala de l'Aguiló* (la Vila Joiosa i Finestrat) al *Diccionario* de Madoz.

¹⁰⁶ Orts i Bosch (1972: 72 i 84).

Dins d'aquest grup tal vegada estiguen els indesxifrats *Xaonell* (Benidorm) i *cala del Lleïm* (la Vila Joiosa).

I que no dir de la denominació *Amadòrio*, que malgrat totes les interpretacions que se n'han fet és un topònim d'aparició recent (segle XIX) i segurament per una lectura defectuosa o una errada d'impremta en el *Diccionario* de Madoz on l'informant degué referir-s'hi com el "amado río". Un riu que, per cert, és l'únic del qual no trobem referències nominals en l'abundant història cartogràfica del regne de València. Tan sols una volta apareix nominat **Río de Tolons** en un mapa parisenc de 1838 fet per A.H. Dufour, mapa que conté una toponímia força encertada. Anteriorment Tomàs López l'any 1788 en fa un altre on es llig "**Puerto de Tolons**". Altrament les referències orals sempre han constatat l'encertadíssim nom de *riu de la Vila Joiosa*: "Tiene un río inmediato a sus muros, que desagua junto a dicha villa hacia la parte de Alicante, llamado vulgarmente el rio de *Villajoiosa*"¹⁰⁷.

I hem esmentat **Alonís**. Què hi afegirem que no s'haurà dit ja? Doncs l'únic que podem fer és asseverar l'existència d'un ramal important de la via Augusta vora la façana litoral que queda constatada per noms que han perdurat des de segles i que es repeteixen a la mateixa via Augusta: *Callosa*, *Albalat* i, potser, hi podríem afegir *Massarof*. Topònims que assenyalen una important camí litoral i que permeten una nova lectura de *L'anònim de Ravenna* i situa *Alonís* entre Dénia i Alacant i vora un altre topònim que és *Torres*. Per tant, geografia, arqueologia i toponímia coincideixen en retornar-nos una part del nostre passat, la funció del qual és ajudar-nos a mirar al futur.

Els hidrònims

Un apartat inexcusable en qualsevol treball de toponímia valenciana és el dedicat a la cultura d'aigua. La comarca de la Marina i, especialment Sella, han sigut conegudes per la quantitat i qualitat de les aigües. Els exemples que ens han aparegut fins ara són ben representatius de la riquesa referencial que suposa

¹⁰⁷ López de Vargas (1787, I, 50).

l'aigua: *Ibi*, *Tibi*, *Font de l'Ama*, *riu de la Vila*, *Onàer*, *la Fontanella*. I ara en farem una síntesi sobre les denominacions hídriques que ens toquen de prop.

La nominació dels hidrònims és antiquíssima en la comarca i són una bona mostra de la importància que ha tingut l'aigua, i exemple de la cultura que conserven i transmeten els noms. Des de temps immemorials han estat nominats els sorgiments d'aigua, per exemple:

Xaló 'el riu' que és una forma protoibèrica i que es repeteix al llarg d'Europa.

Favara 'la gran font' (la Nucia) i *Forat de la Favara* (Beniardà).

Alfama, *Alhama* o *Font de l'ama* 'font d'aigua calenta. (Altea).

Font 'ull d'aigua' que són les que han permès l'abastiment i el reg a la nostra comarca: *font de l'Arc* (Benimantell), *font dels Lliriets* (Benidorm), *font del Garroferet* (Altea), *font d'Albicà* (Tàrbena)... Cal ressaltar la *Fontanella* (Benidorm), petita font que aflora a l'arena de la platja de Ponent. Compost del substantiu medieval *fontana* i *-ella* antiquíssim sufix diminutiu (veg. *supra Ondarella*).

Riu 'corrent més o menys continu d'aigua'. A la Marina Baixa pocs són els corrents que han merescut aquest nom: el *riu de la Vila*, el *riu Torres* (la Vila Joiosa), el *riu de l'Algar* o *d'Altea*, el *riu del Murtal* (Benidorm) i el *riu de Tagarina* (Sella). És curiós que contra la tradició hispànica de nomenar els rius amb el *Guada* d'origen aràbic, en els territoris de llengua catalana aquest recurs nominatiu no sembla ser massa generalitzat llevat de la zona central del País Valencià: *Guadalaviar* 'el riu blanc' tristament substituït per *Túria* en una intervenció onomàstica poc reflexiva i pròpia de la cultura fàtua que ens envolta (com també ocorre amb *Palància*, *Serpis*, *Clariano* i *Amadòrio*).

Barranc 'corrent discontinu d'aigua'. La majoria de corrents d'aigua de la comarca s'enuncien amb aquest substantiu com *barranc de l'Arc* (Benimantell-Sella), *barranc Fondo* (la Nucia), *barranc de Muixaragues* (Beniardà) o *barranc dels Frares* (Bolulla).

Torrent 'corrent discontinu d'aigua, barranc'. És un substantiu que ha quedat cristal·litzat com ocorre a Polop on trobem la *partida Torrent* o el mateix poble de *Torrent* a la comarca de l'Horta.

A banda tenim altres substantius, força d'ells esdevinguts topònims, que indiquen ulls, deus i dipòsits d'aigua: *estany*, *aiguamoll*, *saladar*, *aigüeta*, *cocó* o *alcocó*, *toll*, *refoio*, *salt*, *brull*... es troben ara i adés en la boca dels parlants autòctons. Un cas curiós és el substantiu toponomitzat *alcavó* 'cavitat en el forn' que s'aplica en les comarques meridionals valencianes a conduccions d'aigua com passa a Orxeta. I també *els Salomons* topònim molt estés i relacionat amb dipòsits d'aigua per comparació amb la pila baptismal salomònica com tenim a la Vila Joiosa.

Com veiem, l'aigua ha sigut i és un element referencial importantíssim per a l'onomàstica del nostre territori, un bé que ha sigut molt preat a través dels temps i que ha tingut una expressió lingüística considerable.

4. LA TOPONÍMIA DE SELLA

Sella és dipositària d'un patrimoni mil·lenari que ha anat transmetent-se de boca en boca entre els habitants que han passat per aquest poble. Persones que naixien, vivien, treballaven, jugaven, pregaven, envellien i morien en la seua terra pròpia. Persones que a través de la visió del territori i de tot el que ací s'esdevenia anaren posant noms que descrivien el paisatge, la societat, les creences i els succeïts que es produïren en el seu temps. Com és lògic, cada grup humà posseïa la seua cultura i la seua llengua, i era en aquestes llengües amb què denominaven el món que, generació rere generació han deixat un pòsit lingüístic d'immens valor. En molts casos durant força anys i segles els noms seguien tenint sentit per a les persones que els pronunciaven; però podia passar que, per diversos motius, com un canvi de població, una variació de tècniques de producció, pel desús d'una paraula, el topònim deixara de tenir un significat transparent, és a dir, clar. Llavors aquella paraula incompresa era interpretada com un topònim, tan sols indicava el nom del lloc designat. Ara, per tornar a descobrir el secret que guarden aquestes denominacions, haurem de capbussar-nos en l'estudi de la història i de la llengua dels pobles anteriors, fet que ens permetrà saber el significat dels termes històrics. I resulta evident que Sella és una població que ha conservat el patrimoni toponímic en bona mesura, i açò deixa resseguir la història humana des de temps ben reculats. Veiem els topònims a través de les cultures que les crearen.

Els ibers

La cultura ibera és la primera de què tenim constància escrita en les nostres terres, encara que hi hagueren pobladors anteriors. Pel que fa a l'onomàstica Coromines i altres autors consideren que la totèmica muntanya d'**Aitana** té un origen en la llengua dels ibers. Se n'han fet diverses hipòtesis del topònim com la que diu que derivaria de *Montanea EDETANA*, és a dir *muntanya dels edetans*, que és una tribu ibèrica; però els estudis històrics ens diuen que no és viable aquesta interpretació. També tenim que, a mig camí entre el món ibèric i el llatí, es trobaria el topònim *Cantacucos*, que seria l'adaptació de l'arrel indoeuropea *kanto* 'cantal' i el llatí *acutus* 'agut', i que també es podria interpretar com "mont del cim"¹⁰⁸. Un topònim nascut del mestall de cultures i que, a través de diverses modificacions, ha arribat a nosaltres perquè s'ha identificat amb el cant del cucut. Casualment o no, es troba vora el penyó Prim.

Els llatins

La cultura i població llatina barrejada amb l'autòctona ibèrica posaren els fonaments de la nostra manera de ser actual. Com hem dit, l'herència onomàstica queda desdibuixada perquè es fusiona amb la llengua actual. No obstant això, els textos antics ens donen pistes sobre alguns topònims d'herència llatina com l'històric **Alarc**, un dels noms centrals en la història del regne de València. Així apareix al segle XIII en el *Llibre dels Fets del rei en Jaume* quan es fa referència a la frontera amb Castella: "[...] e nós que haguéssem Castayla e Biar e Releu e Sexona e Alarch e Finestrat e Torres e Polop e la Mola que prop d'Agües e Altea e tot ço que s'enserrava dins sos térmens"¹⁰⁹. Però *Alarc* era un topònim transparent per als cristians nouvinguts i, en ser entès, es tornà a adaptar a la nostra llengua tal i com el sentim a hores d'ara, *l'Arc*.

Els visigots

La presència visigoda -supèrflua en general- sembla que sols ha deixat rastre en *el pla de l'Espia*, on té el sentit de torre de vigilància. Circumstància que concorda amb el fet que és una zona de molta visibilitat i per on passa un assegador el qual travessa tota la solana d'Aitana transversalment. En aquest significat, *espia*,

¹⁰⁸ Galmés (1990:17-18) i Moreu-Rey (1982:162).

¹⁰⁹ Bruguera (1991, II, 268).

vindria directament del germànic *espiar* 'atalaiar, ataüllar'¹¹⁰. El sentit militar del terme s'adiu amb el lèxic bèl·lic que és el predominant en els préstecs germànics medievals.

Els àrabs

La cultura i llengua àrabs foren adoptades pels pobles que vivien a la Península Ibèrica. Durant quasi nou-cents anys foren senyors i esclaus en el país que anomenaren Xarq Al-Andalus. Estudiar la toponímia és retrobar la cultura àrab, i Sella reté mostres febaents de la seua estada. No obstant açò, resulta força curiós trobar una alqueria, després esdevinguda població, amb denominació d'origen català quan és una comarca on la presència àrab serà viva fins a l'expulsió com demostra la gran quantitat de denominacions semítiques com *Benifato*, *Beniardà*, *Alcoleja*, o amb nominacions anteriors a la presència musulmana: *Alarc*, *Orxeta*, *Finestrat*, *Guadalest*, *Confrides*... que demostren una continuïtat poblacional des d'èpoques remotíssimes. Sella s'erigeix entremig d'aquest territori com l'única entitat amb nom d'origen català.

No debades els historiadors fan servir una imatge ben eloqüent de com era la colonització: «illots» de població dominada pels cristians rodejats d'una «mar ombrívola» musulmana¹¹¹. Per tant, sembla probable que el nom *Sella* estiga reflectint la situació que hi havia al segle XIII: un enclavament protegit per un castell cristià enmig d'una immensitat musulmana. Enclavament que tenia la missió de vigilar un punt estratègic com era la cruïlla de camins entre els pobles de la Marina, i entre la Marina i l'Alcoià-Comtat, totes dues comarques frontereres amb el regne de Castella que començava a l'Alacantí. Per tant, la missió també era defensar la frontera –en paraules àrabs *at Tagr*– amb el regne de Castella. Evidentment el control del castell i vila de Sella fou reservat als cristians. Són suposicions des de la toponímia que sols l'estudi de la documentació històrica ens podrà aclarir.

Tenim, però, diversos fets que ens parlen sobre com va anar la relació entre àrabs i cristians per aquests indrets, i les lluites internes entre els cristians:

¹¹⁰ *Onomast.*, IV, 131a.

¹¹¹ Burns (1990, I, 55) *confer.* Torró (1999:107).

Una gran intensitat de població sarraïna com delata el topònim *Tagarina* format sobre l'adjectiu *tagarí*, *-ina* 'moro de frontera'.

Dificultats per al control de la població àrab que obligà a l'enderroc del castell de Finestrat, fet que ha quedat en la dita "Finestrat el derrocat".

L'assolament del castell de Sanxet en els primers de temps de la presència catalana.

La sublevació d'Abrafim, alcait del castell de Finestrat, qui reconstruí la fortalesa que el rei Jaume I havia tombat. Una acció que creà moltíssimes preocupacions al monarca com quedà escrit en la seua crònica:

"[...] *vench-nos ardit que l'alcait Abrafim s'era alçat e que havia bastit .I. castell que nós havíem enderrocat ja peça havia, lo qual ha nom serra de Finestrat*".

La sublevació del cabdill al-Azraq qui segurament reconquistà el castell de Sella abans de 1251.

L'existència del topònim *Sacarest* 'terra segrestada', és a dir terra presa com a penyora, l'origen del qual pot estar en la confiscació que Jaume I féu dels béns de Garcia Ximénez de Muruzàbal, senyor del castell de Sella d'origen navarrés¹¹².

És a dir, tant la tradició oral que ens ve dels nostres avantpassats com la documentació històrica ens confirma la presència musulmana a les nostres poblacions. Presència que s'allargà fins al segle XVII i que deixà una gran quantitat de nominacions àrabs com són.

Alfafara 'olleria, terrisseria, foia, guàrdia, clots, coves' i, tal vegada, 'font'.

La primera accepció evocaria, potser, l'existència d'una indústria terrissera local en la partida esmentada –cosa que dubtem-, o a una descripció topogràfica.

Almussent 'el solitari', referit a una persona, segurament renom del propietari.

Mediassa 'el juncar'. Tenim la partida *les Mediasses* en la part de l'Aguilar que mira cap a Sella.

¹¹² Torró (1999:63).

Moèlem ‘el mestre’ o ‘el qui té paciència’. Designació del propietari com trobem en la documentació de finals del segle XVI i principis del XVII, on apareix una família rica de moriscos amb el cognom *Moàl·lem* a Sella. *Pont, font i toll de l'Alcàntera*. Compostos toponímics amb el terme *alcàntera* ‘pont’. Fenomen conegut en lingüística com tautologia i que consisteix a repetir en dues llengües distintes el mateix concepte. Com si diguérem “el cantó de la esquina”. En el Capbreu de 1726 també apareix *l'ombria de l'Alcàntera*.

Rais ‘capità o governador sarraí’. Substantiu que es troba en el topònim *les costeres de l'Arraix*. Potser *Arraix* és una adaptació de l'àrab *rā'īs*.

Soltà ‘sobirà islàmic’. La partida i mas de Soltà, que es troben a Tagarina, ens remetent a un possible *raḥl al-sulṭān* ‘rafal del rei’, el referent del qual sols la documentació antiga ens permetrà esclarir amb certesa¹¹³. El mas està prop d'un assegador i d'una font, el pouet d'Alemany. Té unes vistes extraordinàries.

Tafarmaig o *Tafermatx*. Coromines hi vol veure un nom berber relacionat amb ‘niu d'aguiles’, i el posa en relació amb topònims relacionats amb aguiles¹¹⁴.

Tagarina derivat de *tagarí* ‘moros de frontera’ i terme que després indicava, en concret, els moros de la Corona d'Aragó. En alguns casos es tractava de moriscos que vivien i es criaven en contacte directe amb els cristians, de manera que resultava difícil diferenciar-los dels propis cristians, pel domini de la llengua i costums. Diversos llocs del país tenen topònims amb aquest terme. A Pegò trobem *Tagarins*, que és la part més baixa de la marjal Pegò-Oliva, molt prop del riu Racons¹¹⁵. Aquest riu ha marcat des d'èpoques antigues demarcacions territorials i, actualment, és la fita entre les províncies de València i Alacant. També a Mallorca apareix l'adjectiu en el topònim *Rafal del Tagarí*. En el Capbreu de 1726 trobem *la solana de Tagarina* i *l'ombria de Tagarina*. També hi apareix *el pas de Tagarina* i el riu *de Tagarina*. Sens dubte, Tagarina fou un centre vital de l'Aitana com ha reflectit la toponímia.

¹¹³ *Onomast.*, VI, 323 i 452.

¹¹⁴ *Onomast.*, VII, 202-203.

¹¹⁵ Selfa (2002:59).

Figura 14: El mas de *Moèlem de baix*, enfrontat als Castelletes i l'alt del Realet

Els mossàrabs

Però la llengua llatina evolucionada, encara que esmorteïda, mantenia la seua presència per davall de la dominació visigòtica i musulmana. Finalment desaparegué, però perviuen algunes mostres que resten fossilitzades en l'onomàstica, com per exemple:

Els Alters. Topònim que trobem en el Capbreu de 1726, però que no és viu a hores d'ara. Segons Coromines¹¹⁶ és un terme mossàrab derivat d'*alt* 'lloc elevat'.

Porxí. Topònim que apareix al Capbreu de 1726 i que es conserva actualment en el nom de *mas de Porxí*, que és també una partida i, a més, dóna nom a *la font* i a *la bassa de Porxí*. Atés que no es tracta d'un mot actual -ni d'un arabisme- però amb una arrel que pot remetre al llatí, *porcinus*, especulem amb la possibilitat que es tracte d'un topònim format sobre aquest terme en el sentit de 'porcí'.

¹¹⁶ *Onomast.*, II, 170b.

La Rapella o *la Ripella*, ambdues denominacions s'escriuen al Capbreu de 1726. La forma actual és *la Rapella*, derivat diminutiu del llatí RIPA 'vora d'un riu'. A hores d'ara designa una partida i un mas. A partir d'ací s'ha format el diminutiu *la Rapelleta*. A banda trobem les designacions *l'assut de la Rapella*, *la casa de la Rapella de Dalt*, *la Rapella dels Ballesters*, *la casa de la Rapella dels Senyorets* i *el riuet de la Rapella*.

Xarquer. Partida en la denominació de la qual concorre el llatí evolucionat autòcton. Segurament és un arabisme modificat per un sufix mossàrab – *šarka* + *air-* amb el significat de "corral"¹¹⁷. És aquest un dels noms més importants de la nostra àrea d'estudi que ha donat nom als següents accidents geogràfics: *l'alt de Xarquer*, *el barranc de Xarquer*, *la costera de Xarquer*, *la foia de Xarquer* i *la solana de Xarquer*. També hi ha *el mas de Xarquer* i *el mas de l'alt de Xarquer*. A més trobem, com a indicadors de propietat, les denominacions *el xarquer de Carreró*, *el xarquer de José de Pepa-Maria*, *el xarquer de les ames del pare Tomàs*, *el xarquer de Pantaleón* i *el xarquer de Pep de Javielo*.

Els catalans i altres regnes cristians

Finalment, la conquesta cristiana quallà. Furió (1999:289) calcula que, a la comarca de la Marina Baixa entre 1240-1280, el 90% dels repobladors eren catalans, la qual cosa marcà el futur lingüístic de la nostra terra. Però és una dada que no ha d'ocultar que els nouvinguts eren una ínfima minoria davant dels pobladors autòctons. És, per això, que els musulmans seguiren fent la seua vida, sobretot en les zones de muntanya, i conseguiren mantenir les seues estructures fins al moment de l'expulsió. L'any 1609 foren estranyats, però. Llavors s'inicià un procés de repoblació que pretenia substituir la població perduda i arribà un nou contingent humà de les comarques veïnes. Així i tot, els comptes no li eixien a la monarquia imperant, i sols el pas dels segles pogué remuntar la crisi poblacional que aquell èxode ocasionà.

La toponímia transparent

Per tant, a partir del segle XIV, però especialment d'ençà de l'expulsió morisca, és que trobarem una toponímia valenciana que ens resulta entenedora o que en algun

¹¹⁷ *Onomast.*, VIII, 131-132.

temps ho resultava. Perquè, com ja s'ha dit, amb el pas dels anys els usos, costums, maneres de fer i les paraules canvien, i allò que era clar s'enfosqueix per a les noves generacions. Observem que, actualment, per als més jòvens, termes com *pobil*, *gronsa* o *mallada* són ja un misteri que necessita explicacions dels seus majors: pares, mares, avis i àvies per a qui aquestes paraules tenen un significat absolutament transparent.

Totes aquestes circumstàncies han fet que des de Sella es descobrisca una riquíssima toponímia. I són aspectes com el relleu, la situació de cruïlla de camins entre l'Alcoià-Comtat i la Marina, la història, el poblament de presència mil·lenària fonamentat en l'abundància d'aigua, la intensitat i diversitat del poblament i, finalment, la varietat de flora, fauna i cultius, els que han adobat aquest esplet onomàstic. Tots els elements han anat quedant guardats curiosament en els noms que la gent ha deixat com a senya per a les generacions futures. Un patrimoni amorós que de boca en boca ha perdurat durant segles i segles, i del qual som dipositaris. Per tant, la toponímia transparent és abundantíssima i ens parla dels elements vitals que han marcat la vida secular de Sella com són el relleu, l'aigua, la fauna, la vegetació, l'agricultura, les construccions, les comunicacions, la propietat, la història i les creences de tot un poble.

El relleu. Morfologia del terreny

La situació geogràfica de Sella fa que les designacions de la forma de la terra siguem el nucli d'una gran quantitat de noms de la toponímia del nostre poble. Situat entre muntanyes que davallen a la mar no és estrany que se li haja aplicat la dita de "Sella la descoberta". Aquests condicionants geogràfics han fet que en la terminologia onomàstica local siga distintiva la gran presència d'apel·latius referits a la forma del territori. Veiem, per exemple, el terme *fondo* 'depressió del terreny'. Mentre que en altres pobles de configuració més plana només hi ha un "fondo" a Sella en són diversos i, aleshores, hi ha la necessitat de designar-ne cadascun amb un element diferenciador, normalment el nom o renom del propietari com ara *el fondo del tio Sit*. Però atés el nombre elevat d'aquestes depressions s'han fet servir altres recursos com el diminutiu *el Fondet* (al pla de Meleca) per tal d'identificar correctament cada punt.

Si fem un repàs alfabètic pels apel·latius constituents de la toponímia sellarda referida al relleu trobarem un gran nombre d'elements designats. Els apel·latius – substantius que fem servir per descriure el terreny- són topònims que aplicats a un lloc del relleu o de la hidronímia, o un indret poblat, el designen amb precisió, i sense al·lusió ni comparació confusionària amb un altre objecte o indret similars. En una segona etapa, quan els objectes geogràfics que poden ser designats pel mateix apel·latiu entren en competició ja no és possible emprar aquest apel·latiu tot sol.

Alfijó ‘vall estreta entre dues muntanyes, de vores abruptes, excavades per les aigües d'un riu; congost’¹¹⁸

L'*Alfijó* actualment és una partida del barranc de l'Arc on trobem terrasses de cultiu. No obstant això, en el capbreu de 1726 apareixen alfijons varis: *l'alfijó de l'Arc*, *l'alfijó de l'Alcàntera* i també *el molí de l'Alfijó*, denominació encara present en escriptures del segle XX. Tots tres topònims en el curs del riu de l'Arc. També diversos bancals dins del reg de la font Major, considerats heretat es diuen *alfijons*.

Alt ‘Punt culminant de l'elevació d'un terreny’

En el nostre recull hem trobat *l'alt de la Capitana*, *l'alt de la Foietta*, *l'alt de la Penya de Sella*, *l'alt de Planes*, *l'alt de Xarquer*, *l'alt de Tafarmaig* i, en diminutiu, *l'Altet*, *l'altet de Jeroni* i *l'altet de Nono*. Al Capbreu de 1726 està *l'alt de Tagarina*.

Alter ‘elevació menuda en el terreny’

Els Alters no és un topònim viu actualment. Apareix en el Capbreu de 1726.

Altura ‘elevació’

Apareix en el topònim *l'Altura* que fa referència a un tossalet. Es tracta d'un topònim ben antic perquè ja apareix al Capbreu de 1726 encara que és poc usual l'ús d'aquest substantiu a l'hora de crear un topònim. Sembla sinònim de l'eivissenc *altarut* ‘petita elevació inferior a un pujol o un turó’¹¹⁹.

¹¹⁸ Nosaltres, després d'escandallar, hem optat pel terme àrab *al-fajj* ‘congost,estret’. Coromines (*Onomast.*, II, 128) proposa una etimologia mossàrab: *afitjó* en el sentit d'afegitó de terra.

¹¹⁹ Ordinas (2001:77).

Arrant ‘vora d’un recingle’

A la banda nord de Tagarina es troba *l’arrant d’Irles*. Un apel·latiu característic de la comarca. El mestre Coromines deia: “un arrant és un refugi al peu d’una roca en els vessants de l’Aitana (Tagarina, Callosa)”¹²⁰.

Badall ‘trenc en la roca’

L’erosió desgasta els materials i un dels efectes més usuals és l’aparició d’esclètxes com trobem en el topònim *el badall de les Gralles* i en *la font del Badall*. En el Capbreu de 1726 ja s’esmenta un *badall* a Tagarina.

Banc ‘escalonament en un penyalar vertical’

Sembla que la denominació *el pla dels Bancs* es deu a les lloses de pedra natural que formen una mena d’escala per a pujar a la penya de Sella.

Barranc ‘depressió fonda en la terra produïda per la tectònica i per les aigües corrents o de pluja, especialment en materials fàcils d’erosionar’

El terme *barranc* correspon al règim de pluges propis de la Mediterrània, precipitacions sobtades que arrossegueu gran quantitat de material, encara que el seu origen és de tipus estructural, és a dir, tectònic. L’àrea estudiada conté un elevat nombre de topònims amb aquest component definidor. Dins el terme de Sella tenim *el barranc de l’Arc* (compartit amb Benimantell), *el barranc de les Perxes*, *el barranc de Seguró*, *el barranc de Tagarina*, *barranc de Xarquer*, *el barranc dels Llops*, *el Barranquet* i *el barranc Roig*. De Benimantell s’esmenta *el barranc de Sanxet*. A Confrides, *el barranquet del Carrascalet*. I a Orxeta, *el barranc Roig*.

Barrera ‘obstacle natural que impedeix el pas’

Apel·latiu que fa referència a cingles, penya-segats o escarpaments de falla que *barren* –impossibiliten- el camí. A Sella el trobem en el topònim *les Barreres* en la vessant meridional d’Aitana que cau a Tagarina.

¹²⁰ *Decat.*, VII, 394b.

Berruga ‘xicotet tossal d’escassa alçada’

El terme *berruga* s’aplica a petites elevacions per comparació amb les berrugues de la pell. A Seguró trobem un conjunt de tossals que reben el nom de *la Berruga*.

Caldera ‘cavitat profunda en forma d’embut per l’acció dels remolins d’aigua sobre el llit petri del riu’

La caldera que dona nom al *toll de la Caldereta* és una profunda cavitat en un rastell situat en el llit del riu de les Voltes. Aquesta característica, junt al fons fangós i ple d’arrels de baladre, ha fet que el toll siga considerat com un indret perillós. També se li diu *l’Engollidor*.

Cantó ‘part on es troben dues cares laterals’

Aquest substantiu tan usual el trobem com a topònim en *els Cantons*, bancals a la Solana de Xarquer. Els bancals *fan cantó* en una foia.

Carena ‘línia divisòria de dos vessants de una muntanya’

És un topònim desaparegut actualment que tenim en el Capbreu de 1726, on trobem el *la Carena*. Sí que es fa servir com a substantiu a hores d’ara.

Castell ‘formació rocosa que recorda un castell, sobretot fa referència a les muntanyes allargades i de carena dentada’

La serra denominada *Castellets* rep el nom perquè té una cresta dentada la forma de la qual recorda els merlets d’un castell¹²¹.

Clapissa ‘paratge de roca, produït generalment per l’acció corrosiva de les pluges’

Les clapas de roca es diuen a Sella *glapisses* com trobem en *la glapissa de la Sabatera* i *la glapissa de Xoi*.

Codolla ‘Clot natural en la roca on s’arreplega aigua de pluja’

El coneixement i la localització de les codolles era una informació essencial per a la supervivència en camp obert, motiu pel qual s’han reflectit en les denominacions

¹²¹ Galmés de Fuentes (1990:52) diu que: “Es muy abundante en la oronimia de Alicante el empleo de *castell* y sus derivados, para designar peñas, barrancos o montañas, aun cuando en tales lugares no exista, ni haya constancia de que haya existido en la antigüedad, la construcción humana a que hace referencia su nombre”.

del territori. Tenim com a exemple *la codolla de Braviet, les codolles de les Gerretes i les codolles del morro Carlos* a Sella; i *el pla de la Codolla* a Alcoleja.

Collado ‘Depressió en la carena d’una serralada que permet el pas a l’altre vessant, collada’

De la mateixa manera que els ports i els passos, els *collaos* constituïen punts de trànsit a través de les muntanyes. Tenim *el collaet del Patillo, el collao d’Alemany, el collao de la Travessa, el collao de Mossén Pere, el Collao del Llop, i el collao del Tormo*. A Benimantell trobem *el Collao, el Collao Blanc, el Collao de Papatxí i Collao del Llamp*. I entre Confrides i Benifato està *el collao de les Simes*. Cal dir que el terme *collao* en la parla local també pot designar un tossal.

Corona ‘part més alta d’una elevació’

La corona reial ha tingut un bondó d’usos metafòrics entre els quals està la part superior d’algunes elevacions, particularment si són arrodonides i planes com el cas de *la Corona*, cim de la Sellesa.

Costa ‘pendent d’un terreny, especialment quan forma part d’una via de comunicació’

El fort desnivell del territori fa que aparega el primitiu *costa* i el derivat *costera* en les denominacions tradicionals. Eren uns referents orogràfics molt clars per a qui havia de fer el camí. A Sella s’esmenten *el morro de la Costa, el molí de la Costa*¹²², *la Costera de l’Aguilar, la costera de Rellu, la costera de Xarquer i la costera dels Esquerrers*. A Benimantell trobem *la Costera de Sanxet i la Costera del Comptador*. De Confrides tenim *les costeretes d’Arraix* situades en la solana d’Aitana.

Cova ‘caverna horitzontal’

Aquestes cavitats han sigut d’una gran utilitat per a les funcions agrícoles i ramaderes dels nostres avantpassats ja que representaven el refugi davant les inclemències del temps, poder fer-hi vida, guardar eines i ramat, i altres activitats

¹²² En un document de 1819, precisament, trobem “*Molino en Orxeta en la partida Costera del río*”. AHPA, Hacienda HB 1700-1864, libro 787: *Libro maestro de los enfiteutas de la bailia de Penaguila con nota de las enagenaciones. Cabreve de 1760*. f. 166, (9 de març de 1819).

diàries. Les coves que hi ha són *la cova de la Serp, la cova de la Senyora, la cova de l'Aigua, la cova del Cànter, la cova del Diví, la cova del runar de la Mona, la cova del Teular, la cova dels Corbs, la cova dels Lladres, la cova Fumada, la cova Negra, la coveta de san Francisco, la coveta del Moneder* i les coves de *Pedaç*. A Benimantell són *la cova de la Cabra* i les coves *d'Isidoro*, i també trobem un diminutiu en *el corral de la Coveta*. En el Capbreu de 1726 es registra *la cova del Morral* a Sella.

També està *la partida de la Cova*, que té com a referent *la cova Fumada*. I noms de masos com *la Cova de Baix* i *la Cova de Dalt*, anomenades conjuntament *les Coves*. En aquests casos hem d'anar molt en compte que no hi ha una cova que es diga *Cova de Baix* ni una altra cova que es diga *Cova de Dalt*. Es tracta d'un *Mas de Baix* i d'un *Mas de Dalt* a la partida de la Cova Fumada. Igualment està *la bassa de la Cova* que depén del mas de la Cova de Dalt i *l'ombria de la Cova*. Esmentar finalment *la casa de la Cova* (també denominada *la Coveta*), que és un habitatge construït aprofitant una cavitat natural a l'Almussent.

Engollidor 'forat per on s'enfonsen les aigües d'un corrent en el sòl d'un terreny'
Al toll de la Caldereta existeix *l'Engollidor*, mena de sifó que *engull* tot allò que s'hi acosta. És una cavitat profunda en forma d'embut per l'acció dels remolins d'aigua que arrossega tota classe d'objectes i éssers que hi queden atrapats.

Estacada 'enfonsament'

L'assut de l'Estacat a la Retura, *l'Estacà* a l'Arc i *el fondo de l'Estacà* a Xarquer són antigues zones de bancals enfonsades. L'origen d'aquest singular i curiós topònim sellard sembla ser una violentíssima solside de terra recordada per via oral i definida com un terratrèmol per la informant.

Foia 'concavitat o depressió, coincidint generalment amb una conca d'erosió allargassada i de vegades amb una fossa tectònica'

Com passa a Sella, en quasi tots els pobles hi ha una *foia* per excel·lència – normalment la més propera a la població o la més gran- però després se'n trobem moltes més. Ací el nombre de foies és molt gran i el recurs diferenciador també és el nom i altres recursos que estudiarem més avant. Les foies que s'esmenten del poble són *la Foia, la foia de Bernarda, la foia de Bernat, la foia de Blat, la foia de*

Buforn, la foia de Damià, la foia de Fèlix, la foia de les Clares, la foia de l'Agüelo, la foia de Manuel, la foia de Maria Carmen, la foia de Pasqual, la foia de Pons, la foia de Seguró, la foia del Blanco, la foia del clot de les Casesnoves, la foia del Molí, la foia del pare Tomàs, la foia del Tender, la foia del Xarquer, la foia dels Dionisios, la foia dels Escuders, la foia dels Flares, la foia dels Sapenes, la foia Llarga, la foia Roja, la Foieta, la foia Calenta, la foieta de la Cisterna, la foieta de Seva, la foieta del Forn, la foieta del Pintat i les foies de Casaquetes. A Confrides, la foia del Pobil, la foia del Pomerall i la foieta Roja. A Benimantell, la foia de Bou, la foia de Sirventa i la foia del Vidrier¹²³. A Orxeta, la foia del Poble.

Fondo ‘depressió del terreny’

Ja hem dit que existeixen una gran quantitat de fondos i s’ha necessitat posar un qualificatiu diferenciador. Com hem observat la manera més usual ha sigut amb el nom, el cognom o el renom del propietari: *el fondo d’Estanislao, el fondo de Baltasar, el fondo de Basilio, el fondo de la Boixa, el fondo de la Vella, el fondo de Llinares, el fondo de Morales, el fondo de Picó, el fondo de Reig, el fondo del Caïdo, el fondo del Parat, el fondo del Perè i el fondo del tio Sit*. Els que no designen el propietari són *el fondo de l’Estacà* que es refereix a un accident del terreny; *el fondo de l’Anouer*, que designa l’arbre; i *el fondo Parretes*, també anomenat *fondo Parreto*, que podria referir cultiu de vinya. A Benimantell trobem *el fondo del Cireret* i *el fondo del Secretari*. També es poden fer servir diminutius com *el Fondet* (al pla de Meleca), *el fondet de l’Aranya* i *el fondet de la Viuda* (Alcoleja), *el fondet de Peret* (Tagarina) i *el fondet Roig* (a la partida de Sagnon).

Frare ‘penya que, per la seua forma, recorda la figura d’un clergue regular’

Substantiu que fa referència a unes penyes anomenades *els Flares de l’Aguilar*. *Frans* són les formacions rocoses que, per la seua forma, recorden els religiosos amb les seues caputxes. És una de les imatges més repetides en la toponímia de la llengua catalana. També trobem la *foia dels Flares*.

¹²³ Nosaltres intercalem la preposició “de” en la majoria de les denominacions. Aquesta “de” no apareix en l’enunciació popular; com també ocorre en el cas dels fondos.

Gerra 'atuell de terrissa cuita, la secció circular del qual va augmentant fins a certa distància de la boca i després va disminuint fins a la base'

A la solana de la Penya, trobem uns bancals denominats *les Gerretes*. Hem de suposar que la forma dels bancals -o de les penyetes dels voltants- donà el nom al lloc. A més el topònim serveix de referència per a *les codolles de les Gerretes* i *el corral de les Gerretes*.

Goleró 'pas estret en forma d'embut'

El substantiu *goleró*, derivat de *gola*, indica un pas estret com trobem al *pas del Goleró* de Benimantell. És una gola amb forma d'embut perfecte, amb un camí que, salvant un desnivell important, va fent ziga-zaga. El camí està construït amb pedra seca. Es tracta d'un pas important perquè en aquest indret les penyes formen veritables muralles infranquejables. Dóna pas des de Sirventa al mas de Sanxet.

Figura 15. El *pas del Goleró* (Benimantell), forma part dels complexos camins que creuen serpentejant les muralles calcàries entre Sirventa i Sanxet.

Gronsa ‘caixa en forma de tronc de piràmide o de con truncat invertits, dins la qual s’aboquen materials que s’han de moldre en un molí’

El bancal de la Gronsa ha rebut la seua denominació per la forma trapezoïdal. A prop d’aquest bancal hi ha un molí denominat *el Molinet*, però que no té relació directa amb el nom del bancal.

Home ‘estalactita amb forma humana’

L’home ha sigut l’ésser viu que més ha modificat el relleu del planeta. L’existència d’hòmens a l’àrea d’estudi es remunta a èpoques antiquíssimes i malgrat aquesta presència tan sols trobem un topònim que ens referisca i, a més, ho fa de manera metafòrica. Perquè *el racó dels Hòmens* indica les estalactites antropomòrfiques que es formen en la part més endinsada del racó d’on cau un doll d’aigua.

Llosa ‘pedra plana i de, relativament, poc gruix’

L’aflorament de planxes de pedra ha donat nom al *pla de les Lloses*.

Mola ‘muntanya aïllada, de forma massissa, arrodonida i plana al capdamunt, de parets verticals’

Apareix al terme de Benimantell com un apel·latiu habilitat com a topònim, la *Mola*.

Mona ‘elevació, tossal’

Segons Coromines, en diversos topònims valencians formats amb *mona* perviu una arrel preindoeuropea que retrobem al basc *munu* ‘tossal’. Potser que siga l’origen del *runar de la Mona* (i *la cova del runar de la Mona*).

Morral ‘penyal que impressiona per la gran prominència’

El camí del Morral i *les llenques del Morral* se situen en una zona escabrosa on els bancals es troben aïllats entre penyes que dificulten el trànsit. Descripció que s’adiu perfectament al sentit orogràfic de *morral*. En el Capbreu de 1726 ja apareixen *el Morral* i *la cova del Morral* com a topònims.

Morro ‘contrafort avançat i abrupte d’una muntanya’

Aquesta comparació entre les formes geològiques i el musell dels animals dona molt de joc en les denominacions topogràfiques, com ara el *morret de Garcia*, *el morro Cabal*, *el morro de Carlos*, *el morro de la Creu*, *el morro de l’Àguila* (també anomenat *parada de l’Àguila*), *el morro de l’Albelatjar*, *el morro de les Creus*, *el morro de l’Espigolar*, *el morro de l’Espino*, *el morro del Cauet*, *el morro del Sester*, *el morro del Soliguer*, *el morro del tio Surdo*, *el morro de la Costa* i *el morro Redó*¹²⁴. De Benimantell s’assenyala *el morro dels Conillets*.

Ombria ‘zona muntanyosa orientada a ponent o protegida de la insolació directa’

Força significativa del relleu i la seua orientació és l’existència de diversos noms formats sobre el terme ombria: *l’Ombria*, *l’ombria de Seva*, *l’ombria de la Cova*, *l’ombria del Palmeral*, *l’ombria del Cerrello*, *l’ombria del Bosquet*, *l’ombria del Pas* i *les Ombries* al terme de Sella. A Benimantell es troba *l’ombria de Secretari* i *l’ombria del Conill*. Al Capbreu de 1726 apareix *l’ombria de l’Alcàntera*, *l’ombria de l’Arc* i *l’ombria de Tagarina*.

Parat ‘paret de pedra seca que es construeix als costers o aspres per impedir que l’aigua de pluja s’emporte la terra’

Les construccions de paret seca són característiques dels cultius de muntanya. Els topònims *el Parat*, *el fondo del Parat* i *la font del Parat*, segurament fan referència als marges agrícoles.

Pas ‘depressió del terreny entre muntanyes que permet el trànsit d’una banda a l’altra’

Al nostre recull tenim el *pas de l’Àguila* i *el passet del Carrascal* dins el terme de Sella, i el *pas del Goleró* al terme de Benimantell. Aquests indrets eren força importants en les comunicacions, especialment, en zones tan muntanyoses com la nostra. A partir dels passos es creen topònims que inclouen la paraula *pas* com: *el pont del Pas*, i els diminutius *el mas del Pas*, *el mas del Passet* i *la volta del Passet* a Sella, en l’antic camí reial que anava al Comtat. També apareix el genèric en *l’ombria del Pas*. Al Capbreu de 1726 apareix *el pas de Tagarina*, actual *pont del Pas*.

¹²⁴ Hi ha dos morros redons. Un al barranc de Xarquer i l’altre a l’Almussent vora el Tallat.

Penya

1. Antigament, paret vertical on queda al descobert una gran superfície de roca.

Formació comuna dels paisatges muntanyencs i ben present a l'entorn que estudiem. Pertanyents al terme de Sella està la *penya de Sella*, anomenada per antonomàsia, *la Penya*. Altrament, darrere de la Real estan *la serreta de la Penya* i *el mas de la Penya*, que no fa referència a la penya de Sella. Ja dins el terme de Benimantell són *la penya del Morer*, i tres amb una forma de diminutiva: *el penyó del Diví*, *el penyó del Morer* i *el penyó Prim*. A Confrides hi ha *el penyó de Maria Gallina*. I a Orxeta *la penya Negra*. Cal dir que actualment trobem un *penyó Roig*, que és nom d'una casa.

2. Roca grossa de natura pedregosa.

Troblem les *Penyetes* –forma diminutiva-, *les penyetes de Moèlem*, *l'assut de les penyetes*, *el penyó de la Carinya* i *el penyó del Cristo*. Moltes d'aquestes formacions tan característiques queden dissimulades per topònims metafòrics com els *Flares*. També a Sella, però en un capbreu de 1726, s'al·ludeix a *les penyetes de la Creueta* a l'entrada del poble, vora el camí reial entre la Vila Joiosa i Cocentaina. És una zona de rastells que possiblement encara no estava abancalada.

Pilar ‘mena d'estalactita fruit del dipòsit calcari de l'aigua; tova calcària’

Les escorrenties d'aigua provoquen el dipòsit de calci que arriben a formar acumulacions pètries amb formes i grandàries diverses com és el cas de *la fonteta del Pilar*.

Pla ‘porció de terreny que no presenta elevacions ni depressions considerables’

Al mig d'un terreny inclinat, les planícies són sempre nominades per l'aprofitament que se'n podia traure com *el Pla*, *el Pla de Dalt*, *el pla de la Canyeta*, *el pla de la Vinya*, *el pla de les Lloses*, *el pla de l'Espia*, *el pla de Meleca*, *el pla de Seguró*, *el pla del morro Redó*, *el pla dels Bancs*, *el Planet* i *el planet de Pasqual*. D'Alcoleja s'esmenta *el pla de la Codolla*. De Confrides, *el pla de sant Xotxim*.

Figura 16. L'imponent penyó del Divino, amb la cova del mateix nom als seus peus, és un referent visual i simbòlic de la vessant meridional de la serra d'Aitana, situada al darrere. A la part esquerra també podem apreciar el barranc de les Perxes, un topònim que pot ser fa referència a l'explotació forestal d'aquestes muntanyes.

Plana 'terreny elevat, entre muntanyes, i més o manco pla'

Amb aquest sentit trobem el topònim *l'alt de Planes*¹²⁵. Es tracta d'un morro que està a la Real al costat de la foia del Tender. És un morro no molt abrupte, més bé pla i arredonit.

Port 'depressió del terreny entre dues muntanyes molt altes, aprofitada sovint per al passatge de camins'

Aquest topònim ens indica els passos principals en èpoques històriques. Els que trobem són el *port de Tagarina*, pas natural de Tagarina cap a la vall de Guadalest, que també s'enuncia en diminutiu *portet*; i el *portell de Lopes*, que és el pas de Castellet. Per a la comunicació amb l'Alcoià apareix l'importantíssim i rellevant *port de Tudons* dins el terme d'Alcoleja. A Alcoleja també trobem *el mas del Portet*.

¹²⁵ Sentit que s'adiu amb la realitat de l'orografia mallorquina (veg. Ordinas 2001:59-60).

Puig ‘elevació del terreny, més o menys rosta, formant cim, que sobreix del terreny circumdant’

A la banda de gregal és possible observar una de les formacions muntanyenques més característica de la nostra geografia, *el Puig Campana*. Genèric que ha quedat fossilitzat en la toponímia.

Racó ‘petita vall o congost. També un lloc apartat, ocult, a vegades allunyat i que presenta, especialment, un cert tancament orogràfic al peu d’un relleu prominent’

Aquest antic substantiu és un dels més nombrosos en la nostra toponímia fet que indica la seua importància agrícola: *el Racó*, *el racó Ample*, *racó d’Andreu*, *el racó de Gonçalves*, *el racó de la Rabosa*, *racó de les Fonts*, *el racó de les Mates*, *el racó de Soler*, *el racó de Boix*, *el racó del Carrascar*, *el racó dels Hòmens*, *racó dels Timons*. També a Alcoleja està *el racó Ample*.

Rastellera ‘carena de muntanya formada per un seguit de penyes’

Al nostre terme es fa servir el substantiu *rastellera* quan la roca mare està a l’aire i forma una línia rocosa com, per exemple, la rastellera del poble que pega al cementeri vell. El trobem com a topònim en *la Rastellera* i en *la rastellera de Soler*. És un apel·latiu orogràfic força present a la comarca de la Marina¹²⁶.

Recingle ‘tallat de roca que forma escaló al cim o en el pendent de la muntanya’

Fruit de les tensions que els moviments de la terra provoca són l’aparició de tallats quasi verticals com evocuen el nom de *recingle dels Coloms* i *recingle dels Matxos*.

Runar ‘pedregar’

Efecte de l’erosió que pateixen les zones de muntanya, són les acumulacions de roca solta que es fan al llarg dels vessants de muntanya, anomenades *runars* en la part meridional del país. Encara que el substantiu *runar* és del vocabulari bàsic en la parla local, els exemples toponímics que trobem només són *el runar de la Mona* (amb *la cova del Runar de la Mona*) i *el runar de la Pileta* (o *del Sastre*).

¹²⁶ Colomina (1991a:283) arreplega vuit exemples de *rastellera* en la Marina Baixa. Esquerdo i Sais (1999:69) reporten cinc exemples de *rastell* i *rastellera* en la Vila Joiosa.

Sella ‘coll entre dos tossals, que recorda una cadira de muntar a cavall’

El substantiu *Sella* designa -de forma metafòrica- eminències paregudes a les cadires usades per a muntar a cavall. És un topònim força usual a tot el territori lingüístic, ja que aquest era un referent fonamental en la vida dels nostres avantpassats. Especialment en les èpoques de guerra amb cavalleria on una bona sella era garantia de supervivència. L’elaboració de selles era faena d’especialistes, fet pel qual ha quedat *Sellers* o, més aïna la variant, *Sellés* com a cognom.

Serra ‘elevació natural del terreny de dimensions considerables, muntanya’

En el nostre territori ha desaparegut l’apel·latiu *muntanya* substituït per *serra*. Les serres que hem arreplegat han sigut *la serra d’Aitana*, *la serra de la Real*, *la serra de l’Aguilar* i el derivat *el Serrà* i *el mas del Serrà*. A més, a Alcoleja, trobem una sèrie de denominacions toponímiques a partir d’un nom de mas que és modern: *Villa Serra*, *l’ermita de Villa Serra* i *el corral de Villa Serra*.

Sima ‘Cavitat natural constituïda essencialment per un pou o diversos pous de parets verticals o subverticals; avenc’

La presència d’avencs és usual al territori aitanenc. Expressats en la toponímia més propera tenim *les simes de Partagat*. Hem d’afegir-hi *el collao de les Simes*, que és el que permet anar des de Tagarina a les simes de Partagat pel racó del Carrascal.

Solana ‘cara-sol d’un terreny elevat’

Les referències per a les muntanyes es prenen segons la seua posició respecte al sol. Ací trobem la denominació de la part llevantina, que es troba reflectida pels topònims *la Solana*, *la solana de Xarquer*, *la solana del tio Roman*, *la solana dels Pins*, *la Solaneta*, *la solaneta de Tomàs l’Espardenyer*, *el mas de la Solana* i *el corral de la Solana*. També apareix *la solana del Morer* a Benimantell. En el Capbreu de 1726 apareix *la solana de Tagarina*.

Solsida ‘rocam esllavissat’

Efecte de l’erosió muntanyenca, és la caiguda de material petri bla com les margues i les argiles. Aquest substantiu comú ha esdevingut topònim, *la Solsida*.

Tallat ‘porció de terreny espadada, abrupta, bruscament interrompuda o separada de l'altra’

Els talls de formació geològica normalment són deguts a l'efecte d'una falla o per l'erosió provocada per l'aigua. És, doncs, un dels termes més representatius de l'onomàstica de muntanya. Però també n'hi ha que són efecte de l'acció humana com *el Tallat*, pas tallat a la muntanya a principis del segle XX, que permet el trànsit de la carretera Sella-la Vila Joiosa, i també *el pont del Tallat*.

Tap ‘terra dura o pedreny fluix, compost de carbonat de calç i argila, blanc cendrós per fora i blavós per dintre’

Els bancals del *Taperal* fa referència a un indret de la Real on es formaven conglomerats de terra dura –anomenats *taps* a Sella–, que dificultaven enormement el cultiu de qualsevol espècie vegetal.

Terrer ‘Lloc d'on s'extrau terra’

Normalment, els terrers feien referència a parets formades per conglomerats d'arenisca d'on es treia la terra blanca per a escurar la vaixella. El topònim *corral dels Terrers* al pla de les Lloses pareix recordar aquest fet ja que allí es troben excavades unes coves que devien tenir aquesta funció.

Torm ‘penyal o elevació del terreny que es troba isolat’

Aquest substantiu ha quedat fossilitzat en el topònim *el collao del Tormo*.

Tossal ‘elevació del terreny no massa alta ni de pendent molt rost, en una plana o aïllada d'altres muntanyes’

En el capbreu de 1726 apareix *el tossalet de l'Alcàntera*. L'any 1812 es registra *la partida del Tossalet*¹²⁷. Actualment trobem un alt prop del cementeri vell que rep el nom del *Trossalet*, encara que alguns informants deien *el Tossalet*. Pensem que la forma *trossalet* és fruit de la hibridació entre dos apel·latius: *tossal*, desaparegut de la parla quotidiana; i *tros*, un dels apel·latius més freqüents en la toponímia de Sella.

¹²⁷ Martínez (1987:183).

Volta ‘desviació de forma circular o quasi circular en la trajectòria que se segueix’
El riu de les Voltes és el topònim que marca la forma del relleu que el riu deixa en la seua davallada a la mar. També tenim actualment *la volteta de Sagon*, topònim que ja apareix en el Capbreu de 1726; i en aquest mateix punt està *el toll de la Volteta*. Igualment està *la volta de la Verònica* a la pujada al Calvari. I finalment, pel que fa a les carreteres trobem *la volta de la Venta*, *la volta de les Forques*, *la volta del Covero*, *la volta del Passet* i, per últim, *la volta de Querina*, anomenada també *volta de les Betrius* i *volta de Toni Bernarda*¹²⁸.

El relleu. Qualificatius del terreny

L'ús d'apel·latius com a designador del terreny té un cabal limitat. Aleshores han d'entrar en joc altres recursos lingüístics com és el de la qualificació perquè així la denominació, a més d'indicar un lloc, pot donar alguna dada significativa que permetrà destriar uns punts dels altres. Llavors caldrà que els parlants recorreguen a adjectius, adverbis i sintagmes que permetran assenyalar indrets varis sense problemes de confusió. Aquestes qualificacions ens donaran dades fonamentals sobre la qualitat i forma del terreny. En el cas de Sella les indicacions referides a diferència de nivell seran molt sovintejades perquè el 99,5 % de les pendents són superiors al 15%, i quasi la meitat de les terres se situen per damunt dels 600 metres. Hi ha vessants que arriben a superar el 50%. Veiem-ho.

Ample ‘extens de costat a costat’

Les característiques físiques del terreny donem nom al *racó Ample* de Sella i Alcoleja. De l'any 1846 trobem una referència escrita d'aquest racó perquè hi troben una xiqueta abandonada dins un cabasset penjat en un ametler.

Baix ‘situat en un nivell inferior’

És el segon qualificatiu més abundant de la toponímia de Sella, tot un índex dels grans desnivells del terreny: *l'Almussent de Baix*, *la casa de les Saleres de Baix*, *el mas de la Cova de Baix*, *el mas de Sagon de Baix*, *el mas de Seguró de Baix*, *el Molí de Baix* i *el Moreral de Baix*. També trobem *el mas de Moèlem de Baix* a Benimantell.

¹²⁸ Entre el grup de jóvens també es coneix com *la curva del Tigre*, perquè hi tingué un accident un vehicle del Safari Park Aitana que duia el cadàver d'un tigre per a ser analitzat pel *merescal* –veterinari– de la Vila Joiosa.

Bell ‘ple de qualitats que desperten un delit espiritual’

Són molts els indrets que reben nom pel plaer estètic que ofereixen a l’observador. En el nostre cas tenim *Vistabella*.

Calent ‘que conserva la calor natural o rebuda’

La toponímia també fa referència a determinades característiques tèrmiques puntuals com trobem en la denominació *la foieta Calenta*. Aquest microclima podia oferir avantatges molt rendibles a l’hora de cultivar determinats productes.

Dalt ‘a la part alta’

És el qualificatiu més abundant de la toponímia estudiada la qual cosa ens parla ben a les clares del desnivell del relleu: *el Moreral de Dalt*, *l’Almussent de Dalt*, *la carretera de Relleu de Dalt*, *la casa de la Rapella de Dalt*, *la casa de les Saleres de Dalt*, *la Cova de Dalt*, *l’empalme de Relleu de Dalt*, *el mas de la Cova de Dalt*, *el mas de Sagnon de Dalt*, *el mas de Seguró de Dalt*, *el molí de Dalt* i *el pla de Dalt*. També a Benimantell tenim *el mas de Moèlem de Dalt*.

Figura 17. Els masos de Sagnon de Dalt i Sagnon de Baix, un exemple aclaridor dels qualificatius “dalt” i “baix”. El topònim *Sagnon* possiblement provinga del francès.

Major ‘principal’

Aquest apel·latiu és d'origen culte i el trobem aplicat a *la font Major*, nom que rebé *la font de la Murtera* a partir de 1927 quan començà a abastir el poble.

Llarg ‘que té una extensió considerable de cap a cap’

Una de les funcions principals de les designacions toponímiques és la descripció dels accidents geogràfics com trobem a *la foia Llarga*, i tot el seguit de nominacions que en depenen: *el camí de la foia llarga*, *el corral de la foia Llarga* i *el mas de la foia Llarga*.

Nou ‘que existeix fa poc de temps’

L'aparició d'un element nou de trinca fa que siga qualificat amb l'adjectiu corresponent. Però el pas dels anys provoca un fort contrast entre el topònim aturat en el temps i la denominació com ocorre amb *el mas Nou* (actualment *mas de sant Xotxim*), *la casa Nova* (1874) i *la carretera Nova* (dècada de 1980). També *el clot de Casesnoves* i *la foia del clot de les Casesnoves*.

Prim ‘que té relativament poc de gruix’

Penyó, diminutiu de penya, veu qualificades les seues característiques per un adjectiu que descriu aquesta massa rocosa. Tenim *el penyó Prim*, *la fonteta del penyó Prim*, *el mas del penyó Prim* (Benimantell).

Redó ‘de figura circular’

És aquesta una de les poques formes geomètriques que apareix en la toponímica popular com trobem en *el pla del Morro Redó* de Xarquer i al *morro Redó* de l'Almussent. També en els *Protocols Notarials de la Vila Joiosa* dels anys 1720 i 1723, apareix un *bancal Redó* a Sella.

Vell ‘anterior a l'actual’

La renovació constitueix una característica del desenvolupament de les comunitats humanes. Allò que un dia va ser nou esdevé vell, i els parlants ho qualifiquen sense embuts com trobem amb la denominació *el pont Vell* i *el cementeri Vell*.

El color del relleu

La gamma de colors que la parla tradicional ha aplicat a la descripció de la terra és molt reduïda: blanc, negre, roig, blau, verd; algun groc estrany, i de vegades, el vermell. Altres voltes es fan indicacions menys precises com *fosc* o *fumat*. En el cas d'Aitana, la coloració s'adapta a l'esquema més clàssic i tradicional. Però ací també ressalta la saviesa de les gents, ja que podrem comprovar que l'observació popular coincideix amb la paleta de colors que esmenten els entesos en parlar de la Marina: "Además de la tierra más blanca, vetuada de cuando en cuando con franjas de tierras de intensos colores rojos, ocre y grises verdosos [...] y en la zona sur, lindante con L'Alacantí, predomina el secano de tierra blanca, amarillenta y vegetación muy pobre de romero y aliagas [...] Todos estos elementos constituyen un fondo de colores minerales de tierras, sobre los que insertan, a veces y cambiando según las estaciones, los almendros o frutales en flor en febrero, el verde de los pinos y las grandes extensiones verde perenne del níspero y limonero"¹²⁹.

Blanc 'del color de la neu recent'

El color de les margues provoca el nom d'una partida de bancals denominada *el Blanquinal*. Un altre topònim amb aquesta denominació és *el mas Blanc*. A Benimantell, *el collao Blanc*.

Fosc 'dit del color que tira a negre'

El pinar Fosc. Es tracta d'un pinar situat en una ombria.

Fumat 'de color del fum'

L'ús de la cova com a habitatge i recer junt a l'ús del foc han provocat l'existència d'una immensa quantitat de coves al llarg del territori que reben aquesta denominació, com trobem a Sella amb *la cova Fumada*.

Groc 'de color de l'or, del sofre o d'un color consemblant'

Malgrat que el color grogós, com veiem a la introducció de l'apartat, és un color de terra usual en aquesta comarca, al *bancalet Groc* a hores d'ara no li trobem una justificació satisfactòria perquè la seua terra no és grogosa.

¹²⁹ Bordils i Seva (1999:147).

Negre ‘del color del carbó’

El color de les parets fumades justifica el nom de *la cova Negra*. El color del material petri justifica el nom de *la penya Negra* d’Orxeta.

Roig ‘de color roig castany’

També el color de la terra es veu reflectit en el topònim *la foia Roja* i *el fondet Roig*. A Confrides, *la foieta Roja*. A Orxeta trobem *el barranc Roig*. I pel color de les parets *la caseta Roja*. Com a nom de casa, *el penyó Roig*.

La toponímia hídrica: Hidrònims i construccions hídriques

Hidrònims

Els hidrònims són les nominacions creades a partir de la presència de cursos d’aigua. La gran riquesa de Sella ha sigut l’element líquid, fet pel qual trobem una gran quantitat de noms referits a aquesta matèria indispensable per a humans, animals i plantes. L’any 1783, Josep Castelló remarcava la importància que l’aigua de les fonts tenia per a la vida i l’economia de Sella: “Beven de fuentes, que bajan del dicho monte [l’Aitana] y con sus aguas riegan buena parte de su término”¹³⁰. Fonts i dolls d’aigua que han estat l’enveja de tots els pobles de la comarca com recorda la dita: *Sella, beu-te l’aigua i guarda’t d’ella*¹³¹. Observacions aquestes que podrien fer-se des d’un punt de vista subjectiu però que queden reforçats per treballs tècnics i acadèmics com ara *Los caminos del agua en Sella*¹³² on es mostra la riquesa econòmica, cultural, històrica i patrimonial que l’aigua ha suposat per al nostre poble.

Aigua ‘compost d’hidrogen i d’oxigen de fórmula H₂O’

Algunes petites surgències i degotissos d’aigua són denominats amb el substantiu o formen part de topònims compostos com és el cas de *la cova de l’Aigua*.

Aiguamoll ‘terreny saturat d’aigua’

El terme *aiguamoll* és usat com a apel·latiu a tota la comarca. Però en el terme de Sella, i als pobles veïns, sovintegen els afloraments d’aigua als arrants dels bancals

¹³⁰ Codina Bas (2000:257).

¹³¹ Sanchis Guarnier (1982:88) recollia: “*Sella, beu-te l’aigua i fuig d’ella*”.

¹³² Doménech Garcia (2005:67-71).

en èpoques de pluja. A més a més, el topònim *l'Aiguamoll* fa referència concreta a un indret del pla de Seguró.

Aigüera ‘barranc que sols duu aigua quan plou’

El topònim *Aigüera* es troba en dos punts de Sella: Un al camí de l'Alcàntera i l'altre al costat dret del poble.

Figura 18. L'Arc del tio Justo i l'Ombria del Bosquet al darrere. Aquest mas pren, com la resta, el nom de la volta feta pel naixement d'aigua situat ben a prop.

Arc ‘volta arquitectònica’

La comparació de les formes del paisatge amb elements arquitectònics és un dels recursos més usats en les designacions toponímiques de la majoria de les llengües. És el cas que tenim en el venerabilíssim nom *Alarc*, esdevingut *Arc*. Perquè segons els textos antics, fou la forma que prenia l'aigua en sortir de la paret on naix la font la que creà el topònim *la font de l'Arc*: “a veces sale tan copiosa [...] que sube a mucha distancia y forma como un arco”¹³³. A partir d'aquest punt referencial trobem *el barranc de l'Arc*, *el camí de l'Arc*, *la séquia de l'Arc* i, per

¹³³ López de Vargas (1787, I, 51).

parcel·lació del terreny, *l'arc del tio Batiste Dionisio, l'arc del tio Justo i l'arc del tio Ramon Ferrer*. El Capbreu de 1726 registra *l'ombria de l'Arc*, que en el recull actual no ha aparegut.

Brull 'porció d'un líquid que surt amb força'

La gran quantitat i varietat de sortidors d'aigua que existeix al camp d'estudi ha provocat una gamma riquíssima de denominacions entre les quals està *la font del Brull*.

Font 'punt de surgència de l'aigua subterrània'

Les surgències que hem pogut anotar són *la font de Basilio, la font de Gargori, la font de l'Alcàntera, la font de l'Alfafara, la font de l'Amelderal, la font de l'Anginollà, la font de l'Escaldador, la font de la Murtera (o font Major), la font de la Venta, la font de les Mates, la font de Nicolau, la font de Porxí, la font del Badall, la font del Brull, la font del Parat, la font del tio Alós, la fonteta de Picó, la fonteta de Reig, la fonteta del Pi, la fonteta del Pilar, la fonteta del tio Corro, la fonteta del tio Juan, la fonteta del tio Vila i la fonteta dels Peixos*. També trobem el plural en el topònim *el racó de les Fonts*, però hui ja no queda cap font en aquest racó. Potser que el topònim *les Fon(t)s* que apareix al Capbreu de 1726 s'hi referisca. A Benimantell apareixen *la font de la Carrasca, la font de l'Arc, la font del Morer, la font del Xorret i la fonteta del Penyó Prim*. De Confrides tenim *la font de Carabuena i la font de la Torreta*. D'Alcoleja s'esmenta *la font del Portet*. Finalment està *la fonteta de Rellu*.

Rambla 'llit d'un corrent d'aigua que sol portar aigua només en temps de pluja'

El topònim *la Rambla* indica dos indrets de Sella. Una zona del tram final del barranc de l'Arc, a l'horta d'Irles, també dita *la Rambleta*. I una rambla a la partida de la Rapella.

Riu 'corrent natural d'aigua, més o menys continu, de cabal que pot ser variable, que va a parar a la mar, a un estany o a un altre corrent d'aigua'

El corrent d'aigua més proper al poble de Sella rep el nom de *riu de les Voltes*, que rep el nom de *riu Sella* a partir de la seua confluència amb el barranc de l'Arc. També podem trobar *el riuet de la Rapella i el riuet del tio Ramon Ferrer*, però en

aquest darrer cas és un barranc de poca llargària i que sols porta aigua ocasionalment. Al Capbreu de 1726 apareix la denominació *rió de Tagarina*.

Salt 'lloc de desnivell natural o artificial on un corrent d'aigua cau sobtadament a un nivell més baix'

El *Salt* és un assut del barranc de l'Arc, pocs metres abans d'arribar al riu Sella, i on l'aigua ha de superar el desnivell de la paret. També trobem *el toll del Salt* a la zona del Llinar, punt habitual d'esplai i de bany per a la gent del poble.

Séquia 'canal de regatge'

Les séquies permeten l'aprofitament de l'aigua i la creació de cultius molt valuosos. Aquestes conduccions han sigut l'origen de força topònims com és el cas de *la séquia de Santa Bàrbera*, *la séquia de l'Arc* i *la séquia del Balde*.

Toll 'lloc profund d'un riu, séquia o font, on l'aigua és neta i té poc moviment'

Els tolls tenien diversos aprofitaments, incloent el lúdic, és per això que es marquen amb denominacions particulars com *el toll de la Caldereta*, *el toll de la Serp*, *el toll de l'Alcàntera*, *el toll de l'Assut* (o, modernament, *el tollet de la Uve*), *el toll de la Volteta*, *el toll de Querina*, *el toll del Molí*, *el toll del Salt*, *el toll del tio Carlos*, i *el toll dels Tudons* (també dit *toll dels Coloms*).

Xorrador 'lloc d'on raja un líquid'

El *Xorrador* és la denominació que rep el lloc on queia l'aigua a la bassa de Santa Bàrbera al darrere de l'Ermita. Abans s'hi anava a llavar la roba.

Xorro 'raig d'aigua que ix impetuosament per un lloc estret'

Els substantius valencians *raig* i *doll* han estat substituïts en la parla col·loquial pel terme *xorro*, origen del topònim *la font del Xorret* a Benimantell

Construccions hídriques

Els sistemes de regadiu són un exemple clar de com l'home s'adaptà al medi on vivia i de com ocupà el terreny en funció dels condicionaments físics. Entre els condicionants destaca l'escassetesa d'aigua, que s'aprofità transformant i ordenant el territori a través de diferents intervencions hidràuliques; és a dir, mitjançant

diversos procediments de distribució i mesura de l'aigua per a reg¹³⁴. Per tant, el regadiu ha creat un vastíssim seguit de construccions i nominacions que ens permeten resseguir la seua història. *Basses, alcavons, assuts, séquies mares, filloles* i altres temes semblants han sigut una font de terminologia per a l'onomàstica de l'aigua. Però a més de la riquesa que el regadiu ha aportat a l'arquitectura hídrica, també el secà creà la seua humil però significativa arquitectura. L'abastiment d'aigua al mig de la muntanya va necessitar de l'enginy i de la saviesa secular per a assolir una xàrcia de dipòsits hídrics que han deixat marca toponímica fonamentada en *codolles, cocons, piletes, aigüetes, pous* i altres construccions que permeteren la presència i subsistència quotidiana. Veiem ací les marques relacionades amb construccions de l'aigua.

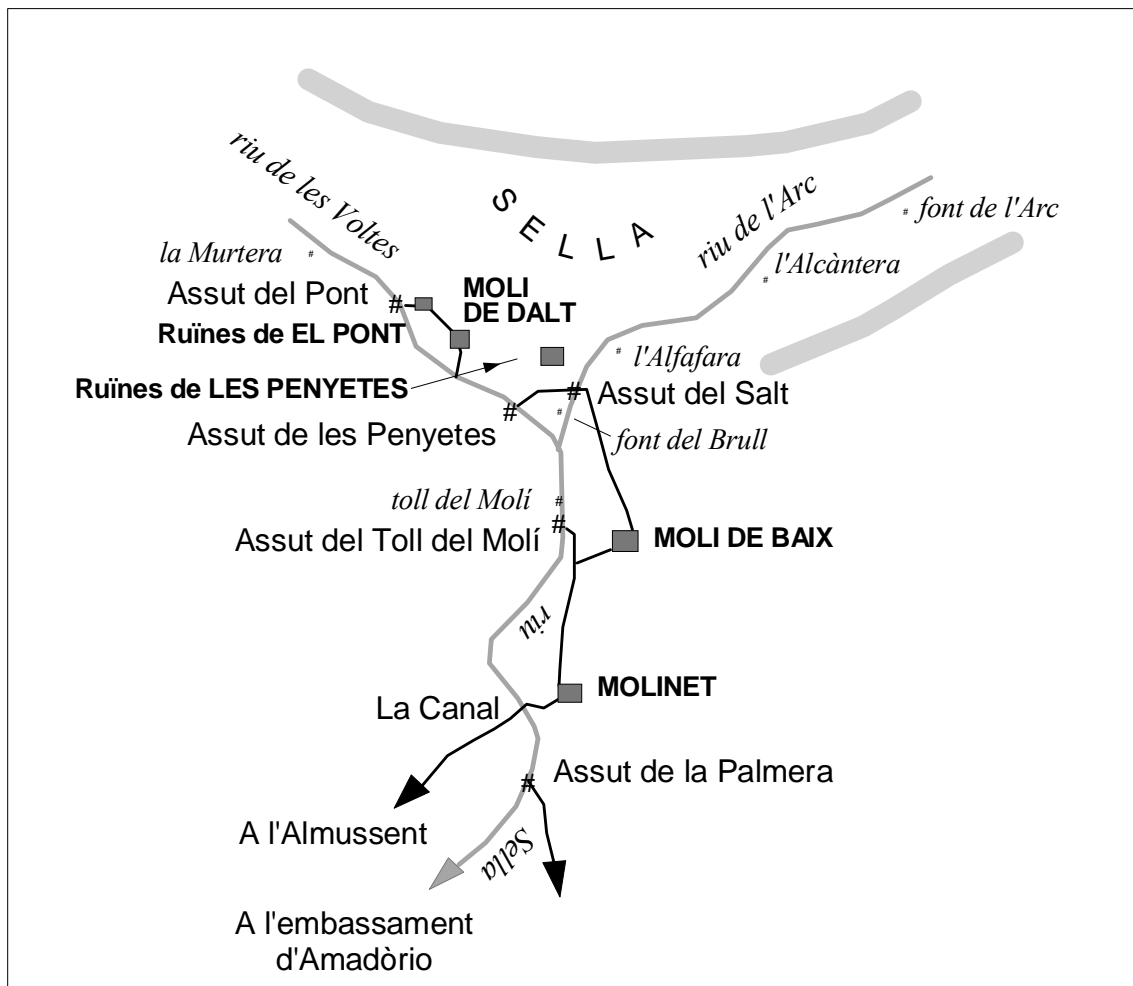

Figura 19. Esquema simplificat del rec de la Murtera, que alimenta les hortes als peus de Sella. Reelaborat de Garcia Fracés (2006)

¹³⁴ Doménech Garcia (2005:67).

Assut ‘Resclosa de poca alçària que es fa en els rius per detenir les aigües i fer-ne pujar el nivell’

Els assuts són fonamentals per a una bona distribució de l’aigua a través de séquies i basses que complementaven el sistema de captació de l’aigua dels rius. Tenim *l’assut de la Murtera, l’assut de la Palmera, l’assut de la Rapella, l’assut de l’Arc, l’assut de l’Estacat, l’assut de les Penyetes, l’assut de Sagnon, l’assut del Terç, l’assut del toll del Molí i l’assut del Pont*. Al barranc de l’Arc trobem un altre assut denominat *el Salt*. A més tenim un toll que es diu *de l’Assut*, referit a l’assut del reg de la font Major.

Bassa ‘depòsit artificial d’aigua generalment destinada a regar’

L’emmagatzematge de l’aigua ha sigut una de les prioritats dels llauradors per a poder distribuir els cabals recollits segons les necessitats agrícoles. Aquests punts són referents col·lectius com ho demostra la gran quantitat de noms que hem trobat: *la bassa d’Amaro, la bassa de Baltasar, la bassa de l’Horta Lluny, la bassa de la Cova, la bassa de les Forques, la bassa de les Saleres, la bassa de l’Horta Lluny, la bassa de Porxí, la bassa de Sagnon, la bassa de Santa Bàrbera, la bassa del Balde, la bassa del Pantanet, la bassa del Pont, i les basses de Tagarina* (també dites *del Fardatxo o de Gargori*). Finalment estan *la basseta de Baldó i la basseta de l’Aiguardent*. En el Capbreu de 1726 trobem el topònim *la Baseta*, actual *bassa del Balde*.

Figura 20. Els anys mitjanament plujosos, les aigües provinents de la fonteta del Pilar (la Rapella) eren conduïdes fins la bassa de Santa Bàrbera mitjançant una sèquia que regava Sagnons, Racó de les Fonts i les Saleres, on trobem basses com la de la imatge.

Cisterna ‘depòsit, sovint subterrani, destinat a conservar potable l’aigua de pluja, recollida generalment de la teulada’

La necessitat de recollir i preservar aigua bona sense massa esforç s’aconseguia amb la construccions d’aquests depòsits, força usuals als habitatges humans com esmenta el topònim *la foieta de la Cisterna*.

Clot ‘construccions de pedra seca per a recollir aigua’

Les aigües de camins, aigüeres i bancals, eren dirigides cap a grans cisternes recobertes de pedra seca i tancades amb una volta; o bé directament s’omplien clots de terra prensada com si es tractara de basses. Hi havia un clot que inclús tenia ús comunal. Els topònims *el clot de Cerdà*, *el clot del tio Lies* i *el clot de Casesnoves* fan referència a aquestes construccions.

Pantà ‘depòsit a l’aire lliure amb murs d’obra on es fa anar aigua, generalment destinada a regar; bassa’

L’apel·latiu diminutiu *pantanet* ha esdevingut sinònim de *bassa* en els pobles d’Aitana. D’aquest fet sorgeixen els topònims *Pantanet* o *la bassa del Pantanet*, topònim que es troba repetit a Sella en el Serrà i en l’Horta Lluny; i *el Pantanet* a Alcoleja.

Partidor ‘dispositiu per a separar l’aigua d’un canal en dos corrents’

Els partidors eren construccions que es feien per a distribuir convenientment l’aigua del riu. Per tant, eren un punt de referència important que ha donat lloc a topònims com el *molí del Partidor* a Orxeta.

Pila ‘peça de pedra, terrissa, etc., amb una concavitat destinada a rebre o contenir líquids i que està fixada en algun punt’

L’abastiment d’aigua és indispensable per a la vida. Per tal de recollir, conservar i distribuir més bé l’aigua es construïen piques que abastien persones i animals. Aquestes construccions han deixat denominacions com *el camí de la Pileta*, *el corral de la Pileta* i *la Pileta*.

Pou ‘excavació vertical i profunda practicada en el sòl fins a trobar aigua’

Atesa l’abundància d’aigua del terme tan sols trobem una volta l’apel·latiu usat com a topònim en *el pouet d’Alemany*. En aquest cas no és un pou a l’ús sinó una font que naix d’una xicoteta mina, o pou horitzontal. És una font menuda però important per a l’abastiment de la ramaderia. A més hi passa un assegador.

Els biotopònims. La natura viva

Els biotopònims són aquells noms que tenen un component relacionat amb els éssers vius bé siguin plantes (fitotopònims) o bé siguin animals (zootopònims). Tots dos grups tenen una presència esponentosa en el territori que estudiem i, per tant, la veu de la terra recull amb abundància la presència actual i passada de la natura viva que forma part d’aquest paisatge.

Fitotopònims. La vegetació

L'immens patrimoni vegetal de la serra d'Aitana ha deixat marques onomàstiques que ens recorden quines espècies han tingut un relleu considerable per als habitants de la comarca. En el cas de la toponímia sols veiem expressada una petita part de la riquesa botànica dels nostre camp d'observació, però a través del seu estudi es poden extraure conclusions que abasten des de l'agricultura fins a la climatologia particular de foies, fondos, plans i vora rius. En aquest apartat, incloem tant els dels representants botànics no cultivats com és l'albelatge o els introduïts per a benefici comercial com els ametlers. Els fonamentats en cultius humans tornaran a aparéixer en l'estudi de la toponímia agrícola si és que fan referència a un col·lectiu del tipus *l'Amelderal*. Diversos són els factors que influeixen en l'aparició d'un element botànic però els principals són tres: el seu cultiu per a renda, la seua utilitat com a aliment del bestiar i el seu interès medicinal en èpoques on el guariment s'obtenia de remeis naturals. No oblidem que, l'enginyer de mil·lennis, va trobar en cada planta un ús adient per a les diverses necessitats humanes.

Alber 'arbre caducifoli i dioic de la família de les salicàcies anomenat científicament *Populus alba*. També es diu popularment *arbre blanc* a la comarca de la Marina'

És un arbre que viu espontàniament en les comunitats de vora riu com el riu de la Vila, el Segura, etc., o en barrancs com el de Tagarina (*font de Nicolau*) o *el Parat* (la Real), perquè necessita de gran humitat¹³⁵. És per aquesta raó que el topònim *les Alberoles* (diminutiu d'*alber*) el trobem al barranc de Tagarina.

Albelatge 'planta herbàcia perenne de la família de les gramínies, de nom científic *Hyparrhenia hirta*, molt alta, de fulles estretes i d'espigues peludes, i apta per al ramat'

Troblem el topònim *el morro de l'Albelatjar* on *albelatjar* indica un camp d'albelatge. Antigament es gastava per a fer barraques i bucs per a les abelles. També per als *eixuts* dels corrals¹³⁶.

¹³⁵ Climent (1985:239).

¹³⁶ Pellicer (2000, I, 117-118).

Ametler ‘arbre menut de la família de les rosàcies, *Prunus amygdalus*, de fulles lanceolades i dentades, de flors blanques o rosadenques i amb una llavor comestible (l’ametla)’

D’aquest arbre fonamental en l’agricultura comarcal s’esmenten els topònims *l’Amelderal*, és a dir, camp d’ametlers i *la font de l’Amelderal*.

Anouer ‘arbre caducifoli monoic de la família de les juglandàcies, *Juglans regia*’
Els anous és un fruit preat a l’hivern, fet pel qual es plantava –esporàdicament– algun anouer. D’ací s’han creat topònims com *el fondo de l’Anouer*.

Argilaga ‘arbust fortament espinós de la família de les fabàcies, *Ulex parviflorus* o *Genisa scorpius*, de fulles simples i escasses i de petites flors grogues agrupades en ramells’

Les utilitats de l’argilaga eren moltíssimes. Amb argilaga seca socarraven o soflimaven la pell dels porcs després de degollar-los. També és l’encenall escollit i més a l’abast del ritual tradicional d’armar o fer un foc. Molt sovint s’utilitza com a filtre en els conductes d’alimentació de cisternes i pous o per a netejar les ximeneres. A més servia de defensa posat damunt de les parets dels corrals perquè no entren raboses i d’altres salvatgines, com també eren la tapa de bancals i vinyals¹³⁷. Encara que bona part de la contrada d’estudi són camps d’argilagues el topònim sols el trobem en *la mallada de les Angilagues* dins el municipi Confrides. En l’última dècada és una planta que ha conquerit molt d’espai per causa dels incendis forestals.

Bosc ‘lloc poblat d’arbres silvestres’

La muntanya era un territori cultivat i el lloc que, per qualsevol motiu, conservara una coberta vegetal silvestre rebria l’apel·latiu de *bosc*, com trobem en la denominació *l’ombria del Bosquet*. Altrament topònims com *l’Arrebassat* o *la Retura* ens indiquen zones boscoses que foren arrasades i abancalades per tal de cultivar-les.

¹³⁷ Pellicer (2000, I, 220-221).

Canya ‘planta perenne pròpia de llocs humits, de tiges cilíndriques, buides i nuoses que arriben a fer sis metres d’alçada, s’anomena científicament *Arundo donax*’

Aquesta planta oriünda de l’Àsia Central ha trobat moltíssimes aplicacions en l’agricultura i altres facetes de la vida quotidiana. És una espècie que necessita humitat i que viu a les vores de rius, barrancs, séquies i fonts; en els caixers dels rius ocupa l’espai on antany creixia l’albereda. Trobem com a topònim *el pla de la Canyeta*.

Carrasca ‘alzina de fulla curta, *Quercus ilex ssp rotundifolia*, pròpia de la península Ibèrica i de l’Àfrica mediterrània’

La carrasca és un dels grans arbres mediterranis, indicadora de característiques mediambientals que s’adiuen amb l’àrea d’influència de l’Aitana. Allò més valorat de la carrasca són els seus fruits dolços, *glans* o *bellotes*, que han estat objecte de recol·lecció des del paleolític per al consum humà per la seua riquesa en midons i greixos. La seua fusta és d’inigualable qualitat tant per a fer foc com per a tota mena d’aïnes i obres de fusteria. També ha estat utilíssima la seua ombra sobretot vora eres, masos i corrals¹³⁸. Conseqüència de la gran presència de l’arbre és l’abundor de nominacions on apareix bé siga com a individu, *carrasca*, o com a col·lectiu –*carrascal*¹³⁹: *l’ereta del Carrascal*, *el passet del carrascal* i *el racó del Carrascal* a Sella; a Confrides, *el barranquet del Carrascalet*; i a Benimantell, *la Carrasca*, *el camí de la Carrasca*, *la font de la Carrasca* i *el mas de la Carrasca* i *la font de la Carrasca*. En el cas del *pi de la Carrasca*, la referència és “el pi que estava davall del mas de la Carrasca i feia de sester”.

Cerrello ‘planta de la família de les gramínies, *Helictotrichon filifolium*, que es fa en els erms mediterranis meridionals’

És una herba abundantíssima a l’Aitana que trobem representada en els topònims *el Cerrello*, *l’ombria del Cerrello* i *la casa del Cerrello*. A Sella, es feia servir com a farratge per al ramat.

¹³⁸ Pellicer (2000, I, 144-150).

¹³⁹ veg. infra. Xaparro.

Cirerer ‘arbre caducifoli de la família de les rosàcies, *Prunus avium*, que produeix uns fruits drupacis anomenats *cireres*’

El cultiu de la cirera es constata al terme de Sella en els *Protocols Notarials* de la Vila Joiosa, almenys des de 1721, on apareix un “Bancal de los Cerezos”. Actualment queden a Benimantell els topònims *el Cireret* motivat perquè hi havia un cirerer molt gran davant la casa, i també trobem *el fondo del Cireret*.

Figura 21. El mas de la Carrasca (Benimantell), ben a prop del majestuós Puig Campana, ha prés el nom d’un dels arbres més representatius de la muntanya mediterrània.

Conillet ‘planta denominada científicament *Antirrhinum barrelieri* subsp. *Litigiosum*’

A la mallada dels Conillets i al morro dels Conillets és característica la presència d’aquesta planta considerada com a “herba de corral” pels informants de Benimantell.

Espígol ‘planta aromàtica perenne de nom científic *Lavanda latifolia*’

És una planta típicament mediterrània apreciadíssima per la seua aroma. També és molt significativa perquè en moltes poblacions en cremen manolls lligats d'un cordell la nit de Nadal. A Sella la trobem representada en *el morro de l'Espigolar*.

Espino ‘planta espinosa *Rhamnus lycioides subsp. lycioides*; espí negre o arçot’

Aquesta abundantíssima planta ha donat nom al *morro de l'Espino*. És una planta que té el seu hàbitat en els matollars secs sobre sòls poc profunds.

Figuera ‘arbre de la família de les moràcies, *Ficus carica*’

El *Figueralet* és un topònim que trobem al Capbreu de 1726. No debades, la figuera és un arbre apreciadíssim pel seu fruit, la figa, autèntic regal estiuenc de la natura, que madura o assecada podia dedicar-se tant al consum casolà com al comercial. A més a més, té utilitat com a planta remeiera i s'han fet servir des dels fruits fins a la *llet* –saba- de les branques. També la saba s'empra per a quallar la llet. I no oblidem que, la Nit de Sant Joan, per guarir els xiquets *trencats* –herniats- cal passar-los pel un cimbal de figuera entre un Pere i un Joan.

Garrofer ‘arbre perennifoli de la família de les cesalpiniàcies, *Ceratonia siliqua*, de fulles imparipinnades i fruits en llegum (garrofa)’

L'element bàsic per a l'alimentació del ramat i les cavalleries –i també, en certes èpoques, de les persones- ha sigut secularment la garrofa, de la qual també es podia fer xocolate. Altrament, la terra criada davall dels garrofers es fa servir com a adob per a les plantes. Endemés, i per si no fóra poc, és un arbre d'ombra tan apreciada com la carrasca. Amb aquests antecedents és lògic que el camp de garrofers haja creat el topònim *el Garroferal*. La seua presència ens parla d'un clima temperat perquè -com se sol dir en la comarca- el garrofer necessita l'aire de la mar.

Gavarrera ‘Planta rosàcia de l'espècie *Rosa canina*’

Aquesta classe de roser té el seu reflex toponímic en *la mallada de la Gavarrera* a la solana d'Aitana. És una planta afrodisíaca, mengívola i d'usos alimentaris. També s'usa en medicina i perfumeria.

Hortalissa ‘nom genèric aplicat a les plantes herbàcies comestibles que es cultiven als horts’

L’existència d’hortalissa implica l’abundor d’aigua per poder cultivar-la. És un topònim poc usual però a Sella trobem *la casa de l’Hortalissa*.

Junc ‘gènere de plantes herbàcies de la família de les juncàcies, *Scirpus sp pl* i *Juncus sp pl*’

Aquesta planta troba el seu habitat en llocs de gran humitat. Les seues aplicacions tradicionals són variades i abracen des remeis de la panxa o tremolors fins a menjuga per al ramat. El topònim *el Juncar* de Benimantell delata un lloc abundant en junc. També hem vist que l’arabisme *les Mediasses* fa referència a la planta. L’espècie més abundant en aquesta contrada és *Scirpus sp pl*.

Lli ‘planta herbàcia anual de la família de les linàcies, *Linum usitatissimum*, de fulles lanceolades, flors blaves i fruits capsulars’

El lli és un cultiu de gran tradició a les terres valencianes. A Sella tenim una extensa zona d’horta anomenada *el Llinar* que ja apareix en el Capbreu de 1726. Actualment no s’hi cultiva lli ni en queda memòria. No obstant això, sí que es conreava al segle XVIII segons Bernardo Espinalt, qui deia que la collita de seda, cànem i lli solia ser mitjana¹⁴⁰. És una planta emprada des del Neolític i que fins a l’arribada del cotó en l’Edat Mitjana era considerada la fibra tèxtil per excel·lència. També té aplicacions mèdiques. Les seues llavors són usades com a producte per a ablanir i relaxar les parts inflamades i per a emplastres i, popularment, amb la seua farina es feien cataplasmes. Les llavors bullides activen la circulació sanguínia

Mata ‘arbust o arbret de la família de la anacardiàcies, *Pistacia lentiscus*, d’olor resinosa, de fulles perennes, paripinnades i coriàcies; llentiscle’

La mata de llentiscle és un altre representant de la vegetació arbustiva mediterrània acompanyant coscolles i, fins i tot, carrascars més termòfils, i que ha quedat cristal·litzat en *la font de les Mates* i *el racó de les Mates*. Planta d’apreciades propietats aromàtiques. És indicadora de zones d’humitat.

¹⁴⁰ Espinalt Garcia (1786, III, 48).

Morer ‘Arbust intricat de la família de les rosàcies que rep el nom científic de *Rubus ulmifolius*; esbarzer’

És una de les plantes més conegudes i abundants de valls i muntanyes on es presenta en formacions molt voluminoses. Conseqüència de l’extensa i intensa presència del morer és el nombrós repertori de topònims amb aquest component que trobem a Benimantell: *la font del Morer, el mas del Morer, la penya del Morer, el penyó del Morer i la solana del Morer*.

Morera ‘gènere d’arbre caducifolis de la família de les moràcies (*Morus sp pl*), amb fulles dentades, flors en espigues i fruits comestibles anomenats *móres*’

El cultiu de la morera ocupa un lloc preferent entre els conreus tradicionals de tot el país i en la història agrícola valenciana¹⁴¹. A Sella trobem *el Moreral*, una heretat d’horta, que es divideix en *Moreral de Dalt* i *Moreral de Baix*.

Murtera ‘arbust perennifoli de la família de les mirtàcies, *Myrtus communis*, de fulles oposades, ovals, lluints i glabres, flors blanques i oloroses i els fruits (els *murtons*) en baia ovoide’

És una mata mediterrània lligada a la presència de la humitat i l’aigua com suggereixen molt bé els topònims *la font de la Murtera* i *l’assut de la Murtera* al nostre poble . El seu fruit és balsàmic i té la virtut de l’astringència. Les tisanes de fulles es fan servir com a pectorals, antiinflamatòries i tonificants. En les cultures mediterrànies antigues estava consagrada a l’amor¹⁴².

Olivera ‘arbre perennifoli de la família de les oleàcies, *Olea europea*, de soca i tronc gruixuts, flors blanques i petites en ramells i fruits comestibles anomenats *olives*’

És un arbre de procedència oriental però conreat des de ben antic a tota la conca mediterrània principalment per a l’extracció de l’oli. Al nostre camp d’estudi trobem *l’Olivaret*.

¹⁴¹ Espinalt Garcia (1786, III, 48).

¹⁴² Pellicer (2000, I, 71-72).

Palla ‘tija de cereals o de llegum, seca i separada del gra’

La palla, junt a la garrofa, és un dels principals recursos per a la subsistència del ramat, especialment quan la neu o la sequera impedeixen el pasturatge. A partir d’aquest substantiu s’ha format el topònim *la mallada de la Palla*.

Palmera

1. Arbre dioic de la família de les palmes de nom científic *Phoenix dactylifera*, palmera datilera.

El reflex toponímic del preat arbre fruiter i ornamental es troba en el topònim *la Palmera* en referència al mas que rep aquest nom, i en els compostos *l’assut de la Palmera* i *el camí de la Palmera*.

2. Arbre dioic de la família de les palmes *Chamaerops humilis*, margalló.

És pràcticament l’única palmera nadiua de l’Europa continental, gran amant del sol i de la calidesa, el seu hàbitat rarament ultrapassa els 500 m. d’altitud, encara que a Sella la trobem a vora el 900 m., en la solana d’Aitana (*Pedaç*). Resisteix les sequeres i el pas del foc després del qual rebrosta fàcilment. El seu fruit *-dàtil de rabosa-* és mengívol com també el brot de la soca *-margalló-*. A més, de les fulles es feia la *llata*, matèria primera de graneres, cabassos, catifes, cistelles, etcètera¹⁴³. Al terme el nom que li fa referència és *l’ombria del Palmeral*.

Pi ‘Gènere d’arbres perennifolis de la família de les pinàcies (*Pinus sp pl*)’

Un dels arbres més abundants del nostre paisatge que ha sigut motiu d’un gran nombre de topònims al llarg de la Mediterrània. A Sella trobem *el pi del Fardatxet*, *el pi del tio Julià* i *la fonteta del Pi*. Referit al col·lectiu tenim *el pinar de Ribes*, *el pinar de Sagnon*, *el pinar del senyor Honorato*, *el pinar del Surdo*, *el pinar del tio Pepe-Juan*, *el pinar Fosc* i *la solana dels Pins*. A Benimantell es trobava el monumental *pi de la Carrasca*, també dit *pi del Sester*. D’Alcoleja hem arreplegat *la caseta del Pi*. És una espècie que ha sigut usada sobretot per la llenya i la fusta (bigues, finestres, portes...), i també arbre molt preat per a ombra vora els masos.

¹⁴³ Climent (1985) i Pellicer (2000). *Dàtil de rabosa* i *margalló* són les paraules pròpies de Sella.

Pomer ‘arbre caducifoli de la família de les rosàcies, *Malus domestica*, de fulles ovades, serrades i tormentoses al revers, fruits en pom, les *pomes*’

El cultiu de la poma necessita uns determinats paràmetres climàtics que s’adiuen amb la contrada d’estudi, fet pel qual trobem ací un topònim amb un arbre tan poc usual de l’agricultura valenciana com és el pomer: *la foia del Pomer* a Confrides.

Safrà ‘planta herbàcia vivaç de la família de les iridàcies, anomenada científicament *Crocus sativus*’

Planta d’origen asiàtic i introduïda pels àrabs per a obtenir l’espècia d’aquest nom a partir dels estigmes assecats de la flor. El topònim que trobem és *el bancal del Safrà* a Benimantell.

Segadissa ‘gran planta herbàcia perenne de la família de les gramínies, *ampelodesma mauritanicum*, de tija llarga i robusta i de flors agrupades en grosses panícules terminals laxes i violàcies’

La segadissa és una planta aprofitada com aliment per al ramat, motiu pel qual ha donat noms a diversos indrets de la comarca. Dins el nostre camp d’estudi està *la mallà de la Segadissa* a Confrides.

Timó ‘mata de la família de les labiades, *Thymus vulgaris*, molt aromàtica, de fulles linears petites i flors blanquinoses en inflorescències capituliformes’

La descripció de l’hàbitat d’aquesta apreciadíssima planta -per les seues propietats estimulants i desintoxicants- s’acobla perfectament al territori de què parlem: “El timonet el trobarem, sobretot, en els tombants solejats i pedregallosos i en qualsevol terreny de muntanya, des dels rugosos erms del serrat fins als plans bancals abandonats, formant deliciosos pratells amb el fenàs, i també floquejant clotals i ombrius, i encara escalant la roca alta, obrint-se pas entre clivells i badalls de les penyes, i coronant cingles i carenes”¹⁴⁴. En aquest cas més que mai geografia, toponímia i botànica s’agafen de la mà per a demostrar l’íntim lligam que llengua, natura i paisatge han aconseguit a través dels segles: *la mallada dels Timons* i *el racó dels Timons* són els dos representants onomàstics¹⁴⁵.

¹⁴⁴ Pellicer (2000, I, 215-216).

¹⁴⁵ Al mapa Mapa Topogràfic Nacional (MTN) es troba la grafia errada *els estimons* (< els timons) .

Vinya ‘planta de la família de les vitàcies, *Vitis vinifera*, els fruits de la qual constitueixen una fruita excel·lent i dels quals es fa el vi’

Record de l’extensíssim cultiu dels raïm ha quedat el topònim *el pla de la Vinya*, que no casualment es troba a la part superior de l’Escaldador, lloc on es portava el raïm per a escaldar-lo i fer pansa. També hi ha un topònim, *fondo Parretes* o *Parreto*, que podria indicar aquest mateix cultiu.

Xaparro ‘mata de carrasca’

Aquest fitotopònim tan sols té una mostra a Sella que és *el Xaparral* ‘lloc de mates de carrasca’. Coromines arreplegà el nom durant la seua visita a Sella l’any 1963: “Almenys en el País Valencià es conserva en el seu sentit primitiu, vegetal, com a nom de planta arbòria, i amb el seu sentit col·lectiu: El Som del xaparral, per exemple, és un dels cims que torregen en la gran esquena de la Serra d’Aitana”¹⁴⁶. La carrasca és considerada protectora de la terra on creix i estimuladora de la vida al seu voltant.

Zootopònims. La fauna

L’Aitana posseeix una exuberant patrimoni natural com ens demostra la botànica, però també té una envejable riquesa faunística que l’onomàstica ha arreplegat i, en alguns casos, ha fossilitzat com és la presència del llop. Tot seguit veurem aquells topònims on s’han arrecerat denominacions d’espècies animals. El motiu de la creació d’aquests noms és divers: l’observació repetida en un mateix lloc, l’hàbitat d’algunes espècies o alguna anècdota que el pas del temps haja esborrat de la memòria dels parlants. D’altres vegades tenien un sentit pràctic. És, per exemple, el nom de passos, colls i altres vies de comunicació que segons la seua qualitat eren denominades per l’animal capaç de transitar-hi. Per tant, la toponímia també en aquest punt és un testimoni fefaent del passat i del present de les persones que miren i denominen el paisatge.

Àguila ‘nom donat a diversos ocells de rapinya de la família dels falcònids’

Actualment, a Sella, trobem *l’ànguila real (Aquila chrysaetos)*¹⁴⁷ i la *de panxa blanca (Hieraetus fasciatus)*. I és a partir del nom de l’ocell que es creen topònims

¹⁴⁶ Decat. (1995, IX, 447a).

¹⁴⁷ Anomenada *ànguila xotera* a Sella.

com *el morro de l'Àguila* o *la parada de l'Àguila* i *el pas de l'Àguila*. També a partir del col·lectiu *aguilar* tenim *la serra de l'Aguilar* amb els topònims dependents: *el camí de l'Aguilar*, *l'aguilar dels Sapenes*, *la costera de l'Aguilar* i *els flares de l'Aguilar*¹⁴⁸. També caldria incloure ací *Tafarmaig*, ja que aquest arabisme voldria dir 'niu d'àguiles'¹⁴⁹. La presència de l'àguila ha tingut ressò en el cançoner popular de Sella on trobem una cançó que diu: "Déu ens lliure del falcó / i de l'àguila xotera, / d'Antonieta de Concòrdia / i Norma, la Molinera"¹⁵⁰.

Aranya 'insecte de l'orde dels araneids'

El motiu de la denominació *el foietà de l'Aranya* és un dels que el temps pareix haver esborrat. Tal vegada devia referir la presència d'alguna espècie perillosa d'aràcnid. També hi fa referència indirecta el nom *la caseta Teranyines*.

Cabra 'mamífer remugant de la subfamília dels caprins'

Aquest animal era un dels més comuns de la vida diària de la nostra comarca. El topònim que trobem és *la cova de la Cabra* al terme de Benimantell. A Sella, com a bona part de la comarca, les més usuals eren les de color blanc. Possiblement es tractara de la denominada *cabra de serra* o *valenciana*, espècie considerada popularment com a autòctona¹⁵¹.

Cau 'forat excavat en terra que serveix d'amagatall a certs animals, especialment conills i raboses'

Fruit de la convivència amb la natura era el fet de conèixer els usos, costums i habitatges dels animals com pot indicar el topònim *el morro del Cauet*.

Colom 'ocell de la família dels colúmbids, que pertany a diverses espècies del gènere *Columba*'

Al barranc del Xarquer trobem *el toll dels Coloms*, que és el mateix que *el toll dels Tudons*. També està *el recingle dels Coloms* en la solana d'Aitana al barranc de Tagarina. D'altra banda, el topònim *el Colomer* fa referència a una gran

¹⁴⁸ El *DCVB* diu d'*Aguilar* referit a la nostra comarca: "3. Muntanya situada en el partit de Vilajoiosa. [...] 5. Aplec de cases en el terme de Sella (província d'Alacant).

¹⁴⁹ Coromines (*Onomast.*, VII, 202).

¹⁵⁰ Martínez (2005:29).

¹⁵¹ Llorca Ibi (2000:101).

construcció de la dècada de 1970 que es va fer junt al mas de Patarrana, actualment abandonat.

Conill ‘mamífer lagomord de la família dels lepòrids, científicament anomenat *Oryctolagus coniculus*’

És un dels animals més comuns del territori en estat salvatge o domesticat, a més de ser un dels més fàcils de reconèixer. Fruit de la seua presència tenim *l'ombria del Conill* al terme de Benimantell.

Corb ‘ocell de l'orde dels passeriformes, de la família dels còrvids, científicament anomenat *Corvus corax*’

Les sospalmes són un dels recers preferits d'aquesta espècie d'ocell que trobem efectivament en *la cova dels Corbs*.

Cuc ‘nom aplicat a un gran nombre d'animals invertebrats amb el cos tou, cilíndric, llarg i prim, generalment contràctil i sovint segmentat’

La presència reiterada d'una mena de cucs blancs en una mallada de Solana de Xarquer ha creat el nom *la malladeta dels cucs*, segons els informants.

Fardatxo ‘rèptil sauri de l'espècie *Lacerta lepita*, bàsicament insectívor i molt àgil’

Aquest sauri és fàcilment observable sobre penyes assolellades. Quatre són els topònims que hi trobem referits: *la casa del Fardatxet*, *la casa del Fardatxo*, *el Pi del Fardatxet*, i *les basses del Fardatxo* (que en realitat són dues basses que hi ha a Tagarina –*les basses de Gargori*- de les quals reguen unes hortetes del Fardatxo).

Gralla ‘ocell de l'orde dels passeriformes, de la família dels còrvids, científicament anomenat *Corvus monedula*’

El representant onomàstic d'aquest ocell és *el badall de les Gralles*. Testimoni de la presència de l'au és que s'hi anava a fer *guano* ‘adob de les deposicions dels ocells’.

Llop ‘mamífer carnívor de la família dels cànids, anomenat científicament *Canis lupus*’

La presència del llop a l'Aitana es constata documentalment fins a la primera dècada del segle XX¹⁵². Conseqüència de l'observació del seu pas són els noms *el barranc dels Llops* i *el collao del Llop*. L'any 1850 la Diputació Provincial encara ofería recompensa per capturar-ne, el que demostra la seua abundància¹⁵³.

Matxo ‘mascle de la cabra; boc’

A Sella tenim *el recingle dels Matxos* on el topònim pensem que es crea per la presència de mascles de les cabres salvatges (*Capra hispanica*), que existiren fins al segle XIX.

Figura 22. Dins de la denominació general dels Castelletts trobem topònims més concrets relatius a passos i miradors –com ara el Portell de Lopes- o zones de difícil accés com aquesta de la imatge, anomenada el *resingle dels Matxos*

¹⁵² Jiménez Pérez (1989:278).

¹⁵³ Martínez (1987:176).

Mula ‘mul femella’

Les cavalleries eren la força motriu principal en els temps en què no existien els motors d'explosió. Un dels animals que més s'emprà foren els muls i les mules com rememora el topònim *el mas de les Mulettes* de Benimantell. És significatiu que en una rondalla de Sella aparega el llaurador llaurant amb un parell de mules: “Un llaurador estava llaurant a parell en el mas del Vidrier. Acertà a passar per allí un guàrdia que portava un fusell [...] El llaurador, sense perdre la calma, va fer detindre les mules, els llevà els arreus que les subjectaven i agafant l'aladre amb les dos mans per on s'enganxa el jou, li va contestar [...]”¹⁵⁴.

Mussol ‘ocell de rapinya la família dels estrígids, anomenat científicament *Athene noctua* (mussol comú)’

El mussol és l'au nocturna més visible per als humans. Trobem la seua presència en el topònim *el maset dels Mutxols*.

Peix ‘Animal vertebrat que viu exclusivament dins l'aigua’

Les modes burgeses del segle XIX fa que aparega aquest ictiònim en plena muntanya com és el cas de *la fonteta dels Peixos*, animal introduït amb caràcter ornamental a la casa dels Senyorets.

Rabosa ‘mamífer carnívor de la família dels cànids, anomenat científicament *Vulpes sp*'

Aquest abundosíssim mamífer és molt acaçat per les destrosses que ocasiona als corrals. A Sella té un hereu onomàstic en *el racó de la Rabosa*. I en el terme de Benifato el conegut *pas de la Rabosa*.

Sacre ‘rèptil del suborde dels ofidis, espècie *Vipera latastei*, de mossegada forta i potent’

Aquest escurçó és un dels animals més temuts pel seu mos terrible, encara que no és verinós malgrat les creences populars. Si el referent de *la Llenca del Sacre* no és un renom¹⁵⁵, tal vegada som davant d'un topònim que ens indica un lloc

¹⁵⁴ Martínez (2005:80).

¹⁵⁵ Sempere Reig (2005:656) arreplega la següent accepció de *sacre* ‘persona asuta i malèvola, que té mala intenció i no és gens de fiar’.

d'habitatge de l'ofidi i, per tant, davant d'un indicador de perill als qui trafegaven en aquesta llenca.

Serp 'nom comú que es dóna als rèptils del suborde dels ofidis'

Els topònims *la cova de la Serp* i *el toll de la Serp* segurament indica llocs de presència del rèptil ja que és amant dels llocs frescos.

Soliguer 'ocell de l'orde dels falconiformes, de la família dels falcònids, *Falco tinnunculus*'

El *soliguer* és una de les aus més abundants de la nostra comarca. Malgrat la injusta persecució a què es veu sotmés, en realitat som davant d'un dels mitjans més eficaços que té la natura de controlar les plagues de rosegadors. De fet el substantiu *soliguer* vol dir 'caçador de rates'. El topònim que duu el seu nom és *el morro del Soliguer*.

Tudó 'ocell de l'orde dels columbiformes, de la família dels coloms, *Columba palumbus*'

El tudó és una de les espècies comunes d'Aitana. Reflectint aquesta presència tenim *el toll dels Tudons* a Sella; i a Alcoleja *el port de Tudons*.

Aprofitament agrícola i ramader

Agricultura i ramaderia han constituït el fonament del sustent humà com també ha ocorregut al poble de Sella. Per tant, les nominacions que s'hi relacionen apareixeran ara i adés en la boca de les persones que conegueren, gojaren i patiren amb aquesta classe de vida. I serà una nominació increïblement minuciosa perquè cada partida, cada bancal, cada racó té una història pròpia que ens retorna a través de la paraula que els nostres avantpassats tingueren a bé donar-li. Cultius, propietats, característiques del terreny, usos i costums tornen a revifar amb el nom. No sense motiu Cavanilles (1795-1797, II, 245) deia del terme de Sella: "[...] su término es desigual y montuoso, pero apto para sembrados, almendros, viñas y algarrobos: hasta los olivos prosperan en aquel suelo, donde hay gran número de frutales, particularmente cerezos en las huertas y buena porcion de moreras cultivadas con esmero". Com veurem tots aquests cultius han deixat la seua empremta nominal.

Abeurador ‘lloc disposat per a abeurar-hi el bestiar’

Els abeuradors són un dels elements indispensables en una comunitat ramadera. Solen estar situats vora les vies de trànsit més concorregudes. Al poble en trobem un que és de denominació simple i inequívoca *l'Abeurador*. També està *l'abeurador del Balde* i *l'abeurador de la Retura* a les respectives partides. A més, *Sanxet* fou declarat “abeurador reial”, segons les nostres fonts orals.

Ametleral ‘camp d’ametlers’

L’exploració dels ametlers és constatada des d’èpoques remotíssimes i dos són els topònims que hem arreplegat: *l'Amelderal* i *la font de l'Amelderal*.

Arrastrador ‘lloc per on s’arrossega alguna cosa’

L’exploració fustera necessitava d’espais per a arrossegar els arbres tallats. L’ús de l’expressió *l'arrastrador de madera* es troba en diversos indrets com a apel·latiu però dins el terme d’Alcoleja ha esdevingut topònim.

Arrabassat ‘tros de terra d’on s’han extret els arbres’

Arrabassar és una de les operacions prèvies al conreu d’una espècie que necessita tot l’espai ras com degué ocórrer en el moment que la partida *l'Arrebassat* rebé el seu nom.

Bancal ‘tros de terra cultivada limitada per bardisses o marges de pedra’

Aquesta és la construcció humana més visible al terme municipal. La nominació dels bancals ha sigut minuciosa a través dels segles, normalment a través del nom o renom del propietari. Els que ens han sigut esmentats són *el bancal de la Gronsa*, *el bancal de la Senyoria*, *el bancal de Marc-Antonet*, *el bancal de Pitxoc*, *el bancal de Torregrossa*, *el bancal del Colmenot*, *el bancal del Cossi*, *el bancal del Menut*, *el bancal del Moro*¹⁵⁶ i *el bancalet Groc*. A Benimantell, *el bancal de Don Juan Thous*, *el bancal del Coneiximent*, *el bancal del corral de la Coveta* i *el bancal del Safrà*.

¹⁵⁶ L’apel·latiu *moro* en toponímia s’associa sovint a l’existència de restes antigues com és el cas d’aquest bancal (veg. infra *moro*).

Cabal ‘propietat consistent en bestiar’

El topònim *el morro Cabal* pensem que té relació amb la ramaderia local o d'estiueig del terme. Reforça aquesta hipòtesi el fet que es trobe en un encreuament d'assegadors.

Campanar ‘terreny que per la forma o per la posició recorda una campana’

Prop del poble, entre el Blanquinal i Sagnon, trobem una zona escarpada de bancals que ha rebut la denominació dels *Campanarets*, per la forma d'uns penyons.

Cercat ‘tros de terreny voltat de paret, de bardissa o un altre obstacle que n'impedeix l'entrada o l'eixida; tancat’

El cercat de Toni Moliner és un tancat per a guardar el ramat. L'origen de la denominació també deu ser moderna perquè es tracta d'un castellanisme poc usual.

Colmena ‘habitable d'una comunitat d'abelles; rusc’

L'aprofitament de la producció de mel amb ruscs pareix estar en el fonament del topònim *el bancal del Colmenot*, que es troba al terme de Benifato¹⁵⁷.

Comptador ‘estret on es compten els caps de ramat’

El pasturatge ocasionava la pèrdua ocasional d'algun cap de ramat. Per a detectar les faltes amb temps es comptava el bestiar passant-lo per un estret on els animals havien d'anar un rere l'altre. D'aquest fet ha quedat *el Comptador*, estret que tancava el barranc de l'Arc. Actualment està destruït per l'eixamplament de la senda que hi conduïa.

Contramarge ‘marge de suport que fa de peu d'un altre de grans dimensions’

Als bancals que són grans i tenen un marge de grans dimensions, se'ls posa a la part de baix un bancal amargenat que fa de “contramarge”, és a dir de suport del bancal superior. A Sella trobem *la llenca del Contramarge*. El terme *contramarge*

¹⁵⁷ *El Colmenot*, per tant, deu ser una partida que abasta el terme de Benimantell i de Benifato perquè Garrido (1994:283) diu de Benimantell: “Colmenot, el.- Partida situada a l'oest del municipi, prop del Borrell”.

també pot referir-se a la perpendicular d'un vessant escalonat de bancals. Aquesta línia es feia servir de fita entre finques.

Corral 'pati tancat immediat a la casa, al cel obert, totalment o en part, destinat a tenir-hi el bestiar'

El corral és un dels elements bàsics en la vida agrícola. Com a topònim s'esmenten *el corral de la Foia Llarga, el corral de la Pileta, el corral de la Solana, el corral de l'Escaldador, el corral de Tafarmaig, el corral de les Gerretes, el corral del Tender, el corral dels Terrers i els corrals del Conde*. A Benimantell, *el corral de la Coveta i el corral dels Llorençots*. A Alcoleja, *el corral de villa Serra i el corralet de Ginés*.

Era 'espai de terra, aplanat i ferm, damunt el qual es posen els cereals o els llegums per a batre'ls i separar el gra de la palla'

L'economia dels masos radicava en el cereal extret de la batuda, i és per açò que en cap faltava una era. A més, bona part de la cultura popular es fonamenta en la batuda de les collites, puix que a la vegada que faena necessària també era una ocasió de trobada i goig. Les eres del terme que han aparegut són *l'era del Carro, l'era del Corral, l'era de l'Escaldador, l'era del Vidrier, l'ereta del Carrascal, l'ereta del Penyó i l'ereta dels Querines*. També trobem dins del poble *la plaça de l'Era*.

Escaldador 'lloc per a escaldar la pansa'

Un dels processos per a obtenir pansa era l'escaldada del raïm, acció que s'ha reflectit en els topònims *l'Escaldador* que trobem al Serrà; i la *font de l'Escaldador* i *el corral de l'Escaldador* damunt de l'Alcàntera. Per a escaldar el raïm, l'havien d'introduir en aigua bullint que contenia una dissolució de lleixiu: "El lleixiu bullint provoca talls al raïm de manera que, en exposar-lo al sol durant quatre o cinc dies, dependent de les circumstàncies meteorològiques, s'asseca i es converteix en pansa, que no és res més que un raïm que ha perdut l'aigua i ha quedat sols en molla i sucre"¹⁵⁸.

¹⁵⁸ Castelló (2005:43).

Figueralet ‘camp de figueres’

La figa és un dels plaers mediterranis per al tast. Tant per al consum casolà com per a la comercialització s’han plantat figueres en els secans. En el Capbreu de 1726 trobem un secà de l’Alcàntera anomenat *el Figueralet*.

Fumador ‘lloc on es fuma’

Totes les faenes tenen els seus rituals i des de l’arribada del tabac, les pauses en el treball s’han marcat sovint amb els cigarrets. Aquest és també l’origen del topònim que presentem puix que, quan portaven els ramats d’un costat a l’altre de la penya de Sella, els pastors s’aturaven a fumar per a després atacar el tram més aspre de la pujada. Ara hi ha una barraca del perdigot que n’ha heretat el nom.

Garroferal ‘camp de garrofers’

La garrofa ha sigut l’aliment bàsic del ramat i, sobretot, de les cavalleries des de la introducció d’aquest arbre. El paisatge de la Marina està marcat pel garrofer i a Sella trobem la fita de la presència de l’arbre que necessita l’aire de la mar per a tirar endavant.

Heretat ‘tros de terra de cultiu en zona de reg’

La transmissió de terrenys de cultiu per herència ha creat la denominació *heretat* que trobem ara i adés en la toponímia local aplicada a parcel·les de reg, per exemple, *l’heretat de Brotons*, *l’heretat de Grau*, *l’heretat de Paula*, *l’heretat d’Ortis* i *l’heretat del Canonge*¹⁵⁹.

Hort ‘terreny de regadiu no massa extens on es conreen verdures, llegums i arbres fruiters’

L’hort és la versió casolana de l’agricultura, en certes èpoques s’identificava amb el que hui diem *jardí*. A Sella trobem *la casa de l’Hortet*, *l’hort de Catalí*, *l’hort de la Creu*, *l’hort de la Font*, *l’hort de Ricardo*, *l’hort de Sapena* i *l’hortet de les Elòdies*.

¹⁵⁹ N’hem posat una petita mostra. Deixem l’explicació en detall per a un futur estudi.

Horta ‘terreny regable de gran extensió on es conreen verdures, llegums i arbres fruiters’

La contraposició del secà i el regadiu és una de les característiques de la rica agricultura de Sella. Contràriament a molts altres pobles de la comarca, deficitaris d’aigua, ací els noms amb el component *horta* poden tenir una llarga tradició. Hem trobat *l’horta de Glòria*, *l’horta de la Casa Nova*, *l’horta d’Irlles*, *l’horta de la Glorieta*, *l’horta de la senyora Adela*, *l’horta del pare Tomàs*, *l’horta de l’Ombria*, *l’horta de Nono* i *l’horta Lluny*.

Llenca ‘faixa llarga i estreta de terra’

L’adaptació de les terrasses de cultiu a la forma del terreny ha produït una gran riquesa de lèxic. Un exemple és el terme *llenca*, que a Sella també pot indicar bancals grans, que trobem en els topònims *la llenca de la Xica*, *la llenca del Contramarge*, *la llenca del Manco*, *la llenca del Pouet*, *la llenca del Sacre*, *la llenca del tio Pere Ferrer*, *Les Llenques*, *les llenques del Morral* i *les Llenquetes*. A Benimantell trobem *les Llenques*.

Llinar ‘camp de lli’

El valor històric de l’onomàstica reïx en el nom de partida *el Llinar* perquè el cultiu de lli sols era recordat per la documentació antiga i la toponímia.

Mallada ‘lloc al ras on s’aturen a reposar els pastors i ramats’

Els indrets on podien reposar o passar la nit els ramats han rebut el nom de mallades com trobem en els topònims *la mallada de Jaume*, *la mallada de la Palla*, *la mallada de Março*¹⁶⁰, i *la mallada dels Timons*, per on passa un assegador. També tenim *la malladeta dels Cucs* a la solana de Xarquer. A Confrides trobem *la mallada de la Segaiïssa*, *la mallada de les Angilagues* i *la mallada del Rei*. A Benifato està *la mallada de la Gavarrera*. I a Benimantell, *la mallada dels Conillets*. Amb el temps, el desig d’aprofitar cada pam de terra obligà a abancalar tot el terreny possible i, per a algun entrevistat, el vocable *mallada* significava un conjunt d’abancalaments fets als vessants rostos d’una muntanya.

¹⁶⁰ Podria grafiar-se també *Marso*. En desconeixem l’origen.

Moreral ‘camp de moreres’

La producció de seda era un puntal de l'economia valenciana i per a alimentar els cucs es necessitava fulla de morera, com bé recorda la dita “*qui tinga cuc que pele fulla*”. Aquesta demanda provocà que durant diversos segles grans extensions foren dedicades al cultiu de l'arbre com indica als topònims *el Moreral de Dalt* i *el Moreral de Baix*.

Olivaret ‘camp d'oliveres’

Des de temps immemorials la producció d'oli ha sigut constatada el nostre territori, on vastíssimes extensions de terreny no regat s'hi ha dedicat com *l'Olivaret*.

Perxa ‘biga tallada en el bosc’

El topònim *el barranquet de les Perxes* sembla que fa referència a una mena de troncs tallats, moltes vegades transportats per corrents d'aigua. Per tant, se'ns hi estaria evocant un ús forestal tradicional¹⁶¹.

Real ‘hort de gran riquesa; jardí’

Real, com a propietat agrícola, fa referència a horts i jardins de gran de gran riquesa que, en temps de la conquesta cristiana, passaren a ser patrimoni de les persones de més alta categoria¹⁶². Trobem *el Realet*, *la casa de la Real*, *la partida de la Real*, *la real de Don Cinto*, *la real del Collao*, *el camí de la Real* i *la serra de la Real*.

Remunta ‘compra i cria de cavalls destinats a proveir la cavalleria de l'exèrcit’

Aquest terme s'aplicà a un ranxo amb finalitats turístiques que es creà en la dècada de 1980. Una vegada abandonat ha donat lloc al modern topònim *la Remunta*.

Retura ‘terra llaurada per primera vegada’

El terme *returar* significa trencar la terra en el sentit de llaurar-se per primera vegada, moltes vegades després d'arrabassar-se, com sembla indicar el topònim *la*

¹⁶¹ Nosaltres hem recollit el topònim en aquesta forma. Coromines (*Onomast.*, VI, 211) reporta a més de *les Perxes* (Benimantell), *les Perxetes* (Sella).

¹⁶² Rubiera (1984a:121 i 1984b:38). De la comarca, aquesta investigadora tan sols registra aquesta qualitat de *reals* a Sella.

Retura. També, però, podria indicar una esquerda del terreny. Dependent d'aquesta partida tenim *l'abeurador de la Retura*.

Figura 23. La Retura es troba en l'escarpat sector occidental de la penya de Sella, conegut com el Morral. L'activitat humana –construint bancals, camins o carreteres– en aquest espai ha estat sempre molt difícil.

Salera 'pedra plana damunt de la qual els pastors posen la sal per al ramat'

La sal és un aliment bàsic per a la vida dels éssers vius, molt especialment del ramat. Una manera de fer que el bestiar tinguera la seua ració de sal era posar-la sobre pedres planes en una zona de pas perquè els animals prenguen la que els venia de gust. Els punts on es donava la sal han rebut el nom de *les Saleres* i *les Saleretes*. Observem que les Saleretes està entre la mallada dels Timons i la de la Palla, fet que verifica l'ús ramader que tingueren aquests indrets. També cal dir que, molt encertadament, el poliesportiu que s'ha construït a les Saleres ha respectat la denominació tradicional: *poliesportiu de les Saleres*. *Saleres* que ja apareixen el Capbreu de 1726. També hi ha el topònim *la bassa de les Saleres*.

Secanet 'tros de terra de secà amb una casa'

Vora el poble trobem la partida denominada *el Secanet*, substantiu que ha quedat fossilitzat. Ja apareix al Capbreu de 1726.

Sester 'lloc on sesta el ramat'

Els ramats porten un ritme natural de vida on s'inclou una sesta que sempre es feia en llocs determinats. Aquests punts han acabat per rebre denominacions com *el morro del Sester* i *el pi del Sester* (o *de la Carrasca*).

Terç 'tercera part d'alguna cosa'

A Sella trobem una partida damunt del riu que ha rebut aquest denominació, *el Terç* però que té un significat a hores d'ara fosc. Una pista poden ser altres topònims formats sobre els numerals partitius com *l'Onzena* i *la Quinzena* -a Muro i a l'Alqueria d'Asnar respectivament-, on designen la freqüència amb què un camp tenia dret al reg. Possibilitat que es reforça pel fet que en aquesta partida trobem *l'assut del Terç*, la funció del qual era captar i distribuir l'aigua del riu. L'estudi de la documentació escrita antiga serà la que, tal volta, ens aclarirà el dubte. Al Capbreu de 1726 apareixen *el Terç* actual i un altre a Sagnon.

Figura 24. La partida del Terç, en la vessant que cau a la marge dreta del riu de les Voltes, fou intensament artigada i aterrassada per a camps de cultius en la primera meitat del segle XVIII, en ple procés expansiu de l'agricultura i la població.

Torrompero 'tros de terra improductiva, dolenta, generalment en un coster de muntanya on no s'hi fa la vegetació'

Vora el poble de Sella trobem uns bancals entre la carretera i el poble, a l'esquerra del riu de les Voltes. És una zona amb pendent pronunciada que és anomenada *el Turrumpero*.

Tros 'porció de terreny de conreu que algú posseeix'

El terme *tros* designa un camp de poca extensió fruit normalment d'una herència o compra d'una part més gran. És un dels genèrics més nombrosos com podem veure en els següents noms: *el tros de Català, el tros de Coto, el tros de Cristo, el tros de Jordà, el tros de Llorca, el tros de Marc-Antoni, el tros de Mora, el tros de Saragata o de la Saragata, el tros de Seva, el tros de Velón, el tros de Verdú* i *el tros del tio Patricio*. També trobem la forma diminutiva *el Trosset*. De vegades no és sols el terreny sinó que inclou edificacions com és *la casa del Trosset*. Pensem

que fruit de la seua freqüència d'aparició és l'existència del topònim *el Trossalet*, probable alteració de *Tossalet*.

La presència humana

Edificacions

Els topònims referits a la construcció són fonamentals per a conèixer la forma de vida secular d'un indret determinat. Segons Ordinas Garau (2001:164): “Les construccions constitueixen sens dubte el rastre més eloqüent de l'home, la petjada que deixa un major impacte sobre el paisatge”. Més encara en el cas de Sella perquè la presència humana es constata des de temps remotíssims fins a l'actualitat sense pràcticament interrupció. Açò vol dir que mirar les construccions és, en definitiva, mirar la història de les persones que han passat per aquesta llar de la qual nosaltres som hereus. En altres apartats hem vist construccions que es feien servir per a les activitats ramaderes (*corral, mallada*) o per a les agrícoles (*assut, bassa, pantanet, pileta, pou i molí*). Ací ens centrarem en les edificacions d'habitatge i de defensa que són l'alqueria, la casa, el castell, el mas, el raval, la venta i la vila. També farem esment de les produccions transformatives – industrials- històriques que requerien una construcció com són la terrisseria, la neu, la mòlta, la destil·lació i el tèxtil.

Alqueria ‘casa de camp amb terra de conreu’

Aquest terme no apareix en la toponímia viva de Sella. El trobem en un document de 1409 on apareixen deu musulmans que hi paguen els impostos en “l'alqueria de Cella”¹⁶³. En català antic designa un mas gran o un petit rodal de cases de propietari comú. Els seus habitants explotaven de forma col·lectiva un territori d'extensió variable, sense dependre de cap autoritat o propietat superior, llevat de les estructures “estatsals”, a les quals estaven obligats a abonar diferents tributs. Els pobladors de l'alqueria mantenien entre ells relacions familiars de tipus patriarcal¹⁶⁴.

¹⁶³ Mateu i Llopis (1998:240).

¹⁶⁴ Ordinas Garau (2001:165).

Balcó ‘plataforma més o menys ampla que sobreïx d’una paret, està limitada per una balustrada o barana’

Ací trobem l’ús metafòric de *balcó* aplicat a una forma del relleu. A l’alt de la Penya trobem una llosa que s’enlaira sobre el buit. Des d’aquest punt es pot contemplar una vista grandiosa del poble de Sella motiu pel qual ha rebut el nom del *Balconet*.

Borda ‘casa de camp separada del mas, que serveix per a tenir-hi herba i eines de conreu i per habitar-hi els treballadors d’aquell camp’

Troblem aquest substantiu típicament pirinenc en forma diminutiva, *el Bordellet*, a prop d’un encreuament d’assegadors en la solana d’Aitana i en una zona de difícil accés on haurien de viure, almenys a temporades, ramaders o llauradors que tingueren cura de l’indret.

Casa ‘edifici destinat a habitació humana’

Aquest apel·latiu toponímic forma part de moltíssims punts del terme de Sella. Aquestes casetes s'utilitzaven com a magatzem de ferramentes, tenien un corralet i una menjadora per al matxo, i una o dues cambres per a passar les nits que durara, per exemple, la collita de l'ametla. Altrament, de vegades, el terme *casa* designa autèntics masos. Heus-ne ací els exemples que hem arreplegat: *la casa de Carlota, la casa de Grau, la casa de la Cova, la casa de l’Aguilar de Sapena, la casa de l’Alt, la casa de l’horta d’Irlés, la casa de l’Hortalissa, la casa de l’Hortet, la casa de la Capitana, la casa de la Rapella de Dalt, la casa de la Rapella dels Senyorets, la casa de la Real, la casa de l’Ombria, la casa de les Betrius, la casa de les Saleres de Baix, la casa de les Saleres de Dalt, la casa de Pep Ventura, la casa de santa Bàrbera, la casa de Tomàs el Cantal, la casa del Blanquinal, la casa del Caïdo, la casa del Cerrello, la casa del Cupido, la casa del Fardatxet, la casa del Fardatxo, la casa del morro de Carlos, la casa del Perè, la casa del Trosset, la casa del Vidrier, la casa dels Llorques, la casa Nova, les cases dels Almussents, les cases de Tagarina, la caseta Roja i la caseta Teranyines. Amb una referència indirecta tenim *la foia del clot de les Casesnoves*.*

De Benimantell s’esmenten *la casa de Papatxí, les cases de l’Arc, les cases de Secretari, les cases de Sirventa i la caseta de Malena*.

D’Alcoleja tenim anotades *la caseta de la Viuda, la caseta del Pi i la caseta dels Diners*.

Castell ‘edifici fortificat, generalment isolat i en lloc elevat, que en temps antics servia de residència als senyors o de defensa d’una població’

El *Castellet* és un alt a la fita entre Sella, Orxeta i Relleu on es poden apreciar restes d’un aljub. Devia ser una antiga talaia que controlava la important via de comunicació que unia la Marina, l’Alacantí i l’Alcoià-Comtat. També un document de 1251 parla d’un *castrum* ‘castell’ de Sella, que segons les referències toponímiques es troba davall l’ermita de santa Bàrbera¹⁶⁵. I ja adés hem parlat de *Castellets*, metàfora que designa la serra que, per la forma de la carena, recorda els merlets d’un castell.

Cementeri ‘lloc on enterren els morts’

Soterrar els morts i venerar els qui ja no estan amb nosaltres és un dels punts que ens separa dels animals. D’ençà que som humans donem a la terra els cossos dels nostres éssers estimats i, lingüísticament, ha quedat marcat amb substantius com *fossar* o *cementeri*. En la parla viva trobem *el cementeri Vell* i *el cementeri*. En la toponímia urbana de 1726 trobem un *carrer del Fossar*.

Ermita ‘capella situada ordinàriament en despoblat’

Originàriament l’ermita era l’habitatge de l’ermità. Després passà a significar una capella situada en un lloc aïllat. En la toponímia local trobem *l’ermita de santa Bàrbera*; *l’ermita de Seguró*; *l’ermità del Serrà*, on anaven els senyorets dels masos; i *l’ermita de villa Serra* a Alcoleja.

Mas ‘gran casa de camp on habiten els treballadors de la finca rústica i la terra que en depenia’

Sens dubte el mas representa l’edifici genuí de la història de Sella on aquest terme és marca de tradició secular. De fet, les noves construccions reben el nom de *casa* o *caseta*. Per tant, el mas representa una forma de poblament adaptat a les zones de muntanya i de secà que dins el territori valencià té una distribució molt marcada: a les comarques dels Ports, de Morella, l’Alt Maestrat, el Baix Maestrat i part de la Plana i l’Alcalatén presenten una gran de quantitat masos. I aquesta forma d’habitatge no torna a repetir-se fins que s’arriba a les muntanyes de

¹⁶⁵ *Onomast.*, VII, 90a.

Mariola, l'Aitana i del Maigmó entre altres¹⁶⁶. De la importància del mas és testimoni el fet que aquesta mena d'habitatge haja creat el seu propi substantiu, *maseros*, per a indicar els habitants, i que *Mas* siga el cognom més abundant de la llengua catalana. El llistat de masos és representatiu de l'arrelament a la nostra terra: *el mas Blanc, el mas d'Amaro, el mas de Bitol del Rellotge, el mas de la Bodega*¹⁶⁷, *el mas de la Cova de Baix, el mas de la Cova de Dalt, el mas de la foia Llarga, el mas de la Palmera, el mas de la Penya, el mas de la Solana, el mas de la Venta, el mas de l'Alt de Xarquer, el mas de Pedaç, el mas de Porxí, el mas de Sagnon de Baix, el mas de Sagnon de Dalt, el mas de Sagnon del tio Pep el Racó, el mas de Seguró de Baix, el mas de Seguró de Dalt, el mas de Soltà, el mas de Xarquer, el mas del Capellà, el mas del Conde, el mas del Pas, el mas del Passet, el mas del racó de Roc, el mas del Serrà, el Maset, el maset de la Fabriqueta, el maset de santa Anna, el maset del tio Gargori, el maset del Mutxol i el Masó.*

De Benimantell s'esmenten *el mas de Cantacucos, el mas de la Bodega, el mas de la Carrasca, el mas de les Mulettes, el mas de Moèlem de Baix, el mas de Moèlem de Dalt, el mas de Mira, el mas de Patarrana, el mas de Sacarest, el mas de Sanxet, el mas del Morer, el mas del Penyó Prim i el maset del Retoret*. Dins del terme d'Alcoleja trobem *el mas d'Agnon i el mas del Portet*. De Confrides s'esmenten *el mas de Carabuena, el mas de la Torreta, el mas de sant Xotxim* (fins a 1830 denominat *el mas Nou*) i *el maset de Maria Gallina*. I de Penàguila apareix el mas denominat *l'Alberola*.

Poble 'població inferior a una vila o a una ciutat'

Aquesta designació es troba inclosa en la denominació *la foia del Poble*, que és terme d'Orxeta. La seua carena, per on passa un assegador, marca la fita amb Sella.

Poliesportiu 'lloc condicionat per a la pràctica de diversos esports'

Les noves formes de vida comporten nous apel·latius que entren en la toponímia. En el cas del *poliesportiu de les Saleres* trobem un magnífic exemple de respecte a la toponímia secular que es veu adaptada als nous usos.

¹⁶⁶ GECV, 9, 387.

¹⁶⁷ Al terme de Sella hi ha dos masos amb aquesta denominació. I un altre a Benimantell.

Raval ‘barri exterior d’una població emmurallada’

La muralla medieval de Sella és recordada per diversos topònims urbans, un dels quals és *el Raval*.

Torre ‘construcció defensiva cilíndrica o prismàtica més alta que ampla’

La necessitat d’una defensa efectiva en les zones aïllades de muntanya provocà l’aparició de petites torres, algunes d’elles adossades als masos, com evocuen els topònims *la font de la Torreta*, *el mas de la Torreta* i *el camí de les Torretes a Confrides*. Al Capbreu de 1726 trobem el topònim *la Torreta i les Torretes*.

Venta ‘hostal de muntanya’

Els camins han sigut un lloc de trànsit constant per a diverses menes de viatgers, especialment carreters i arriers que trobaven el descans en les ventes i hostals que hi havia en els itineraris. Aquests establiments, a més del seu nom propi, han deixat diversos topònims com *la volta de la Venta*, *la font de la Venta* o *el mas de la Venta*. En aquest cas és una venta situada en un lloc estratègic perquè està vora l’encreuament que va a Penàguila pel Mas de Seguró, o a Alcoleja pel Port de Tudons.

Vila ‘població de mida mitjana, a mig camí entre els pobles i les ciutats’

Les viles eren poblacions que tenien aquest títol pels privilegis concedits pel rei o pel nombre d’habitants. En un document de Jaume I de l’any 1251 es parla de: «*castrum et villam de Sella in regno valencie*», és a dir del «castell i vila de Sella en el regne de València»¹⁶⁸.

Vil·la ‘casa més o menys luxosa, situada fora de la ciutat, generalment voltada de jardí’

El substantiu *vil·la* prengué gran força en les denominacions de les cases d’esplai de la burgesia i de la petita burgesia valenciana del segle XIX i, significativament atesa l’època i els condicionants sociolingüístics, el terme s’adoptà en la versió castellana, *villa*. Aquests fets arriben al peu de la serra d’Aitana on tenim *Villa Serra* –mas-, *l’ermita de Villa Serra* i *el corral de Villa Serra*.

¹⁶⁸ *Onomast.*, VII, 90a.

Les indústries

Sella ha sigut un poble fonamentalment agrícola, i a pesar de la presència de telers i persones empleades en aquestes faenes durant el segle XIX i XX¹⁶⁹, la indústria no ha tingut una gran rellevància en el devenir del poble ni de la comarca. Les restes toponímiques que hi facen referència són ben minses. Sols trobem unes poques mostres d'allò que podem considerar “indústria” en qualsevol de les seues acepcions, però mostres que encara que humils són ben representatives. Per tant, sota la denominació d'indústria considerem totes les activitats productives la finalitat de la qual era la transformació de matèries primeres per tal de preparar-les per a la seua venda o consum.

Alfafara ‘olleria, terrisseria’

Ja hem dit que la toponímia d'origen àrab ens parla d'una partida i font anomenades *l'Alfafara* amb diverses interpretacions com ‘olleria, terrisseria’ però també d'altres com ‘foia, clots, coves, guàrdia, coves o font’. Incloem ací el topònim, provisionalment, perquè és la interpretació més generalitzada i per l'existència d'aquesta mena d'indústries a Sella, però testificada en un altre punt del terme, *el Teular*.

Algepsar ‘pedrera d'algeps’

La quantitat i diversitat de materials que es poden trobar en aquesta regió de la comarca es veu reflectida en l'existència de diverses indústries extractives i topònims com *l'Algepsar* i la partida *del barranc Roig* al terme d'Orxeta. Tots dos topònims estan relacionats amb la presència d'afloraments de materials molt antics, de l'era Triàsica, caracteritzats per les seues cridaneres tonalitats que barregen el roig i verd de les argiles amb el groc i el blanc dels algeps i dels sulfats. També altres denominacions com *la penya Negra* en el mateix paratge d'Orxeta fan referència a aquesta mena d'indústries.

¹⁶⁹ Madoz (1845) i Martínez (1987:178-180).

Bodega ‘local on són elaborades i sotmeses a envelliment o a maduració les begudes alcohòliques fermentades; celler’

El raïm ha sigut un fruit característic de la Mediterrània del qual s’han extret diversos productes. El topònim *mas de la Bodega* a l’Arc, la Real, la Torreta i Tagarina rememora les produccions alcohòliques a partir de la vinya¹⁷⁰.

Clot de neu ‘pou excavat per guardar neu’

La neu és (o era) un element característic de la vida a l’Aitana i la presència de pous de neu indiquen la climatologia dels indrets on apareixen. També era una forma d’economia perquè en els temps en què no imperaven ni electricitat ni electrodomèstics la neu era un objecte de luxe, o una necessitat com passava amb el transport del peix. Trobem *el clot de Neu* a Alcoleja i a Confrides on aquest sinònim de *nevera* ha esdevingut topònim.

Cup ‘recipient sobre el qual es xafa el raïm i on el most es transforma en vi’

El vi és una de les senyes de la Mediterrània i un producte força interessant per al comerç local d’altres temps. L’obtenció de vi a partir de raïm necessitava una sèrie d’instal·lacions com era el cup, que segons la família del mas, seria el referent creador del topònim *el Cupido* i *la casa del Cupido*, a través del diminutiu *cupet*.

Fàbrica ‘instal·lació destinada a la producció de begudes alcohòliques’

La memòria dels informants encara recorda la presència de grans cossis destinats a l’emmagatzematge de l’aiguardent destil·lat en *el maset de la Fabriqueta*, situat entre les Torretes i Porxí. A més, hi ha un topònim, *la basseta de l’aiguardent*, que segons alguns informants fa referència a botelles de cassalla que hi deixaven a refrescar. Altres justificaven el nom pel gust “fort” i “roïn” de l’aigua s’hi que arreplegava.

Forn ‘lloc clos dins el qual es produeix calor per la combustió de llenya, carbó o altres combustibles’

Hi ha productes que sols són manejables o mengívols si estan sotmesos a temperatures elevades. L’enginy humà va crear els forns per aconseguir calor en un

¹⁷⁰ El terme *bodega* és un castellanisme que ha substituït el nostre *celler*. També al centre del terme de la Vila Joiosa retrobem el topònim *la Bodega* (Esquerdo i Sais 1999:32).

grau que no es troba de manera natural. A banda dels forns urbans, trobem topònims pel terme com *la foieta del Forn* a Xarquer, on hi ha un curiós forn encastat en un marge de pedra seca.

Molí ‘màquina emprada en la mòlta de grans; per extensió també es diu a l’edifici on es troba el molí’

La producció de farina a partir de diversos grans ha sigut el fonament alimentari de la població durant mil·lennis. La força motriu més barata i eficaç la proporcionaven els corrents d’aigua, força abundants a Sella, fet pel qual la presència de molins podem constatar-la des de temps històrics molt reculats. Per suposat les denominacions del territori en palesen la presència com *el Molí de Baix*, *el molí de Dalt*, *el molí de la Costa* (també anomenat *molí del Partidor*) i *el Molinet*. A partir de la referència dels molins s’han creat molt topònims que inclouen el nom com *l’assut del toll del Molí*, *la foia del Molí* i *el toll del Molí de Baix*, tots tres en referència al *Molí de Baix*. En el Capbreu de 1726 apareix *el molí de l’Alfijó*, actual *Molí de Baix*, mentre que en un document de 1813 de la bailia de Penàguila se cita *el molino del Moreral* (actual *molí de Dalt*)¹⁷¹.

Teular ‘fàbrica de teules’

La teuleria, actualment dit *Teular*, era una indústria essencial per a qualsevol població. No obstant això, era una activitat molesta que se situava relativament allunyada del nucli urbà i vora el camí principal –si més no com es va preveure la situació de les gasolineres abans de ser envaïdes pels pobles-. La denominació, curta i rasa, sempre és *el Teular* o *la Teuleria*. Al Capbreu de 1726 es diu *la Teuleria*. Actualment també hi ha *la cova del Teular*.

¹⁷¹ AHPA, Hacienda HB 1700-1864, libro 787: *Libro maestro de los enfiteutas de la bailia de Penaguila con nota de las enagenaciones. Cabreve de 1760*. f. 110 (13 de gener de 1813).

Figura 25. Mines com aquesta, excavada aprofitant una bretxa d'argila, i el topònim *el Teular*, ens indiquen la presència d'antics forns de teules i rajoles que formaren part d'una extensa indústria al voltant del tram mitjà del riu Sella, activa fins a la segona meitat del segle XX en la fàbrica de *la Robella* (Orxeta).

Les vies de comunicació

Els humans som éssers socials i gregaris. La vida humana no és plena si no entra en contacte amb altres grups per motius que van des de la subsistència fins al lleure. I la necessitat de contacte ha fet que des dels temps més remots hi haja hagut unes vies físiques per on transitar a la recerca de proïsme. Com diu Cortés Picó (2005:59): “Pels camins transitaven persones i mercaderies, il·lusions i esperances, però cal destacar que des de fa un segle i mig cap enrere els camins eren l'única via per on es podia transmetre la informació en un territori, comarca o país, i sabem que sense intercanvi d'informació no por haver cultura ni història”. En aquest punt un factor ha afavorit la nostra faena recopiladora: que fins fa no res, amb la construcció de les carreteres, els recorreguts mil·lenaris han variat ben poc i la memòria és viva encara. El llistat que presentem a continuació ens permetrà conèixer una mica més bé el passat i el present viaris de la nostra comarca. No hi apareixeran aquells que, malgrat el seu sentit viari, ja hem estudiat com a apel·latius orogràfics (*pas, port, portet i portell*).

Assegador ‘camí per al bestiar’

Els ramats tenien drets de pas a través de vies especialment destinades al trànsit de bestiar. El pas ramader per excel·lència és l'*assegador*, arabisme que bé com a apel·latiu o bé com a topònim es troba present de cap a cap del país. En la funció toponímica recollim *l'assegador de l'Aguilar*, *l'assegador de la penya de Sella* i *l'assegador del Pont*. A Confrides es troba *l'assegador de l'Ama* ¹⁷².

Camí ‘espai o via apte per transitar-hi’

Els camins creaven una espessíssima xàrcia que connectava tots els punts del terme municipal entre si, i també amb les poblacions del voltant. Tret del camí reial, la designació de la resta de vies es feia afegint el nom de la destinació. Com es pot observar, en trobem un esplet: *camí de l'Aguilar*, *camí de l'Alcàntera*, *camí de l'Almussent*, *camí de l'Alt*, *camí de l'Altura*, *camí de l'Arc*, *camí de la Foia Llarga*, *camí de la Palmera* (o de Toni Bernarda), *camí de la Pileta*, *camí de la Real*, *camí de la Sabatera*, *camí de la Solana*, *camí de l'Ombria*, *camí de les Mediasses*, *camí de les Torretes*, *camí de Moèlem*, *camí de Tagarina*, *camí de Xarquer* i *camí del Morral*.

De Benimantell tenim *el camí de la Carrasca* i *el camí de l'Arc*.

A Confrides trobem *el cruse dels Quatre Camins*.

Carretera ‘via de comunicació, generalment, pavimentada, que permet la circulació, simultània i en dos sentits, d'automòbils’

Els nous avanços tècnics i les noves formes de vida exigien noves formes de comunicació i al segle XX fou el temps de la construcció de carreteres. Algunes reberen una denominació de caire força burocràtic com *Carretera Comarcal la Vila Joiosa-Alcoi CV770*, però d'altres acoblaren els antics noms a la seua denominació com *la carretera de Seguró*, *la carretera de Rellu de Dalt* i *la carretera Nova*.

¹⁷² També podria ser *l'assegador de Lama*, però com tenim un altre topònim que és el *Xarquer de les Ames del Pare Tomàs*, pensem que el nom de l'assegador deu derivar del terme *ama* ‘mestresssa, criada principal, dida’.

Cruse 'lloc on s'encreuen dos camins o més; cruïlla, encreuament'

Els nous temps dugueren també una llengua forastera que desplaçà les denominacions tradicionals com *creueller*, *cruïlla*, *encreuament*, o les formes sintagmàtiques *quatre camins* i *quatre cantons*. Per tant a partir del segle XX apareixen denominacions empobridores com *cruse dels Quatre Camins* a Confrides, on la denominació *Quatre Camins* era una de les maneres tradicionals d'expressar la cruïlla de camins.

Curva 'volta d'un camí o d'una carretera'

El terme *curva* és un dels barbarismes que entraren amb l'asfalt. Les denominacions tradicionals com *volta* –conservada plenament en la denominació del riu, *riu de les Voltes*- o l'expressió intensiva *revolta* arreculen davant l'innecessari *curva*. Tenim *la curva de la Venta*, *la curva de les Forques*, *la curva del Covero* i *la curva del Passet*, que conviuen amb l'apel·latiu *volta* en boca de les generacions més majors (veg. **volta, morfologia del terreny**).

Empalme 'intersecció de dues carreteres'

El terme *empalme* s'inclou entre els termes nouvinguts amb l'asfaltat dels camins. Tenim *l'empalme de Relleu* i *l'empalme de Relleu de Dalt*.

Paella 'revolt d'una carretera o d'un camí molt tancat, vora els 180°'

Els referent humans canvien i amb ells la toponímia. Tenim al davant un clar exemple de com els nous llenguatges acaben entrant en la parla col·loquial: el terme automobilístic *paella* ha passat al llenguatge juvenil, i d'ací a la parla col·loquial. Si a açò afegim que la carretera de Tudons és un lloc on els ral·lis automobilístics se succeeixen ara i adés tenim el perquè de *les Paellades*, conjunt de voltes tancades del port de Tudons.

Pont 'construcció feta sobre una depressió o un obstacle per a donar pas d'una vora a l'altra'

L'orografia muntanyosa féu que els humans hagueren de construir obres estables per a salvar els corrents d'aigua i les depressions del terreny. Els topònims que es refereixen als ponts ja vénen d'època àrab com és el topònim *l'Alcàntera* 'el pont'. A més a més, la quantitat de ponts que trobem en un espai tan reduït ens parla

clarament de la configuració física de Sella. Tenim *el pont de l'Alcàntera*, *el pont de Sanxet* a Benimantell, *el pont del Pas* a Tagarina, *el pont del Tallat* a l'Almussent (també denominat *pont dels Sapenes*) i *el pont Vell*. També apareix en els compostos *l'assegador del Pont*, *l'assut del Pont* i *la bassetta del Pont*. Cal anar molt en compte amb altres designacions com els masos denominats *el pont de la Carinya*, *el pont de la tia Clara* i *el pont del Canonge*, on el topònim no fa referència a un pont, sinó que són propietats denominades així per trobar-se vora el pont de l'Alcàntera.

Quatre camins 'cruïlla de camins'

Aquesta fórmula és una de les solucions tradicionals d'indicar-nos una cruïlla de camins. Es troba a Confrides on l'encreuament rep el nom de *cruse del Quatre Camins*.

Travessa 'camí lateral més curt que el principal; drecera'

A Sella trobem *la Travessa*, que és la drecera per antonomàsia, en concret el camí del poble a Tagarina per la Penya, antic assegador, que és continuació de l'assegador que passava per dins del poble (*carrer Major* i *costereta del Cor*). De forma més genèrica, també es coneix com *el collao de la Travessa*.

Les marques de la història

La història és la ciència que s'ocupa dels fets memorables del passat humà. Fets que han quedat registrats per diverses vies: la fràgil memòria humana, les construccions, l'art, la música, els arxius i un llarg seguit d'elements que expliquen com són hui en dia. Els noms de Sella -com anem veient- ens parlen d'una realitat física, la muntanya, i d'una gent treballadora i esforçada que anà arrapant terres de cultiu al bosc i a la penya per tal de poder subsistir. Però també hi hagué altres succeïts i realitats que quedaren sobre el nom de la terra per a retornar-nos el passat, un passat ple de records de gran relleu i de quotidianitats que la toponímia evoca.

Cànter 'recipient de terrissa, més ample de dalt que de baix, que per la part superior central acaba amb un coll i té una ansa a cada costat'

Aquest objecte en la vida tradicional dels nostres avantpassats ha creat el topònim *la cova del Cànter*, ja que l'aigua que hi degotava es recollia amb culs de cànter.

Carro 'vehicle per a transportar carrega arrossegat per animals'

El carro ha sigut el mitjà de transport terrestre més potent fins a l'arribada dels motors d'explosió. Per les característiques de la xàrcia viària, la seua circulació era restringida, fet pel qual els millors camins reberen el nom de *carrer*, *carreres* i *carreteres*. Pràcticament desaparegut el vehicle ha restat el nom *l'era del Carro*, precisament vora el camí reial. El topònim fa referència al transport de passatgers que venia des de la Vila Joiosa i que no podia passar d'aquest punt on tenia la seua parada.

Figura 26. Batre en biga en l'era del Carro. Aquest veritable ritus anual del món agrícola, hui desaparegut, es realitzava en les eres, presents junt a cada mas o heretat. (Fotografia de 1990).

Còlera ‘malaltia infecciosa aguda causada pel *Vibrio cholerae*’

La malaltia del còlera, altament infecciosa, va assotar durament la població espanyola al llarg del segle XIX. En la comarca de la Marina foren especialment virulents els anys 1833, 1865 i 1885. Aquest últim, conegut encara com “l’any del còlera”, fou el més crític. Al poble de Sella moriren 18 persones i n’emmalaltiren 45 més al llarg de 19 dies d’epidèmia. Davant la gravetat dels fets, que feren fugir del poble gran part dels seus habitants, les autoritats adoptaren diverses mesures relacionades amb les millores higièniques. La principal fou l’establiment d’un cordó sanitari que habilitava una ruta alternativa al camí reial -que connectava la Vila Joiosa amb el Comtat i l’Alcoià-. Aquest traçat viari hui es coneix com *el camí del Còlera*. Transcorre, aproximadament, des de la bassa del Batle fins a l’Assut, per la marge dreta del riu de les Voltes.

Cossi ‘recipent de terrissa, de fusta o de metall, de forma troncònica invertida, que serveix per a col·locar-hi la roba i fer la bugada’

Aquest atuell és remembrat en el nom *el bancal del Cossi*. La motivació del topònim és un garrofer de gran dimensions, amb un buit amb forma de cossi a la creueta de la soca i on cabien tres persones.

Creu ‘objecte artístic que representa la creu de Crist’

La Creu, la Creueta, l’hort de la Creu, el morro de la Creu i el morro de les Creus són topònims actuals que inclouen el substantiu. La indicació del final d’un nucli urbà o d’un terme s’han marcat històricament amb una creu de terme, símbol de bon auguri per al caminant. Ací trobem *la Creu*, creu caminera a l’eixida del poble cap a Cocentaina. No hi ha, però, encreuament de camins com ocorre en altres casos similars. També està *el morro de les Creus*, que és la fita dels termes de Sella, Benimantell i Benifato. Pel que fa a la documentació, el Capbreu de 1726 recull *les penyes de la Creueta*, en l’eixida del poble cap a Cocentaina, una zona de rastrells que possiblement encara no estava abancalada. A més, hi apareix un *camí de la Creueta*: “camino real dicho de la Creueta”. El mateix text diu que, a l’entrada del poble, pujant des de la Vila, n’hi havia una altra, de la qual no queda cap rastre toponímic. Una altra creu sense que haja deixat topònim és la de ferro que hi ha a Tagarina.

Diví 'relatiu o pertanyent als déus'

El penyó del Divino i la cova del Divino han sigut considerats llocs màgics. Fins i tot alguns autors han gosat afirmar l'existència d'un santuari ibèric. Se'ns dubte es tracta d'un penyó benimantellut amb una forma cridanera que no deixa indiferent ningú i que, a més, té una cova impressionant que -de ben segur- no ha passat desapercebuda per a les diverses cultures instal·lades ací.

Agenollada 'acte de posar-se sobre els genolls'

Els llibres d'història no recullen les xicotetes i significatives accions de cada dia que donen sentit i vida a un poble, a una gent i a una manera de viure. El topònim *la font de l'Anginollà* ens retorna les imatges d'un poble viu a través del gest humil d'agenollar-se per poar l'aigua de la font. Una imatge ancestral que els temps nouvinguts han esborrat.

Espia 'punt de guaita, torre'

Segons la teoria de Coromines *el pla de l'Espia* està indicant-nos una antiquíssima posta de vigilància, tal volta d'origen visigòtic, que ha arribat als nostres dies en menció toponímica¹⁷³.

Forca 'instrument de suplici en el qual són penjats els reus condemnats a morir ofegats per suspensió'

Els instruments de terror eren construïts en elevacions visibles des de les poblacions medievals com passava a Sella, i encara resten els topònims *les Forques, la bassa de les Forques i la volta de les Forques*. En tenim referències escrites del segle XV i de 1726.

Lladre 'persona que roba'

El bandolerisme fou una de les plagues que assotà el país durant diverses èpoques històriques, especialment dura fou l'etapa de mitjan segle XIX. La muntanya era un bon refugi per a les colles de roders que anaven d'un lloc a l'altre a la recerca de botí. Foren especialment famosos bandolers com Pinet, Mixana, el Bou; i altres com Jaume el Barbut i Penàguila¹⁷⁴. De personatges d'aquesta mena resten

¹⁷³ *Onomast.*, IV, 131a.

¹⁷⁴ Martínez (1987:166).

denominacions com *la cova dels Lladres*. És una cavitat tan amagada que els informants no sabem precisar ben bé la seua posició, tan sols indiquen que és propera a la cova de la Senyora.

Picadora ‘lloc on es pica’

L’espart era la matèria primera per a un munt d’atífells de la vida quotidiana, des de cabassos a cordes passant per planetes, sàries, anganells i qualsevol estri que ara hem substituït pel plàstic abans es feia de filet vegetal. Però per a poder aprofitar l’espart calia picar-lo, i els pastors de Sella solien fer-ho en un punt, *la Picadoretta*, –dalt del Pouet d’Alemany- des d’on podien ataüllar el ramat mentre peixia al barranc de les Perxes i la solana de la Penya. Així mentre tenien cura dels animals avançaven faena.

Moro ‘nom donat als andalusins i, després, als mudèjars i moriscos’

Els mal denominats *moros*, perquè sols ho són els del Magrib, foren els senyors de Xarq Al-Andalus, futur regne de València, durant vuit-cents anys. En l’imaginari popular, l’existència de restes antigues sempre es lliga a la presència musulmana com és el cas del *bancal del Moro*, on es trobaren restes humanes¹⁷⁵. També trobem una partida a l’Aguilar que es diu *el Moro*.

Sacarest ‘lloc (castell) que com a penyora tenia el rei’

L’avalotada història de Sella durant el segle XIII provocà episodis de segrestos o confiscacions per part del rei sobre la terra dels seus súbdits. El topònim *mas de Sacarest* sembla evocar un d’aquests esdeveniments.

Seguró ‘lloc segur’¹⁷⁶

Aquest importantíssim topònim crea una autèntica família onomàstica, el significat del qual tal volta estiga indicant-nos un lloc de tranquil·litat en la històricament somoguda terra d’Aitana. Trobem *Seguró*, *el barranc de Seguró*, *la carretera de Seguró*, *l’ermita de Seguró*, *la foia de Seguró*, *el mas de Seguró de Baix*, *el mas de Seguró de Dalt* i *el pla de Seguró*.

¹⁷⁵ Martínez (1987: 81).

¹⁷⁶ Coromines (*Onomast.*, VII, 87b) apunta que *Seguró* potser derive del grup català de *Segur* i *Segura*, però sense massa convenciment perquè indica altres possibilitats, sense decantar-se’n per cap.

Figura 27. El mas de Seguró de Dalt, un indret estratègic de la serra d'Aitana.

Onomàstica. Terra i persones

L'home habitador i la terra habitada acaben identificant-se i formant una simbiosi que té el seu màxim exponent en l'intercanvi que es produeix entre els noms de la terra i el nom de les famílies. Una immensa quantitat de cognoms són topònims rebuts del lloc on han habitat les persones i, també, un gran nombre de paratges porten el nom dels qui allí han passat la seua vida. Hi ha una dita llatina, per referir-se als temps en què la humanitat era un grapat de tribus nòmades, que diu que allà on anaven els hòmens allí era la seua pàtria "*ubi vene, ibi patria*". I aquesta dita representava el primitivisme, l'home sense arrels. Per tant, veiem que d'ençà que l'home és home la identificació amb un territori ha sigut un dels passos en el procés d'humanització. Establir-se en una terra, formar part d'una societat i crear una llar han sigut etapes que ens han acostat al concepte de persona i de ciutadà. Una llar, una terra i una societat que ens donen l'ocasió de reconèixer-nos, identificar-nos i arribar a ser nosaltres mateix sense haver de rebutjar l'altre. En aquest apartat veurem la relació que han establert persones i terra a l'estimat poble de Sella.

Noms

Els noms són indicadors d'una tradició cultural. Malgrat que la prohibició de l'ús del valencià -en l'any 1707- tingué especial incidència en els noms de persona, podem observar que un important cabal onomàstic valencià ha resistit durant més de tres-cents anys. Els noms que trobem lligats a la toponímia recollida en el treball són:

Adela: *l'horta de la senyora Adela.*

Amaro: *la bassa d'Amaro i el mas d'Amaro.*

Anna: *el maset de santa Anna.*

Andreu: *el racó d'Andreu.*

Antoni: *el bancal de Marc-Antonet, el camí de Toni Bernarda, i el tros de Marc-Antoni*¹⁷⁷.

Baltasar: *el fondo de Baltasar i la bassa de Baltasar.*

Bàrbera: *la bassa de santa Bàrbera, la casa de santa Bàrbera, l'ermita de santa Bàrbera.*

Basilio: *el fondo de Basilio i la font de Basilio.*

Batiste: *l'arc del tio Batiste Dionisio.*

Bernarda: *la foia de Bernarda.*

Bernat: *la foia de Bernat.*

Bravio: *la codolla de Braviet.*

Carlos: *el morro de Carlos, la casa del morro de Carlos, les codolles del morro Carlos i el toll del tio Carlos.*

Carlota: *la casa de Carlota.*

Carmen: *la foia de Maria Carmen.*

Clara: *el pont de la tia Clara.*

Damià: *la foia de Damià.*

Elies: *el clot del tio Lies.*

Estanislao: *el fondo d'Estanislao.*

Fèlix: *la foia de Fèlix.*

Francisco: *la coveta de san Francisco.*

Ginés: *el corralet de Ginés (Alcoleja).*

¹⁷⁷ Colomina (1991:362) els inclou en la llista de noms populars de la Marina Baixa: “**Marc-Antoni Marc-Antonet** Pronunciats *margantòni* i *margantonet*, amb la sonorització d'oclusiva final en contacte amb vocal següent normal en valencià meridional.”

Glòria: *l'hort de Glòria, l'horta de Glòria i l'horta de la Glorieta.*

Gregori: *la font de Gargori i el maset del tio Gargori.*

Isidoro: *les coves d'Isidoro (Benimantell).*

Jaume: *la mallada de Jaume.*

Jeroni: *l'altet de Jeroni.*

José: *el xarquer de José de Pepa-Maria.*

Josep: *la casa de Pep Ventura, Sagnon del tio Pep el Racó, el xarquer de Pep de Javielo.*

Juan: *el bancal de Don JuanThous (Benimantell), la fonteta del tio Juan.*

Julià: *El pi del tio Julià.*

Justo: *l'arc del tio Justo.*

Llecinto: *la real de Don Cinto.*

Malena: *la caseta de Malena (Benimantell).*

Manuel: *la foia de Manuel.*

Marc-Antoni: *el bancal de Marc-Antonet i el tros de Marc-Antoni.*

Maria: *la foia de Maria Carmen, el penyó de Maria Gallina i el xarquer de José de Pepa-Maria.*

Nicolau: *la font de Nicolau.*

Pantaleón: *el xarquer de Pantaleón.*

Pasqual: *la foia de Pasqual i el planet de Pasqual.*

Patricio: *el tros del tio Patricio.*

Paula: *l'heretat de Paula.*

Pepe-Juan: *El pinar del tio Pepe-Juan.*

Pepa-Maria: *el xarquer de José de Pepa-Maria.*

Pere: *el collao de mossén Pere, el fondet de Peret i la llenca del tio Pere Ferrer.*

Ramon: *l'almussent del tio Ramon Ferrer, l'arc del tio ramon Ferrer i el riuet del tio Ramon Ferrer.*

Ricardo: *el Ricardo (Benimantell) i l'hort de Ricardo a Sella.*

Roc: *el mas del Racó de Roc.*

Roman: *la solana del tio Roman.*

Tomàs: *la casa de Tomàs el Cantal, la foia del pare Tomàs, l'hort del pare Tomàs, la solaneta de Tomàs l'Espardenyer.*

Verònica: *la Verònica i la volta de la Verònica.*

Xotxim: *el mas de sant Xotxim i el pla de sant Xotxim.*

Cognoms

Els cognoms es reben normalment segons una línia successòria que fa que no siguem una tradició cultural tan variable com els noms. De fet, la prohibició de l'ús del valencià influí menys ací que en el cas dels noms de pila on foren arrassats. Tant per un motiu com per l'altre, els llinatges estan parlant-nos de la procedència dels habitants de Sella. Majoritàriament són cognoms d'origen català, fet que s'adiu amb la repoblació del segle XIII. Encara que no tenim llistes de Sella dels segles XIII-XIV, alguns es registren en aquells temps a la Marina, sobretot a Relleu, Penàguila, Cocentaina i Alcoi¹⁷⁸. Altrament hi ha cognoms l'àrea de distribució dels quals té el seu fort a la comarca de l'Alacantí com *Seva*, d'on degueren arribar per tal de repoblar Sella quan els musulmans foren expulsats. També són presents cognoms d'origen basc com *Garcia* que ja fa més de set-cents anys que es troben registrats a Sella. N'apareixen igualment de castellans com *Lopes*, existent a Relleu i Benidorm l'any 1381¹⁷⁹, i la seua forma valencianitzada *Llopis*. Finalment n'hi ha un d'origen francès, *Sagnon* (amb la variant *Agnon*). Heus ací el llistat de cognoms tenint en compte que en algun cas el llinatge podria actuar com a renom.

*Agnon: el mas d'Agnon*¹⁸⁰.

Alberola: l'Alberola. [Penàguila]

Alemanya: el collao d'Alemanya, el pouet d'Alemanya.

Alós: la font del tio Alós.

Andreu: el racó d'Andreu.

Baldó: la basseta de Baldó.

*Boix: racó de Boix i partida de Boix*¹⁸¹.

Bou: la foia de Bou.

Brotons: l'heretat de Brotons.

Buforn: la foia de Buforn.

Català: el tros de Català.

Cerdà: el clot de Cerdà.

Escuder: la foia de l'Escuder.

¹⁷⁸ Català, Ferrer, Irlles, Llorca, Moliner, Morales, Picó, Sellés, Soler, Torregrossa i Vila.

¹⁷⁹ Guinot (1999:521).

¹⁸⁰ Deu ser variant de *Sagnon*.

¹⁸¹ A partir del cognom *Boix* s'ha format el renom *Boixa* com veurem més avall.

Ferrer: *l'almussent del tio Ramon Ferrer, l'arc del tio ramon Ferrer, la llenca del tio Perer Ferrer i el riuet del tio Ramon Ferrer*

Garcia: *El morret de Garcia.*

Gonçalves: *el racó de Gonçalves.*

Grau: *la casa de Grau¹⁸² i l'heretat de Grau.*

Honorato: *el pinar del senyor Honorato.*

Irlles: *l'arrant d'Irlles i la Casa de l'Horta d'Irlles.*

Jordà: *el tros de Jordà.*

Llinares: *el fondo de Llinares.*

Llopis: *la Torta Llopis.*

Llorca: *la casa dels Llorques i el tros de Llorca.*

Lopes: *el portell de Lopes.*

Mira: *el mas de Mira.*

Mora: *el tros de Mora.*

Morales: *el barranc de Morales i el fondo de Morales.*

Ortis: *l'heretat d'Ortis.*

Picó: *el fondo de Picó i la fonteta de Picó.*

Pons: *la foia de Pons.*

Reig: *el fondo de Reig i la fonteta de Reig.*

Ribes: *el pinar de Ribes.*

Sapena: *l'aguilar de Sapena, l'almussent dels Sapenes, la casa de l'aguilar de Sapena, la foia dels Sapenes, l'hort de Sapena i el pont dels Sapenes.*

Sagnon: *Sagnon (partida), Sagnon del tio Pep el Racó (mas), Sagnonet, l'assut de Sagnon, la bassa de Sagnon, el mas de Sagnon de Baix, el mas de Sagnon de Dalt i el pinar de Sagnon.*

Seva: *la foietta de Seva, l'ombria de Seva i el tros de Seva.*

Soler: *el racó de Soler i la rastellera de Soler.*

Torregrossa: *Torregrossa i el bancal de Torregrossa¹⁸³.*

Thous: *el bancal de Don JuanThous.*

Verdú: *el tros de Verdú.*

Vila: *la fonteta del tio Vila.*

¹⁸² Els Grau eren una influent família de Sella a principis del segle XX, i propietaris de moltes terres a Tagarina.

¹⁸³ En el Capbreu de 1726 ja apareix *Torregrossa* com a topònim.

Renoms

El renom és la denominació no oficial amb què la gent d'una comunitat es denomina i es reconeix. A diferència del nom de pila i dels cognoms, que són formes fixades per tradició –encara que inicialment foren renoms–, en els renoms encara solem trobar el motiu pel qual una persona es féu mereixedora d'aqueixa denominació en concret. Per tant, tenen una important càrrega etnològica, històrica i lingüística que és molt interessant arrebregar per a l'estudi del devenir humà de qualsevol poble. A més, alguns d'aquests seran, en un futur, topònims de ple dret. No hem d'oblidar, però, que per a assegurar que foren renoms hauríem de seguir la vida de cadascun d'ells, i en alguns casos el seu origen pot estar en denominacions d'oficis, cognoms, o topònims desconeguts ara per ara.

Agustí: *els Agostins*.

Agüelo: *la foia de l'Agüelo i el tros de l'Agüelo*.

Artiller: *el Perè de l'Artiller*.

Ballester: *la rapella dels Ballesters*.

Bernarda: *el camí de Toni Bernarda*.

Betrius: *la casa de les Betrius i la volta de les Betrius*.

Bítol: *Bítol del Rellotge*.

Blanco: *la foia del Blanco*.

Blat: *la foia de Blat*.

Boixa: *el fondo de la Boixa*.

Caïdo: *la casa del Caïdo i el fondo del Caïdo*.

Calfallengües: *Calfallengües*.

Cantal: *la casa de Tomàs el Cantal*.

Carabuena: *la font de Carabuena i el mas de Carabuena*.

Carinya: *el pont de la Carinya*.

Casaquetes: *les Foies de Casaquetes*.

Catalí: *l'hort de Catalí*.

Clares: *la foia de les Clares*.

Conde: *els corrals del Conde i el mas del Conde*.

Coneixement: *el bancal del Coneixement*.

Corro: *la fonteta del tio Corro*.

Coto: *el tros de Coto*¹⁸⁴.

Covero: *la volta del Covero*.

Cristo: *el penyó del Cristo i el tros de Cristo*.

Dionisio: *l'arc del tio Batiste Dionisio i la foia dels Dionisios*.

Elòdia: *l'hortet de les Elòdies*.

Espardenyer: *la solaneta de Tomàs l'Espardenyer*.

Esquerrer: *la costera dels Esquerrers*¹⁸⁵.

Facundo: *els Facundos*.

Gallina: *el maset de Maria Gallina i el penyó de Maria Gallina*.

Javielo: *el xarquer de Pep de Javielo*.

Llorençot: *el corral dels Llorençots*.

Macarrero: *el Macarrero*.

Manco: *la llenca del Manco*.

Meleca: *el pla de Meleca*.

Menut: *el bancal del Menut*.

Moliner: *el cercat de Toni Moliner*.

Nono: *l'altet de Nono i l'horta de Nono*.

Papatxí: *la casa de Papatxí i el collao de Papatxí*.

Patarrana: *el mas de Patarrana*.

Patillo: *el collaet del Patillo*.

Pedaç: *les coves de Pedaç, el mas de Pedaç i el tros de Pedaç*¹⁸⁶.

Pintat: *la foieta del Pintat*.

Pitxoc: *el bancal de Pitxoc*.

Pobil: *la foia del Pobil*.

Polenari: *El Polenari*.

Porxí: *el mas de Porxí*.

Querina: *l'ereta dels Querines, el toll de Querina i la volta de Querina*.

Racó: *Sagnon del tio Pep el Racó*.

Rei: *la mallada del Rei*.

Sabatera: *la Sabatera, el camí de la Sabatera i la glapissa de la Sabatera*.

¹⁸⁴ Actualment no existeix el renom *Coto* ni en trobem registres anteriors. Sí que hi ha els renoms *Còta*, *Còtes* i *Cotó* a Callosa d'en Sarrià (Colomina 1991:364). L'hem inclòs en aquest grup perquè els "trossos" sempre van amb el nom o renom del propietari.

¹⁸⁵ Aquest renom ja apareix citat per Eduardo Soler y Pérez (1874-1892) en Relleu (*Ramón el Esquerrer*), a finals del segle XIX. ADPA. GDM m 28, p. 265.

¹⁸⁶ I també "trozo de Pedas (*sic*)" que apareix en documents de l'Arxiu Parroquial de Sella de l'any 1869.

Saragata: *el tros de (o de la) Saragata.*

Sastre: *el runar del Sastre*¹⁸⁷.

Secretari: *el fondo del Secretari, l'ombria del Secretari i les cases del Secretari.*

Sellesa: *la Sellesa*¹⁸⁸.

Sit: *el fondo del tio Sit.*

Sirventa: *les cases de Sirventa i la foia de Sirventa.*

Surdo: *el morro del tio Surdo i el pinar del Surdo.*

Tender: *el corral del Tender i la foia del Tender.*

Teranyines: *la caseta Teranyines.*

Torta Llopis: *la Torta Llopis.*

Vella: *el fondo de la Vella.*

Velón: *el tros de Velón.*

Ventura: *la casa de Pep Ventura.*

Vidrier: *la casa del Vidrier, l'era del Vidrier i la foia del Vidrier.*

Viuda: *el fondet de la Viuda i la caseta de la Viuda.*

Xima: *les Ximetes.*

Xoi: *la glapissa Xoi.*

Càrrecs, oficis i dignitats

Ama: *el xarquer de les Ames del Pare Tomàs i l'assegador de l'Ama.*

Batle: *el Balde, l'abeurador del Balde, la bassa del Balde i la séquia del Balde.*

Canonge: *l'era del Canonge, l'heretat del Canonge i el pont del Canonge.*

Capellà: *el mas del Capellà.*

Capellania: *la Capellania.*

Capitana: *la Capitana (o la Capitania), l'alt de la Capitana i la casa de la Capitana.*

Capitania: *la Capitania (o la Capitana).*

Don: *la real de Don Cinto i el bancal de Don Juan Thous.*

Frare: *la foia dels Flares.*

Monjo: *el Monjo.*

Mossén: *el Collao de Mossén Pere.*

¹⁸⁷ En aquest està constatat que el pare era sastre de professió, però en el cas del fill era renom.

¹⁸⁸ Renom format a partir del cognom Sellés.

Pare: la foia del pare Tomàs, l'horta del pare Tomàs i el xarquer de les Ames del Pare Tomàs.

Rector: el retoret a la partida del Barranquet; i el maset del Retoret.

Sant: la coveta de san Francisco, el mas de sant Xotxim i el pla de sant Xotxim.

Santa: la bassa de santa Bàrbera, la casa de santa Bàrbera, l'ermita de santa Bàrbera i el maset de santa Anna.

Senyor: el pinar del senyor Honorato.

Senyora: la cova de la Senyora i l'horta de la senyora Adela.

Senyoret: la casa de la Rapella dels Senyorets.

Senyoria: el bancal de la Senyoria.

Tio¹⁸⁹: l'almussent del tio Ramon Ferrer, l'arc del tio Batiste Dionisio, l'arc del tio Justo, l'arc del tio Ramon Ferrer, el clot del tio Lies, el fondo del tio Sit, la font del tio Alós, la fonteta del tio Corro, la fonteta del tio Juan, la fonteta del tio Vila, el maset del tio Gargori, la llenca del tio Pere Ferrer, el pi del tio Julià, el pinar del tio Pepe-Juan, el pont de la tia Clara, el riuet del tio Ramon Ferrer, Sagnon del tio Pep el Racó, la solana del tio Roman, el toll del tio Carlos i el tros del tio Patricio.

¹⁸⁹ El terme *tio* és un senyal de respecte en els usos socials de Sella.

LLISTAT TOPONÍMIC

En aquest apartat presentem ordenats alfabèticament tots els topònims que hem arrellegat. Hi podreu trobar la definició del topònim, o de l'apel·latiu, amb un breu complement informatiu que considerem interessant per al lector. També es dona l'etimologia del terme o la seua justificació. Atés que ací fem un assaig de regularització ortogràfica dels noms, hem afegit la transcripció fonètica en aquells casos en què pronunciació i regularització presentaven discrepàncies no reflectides per les grafies. Cal tenir en compte que el parlar de Sella presenta els trets característics del valencià meridional amb algunes traces d'alacantí com ara *mutxols* < *mussols*.

Abeurador.- [ambewɾa 'oɾ] Lloc disposat per a abeurar-hi el ramat. Derivat de *beure*. L'abeurador és un dels elements indispensables en l'economia ramadera.

L'Abeurador. És l'abeurador per antonomàsia perquè es troba al poble.

L'abeurador del Batle.[lamβewɾa 'oɾdel 'balde] Abeurador a la *partida del Batle*, antic nom que es donava als alcaldes. És un substantiu que s'ha habilitat com a topònim.

L'abeurador de la Retura. Es troba a la partida de la Retura.

Els Agostins.- Dues cases amb la seua terra situades al Xarquer. Derivat del nom propi *Agostí* < *Agustí*. Segurament per referència al posseïdor de la terra en algun temps.

L'Aguilar.- Muntanya el cim de la qual és una lloma arrodonida. Col·lectiu del zoònim *àguila*, per tant seria sinònim de “muntanya de les àguiles”. Encara que Galmés l'incloga en els topònims amb radical llatí *acu-* (*acutu*, *aculeu*) modificat en *aqui-*, que va ser confós amb el terme *àguila*¹⁹⁰, el fet que el relleu siga en forma de lloma arrodonida en descarta la hipòtesi. Prenent com a referència *la serra de l'Aguilar* trobem *el camí de l'Aguilar*, *l'aguilar de Sapena*, *la casa de l'aguilar de Sapena*, *la costera de l'Aguilar* i *els flares de l'Aguilar*.

¹⁹⁰ Galmés (1990:20-21).

Aiguamoll.- [awja 'moʎ] Terreny saturat d'aigua. Substantiu comú. Aquest nom ha esdevingut topònim al pla de Seguró on trobem un indret anomenat *l'Aiguamoll*.

L'Aigüera.- [law 'jera] Lloc de pas d'aigua. Derivat d'*aigua*. A Sella indiquen xicotets barrancs que sols en porten quan plou. Al municipi trobem dues aigüeres, una al camí de l'Alcàntera i l'altra al costat dret del poble.

L'Alberola.- Mas del terme de Penàguila situat en la part superior de la solana dels Pins. És a la fita dels termes de Penàguila, Relleu i Sella. Segons Coromines¹⁹¹ prové del cognom *Alberola* que ha arrelat com a nom de partida. [Penàguila]

Les Alberoles.- Zona del barranc de Tagarina situada dalt de la foia de les Clares. Diminutiu d'*alber* 'arbre de l'espècie *Pupulus alba*'.

L'Alcàntera.- Pont, font, toll, partida i camí. De l'àrab *Al-Qantara* 'el pont'. Es tracta d'una repetició del mateix concepte en llengües distintes. Existeixen *el pont de l'Alcàntera*, *la font de l'Alcàntera*, *el toll de l'Alcàntera* i *la partida de l'Alcàntera*. També el camí que condueix fins a la font de l'Alcàntera es diu *el camí de l'Alcàntera*. A més al Capbreu de 1726 s'esmenta *l'ombria de l'Alcàntera*.

L'Alfafara.- Partida i font situades al capdavant del riu de l'Arc, poc abans de la seua confluència amb el riu de les Voltes. Possiblement es tracta d'una denominació moderna com a partida, a partir de la denominació de la font allí situada i els bancals contigus. Aquest topònim té diverses interpretacions a partir de l'àrab. Segons el DCVB potser que vinga de l'àrab *al-ħofar* 'els clots, les coves'. Però Coromines remet a l'àrab *alfafara* 'olleria', nom que reflectiria l'existència d'una indústria terrissera al terme. Per altra banda, Barceló dona significats variats d'*Alfafar* i *Alfafara* com 'la foia, la protecció, la guàrdia, l'olleria i l'argila'¹⁹². Hem de dir, però, que en l'actual partida no hem trobat les condicions litològiques adequades per a la producció terrissera. Ara per ara, l'únic referent clar d'explotació i producció terrisseres a Sella no es troba en aquest punt, sinó en "el

¹⁹¹ *Onomast.*, II, 79a.

¹⁹² DCVB, I; "L'Alfafara partida de Sella" (*Onomast.*, II, 122a); Barceló (1982:85-86).

camino de la Alfarerería (*sic*)”, que apareix al Capbreu de 1726, en els voltants del Teular, on sí que hi ha forns de teula i mines d’extracció d’argila.

La font està situada en la vora del riu de l’Arc, en les proximitats de l’assut del Salt. Fins fa unes dècades, aquesta font sortia aigües amunt de l’actual, igualment vora riu, però la construcció d’un dic per part de la Confederació Hidrogràfica del Xúquer la va fer desaparèixer. Amb l’eliminació del dic, en el començament dels anys 90, el naixement d’aigua ha sigut traslladat uns metres avall, en la zona descrita. Rubiera i Epalza (1984:32) interpreten el topònim com a derivat d’*al-fawwara* ‘font copiosa’. També refereixen una altra *Alfafara* al veí poble de Benifato relacionant-la amb l’abundància d’aigües. Però aquesta *Alfafara* benifatuda és un barranc, no una font. Malgrat les dificultats fonètiques perquè *favara* esdevinga *fafara*, Coromines presenta altres casos d’assimilació *f-v > f-f* com la *fonteta del Fofar* en el terme de Palma de Gandia¹⁹³.

L’Alfijó.- [laf i ' dʒo] Actualment, partida del barranc de l’Arc. Probablement de l’àrab *al-fajj* ‘afrau, congost, estret, freu’. En el Capbreu de 1726 apareixen diversos alfijons que són:

L’alfijó de l’Arc.

L’alfijó de l’Alcàntera.

L’alfijó del Molí. D’aquest darrer encara hem trobat la referència en l’escriptura del molí dels anys 1930.

També alguns bancals dins del reg de la font Major, considerats com una heretat, es diuen *alfijons*.

Pel que fa a les propostes etimològiques, Martínez (1987:65) diu que és una paraula àrab que significa *ruda*: “*al-faiyān* = ruda (bot.). Però l’ètim presenta nombrosos inconvenients fonètics i semàntics. D’altra banda, Coromines (*Onomast.*, II, 128) defensa l’apel·latiu romànic AFFICTIONEM ‘afegiment, afegitó’, en el sentit de tros de terra. Finalment, l’arabista Carme Barceló¹⁹⁴ diu que: “Pense en un diminutiu andalusí del mot *al-fajj*, que significa ‘afrau, congost, coll, estret, freu’. L’ètim, doncs, seria **al-fajjûn*, que per dissimilació vocàlica en l’àrab andalusí es pronunciava *al-fijjûn* i en català *alfijó* (o *alfitxó*), amb pèrdua de /n/ en síl·laba final accentuada. El mot faria referència a un congost. Si la meua

¹⁹³ Onomast., IV, 202a.

¹⁹⁴ Comunicació personal del 12 de febrer de 2007.

hipòtesi és correcta, les característiques del terreny on es troba el topònim hi seran adients”.

El terreny on es troba l'actual Alfijó és un barranc, relativament encaixat entre muntanyes. L'Alfijó del Molí de Baix, que apareix en documents de 1726, s'adapta encara més a la definició; veritablement el molí està enfonsat en el riu. De l'Alcàntera s'esmenta un altre *alfijó*, també al segle XVIII, però no en sabem l'indret exacte. El que sí que sabem és que tots tres estan en el curs del riu de l'Arc, encara que el Molí de Baix ja es trobe en el punt on aquest riu conflueix amb el de les Voltes formant el riu Sella. I pel que fa als bancals dins el reg de la font Major, al marge dret del Barranquet, que reben el nom d'*afijons*, pensem que són restes de l'antic topònim *l'Alfijó* que definia la zona del Molí i que han quedat fossilitzades en el reg.

Pel que fa a Orxeta, la informació que en tenim és aquesta¹⁹⁵: “És una partida d'horta que està a la vora del poble. Va des del costat del poble fins a l'Horteta (una altra partida) bordejant el riu. Són bancalets estrets. El nom d'aquesta partida està inclòs en les normes de reg del poble. A Orxeta es pronuncia sempre sonora”.

Per tant considerem que la possibilitat més sòlida és que *l'Alfijó* siga un genèric àrab per descriure una mena de terreny encaixat vora un riu com ocorre a l'Arc, al Barranquet i al terme d'Orxeta.

L'Algepsar.- Partida al barranc Roig, terme d'Orxeta. S'hi anava a extraure algeps. Substantiu comú a partir de l'àrab *algeps* 'guix'.

L'Almussent.- [lamu'sent] Partida. De l'àrab *al-musamit* 'el qui calla, el silenciós'. Com sol ocórrer amb els topònims també apareix en forma plural, *els Almussents*. És un nom que està al Capbreu 1726. Hi ha *l'Almussent de Baix*, *l'Almussent de Dalt*, *l'almussent del tio Ramon Ferrer* i *l'Almussent dels Sapenes*.

Alt.- Cim, tossal. Derivat de l'adjectiu *alt* 'que és d'una alçària considerable'. L'abundància del terme orogràfic està indicant-nos la forma accidentada del terreny.

L'Alt. És el de Tagarina, per antonomàsia.

¹⁹⁵ Agraïm a Maria Justiniano les entrevistes realitzades a Orxeta.

L'alt de la Capitana o de la Capitania. Topònim compost amb el substantiu *capitana* o *capitania*.

L'alt de la Foieta. Part alta de la foieta de Seva.

L'alt de la penya de Sella. Part superior de la penya de Sella.

L'alt de Planes. Topònim compost per addició de l'apel·latiu *alt* més el topònim *Planes* 'terreny elevat i pla'.

L'alt de Xarquer. És l'alt que es troba a la partida de Xarquer.

L'alt de Tafarmaig. La part alta de Tafarmaig.

L'alt de Tagarina. Topònim compost per addició d'apel·latiu més topònim. El trobem al Capbreu de 1726.

L'Altet. Heretat del reg de la Murtera ubicat al Barranquet.

L'altet de Jeroni. Topònim compost per addició de l'apel·latiu diminutiu 'altet' més nom de propietari.

L'altet de Nono. La denominació es forma el renom *Nono* 'son, ganes de dormir'.

Els Alters.- Elevació menuda. Derivat d'*alt* a través del mossàrab segons Coromines¹⁹⁶. No és un topònim viu actualment a Sella, apareix en el Capbreu de 1726.

L'Altura.- Nom de tossalet i d'una heretat d'horta. Del substantiu *altura* 'altitud' aplicat a una denominació orogràfica. El topònim apareix també al Capbreu de 1726. Coromines explica que¹⁹⁷: «l'Altura, morro de la Serra Aitana ha de venir de *altura* 'altitud'». L'any 1703 apareix com a cognom a Sella: "Jusep Garcia Altura [...] no féu testament per ser pobre"¹⁹⁸.

L'Ametleral.- [lamelde'ra] Camp d'ametlers. Derivat d'*ametla* 'llavor comestible de l'ametler'. La forma *amelderal* és una forma dissimilada a partir de la pronúncia [amél·la], on *l·l* ha esdevingut *ld*.

¹⁹⁶ *Onomast.*, II, 170b.

¹⁹⁷ *Onomast.*, II, 171b.

¹⁹⁸ Martínez (1987:102).

L'Arc.- Font. Del llatí *Arc* a través del mossàrab. En el segle XIII es deia *Alarc* – amb article aràbic- com trobem en la crònica del rei Jaume I i altres documents. El nom de la font era per la forma que prenia el doll d'aigua en sortir de la roca. Malauradament la recerca de l'aquífer provocà la destrucció del brull com explica Martí i Gadea (1908:57-58): “**Fònt (la) del Arch de Sella.** *Dihuen els que l'han coneguda, que formava un arch molt gran y bonico ans d'escarbarla; pero com vingué un any molt sech y casi es secá del tot, el pòble tratá de fer una cava ó alcavó pera vore si eixía més aygua, y entonces se desféu aquell surtidor o brull natural que dona nòm á eixa fònt y al barranch ahon naix. Deu ser l'aygua d'ella molt fresca y molt sana, quan el dijo antich aconsella que la beguen; y tant per asò com per la nomená que té, fem nosatros mención d'ella en estes fulles, cantantli á part la cansó acostumá: La fònt del Arch de Sella / Deu ser molt bònna, / Quant hia un refrany antich / Que així ho abònna*”. Altrament, López de Vargas arplegava al segle XVIII una interpretació diferent¹⁹⁹: “[...] *inmediato al monte Aitana, y por Mediodía, de las avenidas de la partida del Arco, que cae hacia el Norte de Sella, en cuió río ai algunas fuentes, especialmente una mui nombrada, dicha del Arco, distante dos quartos de Sella, acia el Norte, que a veces sale tan copiosa, que forma un río, y suele durar copiosa por dos o tres meses, saliendo tan vehemente por un agujero de peña, que sube a mucha distancia y forma com un arco y se oye de un quarto de legua de distancia*”.

A partir de l'arc mil·lenari s'han creat els topònims *l'assut de l'Arc*, *la font de l'Arc*, *el barranc de l'Arc*, *el camí de l'Arc*, *la séquia de l'Arc* i, per parcel·lació del terreny, *l'arc del tio Batiste Dionisio*, *l'arc del tio Justo* i *l'arc del tio Ramon Ferrer*. En el Capbreu de 1726 apareix *l'ombria de l'Arc*.

L'Arrabassat.- [lareβa' sat] Partida. Derivat d'*arrabassar* ‘arrancar les mates d'un terreny, llevar-ne les arrels i rabasses, per cultivar-lo’. El topònim està indicant-nos les accions que s'hi efectuaren per convertir la partida en terra de cultiu.

L'arrant d'Irles.- [la' rant ' dirles] Part inferior d'un recingle, part oposada a la carena. Derivat d'*arran* ‘vora inferior’. El topònim es forma amb l'apel·latiu més

¹⁹⁹ López de Vargas (1787, I, 51)

el cognom Irles. Segons Martínez (1987:68) l'arrant es troba a la banda nord de Tagarina.

Arrastrador de Madera.- [arastra'or] Camí per a traure fusta. Del castellà *arrastrar* 'arrossegar'. És un topònim modern com indica l'ús del castellà. Normalment ha quedat com a substantiu però al terme d'Alcoleja tenim un cas on esdevé topònim.

Assegador.- [aseya'or] Camí seguit de manera exclusiva pel bestiar transhumant en el seu desplaçament pendular i periòdic per tal d'aprofitar les pastures naturals. Derivat romànic d'un verb (*as*) *sagar* generat a partir de l'àrab *sâqa* 'rereguarda'. De la importància dels assegadors dóna idea el fet que siguen les fites de terme.

L'assegador de l'Aguilar.

L'assegador de l'Ama. El terme *ama* 'criada principal', que forma part del topònim, no l'hem de relacionar amb *les ames del pare Tomàs* que hi ha a Xarquer.[Confrides]

L'assegador de la penya de Sella. Camí ramader que des del poble passa per la penya de Sella.

L'assegador del Pont. Passa per l'Alcàntera i munta per la Solana cap a la penya de Sella.

L'Assut.- Paret de poca alçària que es fa en els rius per detenir l'aigua. De l'àrab *as-sudd* 'obstacle, obstrucció'. El terme de Sella presenta un munt d'assuts que són:

L'assut de l'Arc. Duia l'aigua a la Solana.

L'assut de la Murtera. Topònim format per l'apel·latiu més el nom de la font que li serveix de referència.

L'assut de la Palmera. Topònim format per l'apel·latiu més la partida on es troba.

L'assut de la Rapella. Assut situat a la partida de la Rapella.

L'assut de les Penyetes. Topònim format per l'apel·latiu més la partida on es troba.

L'assut de Sagnon. Assut a la partida de Sagnon.

L'assut del Pont. El topònim és format per l'apel·latiu més un referent que és el pont Vell. Desviava l'aigua al *Molí de Dalt* un poc abans del pont.

L'assut del Terç. Topònim format per l'apel·latiu més el nom de la partida.

L'assut del Molí de Baix. És l'assut que es troba vora el molí indicat.

A banda està *el Salt*, que és un assut; i un toll que rep la denominació de *toll de l'Assut* (del reg de la font Major).

El Badall de les Gralles.- Trenc en la roca on habiten les gralles. Format per l'apel·latiu *badall* més *gralla*, nom d'au. S'hi anava a fer guano dels ocells. En el Capbreu de 1726 ja s'esmenta un *badall* a Tagarina.

El Balconet.- Llosa que sobreïx des de l'alt de la Peña i permet contemplar el poble de Sella. És un ús metafòric d'un element arquitectònic, el balcó, per a descriure el relleu com ocorre amb *arc*.

Bancal.- [man'kal] Tros de terra plana cultivada, limitada per rases, rengles d'arbres o marges. Derivat de *banc* 'taula llarga per seure'. A partir d'aquest apel·latiu per composició preposicional tenim:

El bancal de Don Juan Thous. Topònim on s'indica el nom del propietari. En la història comarcal trobem diversos Juan Thous, tots amb fama de cacics despòtics. A Sella foren propietaris de diverses cases i terres com el Caïdo. Finalment en foren expulsats²⁰⁰. [Benimantell]

El bancal de la Gronsa. Denominació que conté el substantiu *gronsa* 'part del molí' per la forma trapezoïdal del terreny que sembla una gronsa.

El bancal de la Senyoria. El terme *senyoria* fa referència al propietari. Ja apareix al Capbreu de 1726. És al reg de la Murtera.

El bancal de Marc-Atonet. [elman'kaldemarganto'net] Denominació amb el diminutiu del nom *Marc-Antoni*.

²⁰⁰ Martínez (1987:170).

El bancal de Pitxoc. [el man 'kal depi 'tʃok] Renom del propietari. De *pitxoc* ‘soroll que fa la perdiu quan arranca la volada des d’un lloc alt o vol intimidar un contrari’.

El bancal de Torregrossa. L’element identificador és el cognom del propietari. En el Capbreu de 1726 ja apareix *Torregrossa* com a topònim.

El bancal del Colmenot. Es troba junt al mas del Capellà entre Tagarina i Aitana, vers el portet de Tagarina. És terme de Benifato. L’existència de ruscs per a l’aprofitament de la mel pareix estar darrere del topònim. No oblidem, però, que la forma primigènia podria ser el llatí CULMEN ‘part superior d’una muntanya’: “El *Colmenot*, partida de Benimantell, segurament té un altre ètim (derivat del llatí CULMEN ?)”²⁰¹.

El bancal del Coneiximent. El substantiu *coneiximent* deu referir-se a un renom.[Benimantell]

El bancal del corral de la Coveta. S’indica a través del nom de la partida. [Benimantell]

El bancal del Cossi. Trobem un ús metafòric de la paraula *cossi*, ja que ací fa referència a l’immens buit que hi havia en la soca d’un garrofer que estava al bancal.

El bancal del Menut. Trobem l’apel·latiu i el renom del propietari.

El bancal del Moro. El substantiu *moro* és per l’existència de restes antigues que les creences populars assignen als musulmans.

El bancal del Safrà. Hi trobem el substantiu *safrà* que potser fóra un cultiu desaparegut.[Benimantell]

El bancalet Groc. L’al·lusió al groc no ens pareix que vaja referida al color de la terra.

Barranc.- Depressió fonda en la terra produïda per les aigües corrents o de pluja. Substantiu topogràfic. A partir d’aquest terme, per composició preposicional i per derivació, tenim:

El barranc de l’Arc. La denominació fa referència geogràfica al lloc de naixença del barranc. [Benimantell]

El barranc de Morales. Es forma amb el cognom del propietari.

²⁰¹ Colomina (1991:157).

El barranc de Sanxet. Denominació formada amb el topònim de la partida on transcorre el barranc. [Benimantell]

El barranc de Seguró. Referència geogràfica pel lloc de pas.

El barranc de Tagarina. És una referència geogràfica pel lloc de pas.

El barranc de Xarquer. Referència geogràfica pel lloc de pas.

El barranc dels Llops. La presència de l'animal marca el nom del barranc.

El barranc Roig. Pel color de l'argila. [Orxeta]

El Barranquet. Derivat diminutiu. És el barranc que passa pel costat del poble, dóna nom a la partida que hi fita. En trobem una referència al Capbreu de 1726: “el barranquet tras el castillo”.

El barranquet de les Perxes. És el que va des de la Picadoretta a la Sabatera. Actualment, *perxa* fa referència a una trampa per a caçar el perdigot, però no hi ha memòria d'haver-se fet servir en aquest barranc. Coromines reporta *les Perxes* del terme de Benimantell i *les Perxetes* del terme de Sella tot relacionant-ho amb 'biga tallada en el bosc'. Segons Coromines el veí nom *Partagat* també significaria 'perxa'²⁰². Per tant, aquesta hipòtesi faria referència a l'extracció de fusta, com hem vist adés amb els “arrastraors de madera”.

El barranquet del Carrascalet. És una indicació de la partida per on passa el barranc.[Confrides]

Les Barreres.- [esba' reres] Falles geològiques. Topònim creat a partir del substantiu *barrera* 'obstacle natural que impedeix el pas'.

Bassa.- Depòsit a l'aire lliure on es fa anar aigua, generalment destinada a regar. És un substantiu comú. La necessitat d'aprofitament hídric ha provocat la construcció de diverses basses que han esdevingut referent nominal.

La bassa d'Amaro. Substantiu complementat per nom propi.

La bassa de Baltasar. Substantiu més un complement amb el nom del propietari.

La bassa de la Cova. Bassa situada a la partida de la Cova. Depén del mas de la Cova de Dalt. És una de les més grans del terme.

²⁰² *Onomast.*, VI, 210.

La bassa de les Forques. Situada a la partida de les Forques.

La bassa de les Saleres. Bassa a la partida de les Saleres.

La bassa de l'Horta Lluny. A la partida i heretat de l'Horta Lluny.

La bassa de Porxí. Bassa que es troba al mas de Porxí.

La bassa de Sagnon. Bassa al mas de Sagnon.

La bassa de Santa Bàrbera. Substantiu més un complement onomàstic a partir del nom de la santa de l'ermita.

La bassa del Batle. [la 'βasal 'balde] Topònim format per un substantiu més el renom *batle* que deriva del càrrec municipal.

La bassa del Pantanet. Substantiu més un complement referencial. Hi ha dues basses del Pantanet, una al Serrà i una altra a l'Horta Lluny.

La basseta de Baldó. Es forma amb cognom.

La basseta de l'Aiguarent. [laβa 'setalawjar 'dent] Es troba prop de la font de l'Alfafara, camí del molí. Aquesta fonteta feia un aiguamoll i va ser canalitzada a una bassa. Prové del *subalveo* -l'aigua que corre subterrània pel llit del barranquet- i, actualment reblida, ix en el fons del riu. Sobre el topònim hi ha dues hipòtesis. Uns informants justifiquen el nom perquè vora la basseta hi havia una fonteta²⁰³ que treia una aigua amb gust “fort” i “roïn”, que comparaven amb l'aiguarent. Una font de característiques paregudes del terme de Rellu és qualificada com a “pudenta” pels mateixos informants. Però d'altres diuen que el nom és per les botelles de cassalla que deixaven refrescant-hi mentre esperaven a fer un glopet.

La basseta del Pont. Es forma prenent com a referència el Pont. Rebia l'aigua de la séquia de l'Arc.

Un cas singular són les dues basses de Tagarina que reben tres denominacions, fet que pot induir a error a qui no coneix la realitat del terme de Sella:

Les basses del Fardatxo. Tenen aquest nom perquè regaven unes hortetes del mas del Fardatxo.

Les basses de Gargori. Fa referència al nom del propietari *Gargori* (< Gregori).

Les basses de Tagarina. Deu ser el nom històric, pres de la denominació de la partida.

²⁰³ D'aquesta fonteta no ens han sabut dir el nom, tal vegada fóra el mateix de la bassa: *fonteta de l'Aiguarent.

Pel que fa a la documentació històrica trobem al Capbreu de 1726 una denominació que ara no existeix:

La Basseta. Derivat diminutiu de *bassa*.

El Batle.- [el 'balde] Partida, abeurador, bassa i séquia. Aquesta identificació la trobem en un document notarial amb data 8 de juny de 1984: “[...] *partida del Planet o Balde, término de Sella, a lindes [...], por Oeste, camino de Rellu*”. Del terme *batle* ‘alcalde’. L’existència d’aquest càrrec i la pronunciació geminada primitiva la trobem en documents del segle XVII i XVIII, per exemple, de l’any 1634-1635: “Bal·le Jusep Peres”. Hi ha un altre exemple de l’any 1700: “*Pere Juan Ridaura, notari i bal·le de Sella*”. Finalment l’any 1706 trobem de batle a Jusep Garcia que torna a aparèixer l’any 1723, però ara sembla que el terme *batle* és ja renom: “*Juseph Garcia dit lo bal·le*”²⁰⁴. Com ja hem observat la ele geminada [l·l] en la parla local ha esdevingut [ld]. És a dir de *batle* [bal·le] s’ha passat a *balde*.

La Berruga.- [laβa'ruça] Conjunt de bancals a Seguró. Del terme comú *berruga* ‘protuberància de la pell o de l’escorça dels arbres’. És un orònim repetit en diverses comarques on designa tossals d’escassa altura.

Bítol del Rellotge.- ['bitoldelre'ʎondʒe] Mas a la partida denominada Bítol. Hi ha diversos masos, que reben la denominació de la partida; però aquest té com a tret distintiu un rellotge de sol a la paret. Segons Coromines²⁰⁵, l’origen del topònim és una arrel expressiva amb *Bit-*, més o menys argòtica, aplicada primordialment a noms de persona. Com els mots francesos *bitton*, *bitte*, *biture*, de sentits argòtics o bé obscens; o com el català antic *vit* ‘fal·lus, membre viril’, que és l’etimologia de la paraula *vitet*, anomenat *ditet* a Sella. [Penàguila]

El Blanquinal.- És una zona margues prop de Sagnon. Deriva de l’adjectiu *blanquí* ‘taca blanca que es veu de lluny’, pel color de la terra. Hi ha molts forns de calç, la qual cosa és indicativa de la qualitat del terreny.

²⁰⁴ Martínez (1987:77, 87 i 100-101).

²⁰⁵ *Onomast.*, III, 29

Boix.- [boj̯] Partida. És una reducció de *racó de Boix* que trobem en el Capbreu de 1726. Del cognom *Boix*. En la documentació de Sella de l'any 1625 trobem *Boixa*, feminització de *Boix*. I l'any 1628-1629 apareix un *Filip Boix* a Sella.. També l'any 1757 el vicari es diu *Vicente Boix*²⁰⁶.

El Bordellet.- Tros de terra que està dins del mas de Pedaç a la partida de Tagarina. Derivat de *borda* 'casa de camp separada del mas'. Les bordes són construccions típicament pirinenques. Que aquest topònim aparega a Sella és indicatiu de les característiques morfològiques del territori.

Figura 28. Els corrals del mas de Pedaç, en Tagarina, i al fons *el Bordellet*, demostren la importància històrica de la ramaderia en aquestes terres pedregoses en la vessant d'Aitana. El topònim *Bordellet* és típic dels Pirineus, i possiblement fou portat per pobladors provinents d'aquestes muntanyes fa molts segles.

Calfallengües.- Vessant dalt del Molí de Baix, quasi un morro. És un punt des d'on es veu molt bé el poble. Topònim compost del verb *calfar* més el substantiu *llengua*. La idea de calor associada al terme *llengua* indica un ús lingüístic proçaç

²⁰⁶ Martínez (1987:77, 80 i 135).

per part del posseïdor: *llengua d'infern* 'blasfemador', *llengua de foc* 'mala llengua', etcètera. No en coneixem la motivació creadora.

Camí.- Espai apte per transitar-hi, via. Substantiu comú. Els camins conformen una espessa xarxa de comunicació que permetia el contacte entre els diferents punts del territori. Són vies que deuen existir des de temps immemorials. Les designacions toponímiques es formen pel genèric *camí* + preposició + topònim de destinació.

El camí de l'Aguilar.

El camí de l'Alcàntera. Al Capbreu de 1726 el qualifica de "camí reial".

El camí de l'Almussent.

El camí de la Carrasca. [Benimantell]

El camí del Còlera. Vial alternatiu en les epidèmies de còlera

El camí de la Creueta. També el trobem al Capbreu de 1726: "Camino real dicho de la Creueta".

El camí de la foia Llarga.

el camí de la Palmera. També s'anomena *de Toni Bernarda*.

El camí de la Pileta.

El camí de la Rapella. Apareix al Capbreu de 1726.

El camí de la Real.

El camí de la Sabatera.

El camí de la Solana. També apareix al Capbreu de 1726.

"*El camino de la Alfarereria*". Apareix al Capbreu de 1726. Es deu referir al camí de l'Alfafara.

El camí de l'Alt. És el que va a l'alt de la Penya.

El camí de l'Altura.

El camí de l'Arc. [Benimantell]

El camí de les Mediasses.

El camí de les Torretes.

El camí de l'Horta. Apareix al Capbreu de 1726: "Camino que va a la huerta".

El camí de l'Ombria. És el camí de l'Ombria que hi ha al barranc de l'Arc, enfront de la Solana.

El camí de Moèlem. Va de Sella a Moèlem. Pujava pel pont de la Carinya.

El Camí de Tagarina.

El camí de Toni Bernarda. És el mateix que el *de la Palmera*.

El camí de Xarquer. També apareix al Capbreu de 1726.

El camí del Molí. El trobem al Capbreu de 1726: “Camino que va al Molino”.

El camí del Morral. És un ramal de l’assegador de la Penya..

El camí real de Guadalest. Al Capbreu de 1726 diu: “Camino Real que va a Guadaleste”.

El camí real de la Vila Joiosa. Al Capbreu de 1726 diu: “Camino Real que va a Villajoyosa”.

El camí real de Relleu. Al Capbreu de 1726 diu: “Camino Real que va a Relleu”.

Els Campanarets.- Conjunt de bancals en una zona escarpada prop del poble entre el Blanquinal i Sagnon. Derivat del substantiu *campanar* < *campana*. És una metàfora per la forma d’uns penyons. És un apel·latiu molt usual en la toponímia de la comarca: *el Puig Campana*, *la Campaneta de Bèrnia*, *la Campana de Bèrnia* i altres.

Els Cantons.- Bancals a la Solana de Xarquer que fan de cantó en una foia. És un substantiu habilitat com a topònim.

La Capellania.- Zona de terreny. Derivat de *capellania* ‘conjunt de béns que doten una capellania’. El 18 de desembre de 1751, Josep Seva, consort de Maria Climent, assigna béns per a la fundació d’una capellania. En aquests cas el conjunt de béns era una heretat de regadiu a migjorn del poble, una finca en la partida del Xarquer i una casa²⁰⁷.

La Capitana o la Capitania.- Alt i casa. Derivat de *capità* ‘oficial de l’exèrcit’. No es coneix l’origen d’aquest topònim. Pot ser que es referisca al càrrec o al renom del propietari o de la propietària. Les respostes dels informants variaven entre *capitana* i *capitania*.

La Carena.- Línia divisòria de dos vessants de muntanya. Substantiu comú. No és un topònim viu, sí que ho és com a apel·latiu: “la carena del marge”. El topònim

²⁰⁷ Martínez (1987:130-132).

apareix en el Capbreu de 1726. També pot ser aquest l'origen del renom sellard *Querina*.

La Carrasca.- Partida, mas, font i camí²⁰⁸. El fitònim s'ha habilitat com a topònim i es justifica perquè davant de la casa hi havia una carrasca.[Benimantell]

Carretera.- Via de comunicació generalment pavimentada, que permet la circulació d'automòbils. Derivat de *carreta* 'carruatge de transport', en el sentit de lloc per on pot passar una carreta. Són construccions modernes adaptades als vehicles amb motor d'explosió.

Carretera Comarcal la Vila Joiosa-Alcoi CV770. Nominació de caire administratiu que delata la seua modernitat.

La carretera de Seguró. Topònim compost amb el lloc de destinació. Les carreteres, de vegades, se superposaven als vells camins i en rebien el nom.

La carretera de Relleu de Dalt. Topònim compost amb el lloc de destinació més un adjectiu diferenciador.

La Carretera Nova. Substantiu més adjectiu diferenciador. És la carretera que va del poble al camí de l'Arc. Fou construïda a la segona meitat dels anys 80. També es coneix com *l'empalme*.

Casa.- Nom genèric de tot edifici destinat a servir d'habitació humana. Substantiu comú. Són edificis, en molts casos masos, que es troben en el terme. L'estructura de les denominacions és el genèric *casa* + preposició + complement (topònim, cognom o renom).

La casa de Carlota. Denominació amb el nom de la propietària.

La casa de Grau. Denominació formada amb un cognom.

La casa de la Capitana. Es forma a partir d'un topònim creat a partir del renom de la propietària. De vegades els informants deien *de la Capitania*.

La casa de la Coveta. Casa construïda aprofitant una cova a l'Almussent.

La casa de la Rapella de Dalt. Denominació amb topònim més un adjectiu que indica que és el mas i la partida situats en la posició superior.

²⁰⁸ Les referències des de Benimantell diuen: "la Carrasca.- Partida, font i mas de la zona meridional del terme municipal de Benimantell" (Garrido 1994:283).

La casa de la Rapella dels Senyorets. Els senyorets no vivien als masos, sinó que hi anaven a passar algunes temporades, però en el cas de la Rapella dels Senyorets, els propietaris sí que hi residien.

La casa de la Real. És una composició amb el topònim.

La casa de l'aguilar de Sapena. Denominació formada amb el nom del propietari d'una parcel·la de l'Aguilar.

La casa de l'Alt. Es forma amb el topònim.

La casa de l'horta d'Irles. Es forma amb un cognom.

La casa de l'Hortalissa. Denominació formada amb un substantiu comú.

La casa de l'Hortet. Es forma amb un topònim.

La casa de l'Ombria. Es denomina amb el topònim.

La casa de Papatxí. S'anomena a partir del topònim *Papatxí* de significat desconegut²⁰⁹. [Benimantell]

La casa de les Betrius. Topònim format amb el renom de les propietàries.

La casa de les Saleres de Baix. La partida dona nom a la casa, que es troba en la posició inferior respecte a l'altra.

La casa de les Saleres de Dalt. És el mas situat a la part alta de la partida de les Saleres.

La casa de Pep Ventura. Es forma amb el renom del propietari.

La casa de Santa Bàrbera. És una referència religiosa.

La casa de Tomàs el Cantal. Denominació amb nom i renom del propietari.

La casa del Blanquinal. Casa a la partida del *Blanquinal*.

La casa del Caïdo. Deu ser un renom. És també una heretat del reg de l'Alcàntera.

La casa del Cupido. Nom format per un joc humorístic a partir del substantiu *cupet*.

La casa del Fardatxet. La presència del rèptil crea la denominació.

La casa del Fardatxo. La presència del rèptil crea la denominació.

La casa del morro de Carlos. Es forma a partir del topònim que li fa de referència. Es troba a Tagarina.

La casa del Perè. Pren el nom de la partida.

La casa del Cerrello. Pel topònim creat a partir d'un fitònim.

²⁰⁹ En la documentació, també apareix com a *Papatxic* (Garrido 1994:287).

La casa del Trosset. Denominació creada a partir d'un substantiu habilitat com a topònim.

La casa del Vidrier. El renom marca la denominació de la casa i de la partida.

La casa dels Llorques. A l'Almussent de Baix. Actualment pertany a la família Llorca. La casa original està dividida en tres cases, de tres famílies diferents.

La casa Nova. El genèric adjectivat crea la denominació. La casa està documentada ja l'any 1874.

Les cases de l'Arc. Denominació creada amb el topònim. [Benimantell]

Les cases de Secretari. El renom o professió real crea la denominació. [Benimantell]

Les cases de Sirventa. El renom o funció real crea la denominació. [Benimantell]

Les cases de Tagarina. Es forma amb el topònim.

La cases dels Almussents. El topònim forma part del nom.

La caseta de la Viuda. Es crea amb el renom.[Alcoleja]

La caseta de Malena. Es forma amb el nom de la propietària. [Benimantell]

La caseta del Pi. Referent fitonímic, hi ha un pi al davant de la casa. [Alcoleja]

La caseta dels Diners. Denominació creada amb un substantiu del qual no sabem la motivació.[Alcoleja]

La caseta Roja. Per la coloració de l'habitatge.

La caseta Teranyines. Es crea amb el renom de la família.

El Castell.- Alt a la fita de Sella, Orxeta i Finestrat on es poden apreciar restes d'un aljub musulmà, segons els estudis que s'hi han fet. Era una antiga talaia que controlava la important via de comunicació que unia la Marina, l'Alacantí, l'Alcoià i el Comtat. Derivat de *castell* 'edifici fortificat'.

Castellets.- Formació rocosa de carena allargada i dentada que recorda els merlets de les muralles. Derivat de *castell* 'edifici fortificat'. No hi ha constància de l'existència de restes arqueològiques. Aquesta identificació d'una carena de muntanya amb un castell és força usual en la toponímia valenciana com hem vist adés.

Cementeri.- Lloc on enterren els morts. Substantiu comú. Trobem *el cementeri Vell* i *el cementeri Nou*. En la documentació antiga trobem *el fossar*, topònim urbà.

El cercat de Toni Moliner.- Lloc per a tancar el ramat, corral. Adaptat del castellà *cercado* 'lloc envoltat de tanca'. És un topònim modern com ens ho indica l'ús del castellà. Es forma amb el substantiu més el nom del propietari.

El Cerrello.- Partida, ombria i casa. Del nom de planta *cerrello* '*Helictotrichon filifolium*'. Herba abundantíssima a l'Aitana, és típica dels erms mediterranis meridionals. El seu hàbitat són els matorrals secs calcaris.

El Cireret.- Partida, casa i fondo. Apel·latiu diminutiu. A partir del diminutiu de *cirerer*. A Benimantell rep la denominació del *Cirerer*²¹⁰. [Benimantell]

Clapissa.- [gla'pisa] Clapa de roca, normalment en terrenys costeruts. Del substantiu comú *clapissa* amb sonorització de la consonant inicial.

La glapissa de la Sabatera. Clapissa a la partida de la Sabatera.

La glapissa de Xoi. El topònim es forma amb l'apel·latiu més el renom *Xoi*, masculinització de *Joia*, amb una pronúncia ensordida. Alguns informants deien *la rapissa Xoi* [lara'pisa'tʃɔj], influenciats pel terme *repisa*.

A la comarca el terme *clapa* té una variant sonoritzada *glapa* que ha creat el topònim *glapissa* al castell de Guadalest i a Bolulla²¹¹.

Clot.- Construcció de pedra seca per a recollir l'aigua de camins, aigüeres i teulades. N'hi ha de diverses tipologies: cobertes amb volta per a consum humà, descobertes per al ramat... sempre en punts on no hi ha fonts. Moltes vegades es feien recobrint de pedra seca clots de terra. Per tant és un ús adaptat del substantiu comú *clot* 'depressió petita més ampla que fonda'. Construccions d'aquesta mena se'n troben a Tunis entre les tribus berbers.

El clot de Cerdà. Denominació formada amb el cognom del propietari.

El clot de Casesnoves. Denominació amb un topònim de referència.

²¹⁰ Agraïm a l'amiga Alícia Solbes Bou l'entrevista realitzada a Benimantell.

²¹¹ Colomina (1991:152-153) i Guardiola i Beltran (2005:99).

El clot del tio Lies. En aquest cas indica el que era propietat del tio Lies (< Elies). El topònim es forma amb l'apel·latiu *clot* més el nom del propietari, *Elies*, amb afèresi de la E- inicial.

Topònims de pobles veïns també deuen fer referència a aquesta classe de construccions com la *partida* i *mas del Clot* de Benimantell, i la partida *els Clots* a Confrides²¹².

El clot de Neu.- Nevera. És un sintagma nominal que ha passat a ser topònim. La seua estructura és apel·latiu + preposició + substantiu.

El clot de Neu.[Alcoleja]

El clot de Neu.[Confrides]

La denominació *clot de neu* –front a *pou de neu* o *nevera*- sembla ser la més usual a la comarca perquè també es troba a Benimantell²¹³.

Chaplador.- Topònim que apareix al Capbreu de 1726: “*Pago del Arch dit lo Chaplador*”. D'origen, significat i situació desconeguts. Potser siga un error per *chapador* (< *xapador* ‘lloc per a *xapar* –trepitjar- el raïm’).

Codolla.- Clot natural en la penya on s'arreplega l'aigua de pluja. Substantiu comú. És un dels termes més abundants en la comarca tant en la forma *codolla* com en la forma *cadolla*²¹⁴. A Sella, on el terme és *codolla*, tenim:

La codolla de Braviet. Formada amb el nom del propietari del tros.

Les codolles del morro Carlos. Es forma amb l'apel·latiu més referència toponímica.

Les codolles de les Gerretes a la partida de la Solana, damunt del corral de les Gerretes.

A Alcoleja està:

El pla de la Codolla.

²¹² Garrido (1994:283) i Santamaria (1991:496).

²¹³ “Neu, clot de la.- Està situat al capdamunt de la font de les Salines” (Garrido 1994:286).

²¹⁴ Colomina (1991:153-154).

Collado.- Depressió en la carena d'una muntanya que permet el pas a l'altre vessant, collada. Del castellà *collado*. Els colls són llocs referencials importantíssims perquè permetien la comunicació entre els vessants de les muntanyes.

El collaet del Patillo. Topònim format amb un renom.

El Collao. Pas de muntanya. Apel·latiu habilitat com a topònim.[Benimantell]

El collao Blanc. L'adjectiu fa referència al color de la terra.[Benimantell]

El collao d'Alemanya. Es forma amb el cognom.

El collao de la Travessa. El topònim es forma amb el substantiu *travessa* que és la que va de Sella a Tagarina per la Penya, antic assegador.

El collao de les Simes. Depressió en la muntanya que permet el camí des de Tagarina a les Simes de Partagat pel racó del Carrascal. [Confrides i Benifato]

El collao de Mossén Pere. [elko'ʎaoðemosem'pere] o [elko'ʎaoðemosem'per] Topònim format pel substantiu més el nom i càrrec d'algun dels diversos rectors de Sella que apareixen en la documentació, on hi ha diversos *mossén Pere*. El 19 de març de 1643 tenim “Mossén Pere Pasqual, rector de la baronia de Sella”. I el primer dia del mes de maig de 1660 s'escrivia: “yo, mossén Pere Margarit, pare regent la cura de la Parrochial de Sella [...]”²¹⁵.

El collao de Papatxí. És una denominació formada amb el topònim. [Benimantell]

El collao del Llamp. El topònim es crea a partir de la caiguda d'un llamp en una penya del coll, com ja hem explicat. [Benimantell]

El collao del Llop. Topònim format pel substantiu més zoònim. La presència del llop a l'Aitana es constata documentalment fins al segle XIX. Atesa la necessitat de control sobre el carnívor que calia en una comunitat ramadera, els llocs de trànsit d'aquest depredador han quedat marcats per la toponímia.

El collao del Tormo. Topònim format pel genèric més el substantiu *tormo* fossilitzat.

²¹⁵ Martínez (1987:80 i 87). A Benimantell es troba un altre topònim format amb *mossén*: *Mossèn Joan* ‘parcel·les situades vora l'embassament al mateix polígon que la Manya’ (Garrido 1994:286).

La Corona.- Elevació arredonida i plana al capdamunt de la Sellesa. És un ús metafòric de *corona* 'ornament en forma de cercle que se cenyeix al cap' força usual a la comarca (Orxeta, Benimantell, Callosa) i també present a Eivissa.

Corral.- Construcció tancada, totalment o parcialment, destinada a tenir-hi bestiar. És un dels elements indispensables en la manera de vida tradicional de Sella. En la majoria dels casos la nominació del corral es fa amb el substantiu més el topònim del lloc on es troba, i en altres és la denominació del propietari com en *els Llorençots* i *el Tender* que són renoms; i *Ginés*, que és un nom. Una excepció és *el corral dels Terrers*.

El corral de la Coveta. [Benimantell]

El corral de la foia Llarga.

El corral de la Pileta.

El corral de la Solana.

El corral de l'Escaldador.

El corral de Tafarmaig.

El corral de Villa Serra.[Alcoleja]

El corral de les Gerretes.

El corral del Tender.

El corral dels Llorençots. [Benimantell]

El corral dels Terrers. El corral pren com a referència els terrers per a terra d'escurar que hi ha al pla de les Lloses.

El corralet de Ginés.[Alcoleja]

Els corrals del Conde. On es troba l'actual mas del Conde –construït al segle XX- existiren dos corrals fins a darreries del segle XIX o principis del XX.

Costera.- Pendent d'un terreny, especialment si està en una via de comunicació. Derivat del substantiu comú *costa* 'pendent', apel·latiu que trobem en el topònim *el morro de la Costa* i *el molí de la Costa*. Els noms de les costeres segueixen l'estructura d'apel·latiu + preposició (o contracció) + topònim, excepte *la costera dels Esquerrers* on trobem un renom.

La costera de Xarquer.

La costera de l'Aguilar.

La costera de Relleu.

La costera de Sanxet. [Benimantell]

La costera del Comptador. [Benimantell]

*La costera dels Esquerrers*²¹⁶.

Les costeretes d'Arraix. [ara 'iʃ] Potser amb format sobre el substantiu àrab *arraix* 'cabdill'. Es troben a la solana d'Aitana.[Confrides]

Cova.- Caverna horitzontal. Substantiu comú. La cova ha sigut el gran refugi de la humanitat des d'èpoques ancestrals; i, en temps més moderns, aixopluc ocasional per a persones i animals. A més ha complit altres funcions pròpies d'una vida agrícola i ramadera. La manera de formar les denominacions de les coves és de les més diverses i riques com comprovarem tot seguit.

La Cova. La denominació simple a través de l'apel·latiu ens indica que era considerada la cova per antonomàsia. Aquesta en concret, fou històricament l'habitatge de persones d'ètnia gitana que arreglaven cadires de boga. El nom complet és *la Cova Fumada*, com tenim més avall.

La cova de la Cabra. El zoònim especifica la denominació.[Benimantell]

La cova de la Senyora. Denominació formada amb un títol de dignitat.

La cova de la Serp. El zoònim identifica la cova.

La cova de l'Aigua. [la 'kova 'lawja]. El topònim afirma l'existència d'aigua.

I, de fet, aquesta és arreplegada amb una pileta que encara es conserva.

La cova del Cànter. El nom es forma amb el substantiu comú *cànter*. La cova se situa al racó del Carrascal (Tagarina). Fou refugi de pastors i inclús estigué habitada per una família a principis del segle XX. Dintre existien degotissos, l'aigua dels quals era recollida amb culs de cànter.

La cova del Diví. Aquesta cova –i el penyó on se situa– han sigut llocs considerats màgics. Alguns autors (E. Llobregat als 70, Ibañez als anys 30) parlen de la possible presència d'un santuari ibèric en la cova del Diví, que està als peus de la penya. Però cal dir que aquestes suposicions no tenen, ara per ara, uns fonaments materials fermes: únicament algunes restes ceràmiques i la troballa d'una moneda grega. Després, en el XVIII, sí que està documentada la troballa d'un tresor, un perolet d'or possiblement ibèric, que sobtadament enriqué una família de llauradors. Al voltant del

²¹⁶ [ajʃke'res]

tesor hi ha diverses versions. Altrament, s'ha sentit un conte d'un adiví que vivia en la cova però que pareix que és una contaralla moderna, i amb seguretat no prové de la cultura oral del poble. Comptat i debatut, el que tenim és un penyó molt cridaner i característic de Sella amb una cova que causa impressió. A l'hora d'analitzar el topònim s'ha de tenir en compte que l'enunciació de *diví* es fa en castellà *divino*, fet indicatiu de l'origen no popular del topònim segurament. [Benimantell]

La cova del Morral. El *morral* és un substantiu comú que, habilitat com a topònim per a una partida, també dóna nom a la cova. Ja la trobem en el Capbreu de 1726.

La cova del runar de la Mona. Cova situada al runar.

La cova del Teular. Cova artificial –mina- d'on s'extreia l'argila.

La cova dels Corbs. La presència de l'au marca el nom de la cova.

La cova dels Lladres. Cova usada com a amagatall per roders segons les informacions orals. Els informants no saben ben bé on es troba la cavitat però s'assenyala la zona de la cova de la Senyora. Altres entrevistats la identificaven amb la cova de la Senyora.

La cova Fumada. [la 'kɔvafu 'ma] Es troba junt al barranc de Seguró, prop del camí. Fins fa poc estava habitada temporalment i l'ús del foc a l'interior de la cova justifica l'adjectiu.

La cova Negra. L'adjectiu indica la coloració de les parets de la cova. És un topònim que ja es registra en el Capbreu de 1726. Amp prou seguretat es tractava de l'actual *Cova Fumada*.

Les coves d'Isidoro. Es forma amb el nom del propietari. [Benimantell]

La Coveta. Casa excavada en una cova d'un tossal de l'Almussent.

La coveta de san Francisco. És a l'Alcàntera. Es desconeix l'origen de l'advocació religiosa.

La coveta del Moneder. És a Xarquer. La nostra toponímia té diversos exemples de coves relacionades amb monedes que tenen el seu origen en troballes, o creences de troballes, de diners. Potser aquest siga un d'aqueixos casos encara que no ho hem pogut confirmar.

Les coves de Pedaç. En realitat són uns abrics situats en la part alta del mas de Pedaç.

Cal anar amb compte amb dos topònims que són *la Cova de Baix* i *la Cova de Dalt*, perquè no es tracta de coves, sinó de masos situats en la partida de la Cova. Tots dos masos reben el nom col·lectiu de *les Coves*.

Figura 29. *La cova del Morral*, en la penya de Sella, pertany al conjunt de coves i abrics distribuïts per tot el terme i que eren aprofitats per pastors i ramat. Sella té nombrosos topònims relacionats amb les coves.

La Creu.- Creu caminera a l'eixida de Sella cap a Cocentaina. Substantiu comú. Les indicacions de final d'un nucli urbà ha sigut històricament una creu de terme que ha deixat petjada onomàstica en tots els pobles.

El Cupido.- Casa i bancals. Segons els familiars dels propietaris del mas, és un joc humorístic a partir de *cupet*, diminutiu de *cup* 'recipient sobre el que es xapiga el raïm'. És molt corrent al País Valencià que la paraula *cup* designe: "petits edificis rurals on s'ha construït tot el més adequat per fer-hi el vi, sense portar la verema a la casa vilatana, també sovint per conservar-l'hi o fabricar-ne, edificis que poden créixer fins a convertir-se en habitatges més o menys permanents [...] Ja en el Maestrat el trobo com a nom genèric de masos i masets"²¹⁷.

²¹⁷ *Decat.*, II, 105.

Cruse.- Lloc on s'encreuen dos camins o més; cruïlla, encreuament. Del castellà *cruze*. Ja hem explicat que *cruse* és un barbarisme que substitueix les denominacions tradicionals com *creueller*, *cruïlla*, *encreuament*; o *quatre camins* i *quatre cantons*. Durant el segle XX, arribà l'asfaltat dels camins, i també la terminologia en castellà que acompanyava el llenguatge burocràtic.

El cruse dels Quatre Camins. Ens trobem amb el fenomen denominat tautologia, el mateix concepte repetit en dues llengües distintes. En valencià una cruïlla de camins s'indica amb l'expressió *quatre camins* que en aquest cas es repeteix amb el castellà *cruse*. [Confrides]

Curva.- Revolta d'un camí. Del castellà *curva*, barbarisme que substitueix els termes tradicionals *volta* i *revolta*. Com en el cas anterior, és la terminologia burocràtica que acompanya la remodelació dels camins, el detonant del canvi de llengua en aquestes designacions toponímiques²¹⁸.

L'Engollidor.- Espècie de sífó al toll de la Caldereta per on colen les aigües del riu arrossegant-hi qualsevol objecte que quede a l'abast, segons un dels entrevistats. Substantiu format sobre el verb *engollir*. L'ús d'*engollidor* o *engollidor* és molt freqüent al País Valencià i, normalment, va associat a advertències de perillositat. La forma que es fa servir a Sella, amb -LL-, es pròpia del català occidental i dels Pirineus. La forma més usual al català central i al valencià és *engolidor*, com trobem a Benidorm per exemple.

Era.- Espai de terra, aplanat i ferm, damunt el qual es posen els cereals per a batre'ls. La denominació es forma amb *era*, substantiu comú, més una sèrie de qualificatius força diversos.

L'era del Canonge. Era que es troba al mas del Pont del Canonge, en la *costera de Xarquer*.

L'era del Carro. Es tracta del lloc situat junt a l'antic camí reial on el carro de transport que venia de la Vila Joiosa tenia la seua parada. Hem inclòs el topònim entre els que donen *referències històriques*.

L'era del corral de l'Escaldador. Era que es troba a l'Alcàntera. *L'escaldador* és el lloc on es feia l'escaldada del raïm per a obtenir pansa.

²¹⁸ Veg. Infra **Volta**.

L'era del Vidrier. Topònim que es forma amb el genèric més el renom del propietari.

L'ereta del Carrascal. Topònim format amb l'apel·latiu més el topònim de referència.

L'ereta del Penyó. Topònim format amb l'apel·latiu més el topònim de referència.

L'ereta dels Querines. [lae'retaske'rines] Topònim format amb l'apel·latiu més un renom que sembla ser variant del terme *carenes* 'filera de pedres que ocupa la part superior d'un marge' i 'línia divisòria dels dos vessants d'una muntanya'.

Ermita.- Capella situada ordinàriament en despoblat. Ja hem comprovat que la vida religiosa ha deixat també mostres toponímiques. En aquest cas en veiem una pertanyent al poble de Sella, i tres a la vida dels masos, alguns dels quals estaven dotats de capelles.

Ermita de Santa Bàrbera. Oratori dedicat a santa Bàrbera, patrona de les tronades.

Ermita de Seguró. Situada a l'important mas de Seguró.

Ermita del Serrà. Ermita del mas situat al Serrà.

Ermita de Villa Serra. Ermita del mas de mateix nom, a la serra d'Aitana.[Alcoleja]

Escaldador.- [askalda'or] Lloc per a escaldar la pansa. Substantiu derivat del verb *escaldar*.

L'Escaldador, que es troba al Serrà.

El corral de l'Escaldador a l'Alcàntera.

La font de l'Escaldador a l'Alcàntera.

Estacada.- [asta'ka] Enfonsament tectònic. Sembla que les "estacades" de Sella foren conseqüència d'un moviment sísmic recordat per via oral.

L'assut de l'Estacat. Assut de la Retura. És una zona del riu prou encaixada.

L'Estacà. Zona de bancals a l'Arc.

El fondo de l'Estacà. Els informants afirmaven que aquesta depressió es forma arran d'un moviment sísmic. Es troba a Xarquer.

Els Facundos.- Cases dins de la Rapella. Del nom castellà *Facundo*.

El Figueralet.- Secà de l'Alcàntera segons el Capbreu de 1726. Derivat de *figuera*. Nom creat a partir del cultiu que s'hi devia donar, la figuera, un dels més usuals a la nostra terra.

Foia.- Concavitat o depressió, coincidint generalment amb una conca d'erosió allargassada i, de vegades, amb una fossa tectònica. Substantiu comú. Les foies tenen unes característiques tèrmiques particulars que beneficien la renda dels cultius i, per tant, han sigut una possessió molt preada. La denominació de les foies, normalment elideix la preposició, que nosaltres hem restituit en la forma escrita. L'estructura amb què es forma la denominació és: genèric + nom (o cognom o renom o topònim)²¹⁹.

La Foia. És una foia molt gran a la Real. El nom es crea per antonomàsia.

La foia de Bernat. És un apel·latiu més nom de propietari.

La foia de Bernarda. És a Sagnon. Fa referència a la propietària.

La foia de Blat. Es forma amb el renom del propietari.

La foia de Bou. Es crea amb el cognom del propietari²²⁰. [Benimantell]

La foia de Buforn. Es forma amb el cognom del propietari.

La foia de Damià. És un apel·latiu més nom de propietari.

La foia de Fèlix. Compost amb nom de propietari.

La foia de l'Agüelo. Es troba a l'Agülar. La referència devia ser un renom.

La foia de l'Escuder. Possiblement es forma amb referència del propietari. Ja l'any 1787 s'esmenta "fuente de El Escuder"²²¹.

La foia de Manuel. Es forma amb el nom del propietari.

la foia de Maria Carmen. És la foia de Maria, filla de Carmen.

La foia de Pasqual. S'indica el nom del propietari.

²¹⁹ Nosaltres hem intercalat la preposició "de" que no apareix en les enunciacions populars.

²²⁰ Garrido (1994:282) escriu *foia del Bou*. La pronunciació del topònim elideix la preposició [la 'fɔja 'bɔw] i no hi apareix l'article contragut, que unit al fet que Bou és un cognom correntíssim a Benimantell ens decanta per l'opció de *foia de Bou*. A Benimantell en diuen *la foieta (de) bou*.

²²¹ López de Vargas (1787, I, 51).

La foia de Pons. És l'apel·latiu més el cognom del propietari.

La foia dels Sapenes. És l'apel·latiu més el cognom del propietari.

La foia de Seguró. S'indica el mas de referència.

La foia de Sirventa. Es forma amb el renom o professió.[Benimantell]

La foia de Xarquer. És l'apel·latiu més el topònim de referència, es troba a Xarquer.

La foia de les Clares. [la'fojas'klares] Foia que es troba a la solana de Tagarina. La denominació es forma amb l'apel·latiu més el renom de les propietàries. L'any 1700 trobem dones que portem el nom com *Clara Barrachina*. Com a renom ja apareix a mitjan segle XVIII: *Roget de Clara*²²².

La foia del clot de les Casesnoves. És la foia més poblada de l'Aguilar.

La foia del Blanco. Es forma amb el renom del propietari.

La foia del Molí. Amb topònim de referència.

La foia del Pare Tomàs. El nom es crea amb el nom del propietari

La foia del Poble. Potser la denominació es crea per remarcar la pertinença al poble d'Orxeta. L'assegador que passa per la seua carena és la fita entre Sella i Orxeta. [Orxeta]²²³

La foia del Pobil. Apel·latiu més renom.[Confrides]

La foia del Pomerat. Apel·latiu més topònim.[Confrides]

La foia del Tender. Apareix el renom del propietari.

La foia del Vidrier. Es fa amb el renom del propietari.[Benimantell]

La foia dels Dionisios. Denominació formada amb renom.

La foia dels Frares. [la'fojas'flares] Es troba a l'Aguilar. Aquesta foia va des dels flares 'penyes' de l'Aguilar al riu.

La foia Llarga. Foia de Tagarina que dona nom a un mas i un corral.

La foia Roja. L'adjectiu ens indica el color de la terra.

Les foies de Casaquetes. Topònim amb el renom del propietari.

La Foieta. Es troba a l'Alcàntera.

²²² Martínez (1987:105 i 138).

²²³ L'amiga orxetana Maria Justiniano tingué l'amabilitat de preguntar l'origen de la denominació a dos persones grans del poble. No en coneixien cap de certa, però donaven aquesta explicació i una altra on es justificava perquè era una foia on vivia molta població. Ens pareix més versemblant la primera.

La foieta Calenta. L'adjectiu indica la particularitat tèrmica de la foia, qualitat que podia ser avantatjosa a l'hora de la producció agrícola.

La foieta de la Cisterna. El substantiu referit a la construcció hídrica marca el nom de la foieta.

La foieta de Seva. Cognom del propietari.

La foieta del Forn. Foia en la solana de Xarquer. Nom rebut per l'existència d'un forn encastat en un marge.

La foieta del Pintat. Genèric diminutiu i renom del propietari. S'anomenava *pintats* a les persones el rostre de les quals quedava marcat per la pigota. De la incidència d'aquesta malaltia ens dóna idea el fet que, l'any 1804, es registraren 80 defuncions a Sella, de les quals 28 eren albats que moriren de pigota²²⁴.

La foieta Roja. L'adjectiu descriu el color de la terra.[Confrides]

Fondo.- Depressió del terreny. Substantiu comú. La necessitat de diferenciar els diferents i nombrosos fondos fa que estiguen qualificats a través del diminutiu o de complements nominals de molts diversos tipus.

El Fondet. És el fondo xicotet per antonomàsia.

El fondet de Peret. Es forma amb el diminutiu del nom del propietari. Es troba a l'ombria de Tagarina, davall del Monjo i de la fonteta del tio Vila, enfront de les terres del Conde, a qui pertanyia.

El fondo de la Boixa. S'anomena amb un derivat, creat a partir del cognom Boix.

El fondet de la Viuda. Es forma amb un renom.[Alcoleja]

El fondet de l'Aranya. Es forma amb un zoònim del qual no hem pogut trobar la motivació.

El fondet Roig. El topònim ens descriu el color de la terra.

El fondo de Baltasar. Apareix el nom del propietari.

El fondo de Basilio. Es forma amb el nom del propietari.

El fondo de la Vella. És el renom del propietari o propietària.

El fondo de l'Anouer. La presència de l'arbre forma el topònim.

²²⁴ Martínez (1987:190).

El fondo de l'Estacà. [el 'fondolasta 'ca] Fondo que està dins de Xarquer.

És una zona de bancals enfonsada per un moviment de terreny que recorda la memòria oral. El terme *estacada* 'enfonsada' fa referència a aquest succés i donà nom al fondo.

El fondo de Picó. Cognom del propietari.

El fondo de Reig. Topònim format amb cognom.

El fondo del Caïdo. Es forma amb renom.

El fondo del Cireret. Per un cirer que hi havia plantat davant del mas.
[Benimantell]

El fondo del Parat. Es crea amb el nom de la partida.

El fondo del Secretari. Es forma amb renom o professió del propietari.
[Benimantell]

El fondo del tio Sit. Apareix el renom del propietari.

El fondo del Perè. Topònim d'origen desconegut.

El fondo de Llinares. Es forma amb el cognom del propietari.

El fondo de Morales. Format amb el cognom del propietari.

El fondo d'Estanislao. Format amb el nom del propietari. És a la Real.

El fondo Parretes o Parreto. Potser que el nom faça referència al cultiu de la vinya.

Font.- Punt de surgència de l'aigua subterrània. Les fonts han sigut la riquesa de Sella per la quantitat i qualitat de l'aigua. L'origen de l'apel·latiu és un substantiu comú al qual s'uneixen tota classe de referents diferenciadors.

La font de Basilio. Es forma amb nom de propietari.

La font de Carabuena. Genèric més el renom del propietari.[Confrides]

La font de Gargori. Amb nom del propietari

La font de l'Alcàntera. Es forma amb el topònim de referència.

La font de l'Alfafara. Topònim àrab descriptiu.

La font de l'Ametleral. [la 'fondelamelde 'ral] És un genèric més el topònim, indicador del cultiu predominant.

La font de l'Anginollà. [la 'fondelandzino 'la] Apel·latiu més un substantiu que indica l'acció d'agenollar-se, necessària per a poder poar-hi.

La font de l'Arc. El genèric es determina amb el topònim. [Benimantell]

La font de la Carrasca. Es forma amb el topònim. [Benimantell]

La font de la Murtera. Planta que creix a la font. És la mateixa font que la Major. La murta és una planta que moltes vegades apareix associada a les fonts²²⁵.

La font de la Torreta. Es forma amb el topònim. [Confrides]

La font de la Venta. Es crea amb el nom de l'establiment hostaler que li serveix de referència.

La font de les Mates. Per la presència de mates de llentiscle.

La font de l'Escaldador. Es troba a l'Alcàntera. Es forma amb el substantiu *escaldador* 'lloc per a escaldar la pansa'.

La font de Nicolau. Es forma amb nom del propietari.

La font de Porxí. És la font que es troba a la partida de Porxí.

La font del Badall. Es forma amb un substantiu orogràfic descriptiu. La font naix d'una esclatxa en la roca.

La font del Brull. Font que es troba davall de les Penyetes, quan no ix el Salt es veu. Es forma amb el substantiu comú *brull*.

La font del Morer. Es forma amb el topònim, indicador de la presència de l'arbust. [Benimantell]

La font del Parat. El topònim crea el nom de la font.

La font del Portet. Es forma amb el topònim que li serveix de referència. [Alcoleja]

La font del tio Alós. Es forma amb el nom del propietari.

La font del Xorret. Es forma amb el substantiu comú. [Benimantell]

La font Major. Nom que rebé la font de la Murtera l'any 1927 en començar a abastir al poble. L'àrea recreativa que s'hi ha construït al voltant ha rebut el nom de font Major.

La fonteta de Picó. És el cognom del propietari.

La fonteta de Reig. Denominació formada amb un cognom.

La fonteta de Rellu. Es forma amb topònim, nom de la població veïna.

La fonteta del penyó Prim. La denominació inclou el topònim d'on es troba la font. [Benimantell]

²²⁵ Sastre i Morera (2004:50).

La fonteta del Pi. El nom de l'arbre determina el doll d'aigua. S'aprofitava l'aigua per a fer un xicotet reg fins a l'horta Lluny. Era un *reg de bassa*, ço és, s'emmagatzemava l'aigua en una bassa i es regaven unes hortetes.

La fonteta del Pilar. Es troba a la Rapella. Rep el nom perquè el dipòsit calcari de l'aigua ha format una espècie de pilar.

la fonteta del tio Corro. Es compon amb l'apel·latiu més el renom del propietari.

La fonteta del tio Juan. Denominació amb el nom del propietari.

La fonteta del tio Vila. Es forma amb el cognom del propietari. Es troba a l'ombria de Tagarina, davall del Monjo. Permetia un xicotet regadiu. Els xiquets dels masos de Tagarina hi anaven a enviscar pardalets.

La fonteta dels Peixos. Fonteta amb un bassó de la casa dels Senyorets, on hi havia peixos ornamentals.

Les Fonts (o Alfijons). Racó que apareix al Capbreu de 1726.

Les Forques.- Partida i revolta de la carretera en el lloc on s'alçaven les forques medievals. L'origen de l'apel·latiu és el substantiu comú *forca*: “Els nombrosos *Les Forques* esparsos per tot el domini testimonien antics llocs d'execució, encara que actualment no s'hi aixequin aquests instruments de suplici”²²⁶. Aquests instruments es plantaven en llocs ben visibles d'un poble amb la intenció de crear el màxim terror possible als seus habitants. Històricament, a la forca eren penjats els hòmens i les dones vils perquè als cavallers i als nobles els era reservada, per llei i costum immemorial, la mort per decapitació²²⁷. L'any 1434 en la presa de possessió de Sella per part del donzell valencià Gisbert d'Olms, s'hi manà posar forques. El topònim al Capbreu de 1726.

Els Frares de l'Aguilar.- [es'flares] Penyes al som de l'Aguilar que, per la seua forma, recorden la figura d'un clergue regular. Del substantiu comú *frare* aplicat a la silueta de les penyes. És un apel·latiu molt usual a la comarca. Espinàs (1998:93) feia una encertada descripció dels frares de Serrella aplicable al nostre cas: “Si la llum ve de costat, apareixen clarament Els Frares, unes agulles primes i verticals, de desenes de metres, una llarga renglera de monòlits que es

²²⁶ Veny (1991:27).

²²⁷ Alanyà (2000:382).

desenganxen de la paret i tenen el perfil i la figura d'una trentena de personatges humans en processó. Els Frares”.

El Fumador.- [elfuma'or] Punt de l'assegador de la penya de Sella on s'aturaven els pastors a fumar abans d'atacar el tram més aspre. Substantiu format a partir del verb *fumar*. Actualment hi ha una barraca del perdigot que n'ha heretat el nom i el manté viu.

El Garroferal.- Conjunt de bancals vora Sagnon. Substantiu col·lectiu format a partir del terme *garrofer*. Són garrofers de notables dimensions, fet que demostra la seua antigor.

Les Gerretes.- Bancals a la solana de la penya. Diminutiu del substantiu comú *gerra*. Suposem que el nom és per la forma dels bancals o de les penyetes dels voltants.

Heretat.- Tros de terra en una zona de regadiu. L'heretat té dret a aigua i es correspon amb les tandes de reg, la majoria de les vegades. Del substantiu comú *heretat*, en el sentit de terra rebuda per herència. Encara que és un apel·latiu força usat, en alguns casos s'ha habilitat com a topònim. Per crear la denominació s'hi afig el nom o el cognom dels propietaris, per exemple:

L'heretat de Brotons.

L'heretat de Grau.

L'heretat de Paula.

L'heretat d'Ortis.

L'heretat del Canonge. Aquesta heretat segurament es creà per donació a l'església.

Hort.- Terreny de regadiu no massa extens on es conreen verdures, llegums i arbres fruiters. Substantiu comú. En quasi tots els casos el topònim es forma amb l'apel·latiu més una referència al propietari, o d'un punt indicatiu.

L'hort de Catalí.

L'hort de la Creu.

L'hort de la Font.

L'hort de Ricardo.

L'hort de Sapena.

L'hortet de les Elòdies.

Horta.- Terreny regable de gran extensió on es conreen verdures, llegums i arbres fruiters. Substantiu comú. En tots els casos el topònim es forma amb l'apel·latiu més una referència al propietari o a la propietària.

L'horta de Glòria. Es forma amb el nom de la propietària.

L'horta d'Irles. Horta amb el cognom del propietari.

L'horta de la Casa Nova. Referència en un mas.

L'horta de la Glorieta. Sembla que es diu així perquè és una casa més menuda que la de Glòria que li serveix de referència.

L'horta de l'Ombria. Denominació amb referència de la partida.

L'horta de la senyora Adela. Es forma amb el nom de la propietària.

L'horta del pare Tomàs. El terme *pare* va referit al títol reverencial eclesiàstic.

L'horta de Nono. És el renom *Nono* 'son, en llenguatge infantil'.

També tenim

L'horta Lluny. Es troba al camí de l'Alcàntera, lluny del poble.

El Juncar.- Partida. Substantiu col·lectiu a partir del fitònim *junc*. [Benimantell]

Llenca.- Faixa llarga i estreta de terra. Substantiu comú que a Sella també pot indicar un bancal gran. Per crear les denominacions de les llenques trobem l'apel·latiu més una sèrie interessant de termes qualificadors que tot seguit estudiem.

La llenca de la Xica. Es troba a la Real. En desconexem el motiu de la denominació.

La llenca del Contramarge. De tota la bibliografia consultada, el terme *contramarge*, sols el trobem a Sella, fet que és significatiu de l'especialització local en el treball de marges de pedra seca des de temps immemorials.

La llenca del Manco. Es forma amb renom.

La llenca del Pouet. Llenca de la Real on hi ha un pou.

La llenca del Sacre. Denominació formada amb el zoònim. El *sacre* és un escurçó molt temut per la seua mossegada, de fet el nom *sacre* significa 'sagrat'. Aquest terme, en l'Edat Mitjana s'aplicava a una espècie de falcó molt temut.

La llenca del tio Pere Ferrer. Es troba dins de l'heretat de *les Llenques*. Es forma amb el nom del propietari.

Les Llenques. Heretat d'horta del reg de l'Alcàntera davall de l'horta Lluny.

Les llenques del Morral. Denominació formada sobre el topònim. A la primera meitat del segle XVIII ja consta amb algunes hectàrees cultivades. Es tracta d'una zona escabrosa i de difícil cultiu. No obstant això, existeixen en aquest indret bancals aïllats. Els bancals del Morral estan entre penyes, és a dir, no formen un sistema complet de terrasses des del riu sinó que enmig de la penya apareixen els bancals, per això es parla de "llenques". En el XVIII hi ha constància de la creació d'uns bancals al peu de la cova, en un rost força aspre. També era un lloc de pas cap al barranc de Tagarina, per tant un indret prou transitat.

Les Llenques. Zona de bancals a Moèlem. Del substantiu comú *llenca*. [Benimantell]

Les Llenquetes. Llenques menudes en la zona de la Real, algunes tenen nom propi. Diminutiu plural de *llenca*.

El Llinar.- Heretat d'horta. Col·lectiu derivat de *lli*. És un topònim actual que apareix també al Capbreu de 1726. Ara no s'hi cultiva lli ni en queda memòria. No obstant això, sí que se'n conreava al segle XVIII, segons Bernardo Espinalt, qui deia que la collita de seda, cànem i lli solia ser mitjana²²⁸.

El Macarrero.- Xicoteta partida en l'ombria de Tagarina. És un carrascar crescut sobre afloraments de pedra amb absència de sòls profunds, que fan la terra improductiva. Hi ha un xicotet mas i els seus bancals. L'origen del topònim és un renom -viu encara a la Vila Joiosa- ja testimoniats l'any 1902, tal volta relacionat amb *macarró* 'residu d'excrement o de fang enganxat en alguna part del cos o del vestit', o de l'expressió valencianobalear *macarroner* 'brut; satíricament, nom dels

²²⁸ Espinalt Garcia (1786, III, 48).

habitants de Benicarló'²²⁹. El nom *Macarrero* està pràcticament desaparegut. De fet és un topònim que podem considerar extint, perquè sols el recordava la senyora Ramona Garcia Mas –una de les entrevistades de major edat-, qui li'l sentia dir a un pastor que transitava per aquell indret, el "tio Cúol"²³⁰. L'home anomenava "El Macarrero" a aqueixa xicoteta heretat envoltada de carrasques, i ho deia sempre que hi pasava.

Mallada.- [ma 'ɫa] Lloc al ras on el ramat passa la nit. Derivat del terme *malla* 'filat de xàrcia' perquè primitivament eren terrenys al ras tancats amb malla. Una entrevistada conta que a l'Aitana hi havia cabres blanques que feien "mallà per la nit", és a dir, ramats que no es tancaven i que romanien lliures pels soms de les serres. Molts topònims de mallades són relictos, per això hui es diu *mallada* a trossos de terra aspres a la pujada d'una muntanya, que abans eren àrees ramaderes. Per exemple la *mallada de les Argilagues* a la zona de la Torreta on no s'ha cultivat mai. Com podem veure la denominació de les mallades quasi sempre es forma amb fitònims.

La mallada de Jaume. Es forma amb el nom del propietari.

La mallada de la Gavarrera. Denominació creada prenent com a referència l'espècie de roser denominada *gavarrera*. Aquesta mallada es troba a la tramuntana del mas del Capellà. Forma part del gran espai ramader que connecta Tagarina amb el portet de Tagarina.

La mallada de la Palla. Denominació formada sobre el substantiu *palla*, un dels principals aliments del ramat.

La mallada de la Segadissa. [lama 'ɫalaseɾa 'isa] Per l'herba dominant en la mallada. [Confrides]

La mallada de les Argilagues. [lama 'ɫazanzi 'laɾes] Format amb el fitònim de l'espècie més abundant. [Confrides]

La mallada de Marçó. Es troba entre la rapella dels Ballesters i la Real. Desconeixem el referent.

²²⁹ Altres pistes que hem seguit han sigut el castellà *macarro* 'panet de forma allargada i d'una lliura de pes' i el basc *macarrero* 'màscara'. Veg. DCVB i DRAE. Agraïm al sr. Mikel Gorrotxategi Nieto, gestor del Servei d'Onomàstica de la Reial Acadèmia de la Llengua Basca, la comunicació sobre la veu alavesa *macarrero*.

²³⁰ *Cúol* < *Cúdol* 'part aèria de l'all tendre'. S'aplicava aquest nom al pastor perquè era alt i prim com un cúdol.

La mallada del Rei. Denominació formada, suposadament, amb renom²³¹. “A Confrides té gran renom la mallà'l Rei dalt de la capçada de l'Aitana, on «van a quedar-se els ramats totes les nits» (1963)”²³². [Confrides]

La mallada dels Conillets. La presència de la planta bateja la mallada. [Benimantell]

La mallada dels Timons. Denominació formada amb fitònim. Hi passa un assegador.

La malladeta dels Cucus. Topònim formada amb zoònim. És a la solana de Xarquer en un indret avivat d'una mena de cucs blancs, segons els informants.

Figura 30. Cabres blanques pasturant en el cim d'Aitana, amb el Puig Campana al fons, durant l'any 1934. Fotografia de Martínez (1934: 478).

Mas.- Casa de camp on habiten els treballadors de la finca rústica –amb un espai reservat als senyors- i la terra que en depenia. Del substantiu comú *mas*. Inicialment era una unitat d'explotació, una casa amb terres que permetien que visquera una família. Més endavant, a l'Edat Mitjana central, el nom *mas* tendí a aplicar-se a cases isolades, separades de les altres cases²³³. L'enorme quantitat de

²³¹ A Confrides hi ha també un mas que es diu *maset del Rei* (Santamaria 1991:498).

²³² Coromines (*Onomast.*, V, 398a).

²³³ Bolós (2000:166-167).

masos és significatiu de l'arrelament a la vida de muntanya que representa aquesta mena d'habitatge. De fet el terme *mas*, apareix en les zones muntanyoses de llengua catalana: Pirineus, Penyalgosa i Aitana, mentre que el terme per a altres tipus de terrenys fou *alqueria*. Les denominacions dels masos tenen motivacions força diverses.

L'Alberola. El cognom bateja el mas. [Penàguila]

El mas Blanc. L'adjectiu es justifica pel color de la frontera.

El mas d'Agnon. Es forma amb el cognom.[Alcoleja]

El mas d'Amaro. *Amaro* és un nom propi que no es troba a Sella en l'actualitat, però sí que consta l'any 1665 en una confirmació religiosa: “Padrina, Maria Sanchis, mujer de Amaro Seva, justicia de esta varonia”²³⁴. És un nom abundant al Capbreu de 1726.

El mas de Bítol del Rellotge. A la partida denominada Bítol. Té com a tret distintiu un rellotge de sol a la paret. . [Penàguila]

El mas de Cantacucos. *Cantacucos* sembla ser un terme d'origen indoeuropeu que donaria nom a la partida. Seria l'adaptació de l'arrel indoeuropea *kanto* ‘cantal’ i el llatí *acutus* ‘agut’, i que també es podria interpretar com “mont del cim”²³⁵. [Benimantell]

El mas de Carabuena. El renom del propietari marca la denominació. [Confrides]

El mas de la Bodega. L'expansió del negoci vitivinícola introduí el castellanisme *bodega* ‘celler’. Dins el terme de Sella hi ha tres masos que es diuen “de la Bodega”: un a la Real, l'altre a la Torreta i un tercer en Tagarina, encara que aquest últim és un topònim residual.

El mas de la Bodega. La producció de vi justifica l'ús del terme *bodega*. Es troba al barranc de l'Arc. [Benimantell]

El mas de la Carrasca. L'arbre identifica el mas. [Benimantell]

El mas de la Cova de Baix. És el mas de baix de la partida de la Cova.

El mas de la Cova de Dalt. És el mas de dalt de la partida de la Cova.

El mas de la foia Llarga. El topònim descriptiu marca el nom.

El mas de la Palmera. El topònim es crea per la presència d'una palmera datilera davant del mas.

²³⁴ Martínez (1987:88).

²³⁵ Galmés (1990:17-18) i Moreu-Rey (1982:162).

El mas de la Penya. Es forma amb el nom geogràfic referencial.

El mas de la Solana. El nom de la partida indica el mas.

El mas de la Torreta. El nom de la partida marca la denominació. [Confrides]

El mas de la Venta. L'existència d'un establiment hostaler crea la denominació.

El mas de l'alt de Xarquer. La denominació es forma amb el topònim.

El mas de les Mulettes. Es forma amb el nom dels animals. [Benimantell]

El mas de Mira. Es forma amb el cognom del propietari. [Benimantell]

El mas de Moèlem de Baix. El topònim es forma a partir del cognom àrab *Moàl·lem*, que consta en documentació de finals del XVI i principis del XVII referent a Sella. [Benimantell]

El mas de Moèlem de Dalt. És el mateix cas anterior però amb l'ús d'un adverbi antònim diferenciador. [Benimantell]

El mas de Patarrana. Es forma amb el que deu ser renom²³⁶. Al voltant de la dècada de 1970 es va construir una torre colomer, el que fa que hui siga conegut per molts com *el Colomer*. Des de Benimantell defineixen *Patarrana* com: "Partida que va des del Penyó Divino fins al port de Tagarina". [Benimantell]

El mas de Pedaç. El nom del mas el marca el renom del propietari. Es construí a la segona meitat del segle XIX. Pertanyia a la família del conegut pare Tomàs. Encara queda memòria dels forns de calç i algeps que es feren per a obrar-lo. La calç també es portava d'Orxeta.

El mas de Porxí. El topònim *Porxí* pareix ser un venerable mossarabisme relacionat amb la ramaderia porcina com veurem més avall.

El mas de Sacarest. El nom de la partida marca la denominació. [Benimantell]

El mas de Sagnon de Baix. Mas situat a la part inferior de la partida de Sagnon. Denominació formada amb el cognom del propietari.

El mas de Sagnon de Dalt. Mas situat a la part superior de la partida de Sagnon.

El mas de sant Xotxim. Construït el 1822 rebé el nom de *mas Nou*, però al 1830, en comprar-lo el nou propietari -de nom Joaquim- li posà l'actual de "sant Xotxim". [Confrides]

El mas de Sanxet. El topònim dóna nom al mas.[Benimantell]

²³⁶ Les úniques referències que tenim a l'abast de *Patarrana* són com a cognom portugués.

El mas de Seguró de Baix. Seguró és un topònim d'origen fosc. Va acompanyat d'un adverbí diferenciador perquè hi ha dos masos de Seguró.

El mas de Seguró de Dalt. Com en el cas anterior l'adverbí destria els masos.

El mas de Soltà. El terme àrab *soltà* 'sultà', de referent desconegut, crea la denominació del mas.

El mas de Xarquer. El nom de la partida indica el mas.

El mas del Capellà. A la part alta de Tagarina vora el bancal del Colmenot. [Benifato]

El mas del Conde. El renom crea la denominació. És un mas construït per Esteve la Plaça, possiblement a principis del segle XX .

El mas del Morer. El topònim, basat en el fitònim referit a l'esbarzer, crea la denominació. [Benimantell]

El mas del penyó Prim. El topònim de referència crea el nom. [Benimantell]

El mas del Portet. La situació del mas li serveix de nom. [Alcoleja]

El mas del Pas. L'accident geogràfic posa el nom.

El mas del Passet. L'accident geogràfic fa la denominació.

El mas del racó de Roc. El topònim dóna nom al mas.

El mas del Serrà. El topònim designa la casa.

El mas Nou. És el nom original del *mas de sant Xotxim*, que fou construït l'any 1822, a partir de 1830 es digué *San Joaquín* i, popularment *Sant Xotxim*. [Confrides]

El Maset. Apel·latiu diminutiu. És a Tagarina, enfront del mas de la foia Llarga, que és un mas més gran. *El maset* és, dins de la tipologia dels masos, un poc més menut.

El maset de la Fabriqueta. La *fabriqueta* era una destil·leria d'aiguardent. L'any 1750 al 1757 apareixen "fabriqueros"²³⁷.

El maset de Santa Anna. Sembla que el nom té a veure amb una donació a l'església.

El maset de Maria Gallina. El nom i renom de la propietària identifiquen el mas. [Confrides]

El maset del Retoret. La professió del propietari dóna nom al mas. [Benimantell]

El maset del tio Gargori. El nom del propietari crea el topònim.

²³⁷ Martínez (1987:126).

El maset dels Mutxols. El zoònim identifica la casa.

El Masó. Apel·latiu diminutiu. És a Xarquer.

Sagnon del tio Pep el Racó. Mas situat a la partida de Sagnon amb indicació del propietari.

Les Mediasses.- Partida de l'Aguilar orientada cap a Sella.. De l'àrab *mādyasa* 'juncar, lloc on creixen els juncs'. També a l'horta de la Vila Joiosa trobem una partida amb aquest nom que l'any 1506 es deia *Almediaça*²³⁸.

Moèlem.- [mu'ɛləm]²³⁹ Partida, masos, camí i penyetes. De l'àrab *muqāllim* 'el mestre' o 'el qui té paciència'. Cal tenir en compte que personatges com Joan Mà·lem o Moà·lem de Sella, amb vinculacions familiars amb altres Moà·lem de Relleu, formaren part de l'elit econòmica dels moriscos.

La Mola.- Muntanya aïllada, de forma massissa, arrodonida i plana al capdamunt, de parets verticals. [Benimantell]

Molí.- Màquina emprada en la mòlta de grans; per extensió, també es diu a l'edifici on es troba el molí. Substantiu comú. El gran potencial hidràulic de Sella permeté l'existència de nombrosos molins ja constatats al segle XIII.

El Molí de Baix. *Baix* és una designació topogràfica. És a la confluència del riu de les Voltes i del barranc de l'Arc. Allí mateix queden restes d'un altre molí medieval vora l'assut conegut com el Salt. Per tant, la denominació és topogràfica per comparació amb el Molí de Dalt.

El Molí de Dalt. Apel·latiu més designació topogràfica. Molí situat a la partida del Moreral, als peus del poble i tocant el riu de les Voltes.

El molí de la Costa. Apel·latiu més topònim. També anomenat molí del Partidor. [Orxeta]

El molí de l'Alfijó. Apel·latiu més topònim. Aquesta designació del molí està al Capbreu de 1726.

El molí del Partidor. Apel·latiu més substantiu habilitat com a topònim. És al partidor del riu. És el mateix que el molí de la Costa. [Orxeta]

²³⁸ Coromines (*Onomast.*, V, 242) i Esquerdo-Sais (1999:46).

²³⁹ Coromines (*Onomast.*, V, 292b) també recull les pronunciacions [mo'ɛləm] i [mo'jɛləm]

El Molinet. Apel·latiu diminutiu. És un petit molí d'una mola. Està davall les Forques i era l'últim molí de Sella cap a la mar.

El Monjo.- Zona del terme on hi havia un corral i una casa, però que a principis del segle XX ja estaven derruïts. Substantiu comú. L'hem inclòs com a càrrec perquè el topònim podria ser fruit d'una donació eclesiàstica com ocorre amb *la Capellania*. Un altre nom eclesiàstic que ha creat topònim és *el Retoret*.

El Moreral.- Heretat d'horta. Col·lectiu derivat del nom d'arbre *morera*. Aquest ha sigut el gran cultiu històric valencià, que donava aliment al cuc de seda i, per tant, fonament de la producció de seda. Hi ha *el Moreral de Baix* i *el Moreral de Dalt*.

El Moro.- Partida de l'Aguilar. Del substantiu comú *moro*. La seua motivació la desconeixem. En l'imaginari popular, l'existència de restes antigues sempre es lliga a la presència musulmana encara que no hi hem constatat cap mena de vestigi que pugua crear la denominació. A Tagarina trobem *el bancal del Moro*.

El Morral.- Zona abrupta de llenques. Derivat de *morro* en el sentit de "penyal que impressiona per la gran prominència". Ordinas (2001:50) diu que a Eivissa designa una roca tallada verticalment, i afig –amb encert- que aparenta ser un derivat augmentatiu de *morro*. Ja en el Capbreu de 1726 feia referència a una partida i a una cova, a més, actualment, també a unes llenques.

Morro.- Contrafort avançat i abrupte d'una muntanya. Substantiu comú. Per la seua visibilitat i singularitat són uns referents importants en les zones muntanyoses. A més han sigut relleus molt aprofitats per a les activitats agrícoles i ramaderes.

El morret de Garcia. Es forma amb un apel·latiu diminutiu més cognom.

El morro Cabal. El substantiu *cabal*, segons la nostra opinió, l'hem de relacionar amb l'activitat ramadera. De fet el morro es troba en un encreuament d'assegadors. Per la seua banda, Galmés (1990:30) recull un *Cabal* al municipi de Tormos, i a partir d'ací fa una sorprenent elucubració entre *cabal* i *cavall*, fet del tot impossible si es coneix la fonètica tradicional

del migjorn valencià. Altrament, Garrido (1994:282) suggereix, amb reserves, que derive de l'àrab *qabal* 'vent del migjorn', atès que tanca el barranc de Papatxí pel sud. Com sempre diem, un futur estudi de la documentació històrica ens podrà traure de dubtes.

El morro de Carlos. Nom geogràfic format amb un nom de persona. Es troba a Tagarina.

El morro de l'Àguila. El zoònim determina el nom del morro, també conegut com a *parada del Àguila*.

El morro de l'Albelatjar. Es forma amb el topònim *albelatjar* i aquest creat a partir del fitònim *albelatge*.

El morro de l'Espigolar. La presència de la planta aromàtica marca el topònim.

El morro de l'Espino. Morro de l'Aguilar que fa referència al nom de la planta.

El morro de la Costa. Morro situat a la partida de la Costa.

El morro de la Creu. Està en el Morral.

El morro de les Creus. Està en la part alta de Tagarina, justament on conflueixen els termes de Benifato, Benimantell i Sella. Ací el terme *creu* indica les fites dels termes municipals, una de les funcions tradicionals de les creus.

El morro del Cauet. Composició a partir del diminutiu *cauet* < *cau* 'amagatall d'animals'.

El morro del Sester. Es forma amb el substantiu *sester*, perquè era el lloc on sestava el ramat.

El morro del Soliguer. Es forma amb el zoònim.

El morro del tio Surdo. Es forma amb un renom.

El morro dels Conillets. La presència de la planta dóna nom al morro.
[Benimantell]

El morro Redó. El topònim descriu la forma de dos morros, un a Xarquer i un altre a l'Almussent.

L'Olivaret.- Zona de bancals. Derivat col·lectiu del substantiu *olivar* 'lloc plantat d'oliveres'.

Ombria.- Part d'ombra d'una muntanya, generalment la banda orientada a ponent.

Les Ombries. Al Serrà, en la fita de terme entre Sella i Rellu.

L'Ombria. És la més propera al poble per això no li cal un complement especificador, a més està enfront de *la Solana*.

L'ombria de la Cova. Se situa a la partida de la Cova.

L'ombria de l'Alcàntera. Ombria situada a la partida de l'Alcàntera. Actualment no s'esmenta, es troba en el Capbreu de 1726.

L'ombria de l'Arc. Ombria situada a l'Arc. Actualment no s'esmenta, es troba en el Capbreu de 1726.

L'ombria de Secretari. Es forma amb el renom. [Benimantell]

L'ombria de Tagarina. Es forma amb el topònim. Actualment no s'esmenta, es troba en el Capbreu de 1726.

L'ombria del Conill. Denominació formada amb un zoònim. [Benimantell]

L'ombria del Palmeral. Ombria que es troba al Palmeral. La referència de la palmera és concretament a l'espècie *Chamaerops humilis*, també coneguda per margalló.

L'ombria del Pas. Ombria situada al pas de Tagarina.

L'ombria del Cerrello. Denominació formada amb un topònim, que es crea a partir d'un fitònim.

L'ombria del Bosquet. Denominació formada amb un topònim.

L'ombria de Seva. Es forma amb el cognom.

Les Paellades.- [espae 'kaes] Conjunt de revoltes de la carretera que puja al Port de Tudons. Derivat col·lectiu del terme *paella*, que en el lèxic automobilístic indica un revolt molt tancat. [Rellu]

La Palmera.- Mas. Substantiu comú. La denominació ve motivada per una palmera datilera plantada al davant.

El Pantanet.- Bassa. Apel·latiu esdevingut topònim. En la parla agrícola de la comarca, el terme *pantanet* fa referència a una bassa. Per això trobem també el topònim el topònim *Pantanet* o *bassa del Pantanet* al Serrà, a l'horta Lluny i a Alcoleja.

El Parat.- Fondo que està entre Seguró i la Real, a l'encreuament amb la carretera de Rellu. Pel Parat s'entra a la Real. Hi ha xicotets bancals amb pedra seca. Segurament del substantiu *parat* 'paret seca que es construeix als costers'.

La parada de l'Àguila.- [lapa'ra'lavila] Morro que està a la Real. L'observació de l'au ataüllant a la recerca de preses degué originar el topònim. Segurament, com que hi ha una parada per a la caça del perdigot, actualment s'ha substituït *morro* per aquest topònim relatiu a la col·locació del caçador en disposició de caçar.

Pas.- Depressió del terreny entre muntanyes que permet el trànsit d'una banda a l'altra. Substantiu comú. La forma i qualitat dels punts per on es podia passar una muntanya venien especificades pels substantius i els complements que els definien, tots ells molt significatius com veurem en aquests de Sella i en els de les altres poblacions.

El pas del Goleró. Format amb el substantiu *goleró* 'pas estret en forma d'embut'. És dalt de Sanxet. A Benimantell també diuen *el Goleró* a una partida i a unes cases situades al barranc de l'Arc²⁴⁰. [Benimantell]

El pas de la Rabosa. Denominació formada amb zoònim. [Benifato]

El pas de l'Àguila. Denominació formada amb zoònim.

El pas de Tagarina. Es forma amb topònim. Es registra en el Capbreu de 1726, actualment l'indret es diu *el pont del Pas*.

El passet del Carrascal. És una denominació a partir del nom de la partida, que és un fitònim col·lectiu.

Pedaç.- Mas amb corral, coves i tros de la solana del barranc de Tagarina. Possiblement d'un renom *Pedaç*. Actualment els descendents dels masers reben el renom del mas. El topònim ja està documentat en l'arxiu parroquial des de l'any 1869.

Penya.- Paret vertical on queda al descobert una gran superfície de roca. Substantiu comú. També pot designar una roca com en el cas del *penyó del Cristo*.

²⁴⁰ Garrido (1994:284).

La Penya. Apel·latiu. Serreta i mas darrere de la Real. També, per antonomàsia, designa *la penya de Sella*. El context desfà els possibles dubtes.

La penya de Sella. Penya que arredossa el poble de Sella.

La penya del Morer. Penya al mas del Morer. A Benimantell esmenten la *partida del Morer*, situada al barranc de l'Arc²⁴¹. [Benimantell]

La penya Negra. Muntanyeta de materials triàsics de color negre, explotada com a pedrera de matacans, llambordes i, actualment, grava.

Les Penyetes. Aflorament rocós situat en la confluència del riu de les Voltes i el barranc de l'Arc, justament en el fons dels seus llits. És un apel·latiu diminutiu plural habilitat com a topònim. En aquest sector, naix el riu Sella i es disposen dos assuts: el assut de les penyetes (riu de les Voltes) i el Salt (barranc de l'Arc), junt a les restes d'un antic molí medieval anomenat per García Fracés (2007) "Molí de les Penyetes".

El penyó de la Carinya. Es forma amb el renom.

Les penyetes de Moèlem. Situades al mas de Moèlem. [Benimantell]

El penyó de Maria Gallina. Denominació creada amb nom i renom. [Confrides]

El penyó del Cristo. El renom serveix per a crear el topònim d'una roca.

El penyó del Diví. És un topònim que es forma amb el substantiu *diví*. És una denominació d'origen fosc. La forma escrita tradicional ha optat per la valencianització del terme, puix que la forma oral és *divino*. [Benimantell]

El penyó del Morer. Penya al mas del Morer. Es fa servir el diminutiu perquè és més xicoteta que la penya del Morer.

El penyó Prim. L'adjectiu és descriptiu de la forma del penyó. En realitat és un rastell que forma una mena d'escaló; és a dir, un estrat alçat pel plegament del terreny.[Benimantell]

El penyó Roig. És el nom d'una casa.

El Perè.- [elpe'ɾɛ] Partida, fondo i casa davall de Xarquer. Etimologia desconeguda. Descartem que es tracte d'un nom propi perquè l'accentuació i timbre de la vocal *e* (e oberta) no s'hi corresponen. El topònim és més que centenari perquè es registra al Capbreu de 1726. El DCVB diu: "Perer: a) topon. *El*

²⁴¹ Garrido (1994:286).

Perer: llogaret del terme de Cella (Marina d'Alacant)". L'afirmació aquesta sembla ser una ultracorrecció per *Perè*.

El perè de l'Artiler. Casa dins del Perè. El topònim conté el renom del propietari.

Pi.- Gènere d'arbres perennifolis de la família de les pinàcies. Els arbres han esdevingut grans referents nominals i, entre ells, destaca el pi.

El pi de la Carrasca. Era un enorme pi –amb una soca de 5 metres de diàmetre- que cobria un sester per al ramat en el mas de la Carrasca. El tallaren en fer l'actual carretera de la Carrasca. [Benimantell]

El pi del Fardatxet. Pi enorme que es troba a la casa del Fardatxet, en el barranc de Tagarina. El topònim es forma amb el fitònim més el zoònim.

El pi del tio Julià. Pi del Calvari de l'Ermita. Rep el nom de la persona que el va plantar, en la primera meitat del segle XX.

El pi del Sester. Era el mateix que el de la Carrasca. Encara queden al mas de la Carrasca tres parets de pedra seca i dins la soca del pi. [Benimantell]

A més, fent al·lusió a l'arbre, està *la fonteta del Pi*. També es troben referències amb el col·lectiu *pinar* com veurem més avall.

La Picadoretta.- [lapicao'reta] Punt damunt del pouet d'Alemanya on els pastors picaven espart mentre el ramat peixia. Derivat diminutiu del substantiu *picadora* 'lloc on es pica'.

La Pileta.- Partida, camí i corral. Derivat diminutiu de *pila* 'peça de pedra o terrissa amb una concavitat per a contenir líquid'.

Pinar.- Conjunt de pins. Col·lectiu derivat de *pi*. Aquestes zones d'ombria tenien diverses utilitats econòmiques molt importants, fet pel qual apareixen denominats, fonamentalment, amb el nom del propietari. A banda d'açò, eren llocs de protecció natural contra el sol de migdia.

El pinar de Ribes. Format amb cognom.

El pinar de Sagnon. Es forma amb cognom. Es troba al morro de l'Espino.

El pinar del senyor Honorato. Es forma amb el nom del propietari. Es troba a l'ombria de Tagarina, fitant amb el riu i enfront del mas del Conde.

El pinar del Surdo. Es forma amb el renom del propietari. És a l'Aguilar.

El pinar del tio Pepe-Juan. Es forma amb el nom del propietari. Es troba a la Solana.

El pinar Fosc. Format amb un adjectiu descriptiu. És una zona d'ombria.

Pla.- Terreny que no presenta elevacions ni depressions considerables. Substantiu comú. Els plans són autèntiques illes enmig del terreny muntanyenc. Les facilitats agrícoles i ramaderes que ofereix un pla els feien indrets cobejats.

El Pla . Zona de bancals al Serrà. Apel·latiu que actua per antonomàsia.

El Pla de Dalt. Denominació formada amb un adverb. Són uns bancals dalt del Serrà.

El pla de la Canyeta. Es forma amb el fitònim.

El pla de la Codolla. Format amb el substantiu *codolla* 'clot natural en la roca'.
[Alcoleja]

El pla de la Vinya. Es forma amb substantiu indicador de cultiu.

El pla de les Lloses. El substantiu *llosa* indica afloraments de roca.

El pla de l'Espia. És un dels topònims més antics del terme, segons Coromines qui el defineix com un turó avançat de l'Aitana. Atés que ací -com en altres topònims dels Pirineus- es conserva el significat original germànic de punt de vigilància, hem de pensar que es tracta d'un topònim heretat d'època visigòtica²⁴².

El pla de Meleca. Pla compartit per Sella i Rellu. Deu ser un renom a partir de l'arabisme *malīḥa* 'bona, bonica'. Trobem l'accepció *Meleca* 'cosa exquisida' a Callosa d'en Sarrià, Pego i Manacor (Mallorca). A Santa Pola, *meleja* (pronunciat amb j aspirada).

El pla de sant Xotxim. Denominació composta amb una invocació religiosa.
[Confrides]

El pla de Seguró. Es forma amb el topònim.

El pla del morro Redó. Format amb un adjectiu descriptiu.

El pla dels Bancs. Format amb el substantiu *banc*, que és una llosa de pedra natural.

²⁴² *Onomast.*, IV, 131a.

El Planet. Partida. Apel·latiu diminutiu. Antigament també es deia *partida del Batle*.

El planet de Pasqual. Parcel·lació que es marca amb un nom propi.

La plaça de l'Era.- Topònim urbà format amb substantius comuns. En la documentació antiga es diu "Plaza de las Eras o barrio de las Eras".

El Polenari.- Tros de serra abancalat que forma part de la culminació del morro situat a llevant del port de Tudons, nom de morro que no hem pogut aclarir. El topònim *Polenari* segurament és una derivació del nom de persona *Apol·linari*, renom aquell que es troba en altres indrets de la Marina com l'Alfàs del Pi. Alguns informants tenien *polenari* com un derivat de *poliol*, perquè és una planta que s'hi cria de manera natural, però no és una explicació versemblant. A la cartografia analitzada, el morro rep diverses denominacions: "Alt de la Carpetana" (segons topogràfic 1:25.000) o "Pla del Cirer" (MTN 1:50.000, 1953), que és el topònim que actualment contempla el 1:10.000 del ICV, cartografia oficial de la Generalitat Valenciana. [Relleu]

Poliesportiu de les Saleres.- Instal·lacions esportives construïdes en la partida de les Saleres. Aquest cas és un bon exemple de com conjugar la toponímia històrica amb les noves necessitats socials.

Pont.- Construcció feta sobre una depressió o un obstacle per a donar pas d'una vora a l'altra. Substantiu comú.

El pont de l'Alcàntera. Pont situat a la partida de l'Alcàntera. Ací veiem un exemple de tautologia, és a dir, de repetició del concepte "pont" en dues llengües distintes.

El pont de Sanxet. Rep el nom de la partida on se situa. Fou construït en la dècada de 1940, i va provocar l'abandó de l'antic camí que anava per la font del Morer i passava pel Colladet a la Carrasca, seguint cap a Sacarest i Finestrat. [Benimantell].

El pont del Pas. Denominació també formada amb topònim. Es tracta del pas de Tagarina, que hi dóna accés.

El pont del Tallat. Denominació formada amb topònim. La forma més antiga és *pont dels Sapenes*.

El pont dels Sapenes. Denominació amb cognom referit a un rector de cognom Sapena. És el mateix que *el pont del Tallat*.

El pont Vell. L'adjectiu ens indica que és el pont d'accés primigeni al poble.

A més trobem propietats que han rebut el nom de *pont* per ser bancals situats vora un pont, però que no indiquen una construcció viària diferent, com el *pont de la Carinya*, *el pont de la tia Clara* i *el pont del Canonge*. En els tres casos, el topònim fa referència a un mas que està vora el pont de l'Alcàntera. És així com trobem sentit frases de la cultura popular de Sella com: “Per la Pasqua de Resurrecció la tia Carinya i la tia Clara anaven al Pont a fer-se tonyes, carregades de farina, ous i sucre”²⁴³. És a dir, que anaven al mas, no que feren les tonyes en un pont com entendria algú alié al context lingüístic i cultural de la població.

Port.- Depressió del terreny entre dues muntanyes molt altes, aprofitada sovint per al passatge de camins.

El port de Tagarina. Pas natural de Tagarina cap a la vall de Guadalest. Moltes vegades enunciat en diminutiu, *portet*.

El port de Tudons. Un dels ports més repetits en la cartografia internacional de tots els temps, la qual cosa dóna idea de la seua importància. La presència d'aquest mena de coloms dóna nom a l'accident geogràfic. [Alcoleja]

El portell de Lopes. És el pas de Castellet. Es forma amb un cognom.

Porxí.- Partida, mas, font i bassa. Com a partida apareix al Capbreu de 1726. Actualment tenim *el mas de Porxí*, *la font de Porxí* i *la bassa de Porxí*. També ha quedat com a renom de les persones que hi habitaren. La seua etimologia deu ser mossàrab ja que sembla una evolució fossilitzada de l'arrel llatina *porcinu* ‘porcins’. És a dir, la C+ (E / I) llatina aturà el seu desenvolupament en l'estadi de prepalatal africada sorda. Per tant, estaríem parlant d'un topònim amb vora dos mil anys d'antiguetat.

²⁴³ Martínez (2005:79).

El Pouet d'Alemaný.- Excavació horitzontal, mina, practicada en el sòl fins a trobar un aquífer. El topònim es forma amb l'apel·latiu més el cognom del propietari. Aquestes mines són usals a altres comarques com la Safor: “Les mines d'aigua, anomenades ací també *alcavons* o *caves*, són túnels o galeries de captació d'aigües d'una capa freàtica on l'aigua és sempre escassa. La tècnica de la construcció de mines va ser ideada a Pèrsia, i posteriorment la durien els àrabs al País Valencià (el mot *qabû* significa ‘volta’)”²⁴⁴.

Racó.- Vall petita o congost. També un lloc apartat, ocult, a vegades allunyat i que presenta, especialment, un cert tancament orogràfic al peu d'un relleu prominent. Substantiu comú.

El Racó. Partida. Substantiu que designa aquest racó per antonomàsia. També s'esmenta un “Racó” en el Capbreu de 1726.

El racó Ample. L'adjectiu descriu el racó. Hi ha un topònim a Alcoleja i altre a la partida de l'Almussent.

El racó d'Andreu. Es forma amb un nom propi.

El racó de Gonçalves. Denominació formada amb cognom.

El racó de la Rabosa. La presència de diversos caus de rabosa crea el topònim. Es troba a la Cova de Dalt.

El racó de les Fonts. En *font* trobem un substantiu habilitat com a topònim perquè hui no hi queden fonts.

El racó de les Mates. Denominació formada amb fitònim.

El racó de Soler. Denominació formada amb cognom.

El racó de Boix. Denominació formada amb cognom. Al Capbreu de 1726 apareix *rincon de Boix* (heretat de l'Almussent).

El racó del Carrascal. Denominació formada per un col·lectiu a partir del fitònim *carrasca*.

El racó dels Hòmens. El terme *hòmens* fa referència a les estalactites que hi ha en aquest racó, que tenen forma humana.

El racó dels Timons. Denominació formada amb fitònim.

Els Racons. És un substantiu genèric habilitat com a topònim. Fa referència a la partida de *El Racó*.

²⁴⁴ Sastre i Morera (2004:54).

La Rambla.- Curs d'aigua intermitent que depén estretament del règim pluvial. Substantiu comú a partir de l'àrab *rám̄la* 'arenal'. A Sella en tenim dos:

La Rambla. Indica la zona d'hortes que està situada vora *l'horta d'Irles*, en el tram inicial del riu Sella. De vegades s'enuncia en diminutiu *la Rambleta*.

La Rambla. Està a la Rapella. És un fondo de barranc.

La Rapella.- Partida, i masos que hi ha fitant amb Rellu prop del riuet de la Rapella, vora el Serrà. De *RIPĚLLAS, derivat diminutiu del llatí RIPA 'vora d'un riu'. Al Capbreu de 1726 apareix *la Rapella* o *la Ripella*. La conservació de la -P- intervocàlica i la no diftongació de la Ě breu llatina, ens indica que estem davant d'un mossarabisme. També a Rellu trobem el topònim *Ripella*, però no indica la mateixa zona. Pareix que els dos vessants del Serrà reben un nom fonamentat en *Ripella*²⁴⁵.

La rapella dels Ballesters. Terreny i casa a la Rapella. Renom a partir del llinatge Ballester.

La Rapelleta. Foia abancalada i coronada per un mas a la part alta de la Rapella. Diminutiu de Rapella.

A més hi ha:

L'assut de la Rapella.

La casa de la Rapella de Dalt.

La casa de la Rapella dels Senyorets.

El riuet de la Rapella.

Rastellera.- Carena de muntanya formada per un seguit de penyes. Substantiu comú.

La Rastellera. Apel·latiu enunciat per antonomàsia.

La rastellera de Soler. Apel·latiu més cognom.

Real.- Hort de gran riquesa, jardí. De l'àrab *riyād* 'hort sense tàpies'. Eren possessions de gran valor que passaren a poder de les classes benestants en temps de la conquesta cristiana²⁴⁶.

La Real. Partida. També es registra en el Capbreu de 1726.

²⁴⁵ Coromines (*Onomast.*, VI, 351b) apunta la informació de forma contradictòria a la que oferim ací. Cal dir que la nostra l'hem contrastada amb diverses entrevistes.

²⁴⁶ Rubiera (1984a:121 i 1984b:38).

La Real de Don Cinto. Es forma amb el nom del propietari.

La Real del Collao. És forma amb un substantiu orogràfic descriptiu.

El Realet. Apel·latiu diminutiu. És pel camí del Xarquer.

Recingle.- Tallat de roca que forma escaló al cim o en el pendent de la muntanya.

El recingle dels Coloms. En la solana d'Aitana al barranc de Tagarina existeix una zona molt escarpada on naix una fonteta. Ací els pastors van tallar una pileta en la pedra de la grandària d'un plat, a manera d'una codolla. Encara que servia per a beure-hi les persones, l'objectiu real era que els coloms s'avesaren a anar-hi i poder fer l'espera de les aus per caçar-les.

El recingle dels Matxos. Es troba a la zona de Castellet. El topònim es forma amb el zoònim, que deu referir al mascle salvatge de l'espècie *Capra hispanica*. La presència en aquests indrets de cabres –salvatges o domesticades- queda constatada lingüísticament pel fet que, quan una cabra es quedava aïllada en un recingle, deien que s'havia "recinglat". Hi havia persones especialistes en traure els animals d'aquests tallats.

La Remunta.- [lare'monta] Ranxo d'explotació turística que es creà en la dècada de 1980. El seu nom era "la Remonta alemana". La denominació es forma amb un substantiu comú més adjectiu. Una vegada abandonat ha donat lloc al modern topònim *la Remunta*.

El Retoret.- Diminutiu del substantiu comú *retor* < *rector* 'sacerdot que governa una parròquia'. A Sella se sol aplicar a la terra propietat d'un rector. En algun cas podria ser un renom del propietari.

El Retoret. Conjunt de bancals de Tagarina dins el terme de Sella. En el segle XVIII n'apareixen com a emfiteutes els rectors de Sella i de Relleu. Segurament el topònim deriva d'algun d'aquests propietaris. També a Tagarina hi ha una família de malnom "la Retora", però que no hi tenen res a veure.

El Retoret. Tros de terra amb caseta que hi ha al barranquet que passa vora el poble. Potser que tinga a veure amb els béns que deixà Josep Seva, el 18 de desembre de 1751, per a crear una capellania²⁴⁷.

El Retoret. Tros de terra al barranc de l'Arc, en el mas de les Muletetes.
[Benimantell]

La Retura.- Partida. Derivat del verb *returar* 'trencar la terra, en el sentit de llaurar-se per primera vegada'. Es troba davall del Morral, prop de l'entrada del barranc de Tagarina.

El Ricardo.- Bancal al Cireret dins la foia del Vidrier. És un topònim format sobre nom propi.[Benimantell]

Riu.- Corrent natural d'aigua, més o menys continu, de cabal que pot ser molt variable.

El riu de les Voltes. Tram del riu que va des de la font de la Murtera fins al barranc de l'Arc. Aquest topònim és un exemple clar de la capacitat conservadora de la toponímia pel que fa al lèxic. Mentre que les voltes de la carretera han passat a denominar-se *curves*, el nom tradicional segueix denominant aquestes desviacions de la trajectòria recta amb el substantiu *voltes*.

El riu de Sella. Tram del riu que va des del barranc de l'Arc fins a Orxeta. Hidrònim format amb la denominació del poble. També es pronuncia *riu Sella*.

El riu de Tagarina. Barranc de Tagarina. Aquesta és la denominació del Capbreu de 1726. Actualment, *barranc de Tagarina*.

El riu de la Rapella. Riu xicotet a la partida de la Rapella, vora el Serrà.

El riu de Ramon Ferrer. Barranc de poca llargària i que sols porta aigua ocasionalment. L'hydrònim es forma amb el nom propi del propietari de la terra. És a l'Almussent, en passar el pont del Tallat.

²⁴⁷ Martínez (1987:130-132).

Runar.- Lloc de pedres en la vessant d'una muntanya. Efecte de l'erosió de les muntanyes és l'acumulació de roca solta que es fa al llarg de les depressions dels vessants, anomenades *runars* en la part meridional del país.

El runar de la Mona. *Mona* l'hem inclòs en els substantius que fan referència a accidents orogràfics, que era l'opció més versemblant entre tots els possibles ètims. Segons Coromines el substantiu *mona* vindria d'una arrel preindoeuropea comuna amb el basc *munno* 'bony, tossal'. Un altre ètim descartat ha sigut l'àrab *mu'na* 'proveïments, queviures', dels qual Coromines posa com a exemple el mas de *la Mona*, mas que es troba entre Benimantell i el castell de Guadalest, vora la carretera²⁴⁸. També hem descartat la interpretació que afirma que el nom del runar ve d'una mona, fugida del Safari Aitana, que hi abaté un veí. Abans d'aquest succés el runar ja rebia el nom "de la Mona". Aquest runar es prenia com a referència per a saber l'hora.

El runar de la Pileta. Es troba al Racó. Té aquest nom perquè cal travessar-lo per a arribar a la Pileta.

El runar del Sastre. És el mateix que el runar de la Pileta. El nom es fa a partir del propietari, sastre de professió. Els seus descendents portaven el renom *sastre*.

La Sabatera.- Conjunt de bancals i edificació que està entre la Solana i l'Arc, a la part alta. Renom habilitat com a topònim.

Sagnon.- [sak 'non] Partida amb diversos masos. Derivat del cognom francès *Sagnon* i, aquest, segurament, modificació del cognom *Sagnol*. *Sagnon* es registra al Capbreu de 1726. La presència de persones d'origen francès a la nostra comarca als segles XVIII i XIX no és estranya, sobretot relacionats amb la propietat d'explotacions vitivinícoles. Com és habitual en la parla local, el topònim s'habilita com a apel·latiu i, per això, trobem denominacions com *Sagnon del tio Pep del Racó* referit a un mas de la partida.

²⁴⁸ *Onomast.*, V, 313; i *Decat.*, II, 93.

El Sagnonet.- [sakno 'net] Bancals entre la Rapella i Sagnon. Diminutiu del cognom *Sagnon*. És davall de Sagnon.

Salera.- Pedra plana damunt de la qual els pastors posen la sal per al ramat.

Les Saleres. Era i partida. Del substantiu comú *salera*. És un topònim que es registra al Capbreu de 1726.

Les Saleretes. Indret entre la mallada de la Palla i la mallada dels Timons. Diminutiu del substantiu *salera*.

Salt.- Desnivell abrupte en el curs d'un corrent d'aigua. Substantiu comú.

El Salt. Assut del barranc de l'Arc on l'aigua ha de véncer un desnivell.

El toll del Salt. Toll que hi ha al riu de les Voltes, enfront del Llinar, on l'aigua cau d'una penya.

Sanxet.- Barranc, costera, mas, pont i abeurador reial al terme de Benimantell. En el passat fou terme, vila i castell. Coromines (*Onomast.*, VI, 454b) diu que ve del col·lectiu llatí SENTICENTUM 'espinar, esbarzerar'. De fet, Barceló (1982:205) ja anotava que: "L'estructura del topònim fa pensar en un ètim no àrab". Cal dir també que l'esbarzer i l'espinar segueixen creant topònims, com els que hem vist amb *morer* i *espino*. Com a anècdota hem arplegat que Don Juan Tous no volia donar aigua de la font del Morer al propietari de Sanxet –el senyor Narciso-. Aquest, per tal de rebre aquella aigua, aconseguí declarar Sanxet "abeurador reial", i d'aleshores no n'hi faltà gens.

El Secanet.- Partida. El substantiu *secanet* indica una terra de secà amb una casa, definició que parla de com fou en un temps passat aquesta partida actualment engolida pel poble. Ja apareix en el Capbreu de 1726.

Secretari.- [sagra 'tari] Cases, fondo i ombria del terme de Sella. Segurament del renom o ofici del propietari. L'any 1835 ja trobem com a topònim consolidat "Sagratari" esmentat en la venda i pagament de ramat (APS, fondo Pare Tomàs. Llibreta d'administració).

Seguró.- Partida, mas, barranc, pla i carretera. És un topònim sense una etimologia clara. Coromines amb poc convenciment l'inclou dins el grup de *Segur* i *Segura* 'lloc tranquil'²⁴⁹. No descarta, però, una etimologia àrab. Nosaltres tan sols podem afegir una altra hipòtesi: que forme part dels topònims creats a partir de noms germànics –*Confrides* i *Guadalest*- que trobem en la zona muntanyenca de la Marina valenciana. Per tant, *Seguró* podria ser una adaptació de la forma *Segueró* derivat del nom germànic de persona SIGHARI²⁵⁰. *Seguró* apareix al Capbreu de 1726.

Sella.- Població de la Marina. Del substantiu comú *sella* 'cadira de muntar a cavall', que s'aplica a colls de muntanya entre dues elevacions. És un topònim arreladíssim en la nostra llengua per a designar les collades, especialment a la zona del Maestrat de tantes concomitàncies orogràfiques i toponímiques amb l'Aitana²⁵¹. La grafia des dels primers registres és amb S- inicial, fet que demostra un origen romànic del nom de la població. Cal dir que els pocs exemples amb C- són més tardans i fruit de l'error dels escriptors: "Hay que hacer la advertencia, pues es importante, de haber encontrado pocas veces en los escritos antiguos el nombre Cella. Cuando ocurre, en los libros parroquiales primero y segundo, se da el caso de ser un vicario o sustituto del párroco (en general frailes) los que lo hacen constar así al principio, pero ya posteriormente escriben Sella [...] Repito que, generalmente, en todos los documentos consultados hasta la fecha figura casi siempre lugar, Varonía y Villa de Sella, a pesar de que los libros parroquiales hasta 1727 están escritos, en su mayoría, en valenciano"²⁵². Cal dir també que, el nostre Sella, no té res a veure amb la denominació *Sella* i *río Sella* d'Astúries, el nom dels qual ve de la tribu *Saeleni* sense presència a la Corona d'Aragó²⁵³. També s'han fet interpretacions toponímiques des de l'àrab: "Su topónimo procede del árabe *sihla*, que significa "arena de aluvión"²⁵⁴. Aquesta interpretació s'ha descartat perquè, des del segle XIII, el nom del poble s'escriu amb S- com correspon a un topònim romànic i no amb Ç- com correspondria a un topònim àrab.

²⁴⁹ *Onomast.*, VII, 87.

²⁵⁰ Veg. *Onomast.* VII, 85-86.

²⁵¹ *Onomast.*, VII, 89-90.

²⁵² Martínez (1987:22).

²⁵³ Menéndez Pidal (1968:110-111).

²⁵⁴ *GECV*, XV, 75c. Afirmació potser inspirada en Barceló (1982:206), per a qui l'origen àrab sols era una probabilitat: "Probablement ve de l'àrab /sīhla/ "sorra d'al·luvió".

La Sellesa.- Fondo de barranc a la Real. El topònim es crea per feminització del cognom *Sellés*. Aquest fenomen derivatiu apareix en els registres de Sella de 1625: *Ferrera, Ortisa, Suca, Antona, Ginera, Serdana, Solera, Estornella, Rexa, Peresa, Payana, Boixa...* Sembla que aquest costum és per la importància que el nostre dret foral concedia a la dona, igualada a l'home, contràriament al que passava en altres països veïns²⁵⁵. Pel que fa a la presència del cognom *Sellés* al poble, en trobem un registre l'any 1706, quan mor "Maria, filla de Juan Sellés" ²⁵⁶.

Séquia.- Canal de regatge. Substantiu comú a partir de l'àrab *sāqiya*, derivat del verb *sāqà* 'regar'.

La séquia de Santa Bàrbera. Arreplega l'aigua del riu de Tagarina, a l'altura de la fonteta del Pilar, i la duu per Sagnon, Blanquinal, racó de les Fonts, Saleres i el Barranquet.

La séquia de l'Arc, que venia des de la font de l'Arc amb quatre ramals, dos per la solana de la Penya i dos més per l'ombría. Actualment està quasi desapareguda. Constituïa tot un sistema de reg: filloles, basses, tandes...

La séquia del Batle. Ix de la bassa del Batle i constitueix el reg del Batle.

Serra.- Elevació natural del terreny de dimensions considerables, muntanya. Substantiu comú. La comparació entre una serra de fuster i les muntanyes dentades ha creat el terme topogràfic.

La serra de la Real. Denominació formada amb *real* possible derivat de l'àrab *rafal*.

La serra de l'Aguilar. Topònim format a partir del zoònim.

La serra d'Aitana. Topònim que fa referència a una de les serres valencianes més emblemàtiques.

El Serrà.- Partida, mas i ermita. Derivat de *serra*. Cal dir que l'ermita dels Serrà era un referent social i religiós perquè hi anaven a oir missa els senyorets dels masos.

²⁵⁵ Moreu-Rey (1982:108).

²⁵⁶ Martínez (1987:80 i 102).

Sima.- Cavitat natural constituïda essencialment per un pou o diversos pous de parets verticals o subverticals; avenc. Del castellà *sima*. És un antic castellanisme que ja se sent com a autòcton de la ratlla del Túria cap a migjorn, especialment als territoris de l'Aitana (Sella, Benifato, Orxeta, Finestrat...). Al nostre recull han aparegut:

Les simes de Partagat. Avencs a la partida de Partagat. [Benifato]

I prenent-les com a referència hi ha *el collao de les simes* entre Confrides i Benifato.

Solana.- Cara-sol d'una muntanya. Substantiu comú.

La Solana. Està com a topònim en el Capbreu de 1726.

La solana dels Pins. La denominació es forma amb un fitònim.

La solana de Tagarina. Es forma amb el topònim de referència. La trobem com a topònim en el Capbreu de 1726.

La solana de Xarquer. També es forma amb el topònim de situació.

La solana del Morer. Format amb el topònim.[Benimantell]

La solana del tio Roman. Es forma amb el nom del propietari.

La Solaneta. Apel·latiu diminutiu. Es troba a la Foieta, dalt de l'Alcàntera.

La solaneta de Tomàs l'Espardenyer. Denominació formada amb el nom i renom del propietari. Es troba dins de la Solana.

La Solsida.- Partida en el cara-sol de la penya de Sella, en la part alta. És un substantiu comú habilitat com a topònim.

Soltà.- Partida i mas situats a Tagarina, en una part alta de l'ombria de la penya de Sella. De l'àrab *sultà* 'sobirà islàmic'. Coromines transcriu un relat d'una excursió de l'any 1964 on n'explica la situació: «masia del Soltà anant de Sella i el pont del Pas, pel camí del Barranc de Tagarina, després del Mas del Pedaç»²⁵⁷. Si el Soltà tingué ús durant l'època islàmica potser siga un dels rics *rafals* que passaren a mans dels cavallers més poderosos. L'arqueologia i la documentació antiga són els que han de donar fonament a les especulacions que poguem fer ara.

²⁵⁷ *Onomast.*, VI, 323b.

Tafarmaig.- Partida, alt i corral. Del berber *tāferma-mātiš* ‘bressol d’aguiles’, en el sentit de *niu d’aguiles* segons Coromines²⁵⁸. És un topònim viu que trobem també al Capbreu de 1726. Coromines proposa la grafia *Tafermatx*. Nosaltres hem deixat la tradicional.

Tagarina.-Tagarina és un immens nucli estratègic de la serra d’Aitana. Derivat de *tagarí* ‘moros de frontera’. Tal volta el nom de *Tagarina* es deu a la denominació que tenien els musulmans desplaçats de la vall de l’Ebre que potser hi vingueren²⁵⁹. Però no hem d’oblidar que al segle XIII, la ratlla amb Castella passava per Alarc (l’Arc) i per l’Alcantarella, tots dos topònims propers, i tal vegada es referisca a la posició fronterera dels habitants originaris. Reben la denominació de *Tagarina* la partida, el mas, el port, el barranc o riu, l’alt, les basses, el camí, el pont, el pas, les cases, l’ombria i la solana; cosa la qual dóna idea de la seua importància. A més, dins de Tagarina es troben denominacions tan significatives del seu esplèndid passat com *el mas del Soltà* ‘mas del Sultà’, i altres edificacions subordinades al nucli tagarí que fan de l’indret un exemple onomàstic singular. L’únic element amb què no compta és un castell, però no dubtem que fins al segle XVII –si més no- degué ser un eix principal de la vida a Aitana.

El Tallat.- Pas tallat a la muntanya, a principis del segle XX, per a permetre la construcció de la carretera de la Vila Joiosa. Està en la partida de l’Almussent. Substantiu comú esdevingut topònim.

Pont del Tallat. Denominació formada amb topònim. La forma més antiga és *pont dels Sapenes*, degut a un rector amb aquest cognom que el va fer construir a principis del segle XX, per a que les obres de la nova carretera no afectaren les seues terres.

El Taperal.- Conjunts de bancals de la Real. Es caracteritza el lloc perquè s’hi feien *taps* de terra que impedièn el cultiu. El topònim és un col·lectiu format amb l’arrel *tap* ‘conglomerat de terra dura’. De *tap* es forma *taper* ‘que té forma de tapa’, i de *taper* -per sufixació- *taperal* ‘bancal amb terrossos de terra dura en forma de tap’.

²⁵⁸ *Onomast.*, VII, 202b.

²⁵⁹ Rubiera i Epalza (1984:62-64).

El Terç.- Partida damunt del riu. Del substantiu *terç* 'tercera part d'una cosa'. En el Capbreu de 1726 apareix *el Terç* actual però també un altre a Sagnon. El referent del topònim no és clar, encara que el paral·lelisme amb noms com *l'Onzena* i *la Quinzena* -que trobem a Muro i l'Alqueria d'Asnar- pareix indicar que són denominacions referides a la distribució de l'aigua. Altrament, a Eivissa trobem una interessant accepció agrícola de *terç*: 'tros de terra en el qual es cultivava una planta determinada que formava la tercera part de la producció calculada per a la propietat a què pertanyia el camp' (DCVB). A partir d'aquest significat, la paraula *terç* ha passat a designar camps petits o grans a les Illes Balears. Accepció balear que podria adir-se amb el *Terç* sellard. Com ja hem dit, l'estudi de documentació antiga ens podrà aclarir el dubte.

El Teular.- Partida on hi havia una fàbrica de teules. Derivat de *teula*. En el Capbreu de 1726 trobem *la Teuleria*. També *teular* actualment a Confrides, Orxeta i Rellu. La mina principal d'on s'extreia l'argila es diu *la cova del Teular*.

Toll.- Lloc profund d'un riu, séquia o font, on l'aigua és neta i té poc moviment. Els tolls tenien diverses utilitats en la vida tradicional, fet pel qual reben denominacions particulars.

El toll de la Caldereta. El substantiu *caldera* indica una cavitat profunda en el llit petri del riu. En aquest cas del riu de les Voltes.

El toll de la Serp. La denominació es forma amb un zoònim. És al riu de les Voltes.

El toll de la Volteta. Pren el nom de la Volteta de Sagnon.

El toll de l'Alcàntera. Toll a la partida de l'Alcàntera.

El toll de l'Assut. És el toll d'un important assut pertanyent al reg de la font Major. Modernament hi ha qui li diu *el tollet de la Uve*.

El toll de Querina. Toll molt perillós situat davall de la volta de les Querines.

El toll del Molí. Toll que es troba al Molí de Baix.

El toll del Salt. Es troba enfront del Llinar. El nom li ve perquè hi ha una penya on l'aigua salta.

El toll del tio Carlos. Toll a l'Almussent dins les terres del *tio Carlos*.

El toll dels Coloms. És el mateix toll que el *toll dels Tudons*. Ve motivat per la presència de les aus.

El toll dels Tudons. Denominació formada amb el zoònim *tudó*.

El tollet de la Uve. És forma a l'assut del reg de la font Major. És un nom modern creat per la forma que l'aigua pren –en forma de ve baixa- en fer el salt. El nom tradicional és *el toll de l'Assut*.

La Torreta.- Partida. Substantiu diminutiu. Tenim el topònim en un document del 30 d'abril de 1672 on es diu que hi morí Gaspar Garcia d'una centella: “no se li administra ningun sacrament perque mori desgraciadament de una semtella (*sic*) en la Torreta”²⁶⁰. També apareix en el Capbreu de 1726.

La Torta Llopis.- Lloc de Tagarina. El topònim es forma amb un substantiu més cognom. No es coneix la persona referida pel topònim, que devia ser-ne la propietària. Tenim, però, una cançoneta popular que hi fa referència a Tagarina i els Llopis: “la senyora Paca / està que trina, / perquè té al tio Llopis / en Tagarina, / i ara Pasqual / i ara Pasqual, / ha caigut la Retura, / i va pel Morral”²⁶¹.

Torregrossa.- Partida i bancal. Del cognom *Torregrossa*. Els anys 1636 i 1637 apareix un *Jusep Torregrossa*²⁶². I l'any 1726 ja és topònim en el Capbreu.

El Tossalet (o el Trossalet).- Alt vora el poble, prop del cementeri. Del substantiu comú *tossal* amb atracció de *tros*. És a dir la semblança de forma entre *trosset* i *tossalet* ha provocat l'acostament de l'un a l'altre, i ha creat l'híbrid *trossalet*. Aquest fenomen lingüístic es coneix amb el nom d'homonimització formal²⁶³. En el Capbreu de 1726 apareix *el tossalet de l'Alcàntera*. L'any 1812 torna a aparèixer *la partida del Tossalet*²⁶⁴. Actualment, la forma majoritària és *el Trossalet* però encara hi ha persones que enuncien *el Tossalet*. És així com ho recorda Paquita Picó (2001): “Covetes de terra blanca hi havia en molts llocs com ja he dit abans, però anomenaré alguns perquè de segur alguna persona se'n deu recordar. Hi havia covetes al Barranquet, al Tossalet [...]”.

²⁶⁰ Martínez (1987:90).

²⁶¹ Martínez (2005:57).

²⁶² Martínez (1987:78).

²⁶³ Veny (1991:74).

²⁶⁴ Martínez (1987:183).

El Torrompero.- [el turum 'pero] Heretat d'horta entre la carretera i el poble, a l'esquerra del riu de les Voltes. De l'aragonés *torrompero* 'tros de terra improductiva, dolenta, generalment en un coster de muntanya on no s'hi fa la vegetació'. A Sella el Torrompero es troba en una zona amb pendent pronunciada, una costera prou dolenta que encara es conserva. Antigament hi pujava el camí reial. És un dels diversos topònims comuns amb les zones pirinenques.

La Travessa.- Camí del poble a Tagarina per la Penya. Substantiu comú. Era un antic assegador, que és continuació del que passa per dins del poble a través del carrer Major i la costereta del Cor.

Tros.- Porció de terreny, petita o mitjana, de conreu que algú posseeix. Substantiu comú. És un topònim lligat directament a la propietat de la terra, per la qual cosa la denominació es forma amb el nom, cognom o renom del propietari.

El tros de Català. Cognom.

El tros de Coto. Malgrat la falta de registres de *Coto* com a renom l'hi hem inclòs perquè tots els *trossos* es formen amb el nom o renom del propietari²⁶⁵.

El tros de Cristo. Renom.

El tros de Jordà. Cognom.

El tros de Llorca. Cognom.

El tros de Marc-Antoni. [trosdemargan 'toni] En aquest cas trobem un nom compost, *Marc-Antoni*, que és usual en la història de Sella: El 3 de desembre de 1697 trobem a “Marc-Antoni Alemany, veí de la baronia de Sella” i el 1821 un altre Marc-Antoni Alemany²⁶⁶.

El tros de la Saragata. Renom.

El tros de Mora. Cognom.

El tros de Pedaç. Traducció pròpia de “trozo de pedas (*sic*)” que apareix en un document de l'Arxiu Parroquial de Sella de 1869.

El tros de Seva. Cognom.

²⁶⁵ Cal tenir en compte que el vocable *coto* s'emprava per a marcar els terrenys que els senyors es reservaven amb dret exclusiu. Encara es mantenen topònims formats amb l'apel·latiu *coto* a Énguera, Monòver i el Pinós. Amb la desaparició dels patrimonis nobiliaris al segle XIX, aquests espais passaren a mans privades o foren integrats als ajuntaments (Montiel 1995).

²⁶⁶ Martínez (1987:87 i 180).

El tros de Velón. Renom. És al terme de Relleu.

El tros de Verdú. Cognom.

El tros del tio Patricio. Nom.

El Trosset. Casa i bancalets que hi ha just dalt del poble a l'esquerra de l'Ermita. Apel·latiu diminutiu.

Cal assenyalar que, encertadament, Coromines diu: “En alguns llocs sembla clar que el mot ha estat, per dir-ho així, potenciat, almenys en la zona entre Mariola-Benicadell i la costa austral: en alguns casos sembla referir-se a una caseta rural, però com a nom de l'edifici tant o més que de les terres; en altres sembla tractar-se de tot un mas, o d'una gran propietat (amb edificació a dins, o sense)”²⁶⁷. Com hem dit, a Sella la paraula *tros* fa referència a possessions petites o mitjanes.

El Trossalet.- Heretat del reg de l'Alcàntera i l'Alfafara. (Veg. **El Tossalet**).

La Verònica.- Indret del Calvari on es troba la capella de la Verònica en la pujada de l'Ermita. És un topònim religiós format sobre un nom propi.

El Vidrier.- [elvedri 'er] Foia, casa i era. Segurament del renom o nom d'ofici del propietari en algun temps.

Villa Serra.- Mas d'Aitana. El topònim es forma a partir de la denominació del mas, denominació típica de la burgesia de finals del segle XIX principis del XX. [Alcoleja]

Vistabella.- Part superior de Sella, darrere de l'Ermita. Topònim format per composició de substantiu més adjectiu. El topònim fa referència a la visió agradable que hi ha des d'aquest punt.

Volta.- Desviació de forma circular o quasi circular en la trajectòria que se segueix. Substantiu comú. Malgrat la competència del castellanisme *curva*, el substantiu *volta* encara apareix ara i adés en la toponímia de Sella. Hi trobem:

²⁶⁷ *Decat.*, VIII, 884b.

La volta de la Venta. Topònim de creació recent referit al traçat de la carretera modificat segle XX. El camí reial no feia aqueixa revolta, però sí que passava per la venta.

La volta de la Verònica. Revolta del camí del Calvari, a la capella de la Verònica. És un topònim d'origen religiós.

La volta de les Betrius. És la mateixa que *la volta de Querina*. La volta també es diu així perquè enfront està la casa de les Betrius, al marge esquerre del riu Sella.

La volta de les Forques. Volta de la carretera que se situa un poc més avall d'on s'alçaven les forques medievals.

La volta de Querina. Revolta que fa la carretera que va de Sella a la Vila Joiosa. Es forma amb el renom *Querina*, que dona nom a un toll situat al riu.

La volteta de Sagnon. Topònim actual de la carretera al seu pas per Sagnon. Ja consta al Capbreu de 1726. Es forma amb el nom de la partida, que és el cognom Sagnon.

La volta del Covero. Volta de la carretera que davalla a la Vila Joiosa, en un fondet d'ombria on hi havia molts accidents de cotxes abans de les obres d'ampliació. Rep el nom perquè allí estava la casa propietat del Covero, renom d'una família que visqué a la partida de la Cova.

La volta del Passet. Volta situada al Passet, pujant a Aitana abans de la Venta. Topònim relacionat amb l'antic camí reial.

També el riu, en el tram que va des de la font de la Murtera fins al barranc de l'Arc, rep el nom de *riu de les Voltes*.

El Xaparral.- [el tʃapa'ral] Lloc de mates de carrasques al som i la part alta de la penya de Sella. Del castellà *chaparral*. És un substantiu fitonímic habilitat com a topònim.

Xarquer.- [tʃar'ker] Partida. De l'arabisme *-šarka* modificat pel sufix mossàrab *air-*, amb el significat de "corral". Les subdivisions de la partida han rebut denominació a partir dels propietaris, i el topònim passa a complir funció d'apel·latiu.

El xarquer de Carreró. Es forma amb renom.

El xarquer de José de Pepa-Maria. Denominació composta per nom més renom.

El xarquer de les ames del pare Tomàs. Es forma amb la denominació de les propietàries, que eren les criades principals del rector.

El xarquer de Pantaleón. Es crea amb un nom propi, que també apareix en una cançó del taller de calces: “Eixa Maria Ortiz, / la neboda de Pantaleón, festejava anit / amb lo fill de Pepet Salvador”²⁶⁸.

El xarquer de Pep de Javielo. Es forma amb el nom més el renom.

Les Ximetes.- [estʃi'metes] Tros amb casa. Renom de les propietàries, derivat del nom propi *Xima*.

El Xorrador.- [eltʃora'or] Sortidor per on rajava aigua a la bassa de Santa Bàrbera, darrere de l'Ermita. Del castellà *xorro*. Abans feia de llavador.

²⁶⁸ Martínez (2005:64). Era un taller que feia calces per a Ontinyent. Ja estava en funcionament en la primera meitat del segle XX.

BIBLIOGRAFIA I FONTS
DOCUMENTALS

La informació documental procedix dels següents arxius:

Arxiu Municipal de Sella (AMS)
Arxiu Parroquial de Sella (APS)
Arxiu Històric Provincial d'Alacant (AHPA)
Arxiu Municipal de la Vila Joiosa (AMV)
Arxiu de la Diputació Provincial d'Alacant (ADA)
Arxiu Històric Nacional (AHN)
Archivo General de Palacio (Madrid) (AGP)
Arxiu del Regne de València (ARV)

Bibliografia consultada:

- Alanyà i Roig, J. (2000): *Urbanisme i vida a la Morella medieval (S. XIII-XV)*, Ajuntament de Morella i Amics de Morella i Comarca, Morella.
- Alemany, R., et alii, (1987): *Carta de poblament*, Universitat d'Alacant/Ajuntament de Benidorm.
- Alemany Ferrer, R., (1991): "Malnoms i topònims de Callosa d'en Sarrià en la miscel·lània d'Adolf Salvà *De la marina i la muntanya*", *Actes del catorzè col·loqui de la Societat d'Onomàstica*, ed. Generalitat valenciana, Alacant, vol. I, p. 259-268.
- Almiñana Orozco, P. (2001): *Els topònims de Benidorm*, Ajuntament de Benidorm.
- Amades, J. (1984): *Auca dels jocs de la mainada*, Ed. Altafulla, Barcelona
- Ardit, M. (1993): *Els homes i la terra del País Valencià*. Ed. Curial, 2 volums, Barcelona, 320 y 331 pp.
- Baldaquí i Escandell, R. (transcriptor) (1987): "*Carta de l'honorable mossèn Gizbert d'Olms, donzell, de la possessió del feu e jurisdicció criminal de la vila de Sella del molt alt senyo, rey de Navarra e duch de Gandia*". Col. Papeles Alicantinos, Ed. Caja de Ahorros Provincial de Alicante, 10 pp.
- Bernat, J.S. i Badenes, M.A. (1994): *Crecimiento de la población valenciana (1609-1857)*. Edicions Alfons el Magnànim. València, 357 pp.
- Barceló, C. (1991): "Penàguila: Un topònim àrab", *Solpost*, Estudis de llengua i literatura, col·lecció "Universitas", 3, editorial Marfil, Alacant, pp. 39-44.

- Beltran i Calvo, V. (2005): *El parlar de la Marina Alta: el contacte interdialectal valencianobalear*, Universitat d'Alacant-Departament de Filologia Catalana, Alacant.
- Bordils, X., i Seva, S. (1999): *El color en la arquitectura tradicional valenciana*, Bancaixa, València.
- Bruguera, J. [curador] (1991): *Llibre dels fets del rei en Jaume*, Editorial Barcino, 2 vol., Barcelona.
- Butzer, K.W.; Butzer, E.K.; Miralles, I.; Mateu, J.F. (1985): "Una alquería islámica medieval de la sierra de Espadán" dins *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 61: pp. 305-365.
- Butzer, K.W. (2005): "Environmental history in the Mediterranean world: cross-disciplinary investigation of cause-and-effect for degradation and soil erosion" dins *Journal Archaeological Science*, 32: pp. 1773-1800
- Cano, M. A. i Martínez, J. (1991): "Context sociolingüístic i toponímia de la Vall de Guadalest durant el segle XVIII", *Actes del catorzè col·loqui de la Societat d'Onomàstica*, ed. Generalitat Valenciana, Alacant, vol. II, pp. 560-568.
- Cano, M. A. (1995): "La toponímia de la Nucia", *Materials de toponímia*, Universitat de València, vol. I, pp. 479-500.
- Cantó, P. (2001): "Terra blanca per escurar", dins *Sella 2001. Festes patronals en honor a la divina Aurora*. s. p.
- Casanova Herrero, E. (1991): "Toponímia oronímica i repartició semàntica", *Actes del catorzè col·loqui de la Societat d'Onomàstica*, ed. Generalitat Valenciana, Alacant, vol. II, p. 569-586.
- Castelló, J. (1783): *Descripción geográfica del Reyno de Valencia formada por corregimientos por Dn.--*, de la Real Academia de la Historia. Noticia preliminar, comentarios, transcripción y notas por J.B. Codina Bas (2000). Diputación de Valencia, Valencia, 373 pp.
- Castelló i Vives, J. (2005): *Contes de pansero*, edicions del Bullent, Picanya.
- Cavanilles, A.J. (1795-1797): *Observaciones sobre la Historia Natural, Geografía, Agricultura, Población y Frutos del Reyno de Valencia*, dos vols, Madrid, reed. Albatros, 1991.
- Chabás, R. (dir.) (1887-1888): "El Archivo. Revista literaria semanal" Ed. facsímil, tomo II. Institut de Cultura "Juan Gil-Albert". Diputación de Alicante, 1986. Pp.416.

-
- Ciscar Pallarés, E. (1993): *“Moriscos, Nobles y Repobladores”*. Edic. Alfóns el Magnànim. Diputació Provincial de Valencia. 244 p.
 - Climent i Giner, D. (1985): *Les nostres plantes*, Institut Juan Gil-Albert / Diputació d'Alacant.
 - Codina Bas, J. [curador] (2000): *Descripción geográfica del Reyno de Valencia formada por corregimientos de Dn. Josef Castelló de la Real Academia de la Historia (1783)*, Diputació de València.
 - Colomina Castanyer, J. (1991a): *El valencià de la Marina Baixa*, Generalitat Valenciana, València.
 - Colomina Castanyer, J. (1991b): “Toponímia costanera de 1673”, *Actes del catorzè col·loqui de la Societat d'Onomàstica*, ed. Generalitat Valenciana, Alacant, vol. II, p. 587-613.
 - Cortés Picó, F. (2005): “Relleu en la xarxa de camins de la Marina Baixa”, *Actes de les primeres jornades sobre l'actualitat del patrimoni arqueològic i etnogràfic de la Marina Baixa*, Universitat Miguel Hernández, Elx, p. 59-66.
 - Coromines, J. (1995): *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Curial Edicions Catalanes / Caixa de Pensions “La Caixa”, Barcelona.
 - Coromines, J. (1989-1997): *Onomasticon cataloniae*, Curial Edicions Catalanes / Caixa de Pensions “La Caixa”, Barcelona.
 - DCVB (1980) Alcover, A. i Moll F. de B.: *Diccionari català, valencià, balear*, 10 vols, Editorial Moll, Mallorca.
 - Doménech García, A. (2005): “Los caminos del agua en Sella”, *Actes de les primeres jornades sobre l'actualitat del patrimoni arqueològic i etnogràfic a la Marina Baixa*. Universidad Miguel Hernández, Elx, pp.: 67-72
 - Esquerdo Vaello, M.L. i Sais Devesa, M.J. (1999): *Aproximació a la toponímia vilera*, Ajuntament de la Vila Joiosa.
 - Espinalt Garcia, B. (1786): *Atlante español*, 3 vols., edició facsímil de la Insitució Valenciana d'Estudis i Investigació, València, 1988.
 - Espinàs, J.M. (1998): *A peu pel Comtat i la Marina*, edicions La Campana, Barcelona
 - Espinosa, A. (2005): “Relleu en la via antiga entre les ciutats ibèrica i romana de la Vila Joiosa i la ciutat ibèrica de la Serreta”, dins *Benesit*, pp. 57-60.

- Figueras Pacheco, F. (1913-1925): "Provincia de Alicante" dins Carreras y Candi, F.: *Geografía General del Reino de Valencia*, Vol. V. Ed. Alberto Martín. Barcelona, pp. 2010.
- Galiana Soriano, A. (2001): *Història natural de la Marina Baixa*, Editorial Club Universitario, Alacant.
- Galmés de Fuentes, A. (1990): *Toponímia de Alicante (La oronímia)*, col·lecció Xarc Al-Andalus, vol. 3, Universitat d'Alacant.
- Garrido i Valls, J.D. (1994): "Toponímia del terme municipal de Benimantell", *Actes del XVII Col·loqui General de la Societat d'Onomàstica*, Universitat de Barcelona, p. 277-291.
- Garrido i Valls, J.D. (1999): "Almodòver i Guardamar: Història de dos topònims", *Estudis de Llengua i Literatura catalanes/XXXIX. Homenatge a Arthur Terry*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.
- García Fracés, A. (2006): "Los molinos de Sella" dins *Sella 2006. Festes patronals en honor a la divina Aurora*. s. p.
- García Fracés, A. (2007): "Los molinos de la cuenca del Amadorio" dins *Patrimoni, aigua i clima a la Marina Baixa. Actes de les segones Jornades de Patrimoni de la Marina Baixa*. Ajuntament de la Vila Joiosa, pp. 59-70.
- García Gandía, J.R. (2005): "Territorio rural islámico en la Marina Baixa" *Actes de les primeres jornades sobre l'actualitat del patrimoni arqueològic i etnogràfic a la Marina Baixa*. Universidad Miguel Hernández, Elx, pp.: 9-15
- GECV (2005): *Gran Enciclopedia de la Comunidad Valenciana*, Editorial Prensa Valenciana, València.
- Giménez Font, P. (2002): "El del Cantó de l'Era: un forn de 1811", dins *Sella 2002. Festes patronals en honor a la divina Aurora*. s. p.
- Giménez Font, P. (2005): "Introducció al patrimoni religiós antic de Sella" dins *Sella 2005. Festes patronals en honor a la divina Aurora, II Centenari*. pp. 30-35.
- Giménez Font, P. (2006): "El retaule major de Santa Anna: recuperació del patrimoni de la memòria col·lectiva", dins *Sella 2006. Festes patronals en honor a la divina Aurora*. s. p.
- Giménez Font, P. (pendent de publicació): *Las transformaciones del paisaje valenciano en el siglo XVIII. Una perspectiva geográfica*. Institució Alfons el Magnànim, València.

- Giménez Font, P. y Pérez Serrano, M.A. (2003): “Una imatge inèdita: Sella en 1898” dins *Sella 2003. Festes patronals en honor a la divina Aurora*. s.f.
- Giménez Font, P. y Pérez Serrano, M.A. (2004): “L’arxiu municipal de Sella: patrimoni històric i cultural del nostre poble” dins *Sella 2004. Festes patronals en honor a la divina Aurora*. pp. 35-40.
- Giménez Font, P. y Cantó Seva, J.A. (2005): *Bella es la noche. La Rondalla de Sella 1954-2003*. Editorial Club Universitario, Alacant.
- Gómez Serrano, N. P. (1931): “Secció d’Antropologia i Prehistòria”, *Anales del Centro de Cultura Valenciana*, vol. IV, núm. 8, pp. 73-80.
- Gregori Berenguer, J.J. (1999): “La natura intervinguda: l’home i la seua relació amb la muntanya tradicional” dins *Recerques del Museu d’Alcoi*, núm. 8, pp. 21-27.
- Guardiola, M.I., i Beltran, V. (2005): *Bohulla la caramulla: cultura popular i llengua d’un poble de la Marina*, Diputació Provincial d’Alacant.
- Guichard, P. (1982): “Los castillos musulmanes del N. de la provincia de Alicante” *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval*, núm. 1, pp. 29-46.
- Hernández Hernández, M. (1997): “*Paisajes Agrarios y Medio Ambiente en Alicante*”. Ed. Universidad de Alicante.
- Hernández, M. S.; Ferrer, P.; Català, E. (1991): “Tres nuevos yacimientos con pinturas esquemáticas en Alicante”, *Alberri*, núm. 4, pp. 31-62.
- Hinojosa Montalvo, J. (1993a): “Aproximación a la ganadería alicantina en la Edad Media”, *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval* núm. 9, pp. 161-178.
- Hinojosa Montalvo, J. (1993b): “La renta feudal de los mudéjares alicantinos”, *Señorío y feudalismo en la Península Ibérica. Siglos XII-XIX*. Ed. Institución Fernando el Católico, Diputación de Zaragoza, pp. 105-129.
- Hinojosa Montalvo, J. (2002): *Diccionario de historia medieval del Reino de Valencia*. Ed. Biblioteca Valenciana, IV volums.
- Jaquemot Ballarín, A. (2004): “Hidrònims ibers olo-tolo: ‘Aigua-riu’”, *Butlletí interior de la Societat d’Onomàstica*, núm. 96, pp. 38-39.
- Jiménez Pérez, J. (1989): “Los mamíferos” dins *Guía de la Naturaleza de la Comunidad Valenciana*. Ed. Levante-El Mercantil Valenciano. pp. 271-300.
- Kelley, K. W. (ed.) (2004): *The home planet*, extret de *Geografia i Història. Comunitat Valenciana*, 1r ESO, ed. Voramar/Santillana, Picanya (València), 2004, p. 12.

- Lapesa, R. (1962): *Historia de la lengua española*, Escelicer S.A., 7ª edició, Madrid.
- Llobregat, E. (1983): “La geografia antiga valenciana i ‘L’Anònim de Ravenna’: notes de lectura”, *L’Espill*, núm. 17-18, València, p. 99-111.
- Llorca Ibi, F.X., (1991): “Talassonímia dels mariners de Benidorm”, *Actes del catorzè col·loqui de la Societat d’Onomàstica*, ed. Generalitat Valenciana, Alacant, vol. II, p. 453-456.
- Llorca Ibi, F.X. (2000): “Vocabulari benidormer de la ramaderia”, *Butlletí Interior de la Societat d’Onomàstica*, núm. 83, Res Publica Edicions S.L., Eivissa.
- Llorca Ibi, F.X. (2003): “Talassonímia dels mariners de la Vila Joiosa”, *XXIX Col·loqui de la Societat d’onomàstica (Teulada 2002)*. *Butlletí Interior de la Societat d’Onomàstica*, núms. 94 i 95, Denes, València.
- Llorca Ibi, F. X. (2005): “De l’Albir a l’Arabí. Una hipòtesi balear del canvi de nom”. *Revista de les Festes Majors Patronals de Benidorm*, p. 56-59.
- Llorca Ibi, F. X. (2007): “Toponímia de la Marina Baixa” dins *Patrimoni, aigua i clima a la Marina Baixa. Actes de les segones Jornades de Patrimoni de la Marina Baixa*. Ajuntament de la Vila Joiosa, pp. 199-206.
- López Mira, J.A. (1999): “Els aprofitaments d’origen mineral” *Recerques del Museu d’Alcoi*, núm. 8, pp. 63-71
- Madoz, P. (1845-1850): *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de Alicante, Castellón y Valencia*. Edició de la Institució “Alfons el Magnànim”. Diputació Provincial de Valencia, 1982. 2 Volums.
- Marco Molina, J. A. (1994-95): “Relleu i toponímia a les muntanyes sud-valencianes”, *Quaderns del migjorn* núm. 2, pp. 205-218.
- Marco Molina, J. A. (2001): *Aitana como espacio singular. Perspectiva geográfica de una montaña mediterránea*. Ed. Universidad de Alicante, 107 pp.
- Marco Molina, J. A. (2001b): “Assaig metodològic per a la interpretació, sistematització i representació cartogràfica dels fitònims”, *Cuadernos de Geografía* núm. 69/70, pp. 53-74
- Marco Molina, J. A. (2004): *Atles fitonimic d’Alacant*. Ed. Universitat d’Alacant, 199 pp.
- Marco Molina, J. A. i Morales Gil, A. (1995): “Terrazas de cultivo abandonadas en el sureste peninsular: aspectos evolutivos”, dins *Investigaciones Geográficas*, núm. 13, pp. 81-90.

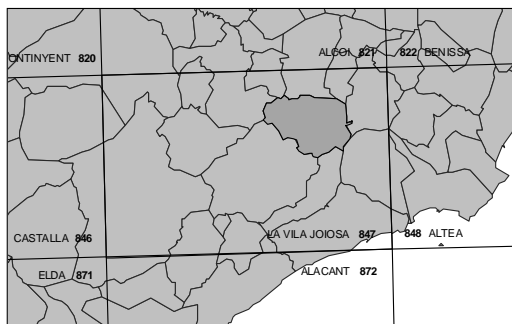
- Martí i Gadea, J. (1908): *Tipos, Modismes y Còses Rares y Curiosos de la tèrra del Gè*. Imp. De Antonio Lopez y Comp.^a. València, 3 volums.
- Martín i Cantarino, C. (1993): “El Nom popular dels animals vertebrats terrestres a la comarca d’Alacant”, *Quaderns del migjorn*, 1, pp. 161-168.
- Martines, J. (1992): “Els llocs de vora mar de l’Albir”, *A Sol Post-Estudis de llengua i Literatura*, Universitas 2 (1991), ed. Marfil, Alcoi.
- Martínez Pérez, J. i Martínez Pérez, V. (1991): “L’Alfàs: toponímia a estudi”, *Actes del catorzè col·loqui de la Societat d’Onomàstica*, ed. Generalitat Valenciana, Alacant, vol. II, p. 457-466.
- Martínez Martínez, M. (1934): “Aportaciones a la flora española. Plantas de Alicante” dins *Memoria de la Real Sociedad Española de Historia Natural*, 14(5): pp. 405-480.
- Martínez Llorens, N. (1987): *Sella. Historia y costumbres*. Imp. Vidal-Leuka, S.A., Alacant.
- Martínez Llorens, N. (2005): *De l’antigor a Sella*, Edició a cura de Juan Luis Cantó. Ajuntament de Sella.
- Mas i Miralles, A. (1998): *Toponímia de Santa Pola. Una aproximació lingüística*, Ajuntament de Santa Pola.
- Mas y Gil, L. (1976): *Toponimia alicantina en la nobiliaria española*. Diputació Provincial d’Alacant.
- Menéndez Pidal, R. (1968): *Toponimia prerrománica hispana*, Editorial Gredos S.A., Madrid.
- Montiel, C. (1995): *La propiedad forestal de raigambre señorial en tierras valencianas*. Ed. I.C. Juan Gil-Albert, Alicante.
- Montoya Abat, B. (2006): *Història de la llengua catalana en un territori de frontera: Petrer (Vinalopó Mitjà)*, Universitat d’Alacant/Departament de Filologia Catalana, Alacant/Petrer.
- Moltó Mantero, E. (2003): *La agricultura a título parcial en la Montaña de Alicante*. Universidad de Alicante, Alicante.
- Moreu-Rey, E. (1982): *Els nostres noms de lloc*, Editorial Moll, Mallorca.
- Nebot, J. i Segura, J.M. (1999): “Viure a la muntanya, viure de la muntanya. Usos i explotacions tradicionals. Una introducció”, *Recerques del Museu d’Alcoi*, núm. 8, pp. 9-11.

- Orozco Sánchez, D.P. (1878): *Manual Geográfico-Estadístico de la Provincia de Alicante*. Imprenta de Antonio Reus. Alicante.
- Orts i Bosch, P. M. (1972): *Introducció a la història de la Vila de Vilajoiosa i el notari Andreu Mayor*, Publicaciones de la Caja de Ahorros Provincial, Alicante.
- Orts i Bosch, P.M. (1991): “Toponímia antiga de la Marina Baixa (aclariments)”, *Revista Oficial de les Festes de la Mare de Déu del Sufragi*, Benidorm (Sense numerar).
- Orts i Bosch, P. M. (no consta any d'edició): *Carta Poble de la Vila Joiosa*, Lanuza Edicions, Altea.
- Orts i Bosch, P.M. (2005): “Segles XIV-XV i XVI. Documents”, “. *Revista de les Festes Majors Patronals de Benidorm*, p. 60-62.
- Pellicer i Bataller, J. (2000): *Costumari botànic*. Edicions del Bullent, Picanya, 3 vol..
- Pérez Serrano, M.A. (2005): “El archivo parroquial de Sella: una herencia de nuestro pasado” dins *Sella 2005. Festes patronals en honor a la divina Aurora, II Centenari*. pp. 49-52.
- Piqueras Haba, J. (1999): *El espacio valenciano. Una síntesis geográfica*. Editorial Gules, Valencia.
- Piqueras Haba, J. (2005): “La Filoxera en España y su difusión espacial: 1878-1926”, *Cuadernos de Geografía* núm. 77, pp. 101-136.
- Pla Alberola, P. (1991): “Despoblación y repoblación. La crisis del XVII en el Cuartel de la Marina y las Montañas”, dins Nadal Oller, J. (Coord.): *Evolución demográfica bajo los Austrias*, I.C. Juan Gil-Albert, Alacant, pp. 195-239.
- Quereda Sala, J. (1978): *Comarca de La Marina (Alicante). Estudio de Geografía Regional*. Diputación Provincial de Alicante, Alacant.
- Roldán Hervás, J.M. (dir.) (2006): *Diccionario Akal de la Antigüedad Hispana*, Akal ediciones, Madrid.
- Román, J.L., i Epalza, M. (1983): *Toponímia mayor y menor de la provincia de Alicante*, CAM.
- Roman del Cerro, J.L., (1986): “La toponímia alicantina en el marco de las lenguas prevalencianas”, *Las lenguas prevalencianas*, Universidad de Alicante, Alacant, pp. 97-110.
- Rosselló i Verger, V.M. (2004): *Toponímia, geografia i cartografia*. Universitat de València.

- Rubiera Mata, M.J. (1985): *La taifa de Denia*, Instituto Juan Gil-Albert / Diputación Provincial de Alicante, Alacant.
- Rubiera Mata, M.J. (1991): “Els camins àrabs de la muntanya i la marina alacantines”, *Actes del catorzè col·loqui de la Societat d’Onomàstica*, ed. Generalitat Valenciana, Alacant, vol. II, p. 671-672.
- Salvà Ballester, A. (1960): *La villa de Callosa de Ensarrià*, 2 vol., Instituto de Estudios Alicantinos/Diputación Provincial de Alicante, Alacant.
- Sanchis Guarner, M. (1982): *Els pobles valencians parlen els uns dels altres II*, vol. 3, Edicions 3 i 4, València.
- Santamaria, V.J. (1991): “Toponímia del terme de Confrides-l’Abdet”, *Actes del catorzè col·loqui de la Societat d’Onomàstica*, ed. Generalitat Valenciana, Alacant, vol. II, p. 496-498.
- Sastre, J., i Morera, V. (2004): *Les fonts de la Safor. De les nimfes d’aigua a la sobreexplotació dels aquífers*, CEIC Alfons el Vell, Gandia
- Seguí Seguí, J. (1999): “La muntanya i els pastors: aspectes del pasturatge tradicional d’ovins i caprins a les muntanyes del nord d’Alacant”, *Recerques del Museu d’Alcoi* núm. 8, pp. 45-52.
- Selfa Sastre, M. (2002): *Topònims i malnoms de Pego*, Edicions del Bullent, Picanya.
- Sempere Reig, E. (2005): *Valencià en perill d’extinció*, Arts Gràfiques Soler, 2a edició, València.
- Seva, E. et al.: Román, J.L.; Seva, R. (2005): “El origen prehistórico de los banales / borda como habitación y refugio ganadero en la montaña de Alicante (España)”, dins *Mediterránea. Serie de Estudios Biológicos*, 18, pp: 71 –121.
- Soler y Pérez, E. (s.d.): *Villajoyosa y su partido*. Apunts manuscrits, 348 p.
- Soler y Pérez, E. (1893 i ss.): *Torreta de San Joaquín*. Apuntes-Notas. Apunts manuscrits.
- Soler y Pérez (1874-1892): “Excursiones y viajes” vol. 1, Apunts manuscrits, 602 p.
- Soler Ortiz, S. (2005): “Sella desde la arqueología” dins *Sella 2005. Festes patronals en honor a la divina Aurora, II Centenari*. pp. 63-65.
- Terrado, J. (1999): *Metodología de la investigación en toponimia*. Imp. INO Reproducciones, Saragossa.

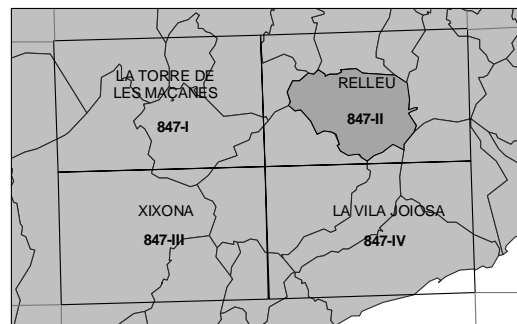
- Torres Faus, F. (1998): *Les divisions territorials de la Marina*, Ajuntament de Benissa/Institut de Cultura "Juan Gil-Albert"/Diputació Provincial d'Alacant.
- Torres Faus, F. (1991): "La toponímia del terme general d'Alacant", *Actes del catorzè col·loqui de la Societat d'Onomàstica*, ed. Generalitat Valenciana, Alacant, vol. II, p. 682-688.
- Torró, J. (1990): *Poblament i espai rural. Transformacions històriques*. IVEI/Institució Alfons el Magnànim. València, 132 pp.
- Torró, J. (1992): *La formació d'un espai feudal : Alcoi de 1245 a 1305*. Diputació Provincial de València. Centre d'Estudis Locals.
- Torró, J. (1999): *El naixement d'una colònia. Dominació i resistència a la frontera valenciana (1238-1276)*. Universitat de València, I.C. Juan Gil-Albert.
- Torró, J. (2003): "Arqueologia de la Conquesta. Registre material, substitució de poblaments i transformació del espai rural valencià (segles XIII-XIV)" dins Barceló, M.; Feliu, G.; Furió, A.; Miquel, M.; Sobrequés, J. (eds.): *El feudalisme comptat i debatut. Formació i expansió del feudalisme català*. Ed. Universitat de València. Museu d'Història de Catalunya, pp. 153-200.
- Torró, J. (2005): "Terrasses irrigades a les muntanyes valencianes. Les transformacions de la colonització cristiana", dins *Afers*, núm. 51, pp. 301-356
- Tort, J. (2001): "La toponímia com a camp de coneixement interdisciplinari. Algunes bases teòriques i epistemològiques per a l'estudi dels noms de lloc", dins *Scripta Nova. Revista Electrónica de Geografia y Ciencias Sociales*, núm. 86. (sense numerar).
- Valor, E. (2000): "Viatge a Nadal", dins *Narracions perennes*, Tàndem edicions, València, pp. 57-78.
- Veny i Clar, J. (1996): *Onomàstica i dialectologia*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.
- Vicedo, M. i Ramírez, J. (2004): *Guía de los pozos de nieve de la provincia de Alicante*. Diputación de Alicante.

ANNEX CARTOGRÀFIC

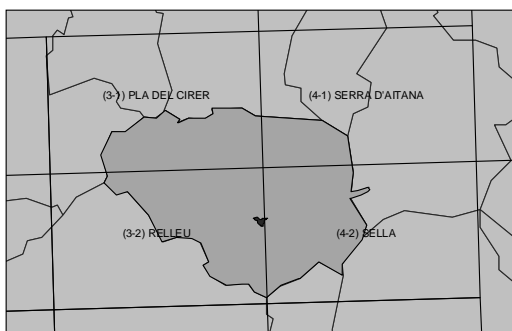
E. 1/50.000

El terme municipal de Sella s'inclou en el full 847 (Villajoyosa) del *Mapa Topogràfic Nacional* (MTN) Escala 1:50.000

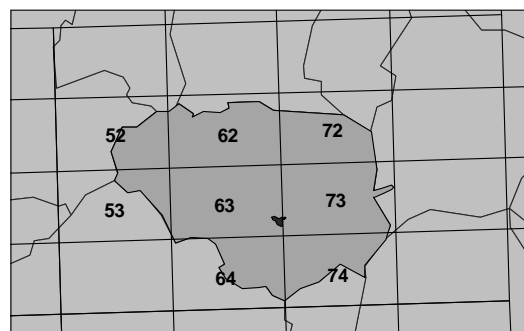
E. 1/25.000

La fulla 847 es divideix en quatre fulls o quarts a escala 1:25.000, depenents del *Instituto Geogràfic Nacional*. Sella s'inclou en la fulla 847-II, anomenada "Relleu"

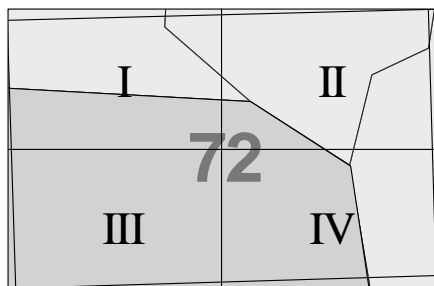
E. 1/10.000

El full 847-II es divideix, igualment, en quatre fulls escala 1:10.000, depenents de l'Institut Cartogràfic Valencià (ICV). Aquests fulls han sigut utilitzades per a les enquestes i el treball de camp, i actualment formen part de la cartografia oficial de la Comunitat Valenciana

E. 1/5.000

Per a la representació dels topònims hem utilitzat la divisió dels 1:10.000 en quatre fulls escala 1:5.000, seguint les divisions establides per l'ICV. Els fulls numerats corresponen als mapes presentats en aquest estudi. En total, vuit mapes toponímics

Finalment, per a facilitar la localització dels topònims del llistat, hem dividit cada mapa toponimic en quatre parts. D'aquesta forma, en el full 72 podrem trobar topònims en el segment 72-I, 72-II, 72-III i 74-IV

Figura 31. Metodologia emprada per a la representació cartogràfica dels topònims.

TOPÒNIMS LOCALITZATS ALS MAPES

Topònims	Localització
l'Abeurador	S
l'Abeurador de la Retura	63-I
l'Abeurador del Batle	S / 63-IV
els Agostins	73-IV
l'Aguilar	63-III
l'Aguilar dels Sapenes	63-IV
l'Aigüera	S
l'Alberola	52-I
les Alberoles	62-IV
l'Alcàntera	73-III
l'Alfafara	S / 73-III
els Alfijons	73-III
l'Algepsar	74-III-IV
l'Almussent de Baix	74-III
l'Almussent del tio Ramon Ferrer	64-IV
l'Almussent dels Sapenes	64-IV
els Almussents	64-II
l'Alt de la Capitana	74-I
l'Alt de la Foieta	63-III / 64-I
l'Alt de la Penya de Sella	63-II
l'Alt de Planes	52-III
l'Alt de Tafarmaig	73-IV
l'Alt de Xarquer	73-III
l'Altet	S / 73-III
l'Altet de Jeroni	73-IV
l'Altet de Nono	72-III
l'Altura	S / 63-IV / 64-II / 73-III
l'Ametleral	62-IV
l'Arc	73-II
l'Arc del tio Batiste Dionisio	73-II
l'Arc del tio Justo	73-II
l'Arc del tio Ramon Ferrer	73-II
l'Arrant d'Irles	72-IV
Arrastrador de Madera	52-II / 62-I
l'Arrebassat	73-IV
Assegador	73-II
l'Assegador de l'Ama	62-I
l'Assegador del Pont	73-III
l'Assut	S / 63-IV
l'Assut de la Rapella	62-III
l'Assut de l'Estacat	63-I
l'Assut de Sagnon	62-III
l'Assut del Pont	S / 63-IV
l'Assut del Salt	S / 73-III
el Badall de les Gralles	62-II
el Balconet	63-II
Bancal de la Gronsa	64-II / 74-I
Bancal de la Senyoria	S
el Bancal de Marc-Antonet	52-IV

el Bancal de Pitxoc	72-IV
Bancal de Torregrossa	S / 64-II / 74-I
el Bancal del Colmenot	72-III
el Bancal del Cossi	73-IV
el Bancal del Menut	53-IV
el Bancal del Moro	62-IV
el Bancalet Groc	63-I
Barranc de l'Arc	73
Barranc de les Perxes	72-IV
Barranc de Seguró	62-III
Barranc de Tagarina	62-IV / 72-III
Barranc de Xarquer	74
el Barranc dels Llops	72-IV
el Barranc Roig	74-III
el Barranquet	S / 73-III
el Barranquet del Carrascalet	62-I
les Barreres	72-I
la Barruga	52-IV
la Bassa Baltasar	53-IV
la Bassa d'Amaro	52-III
la Bassa de la Cova	62-III
la Bassa de les Forques	64-II
la Bassa de les Saleres	S / 63-IV
la Bassa de l'Horta Lluny	73-III
la Bassa de Porxí	62-I
la Bassa de Sagnon	63-I
la Bassa del Batle	S / 63-IV
la Bassa del Pantanet	53-I
la Bassa del Pont	73-III
la Bassa Santa Bàrbera	S / 63-IV
les Basses de Gregori	62-IV
la Basseta Baldó	73-III
la Basseta l'Aiguardent	S
les Betrius	74-I
Bitol	52-I
el Blanquinal	63-IV
la Bodega	62-III
la Bodega	53-I
el Bordellet	72-I
el Caïdo	S / 73-III
Calfallengües	S / 73-III
Camí de la Sabatera	73-II
el Camí de l'Aguilar	63-III
el Camí de l'Alcàntera	73-III
el Camí de l'Almussent	64-II
el Camí de l'Altura	S
el Camí de l'Arc	73-II-III
el Camí de les Mediasses	63-IV
el Camí de les Torretes	62-III-IV
el Camí de l'Ombria	S / 73-III
el Camí de Moèlem	73-III / 73-IV
el Camí de Tagarina	62-III-IV
el Camí del Morral	63-I
el Camí del Còlera	S / 63-IV

els Campanarets	63-II
els Cantons	73-IV
la Capellania	74-II
la Capitana	74-I
la Carretera Nova	S / 73-III
la Casa de Carlota	74-III
la Casa del Perè	74-III
Casa de la Capitana	S / 74-I
Casa de la Real	53-II
la Casa de l'Alt	63-II
la Casa de les Saleres de Dalt	S / 63-IV
la Casa de Tomàs el Cantal	74-III
la Casa del Blanquinal	63-IV
la Casa del Morro Carlos	72-IV
la Casa del Cerrello	72-III
la Casa dels Llorques	74-III
la Casa Grau	72-III
Casa l'Hortalissa	62-I
la Casa Nova	63-IV / 64-II
la Caseta de la Viuda	52-II
la Caseta del Pi	52-II
la Caseta dels Diners	52-I
la Caseta Roja	73-IV
la Caseta Teranyines	64-II
el Castellet	74-IV
els Castelletes	74-II
el Cementeri	S / 73-III
el Cementeri Vell	S / 73-III
el Cercat de Toni Moliner	64-II
el Clot de Cerdà	73-III / 74-I
el Clot de Neu	62-I
el Clot del tio Lies	63-IV
la Codolla de Braviet	73-IV
les Codolles de les Gerretes	73-I
el Collaet del Patillo	53-II
el Collao d'Alemanys	72-IV
el Collao de la Travessa	63-II
el Collao de Mossén Pere	64-II
el Collaet del Llop	63-I
el Collao del Tormo	52-III
el Collao de les Simes	72-I
la Corona	53-II
el Corral de la Foia Llarga	62-IV
el Corral de la Solana	73-III
el Corral de l'Escaldador	73-III
el Corral de les Gerretes	73-I
el Corral de Tafarmaig	73-IV
el Corral de Villa Serra	52-II
el Corral del Tender	52-III
Corral dels Terrers	73-III
el Corralet de Ginés	52-II / 62-I
la Costera de Rellu	S / 63-IV
Costera de Xarquer	73-III
la Costera dels Esquerrers	74-I

les Costeretes d'Arraix	62-I
la Cova de Baix	62-III
la Cova de Dalt	62-III
la Cova de la Senyora	73-II
la Cova de l'Aigua	73-I
la Cova del Cànter	72-I
la Cova del Morral	63-II
la Cova del Runar de la Mona	73-I
la Cova del Teular	64-III
la Cova dels Corbs	73-I
la Cova dels Lladres	72-I
la Cova Fumada	62-III
la Cova la Serp	73-IV
la Cova Negra	62-II
les Coves	62-III
les Coves de Pedaç	72-I
la Coveta	74-III
la Coveta San Francisco	73-III
la Creu	S
la Creueta	62-IV
Cruilla dels Quatre Camins	62-I
el Cupido	72-III
el Morro Redó	64-III
l'Empalme de Rellu de Dalt	62-III
l'Era del Canonge	73-III
l'Era del Carro	63-IV / 64-II
l'Era del Vidrier	73-II
l'Ereta del Carrascal	72-I
l'Ereta del Penyó	62-I
l'Ereta dels Querines	62-IV
l'Ermita de Santa Bàrbera	S / 63-IV
Ermita de Seguró	52-IV
Ermita de Vila Serra	52-II
l'Escaldador	53-IV
l'Estacà	73-II
els Facundos	63-I
el Fardatxet	62-IV
el Fardatxo	62-IV
la Foia	53-II / 62-III / 63-I
la Foia	53-IV
la Foia Blat	74-I
la Foia de Bernarda	63-II
la Foia de Buforn	74-III
la Foia de Damià	63-III
Foia de l'Agüelo	63-III
la Foia de les Clares	62-IV
la Foia de l'Escuder	52-III
la Foia de Manuel	64-III
la Foia de Pasqual	52-III
la Foia de Xarquer	74-I
Foia del Clot de les Cases Noves	63-III
la Foia del Molí	73-III / 74-I
la Foia del Pare Tomàs	64-III
la Foia del Pobil	62-I

la Foia del Pomerall	62-I
la Foia del Tender	52-III
la Foia dels Dionisios	73-IV
la Foia dels Frares	63-III
la Foia dels Sapenes	63-III-IV
la Foia el Blanco	52-III
la Foia el Poble	74-III
la Foia Llarga	62-IV
la Foia Pons	63-I / 62-III
la Foia Roja	73-II
la Foia Seguró	52-III
les Foies de Casaquetes	64-IV
la Foietta	73-III
la Foietta	S / 63-IV
la Foietta Calenta	64-II
la Foietta de la Cisterna	53-I-II
la Foietta del Forn	73-IV / 74-II
la Foietta del Pintat	63-I
la Foietta Roja	62-I
la Foietta Seva	63-IV
el Fondet	53-IV / 63-III
el Fondet de la Viuda	52-II
el fondet de l'Aranya	72-IV
Fondet de Peret	72-III
el Fondet Roig	63-I-II
el Fondo Baltasar	53-IV
el Fondo Basilio	62-III
el Fondo del Caïdo	73-III
el Fondo de la Boixa	53-I-III
el Fondo de Picó	53-II
el Fondo de Reig	53-IV / 63-III
el Fondo del Parat	52-IV
el Fondo del Perè	74-I
el Fondo del tio Sit	53-IV
el Fondo Estanislao	52-IV
Fondo la Vella	73-IV
el Fondo l'Anouer	52-II
Fondo l'Estacà	74-II
el Fondo Llinares	S / 63-IV
el Fondo Morales	72-IV
el Fondo Parretes	74-I
la Font de Basilio	62-III
la Font de Carabuena	62-I
la Font de Gregori	62-IV
la Font de la Torreta	62-I
Font de la Venta	52-II
Font de l'Alcàntera	73-III
la Font de l'Alfara	S
la Font de l'Ametleral	62-IV / 72-III
la Font de l'Anginollà	S / 63-IV
Font de l'Arc	73-II
la Font de les Mates	63-II
la Font de l'Escaldador	73-III
la Font de Nicolau	62-IV

la Font de Porxí	62-I
la Font del Badall	62-IV
la Font del Badall	S / 63-IV
la Font del Brull	S
la Font del Parat	52-IV
la Font del Tio Alós	62-III
la Font Major / Font de la Murtera	S / 63-IV
la Fonteta de Reig	63-III
la Fonteta de Picó	53-II
la Fonteta de Relleu	53-IV
la Fonteta del Pi	73-III
la Fonteta del Pilar	63-I
la Fonteta del tio Corro	74-II
la Fonteta del tio Juan	74-III
la Fonteta del tio Vila	72-III
la Fonteta dels Peixos	63-I
les Forques	64-II / 74-I
els Frares de l'Aguilar	64-I
el Fumador	63-II
el Garroferal	63-IV
les Gerretes	73-I
la glapsisa Xoi	72-III
la glapissa de la Sabatera	73-II
l'Hort de Catalí	S / 73-III
l'Hort de la Creu	S
l'Hort de la Font	S / 63-IV
l'Hort de Ricardo	S
l'Hort de Sapena	S / 63-IV
l'Hort del Pare Tomàs	74-I
l'Horta de Glòria	S / 74-I
l'Horta de la Casa Nova	S
l'Horta de la Glorieta	S / 73-III
l'Horta de la Senyora Adela	73-III
l'Horta de l'Ombria	73-III
l'Horta de Nono	73-III
l'Horta d'Irles	74-I
l'Horta Lluny	73-III
l'Hortet de les Elodies	S / 73-III
la Casa de les Saleres de Baix	S
la Foia de Fèlix	62-IV
la Foia de Maria Carmen	64-IV
la Llenca de la Xica	53-I
la Llenca del Contramarge	63-III
la Llenca del Manco	63-I
la Llenca del Pouet	53-I
la Llenca del Sacre	63-III
la Llenca del tio Pere Ferrer	73-III
Les Llenques	73-II
Les Llenques	73-III
les Llenques del Morral	62-IV / 63-II
les Llenquetes	53-I
el Llinar	S / 63-IV
el Macarrero	72-III
la Mallada de la Segaiassa	62-II

la Mallada de les Argilagues	62-II
la Mallada del Rei	62-II
la Mallada dels Timons	62-II
la Mallada de la Palla	62-II
la Mallada de Jaume	74-III
la Mallada de la Palla	72-II
la Mallada de Março	63-I
la Mallada la Gabarrera	72-II
la Malladeta dels Cucs	73-IV
el Mas Blanc	72-III
Mas d'Agnon	62-I
Mas d'Amaro	52-III
Mas de Bitol del Rellotge	52-I
Mas de Carabuena	62-I
Mas de la Foia Llarga	62-IV
Mas de la Penya	52-III
Mas de la Solana	73-IV
Mas de la Torreta	62-I
Mas de l'Alt de Xarquer	73-III
Mas de Mira	73-II
Mas de Patarrana / El Colomer	72-IV
Mas de Pedaç	72-III
Mas de Sant Xotxim	62-I
Mas de Seguró	52-IV
Mas de Xarquer	73-IV / 74-II
Mas del Capellà	72-II
Mas del Conde	72-III
Mas del Pas	62-III
Mas del Passet	52-IV
Mas del Portet	52-I
Mas del Racó de Roc	62-III
Mas del Serrà	53-IV
el Maset	74-I
el Maset	62-IV
Maset de la Fabriqueta	62-I
Maset de Maria Gallina	62-II
Maset de Santa Ana	73-IV
Maset del Tio Gargori	72-III
Maset dels Mutxols	62-III
Masó	74-II
les Mediasses	63-IV
el Molí de Baix	S / 73-III / 74-I
el Molí de Dalt	S / 73-III
el Molinet	74-I
el Monjo	72-III
Morerai	S
el Moreral de Baix	73-III
el Moreral de Dalt	63-IV
el Moro	63-III / 64-I
el Morral	63-II
el Morret de Garcia	63-II
el Morro Cabal	72-III
el Morro Carlos	72-IV
el Morro de la Costa	64-IV / 74-III

el Morro de la Creu	63-I
el Morro de l'Albelatjar	64-II
el Morro de les Creus	72-IV
el Morro de l'Espigolar	53-II
el Morro de l'Espino	63-III
el Morro del Cauet	52-III
el Morro del Sester	52-IV
el Morro del Soliguer	64-IV
el Morro del tio Surdo	64-I
Moèlem de Baix	73-IV
Moèlem de Dalt	73-IV
l'Olivaret	62-I
l'Ombria	73-III
l'Ombria de la Cova	62-III
l'Ombria del Cerrello	72-III
l'Ombria del Palmeral	74-II
l'Ombria del Bosquet	73-II-IV
l'Ombria del Pas	62-III
l'Ombria Seva	72-IV
les Ombries	53-IV
les Paellaes	52-II
la Palmera	74-I
el Pantanet	73-III
el Pantanet	52-II
la Parada de l'Àguila	53-I
el Parat	52-IV / 62-III
el Pas de l'Àguila	74-II
el Passet del Carrascal	72-I
la Penya	52-III
la Penya de Sella	63-II / 73-I
la Penya Negra	74-IV
les Penyetes	S / 73-III
les Penyetes de Moèlem	73-IV
el Penyó de la Carinya	73-III
el Penyó de Maria Gallina	62-II
el Penyó del Cristo	63-II
Penyó del Diví	72-IV
el Penyó Roig	62-IV
Pep Ventura	52-III
el Perè	74-I
el Perè de l'Artiller	74-I
el Pi del Fardatxet	62-IV
el Pi del tio Julià	S
la Picadoreta	72-IV
la Pileta	63-II
el Pinar de Ribes	72-III
Pinar de Sagnon	63-III
Pinar del senyor Honorato	72-III
Pinar del Surdo	63-III
Pinar del tio Pepe Juan	73-III
el Pinar Fosca	52-IV
el Pla	53-IV
el Pla	63-III
el Pla de Dalt	53-II

el Pla de la Canyeta	72-IV
el Pla de la Codolla	62-I
el Pla de la Vinya	53-II
el Pla de les Lloses	S / 73-III
el Pla de l'Espia	72-I
el Pla de Meleca	53-IV
el Pla de Sant Xotxim	62-I
el Pla de Seguró	52-IV
el Pla del Morro Redó	74-II
el Pla els Bancs	63-II
el Planet	73-IV
el Planet	S / 63-IV
el Planet de Pasqual	63-I
el Polenari	52-I
el Pont de la Carinya	73-III
el Pont de la Tia Clara	73-III
el Pont del Canonge	73-III
el Pont del Pas	62-III
Pont del Tallat	64-II
el Pontet Vell	S / 63-IV
Port de Tudons	52-II
el Portell de Lopes	74-II
Porxí	52-IV / 62-III
el Pouet d'Alemanys	72-IV
el Racó	63-II / 73-I
el Racó Ample	52-II
el Racó Ample	64-II
el Racó d'Andreu	62-IV
el Racó de Boix	64-II
el Racó de la Rabosa	62-III
el Racó de la Rabosa	63-I
el Racó de les Fonts	S / 63-IV
el Racó de les Mates	63-II
el Racó de Soler	73-IV
el Racó del Carrascal	72-I
el Racó dels Hòmens	73-IV
el Racó dels Timons	62-II
el Racó Gonçalves	63-II
la Rambla	63-III
la Rambleta	74-I
la Rapella	63-III
la Rapella de Dalt	63-I
la Rapella dels Ballesters	63-I
la Rapella dels Senyorets	63-I
la Rapelleta	63-III
la Rastellera	S
la Rastellera de Soler	73-IV
la Real	53-II / 63-I
la Real de Don Cinto	52-IV / 53-I
la Real del Collao	53-I
el Realet	74-I
el Recingle dels Coloms	72-I
el Recingle dels Matxos	73-IV
el Retoret	S / 73-III

la Retura	63-I
Riu de l'Arc	S / 73-III
Riu de les Voltes	S / 63-IV
Riu Sella	S / 74-III
el Riuet de la Rapella	63-I
el Riuet del tio Ramon Ferrer	64-II
el Runar de la Mona	73-I
el Runar del Sastre	63-II
la Sabatera	73-II
Sagnon	63-III-IV
Sagnon de Baix	63-I
Sagnon de Dalt	63-I
Sagnon del tio Pep el Racó	63-IV
Sagnonet	63-I
les Saleres	S / 63-IV
les Saleretes	62-II
el Salt	73-III / S
Seguró	52-IV
Seguró de Baix	52-IV
la Sellesa	52-IV / 53-II
el Serrà	53-IV
Serra d'Aitana	62-II
Serra de la Real	53-II
Serra de l'Aguilar	63-III / 64-I
el Serrello	72-III
la Solana	73-I
la Solana de Xarquer	73-IV / 74-II
la Solana del tio Roman	73-III
la Solana dels Pins	52-II
la Solaneta	73-III
la Solaneta de Tomàs l'Espardenyer	73-III
la Solsida	73-I
Soltà	72-IV
el Sombraje	62-I
Tafarmaig	73-IV
Tagarina	62-IV / 72-III
el Tallat	64-II
el Taperal	53-II
el Terç	S / 63-IV
el Teular	74-III
Toll de la Caldereta	S / 63-IV
Toll de la Serp	S
el Toll de la Volteta	63-IV
el Toll de l'Alcàntera	73-III
el Toll de Querina	74-I
el Toll del Molí	S / 74-I
Toll del Salt	S / 63-IV
el Toll del tio Carlos	64-II
el Toll dels Tudons	74-II
la Torreta	62-III
la Torta Llopis	73-I / 62-IV
el Tossalet	S / 73-III
el Tros de Català	53-IV / 63-III
el Tros de Coto	52-IV / 62-III

Tros de Cristo	63-III
el Tros de Jordà	53-I
el Tros de Llorca	73-III
Tros de Marc-Antoni	73-IV
Tros de Mora	63-III
el Tros de Saragata	53-IV
Tros de Seva	63-III
el Tros de Velon	53-I
el Tros de Verdú	53-II
el Tros del tio Patricio	72-III
el Trossalet	S / 73-III
el Trosset	63-IV
el Turrumpero	S / 63-IV
la Venta	52-III-IV
el Vidrier	73-II
Villa Serra	52-II
Vistabella	S / 63-II
la volta de la Venta	52-IV
la volta de la Verònica	S
la volta de les Betrius	64-II
la volta de les Forques	64-II / 74-I
la volta del Covero	64-II
la volta del Passet	52-IV
la volteta de Sagnon	63-II
el Xaparral	72-III
el Xarquer	74-II
Xarquer de Carreró	73-IV
Xarquer de José de Pepa Maria	73-IV
Xarquer de les Ames del Pare Tomàs	74-I
Xarquer de Pantaleón	74-II
Xarquer de Pep de Javielo	73-IV
les Ximetes	73-III
el Xorraor	S

TOPÒNIMS APAREGUTS AL TEXT, SENSE REPRESENTACIÓ
 CARTOGRÀFICA²⁶⁹

l'Assegador de la Penya de Sella	l'Era del Corral
l'Assegador de l'Aguilar	l'Ermita del Serrà
l'Assut de la Murtera	la Foia Bou
l'Assut de la Palmera	la Foia de Sirventa
l'Assut de l'Arc	la Foia el Vidrier
l'Assut de les Penyetes	el Fondo de Secretari
l'Assut del Molí	Fondo el Cireret
l'Assut del Terç	la Font de la Carrasca
Bancal de Don Juan Tous	la Font del Morer
Bancal del Coneixement	la Font del Portet
el Bancal del Corral de la Coveta	la Font del Xorret
Bancal del Safrà	la Fonteta del Penyó Prim
Barranc de Sanxet	el Goleró
Camí de l'Alt	el Juncar
Camí de la Carrasca	la Mallada dels Conillets
Camí de la Foia Llarga	Mas de Cantacucos
Camí de la Pileta	Mas de la Bodega
Camí de la Palmera	Mas de la Carrasca
Camí de la Real	Mas de les Muletetes
Camí de la Solana	Mas de Sacarest
Camí de Xarquer	Mas de Sanxet
la Casa de l'Hortet	Mas del Morer
la Casa de l'Ombria	el Mas del Penyó Prim
la Casa de Papatxí	Maset del Retoret
la Casa de Santa Bàrbera	la Mola
les Cases de l'Arc	Molí de la Costa / Molí del Partidor
les Cases de Secretari	el Morro dels Conillets
les Cases de Sirventa	Ombria de Secretari
la Caseta Malena	l'Ombria del Conill
la Carretera de Relleu de Dalt	Pas de la Rabosa
la Carretera de Seguró	el Pas del Goleró
el Cireret	la Penya del Morer
les Codolles del Morro Carlos	el Penyó del Morer
el Collao	Penyó Prim
el Collao Blanc	el Pi de la Carrasca / Pi del Sester
el Collao de Papatxí	Pont de l'Alcàntera
el Collao del Llamp	el Pont de Sanxet
el Comptador	el Port de Tagarina
el Corral de la Coveta	el Puig Campana
el Corral dels Llorençots	el Ricardo
el Corral de la Pileta	la Séquia de l'Arc
la Costera de l'Aguilar	la Séquia de Santa Bàrbera
la Costera de Sanxet	la Séquia del Batle
la Costera del Comptador	la Séquia del Poble
la Cova de la Cabra	la Solana del Morer
la Cova del Diví	el Toll de l'Assut
les Coves d'Isidoro	
la Coveta del Moneder	
l'Empalme de Relleu	
l'Era de l'Escaldador	

²⁶⁹ No s'han inclòs als mapes perquè pertocaven a zones fora dels huit mapes toponímics, o bé per problemes d'espai a l'hora de representar-los en l'escala utilitzada.

Aquest llibre de la toponímia de Sella
es va acabar d'imprimir el 28 d'abril de 2007,
dia de començament
de la XII Mostra de Productes i Cultura Mediterrània de
Sella.